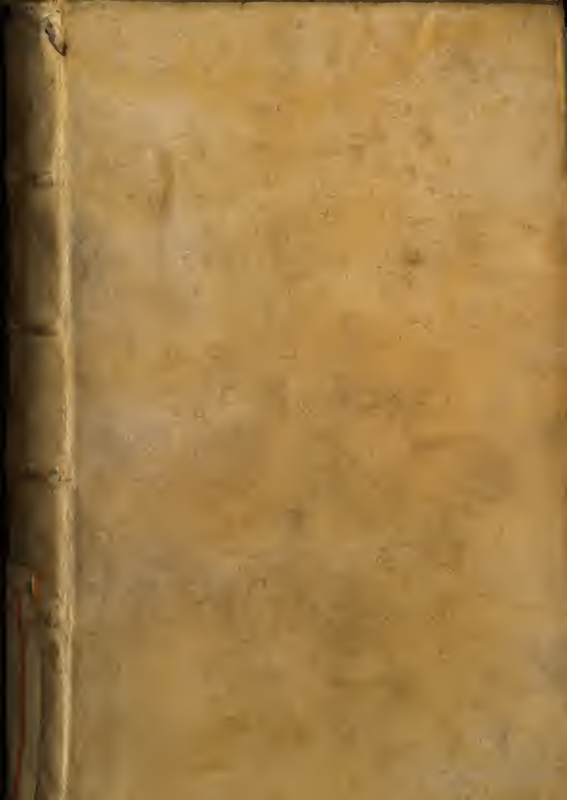
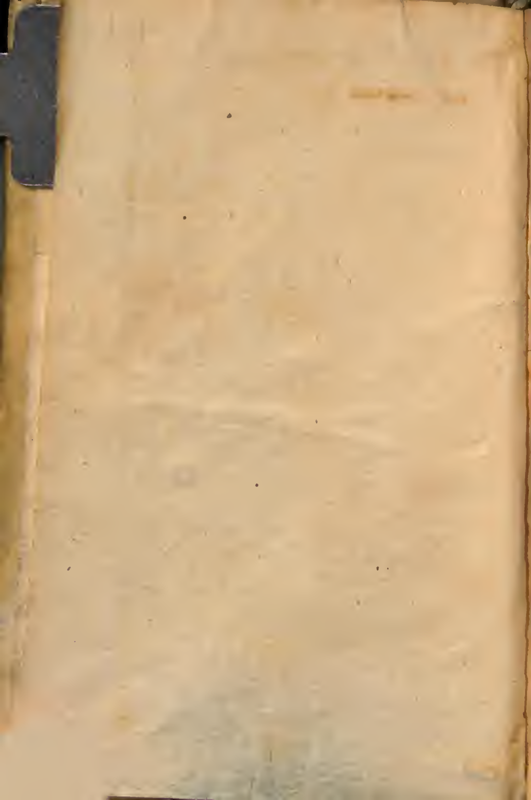

3.

T. LIVII PATAVINI LATINAE HISTORIAE PRINCIPIS

DECAS PRIMA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM, 1542.

DES. ER[redacted]MVS

[redacted] GENEROSO ADOLESCENTI CAROLO MONTIOIO SAL. D.

ETSI *nunquam hactenus mihi cõtigit faciem intueri tuam iuuenis ornatissime, tamen in tuis ad me literis mire puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimã tui partem animum, sic expressam uideo, ut nullus Apelles corporis effigiem in tabula repræsentare possit euidẽtius. Tam raras tamq; uarias naturæ tuæ dotes ista præsertim ætate, quũ libenter, tum summa cũ animi mei uoluptate sum exosculatus. Equidẽ nihil nõ præclarũ expectabã á Guilhelmi* MONTIOII *filio, sed ingenue fateor, longe uicisti spem meã quam de tuo profectu conceperam. Eam epistolam non in hoc tantũ seruabo, quo me subinde tui contemplatione delectet, uerumetiam ut hoc instrumento tecum uelut obsignatis tabulis agere possim, nisi quá cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa mea epistola, quam adagijs præfixi, uelut in theatrum productum, ut uelis nolis cogaris, bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq; satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi* CAROLE, *nondum sanè me pœnitet: altera uero sarcina, quá te magis etiam premi dicis, solicitum quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facile te exonero. Nec enim metuo ne fallas tuorũ de te expectationem: quin ista tam præclara exordia, uel, ut melius dicam, primus fabulæ actus, nobis spem faciũt fore, ut*

 quem

quemadmodum superasti meam, ita uincas et caeterorum expectationem. Quod si praestiteris, arbitrabor mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, [redacted] etiam cumulate relatam gratiam. Vera pietas, qua clarissimum patrem tuum perpetuo sum prosequutus, quamq; nũc in te uelut alterum illum transtuli, non moratur aliam mercedem, quàm ut teipsum talem praestes, qualem optat illa. Verum ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quàm hortator applausorq; uidear, sed ut nonnihil etiam opis adferam, uisum est tuo nomini dicare TITVM LIVIVM, *Latinae historiae principem, iam quidẽ frequenter excusum, sed nunquã antehac uel magnificentius uel emendatius: & si hoc parũ est, quinq; libris modo repertis auctum: quos bono quodam genio in bibliotheca monasterij Laurisseni, aut, ut uulgo, Lorsensis, reperit* SIMON GRYNAEVS, *uir ut in omni genere literarũ citra supercilium eruditus, ita prouehẽdis liberalibus studijs natus. Id autem monasterium est è regione Vormaciae, siue Berbethomagi trans Rhenum, à* CAROLO *Magno septingentis abhinc annis & eo amplius extructum, ac librorum copiosissima supellectile instructum. Nam haec olim praecipua cura principum fuit, & hic solet esse charissimus coenobiorum thesaurus. Archetypum erat admirandae uetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictum, ut difficilimum fuerit uerbũ à uerbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parum negotij fuit in parando exemplari, quod typographicis operis traderetur utendum. Nec minore cura quàm fide aduigilatum est, ne usquã in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridẽ magna studiosorum gratulatione merito exceptũ est, qualecunque*

que

quæ fragmentum quod nobis dedit Mogontia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianæ historiæ accessionem. Atq; utinam faxit deus Opt. Max. ut hic autor totus & integer uobis restituatur. Eius rei spem nõnullam præbent rumores per ora quorundam uolitantes: dũ hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quædam nondũ edita iactitat. Certe postea quàm hasce reliquias præter omniũ spem obiecit fortuna, non uideo cur desperemus & plura posse contingere. Atq; hic, mea quidem sententia, principes uiri rem se dignam facerent, si præmijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum solicitarent, aut etiã ad editionem perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, graui studiorũ iactura premunt abduntq;. Vehementer enim absurdum uidetur, homines ut parum auri argenti'ue inueniãt, tantis impendijs tãtisq; periculis, ad ipsos penè inferos terræ uiscera perfodere: et huiusmodi thesauros tanto illis preciosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec ulla uestigatione dignos iudicare. Midarũ hic animus est, non principum, à quo quum sciam tuam indolem quam longissime abhorrere, nõ dubito quin hoc lucrum sis auidissime amplexurus. Iam ne quis dubitare possit, an hæc dimidiata Decas sit uere T. Liuij, duæ res potissimum efficiunt: primũ ipsa phrasis omnibus notis suum autorẽ referens: dein Argumẽta siue Epitome L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaq; quum scirem, magnatibus uiris nullam esse lectionem magis accommodam quàm historicorũ, inter quos facile primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Sallustianum nihil extet, præter duo fragmenta; reputaremq; quãtus quamq; inex

plebilis historiarũ, ut ita loquar, helluo semper fuerit pater tuus, quem non dubito quin hac quoq; parte referas: uisus sum mihi nõ incongruè facturus, si hi quinq; libri, tibi proprie dicati prodirent in lucem. Quãquam hic nolim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam usq; noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedisequarum tædio, magnoq́; famulorum murmure: quod quanquam illi hactenus præter ualetudinis dispendium licuit, non arbitror tamẽ consultum, ut eandem tu iacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certe quũ pater tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimum uersabantur, idq; uehementer approbante patre Henrico Septimo singulari iudicio prudẽtiaq; rege. Adiuncta autem est huic editioni, Chronologia HENRICI GLAREANI, *hominis exquisite multifariamq; docti, cuius indefatigabilis industria, nõ solum hoc inclytum gymnasium Friburgense, uerumetiã totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinẽ, bellorum species, ac personarũ nomina, in quibus hactenus fuit mira cõfusio, scribarum ac sciolorum uitio inducta. Atqui hæc erat unica historiæ lux. Quòd si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolam bene pensatam arbitrabere, tuæ iam uices erunt nos tuis impartire literis. Bene uale. Apud Friburgum Brisgoiæ, calend. Martijs, anno* MDXXXI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS I.

Ioannis spinule . f . u . p .

LIBER PRIMVS.

ACTVRVS'ne operæpretiũ ſim, ſi à primordio urbis res populi Rom. perſcripſerim, nec ſatis ſcio: nec ſi ſciã, dicere auſim. Quippe qui cũ ueterẽ, tum uulgatã eſſe rem uideã: dum noui ſemper ſcriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos ſe, aut ſcribendi arte rudẽ uetuſtatem ſuperaturos credũt. Vtcunq; erit, iuuabit tamẽ rerum geſtarũ memoriæ principis terrarum populi pro uirili parte & meipſum cõſuluiſſe. Et ſi in tanta ſcriptorũ turba mea fama in obſcuro ſit, nobilitate ac magnitudine eorũ qui nomini officient meo, me cõſoler. Res eſt præterea & immẽſi operis, ut quæ ſupra ſeptingenteſimũ annũ repetatur: et quæ ab exiguis profectã initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret ſua: et legẽtiũ pleriſq; haud dubito, quin primæ origines proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis ſint, feſtinãtibus ad hæc noua, quibus iam pridem præualẽtis populi

uires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoq; laboris præmiū petam, ut me à conspectu malorū, quæ nostra tot per annos uidit ætas, tātisper certe, dū prisca illa tota mē te repeto, auertā, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi nō flectere à uero, solicitū tamē efficere posit. Quæ ante conditam condēdam'ue urbem, poëticis magis hornate *decora fabulis, quàm incorruptis rerū gestarum monumē tis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis, primordia urbiū augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet cōsecrare origines suas, et ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Ro. ut cū suum cōdito risq; sui parentē Martem potissimū ferat: tam et hoc gentes humanæ patiātur æquo animo, quàm imperiū patiuntur. Sed hæc et his similia, utcūq; animaduersa aut existimata erūt, haud in magno equidem ponā discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intēdat animum, quæ uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibusq; artibus, domi, militiæq;, & partū et auctum imperiū sit: labēte deinde paulatim disciplina, uelut disidētes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magisq; lapsi sint, tū ire cœperint præcipites, donec ad hæc tēpora, quibus nec uitia nostra, nec remedia pati possumus, peruētum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerū salubre ac frugiferum, Omnis te exēpli documēta in illustri posita monumē to intueri: inde tibi tuæq; reipub. quod imitere capias: inde fœdū inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterū aut me amor negocij suscepti fallit, aut nulla unquā respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exēplis ditior fuit: nec in quam tam seræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tā diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit;*

fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abūdantes uoluptates desiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan necessariæ erunt, ab initio certe tantæ ordiendæ rei absint: cum bonis potius ominibus, uotisq; ac precationibus deorum dearumq;, si ut poëtis, nobis quoq; mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tanti operi successus prosperos darent.

IAM primū omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & uetusti iure hospitij, & quia pacis reddēdæq; Helenæ semper autores fuerāt, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetū, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducē rege Pylemene ad Troiā amisso, quærebāt: uenisse in intimū maris Adriatici sinum: Euganeisq; qui inter mare alpesq; incolebāt, pulsis, Henetos Troianosq; eas tenuisse terras: & in quē primum egressi sunt locū, Troia uocatur: pagoq; inde Troia nomen est, gens uniuersa Veneti appellati. Aeneā ab simili clade domo profugum, sed ad maiora rerū initia ducentibus fatis, primo in Macedoniā uenisse: inde in Siciliā, quærentem sedes, delatū: ab Sicilia classe Laurentē agrum tenuisse: Troia & huic loco nomē est. Ibi egressi Troiani, ut quibus ab immēso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cū prædam ex agris agerēt: Latinus rex, Aboriginesq;, qui tū ea tenebant loca, ad arcendā uim aduenarum armati ex urbe atq; agris cōcurrunt. Duplex exinde fama est: alij prælio uictū Latinū, pacē cum Aenea,

deinde affinitatē iunxiſſe tradunt: alij cū inſtructæ acies cōſtitiſſent, priuſquam ſigna canerent, proceſsiſſe Latinū inter primores, ducḗq; aduenarū euocaſſe ad colloquiū: percunctatū deinde qui mortales eſſent? unde? aut quo caſu profecti domo? quid'ue quærētes in agrum Laurētem exiſſent? poſtquā audierit multitudinē Troianos eſſe: ducem Aeneā, filium Anchiſæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, ſedē, condendæq; urbi locū quærere: & nobilitatē admiratum gentis uiriq;, & animū uel bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus ſalutationē factam. Aeneam apud Latinū fuiſſe in hoſpitio: ibi Latinū apud penates deos domeſticū publico adiunxiſſe fœdus, filia Aeneæ in matrimoniū data: ea res utiq; Troianis ſpem affirmat tandē ſtabili certaq; ſede finiēdi erroris. Oppidum cōdunt. Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat: breui ſtirps quoq; uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſcanium parētes dixere nomē. Bello deinde Aborigines Troianiq; ſimul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduētum Aeneæ fuerat, prælatum ſibi aduenā ægre patiens, ſimul Aeneæ Latinoq; bellū intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt: uicti Rutuli, uictores Aborigines Troianiq;, ducem Latinum amiſere. Inde Turnus Rutuliq; diffiſi rebus, ad florētes Hetruſcorū opes, Mezētiumq; eorum regē confugiunt, qui Cære opulento tū oppido imperitans, iā inde ab initio minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus, quàm ſatis tutū eſſet accolis, rē Troianam creſcere ratus, haud grauatim ſocia arma Rutulis iūxit. Aeneas aduerſus tāti belli terrorē, ut animos Aboriginū ſibi cōciliaret, ne ſub eodem iure ſolum, ſed etiam nomine

omnes

omnes essent: Latinos utrãq; gentẽ appellauit: nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regẽ Aeneã cessere: fretusq; his animis coalescentium in dies magis duorũ populorum Aeneas, quanquã tanta opibus Hetruria erat, ut iam nõ terras solum, sed mare etiã per totam Italiæ longitudinẽ ab alpibus ad fretũ Siculũ fama nominis sui implesset: tamen cũ mœnibus bellũ propulsare posset, in aciẽ copias eduxit. Secundũ inde prælium Latinis, Aeneæ etiã ultimum operũ mortaliũ fuit. Situs est, quẽcunq; eum dici ius fasq; est, super Numicũ flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondũ maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamẽ id imperiũ ei ad puberem ætatem incolume mansit: tantisper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Latina & regnũ auitum, paternũq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam ueterẽ pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundẽ Iulia gens autorẽ nominis sui nũcupat. Is Ascanius, ubicũq;, & quacunq; matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lauinij multitudine, florentẽ iam (ut tum res erãt) atq; opulentã urbem matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliã sub Albano monte condidit, quæ ab situ porrectæ in dorso urbis lõga Alba appellata. Inter Lauiniũ & Albã lõgam coloniã deductam triginta ferme interfuere anni, tantum tamẽ opes creuerant, maxime fusis Hetruscis, ut ne morte quidem Aeneæ, nec deinde inter muliebrẽ tutelam rudimentumq; primum puerilis regni mouere arma aut Mezentius Hetruscíq;, aut ulli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, ut Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quẽ nũc Tyberim uocãt, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodã in syluis natus: is Aeneã

Syluium creat: is deinde Latinum Syluium: ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati: mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarũt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippã Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit: is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat: is Numitorem atq; Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnũ uetustũ Syluiæ gentis legat: plus tamẽ uis potuit, quàm uoluntas patris, aut uerecũdia ætatis: pulso fratre Amulius regnat: addit sceleri scelus, stirpẽ fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciẽ honoris, cum uestalem eã legisset, perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tãtæ origo urbis, maximiq; secundũ deorum opes imperij principiũ: ui cõpressa uestalis, cũ geminum partũ edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrẽ nuncupat. Sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpẽ à crudelitate regia uindicãt: sacerdos uincta in custodiam datur, pueros in profluentẽ aquam mitti iubet. Sorte quadã diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis, et posse quãuis lãguida mergi aqua infantes, spem ferẽtibus dabat. Ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nũc ficus ruminalis est (Romularẽ uocatam ferũt) pueros exponũt: uastæ tum in ijs locis solitudines erãt. Tenet fama, cum fluitantem alueũ, quo expositi

*erant pueri,tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet, lupā ſitien=
tem ex mōtibus,qui circà ſunt, ad puerilē uagitū curſum
flexiſſe:eā ſummiſſas infantibus adeo mitē præbuiſſe mā=
mas,ut lingua lambentem pueros magiſter regij pecoris
inuenerit (Fauſtulo fuiſſe nomē ferunt) ab eo ad ſtabula
Laurētiæ uxori educādos datos. Sunt qui Laurentiā uul
gato corpore lupam inter paſtores uocatam putent:inde
locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti,ita educati,
cum primum adoleuit ætas,nec in ſtabulis,nec ad pecora
ſegnes,uenādo peragrare ſaltus:hinc robore corporibus
animiſq; ſumpto,iam nō feras tantū ſubſiſtere, ſed in la=
trones præda onuſtos impetū facere, paſtoribuſq; rapta
diuidere:& cū his,creſcente in dies grege iuuenū, ferias
ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal
hoc fuiſſe ludicrū ferunt,et à Palanteo urbe Arcadica Pa
lantiū,deinde Palatinū montem appellatū.ibi Euandrū,
qui ex eo genere Arcadū multis antè tēpeſtatibus ca te=
nuerat loca,ſolenne allatū ex Arcadia inſtituiſſe, ut nu=
di iuuenes Lycæū Pana uenerātes,per luxū atq; laſciuiā
currerent: quē Romani deinde uocarūt Inuum. Huic dedi
tis ludicro,cum ſolenne uotū eſſet,inſidiatos ob irā præ=
dæ amiſſæ latrones,cū Romulus ui ſe defendiſſet,Remum
cepiſſe:captū regi Amulio tradidiſſe, ultro accuſantes:
crimini maxime dabāt in Numitoris agros ab his impe=
tum fieri: inde eos collecta iuuenū manu hoſtilē in modū
prædas agere:ſic Numitori ad ſuppliciū Remus deditur.
Iam inde ab initio Fauſtulo ſpes fuerat regiā ſtirpē apud
ſe educari:nā et expoſitos iuſſu regis infantes ſciebat, et
tēpus,quo ipſe eos ſuſtuliſſet,ad id ipſum congruere:ſed
rē immaturā,niſi aut per occaſionem, aut per neceſsitatē
aperiri noluerat. Neceſsitas prior uenit. Ita metu ſuba=
ctus,*

ctus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cũ in custodia Remum haberet: audissetq́; geminos esse fratres: comparãdo eorum ætatem, et ipsam minime seruilem indolẽ, tetigerat animum memoria nepotũ: sciscitando q́; eõdem peruenit, ut haud procul esset, quin Remũ agnosceret: Ita undiq; regi dolus nectitur. Romulus nõ cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertã par) sed alijs alio itinere iußis certo tẽpore ad regiam uenire pastoribus, ad regem impetũ facit: & à domo Numitoris alia cõparata manu, adiuuat Remus: ita regem obtruncãt. Numitor inter primum tumultũ hostes inuasisse urbẽ, atq; adortos regiam dictitãs, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendã aduocasset: posteaquã iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulãtes uidit: extẽplo aduocato cõcilio, scelera in se fratris, originẽ nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædẽ deinceps tyranni; seq́; eius autorẽ ostendit. Iuuenes per mediã concionem agmine ingreßi, cũ auum regem salutassent: secuta ex omni multitudine cõsentiens uox ratũ nomen imperiumq́; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remũq; cupido cepit, in ijs locis ubi expositi, ubiq́; educati erãt, urbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumq́;: ad id pastores quoq; accesserãt, qui omnes facile spem facerẽt: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ cõderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamẽ coortum à satis miti principio: quoniã gemini essent, nec ætatis uerecundia discrimen facere posset: ut dij, quorũ tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomẽ nouæ urbi daret, qui cõditam imperio regeret. Palatinũ Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum

randum tẽpla capiunt. Priori Remo auguriũ uenisse fertur, sex uultures. iamq; nũtiato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostẽdisset, utrunq; regẽ sua multitudo cõsalutauerat: tempore illi præcepto, at hi numero auiũ regnum trahebãt. Inde cũ altercatione congressi certaminе irarum ad cædẽ uertũtur: ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est: ludibrio fratris Remum nouos trãsiluisse muros: inde ab irato Romulo, cũ uerbis quoq; increpitans adiecisset: sic deinde, quicũq; alius transiliet mœnia mea: interfectũ. Ita solus potitus imperio Romulus: cõdita urbs cõditoris nomine appellata. Palatinũ primũ, in quo ipse erat educatus, muniit: sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Euãdro instituta erãt, facit. Herculẽ in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac propè Tyberim fluuiũ, quã præ se armentũ agens nando traiecerat: loco herbido, ut quiete et pabulo læto reficeret boues, et ipsum fessum uia procubuisse: ibi cum eum cibo uinoq; grauatũ sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eã prædam uellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa uestigia quærẽtem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium quenq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eò uestigia ferrent: quæ ubi omnia foras uersa uidit, nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi, ex loco infesto agere porrò armẽtum occepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (ut fit) relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelũca boum uox Herculem conuertit: quem cum uadentem ad spe-

luncam Cacus ui prohibere conatus esset, ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tũ ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis, quàm imperio regebat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gẽtes fuerant. Is tum Euãder concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisq; causam audiuit, habitum formamq; uiri aliquantum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui uir esset? ubi nomen patremq; ac patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit: te mihi mater ueridica interpres deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq; arã hic dicatum iri, quam opulẽtissima olim in terris gens maximã uocet, tuoq; ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omẽ, impleturũq; fata, ara cõdita atq; dicata, ait. Ibi tum primũ boue eximia capta de grege, sacrũ, adhibitis ad ministeriũ dapemq; Potitijs ac Pinarijs, quæ tũ familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit, ut Potitij ad tempus præsto essent, ijsq; exta apponerẽtur: Pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem: inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solẽnibus uescerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorũ interijt. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, uocataq; ad conciliũ multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus

poterat, iura dedit: quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset, cum cætero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auium quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atq; alia appetendo loca: cum in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset, adijciendæ multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locũ qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit: eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: idq; primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud pœniteret, consilium deinde uiribus parat: cẽtum creat senatores: siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certe ab honore, patricijq; progenies eorum, appellati. Iam res Romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset: sed penuria mulierũ hominis ætatẽ duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent.

Vrbes quoque, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac dij iuuent, magnas opes magnũq; nomẽ sibi facere: satis scire origini Romanæ & deos affuisse, & nõ defuturã uirtutem: proinde ne grauarẽtur homines cũ hominibus sanguinẽ & genus miscere. Nusquã benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebãt, simul tantã in medio crescentẽ molem sibi ac posteris suis metuebãt: à plerisq; rogitãtibus dimißi, ecquod fœminis quoq; asylũ aperuissent: id enim demum compar connubiũ fore. Aegre id Romana pubes passa: & haud dubie ad uim spectare res cœpit: cui tẽpus locumq; aptum ut daret Romulus, ægritudinẽ animi dißimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Cõsualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculũ iubet: quantoq; apparatu tum sciebant aut poterãt, cõcelebrãt, ut rẽ clarã expectatamq; facerẽt. Multi mortales cõuenere studio etiã uidendæ nouæ urbis: maxime proximi quiq;, Ceninẽses, Crustumini, Antẽnates. Iam Sabinorũ omnis multitudo cũ liberis ac coniugibus uenit: inuitati hospitaliter per domos, cũ situm mœniaq; & frequentẽ tectis urbẽ uidissent, mirãtur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tẽpus uenit, deditæq; eò mentes cũ oculis erant, tũ ex cõposito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit: magna pars forte, ut in quẽ quæq; inciderat, raptæ: quasdã forma excellẽtes primoribus patrũ destinatas ex plebe homines, quibus datum negociũ erat, domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignẽ à globo Talaßij cuiusdam raptam ferunt: multisq; sciscitantibus cuinam eam ferrẽt, identidem, ne quis uiolaret, Talaßio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiũt, incu

incusantes uiolati hospitij fœdus: deumq́; inuocãtes, cuius ad solenne ludosq́; per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor: sed ipse Romulus circumibat docebatq́;, patrum id superbia factum, qui cõnubium finitimis negassent: illas tamẽ in matrimonio in societate fortunarũ omniũ ciuitatisq́;, & quo nihil charius humano generi sit, liberũm fore: mollirẽt modo iras, & quibus sors corpora dedisset, darẽt animos: sæpe ex iniuria postmodũ gratiã ortam: eoq́; melioribus usuras uiris, quòd annixurus pro se quisq́; sit, ut cum sua uice functus officio sit, parẽtum etiã patriæq́; expleat desiderium. Accedebãt blanditiæ uirorum factum purgantiũ cupiditate atq́; amore: quæ maxime ad muliebre ingeniũ efficaces preces sunt. Iam admodũ mitigati animi raptis erãt. At raptarum parẽtes tũ maxime sordida ueste, lacrymisq́; & querelis ciuitates cõcitabant: nec domi tantum indignationes cõtinebant, sed cõgregabantur undiq́; ad Titũ Tatium regẽ Sabinorũ: & legationes eò, quòd maximũ Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebãt. Ceninenses Crustuminiq́; & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat: lente agere ijs Tatius Sabiniq́; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant: nec Crustumini quidem atque Antemnantes pro ardore, iraq́; Ceninensium satis se impigre mouent: ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: sed effusè uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuíque certamine docet uanam sine uiribus iram esse: exercitum fundit fugat'que, fusum persequitur: regem in prælio obtruncat & spoliat: duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus, tum factorum ostentator haud

minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id apte ferculo, gerẽs in Capitolium aſcendit: ibiq; ea cũ ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cũ dono deſignauit templo Iouis fines, cognomenq; addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero, tẽplumq; ijs regionibus quas modo animo metatus ſum, dedico: ſedẽ opimis ſpolijs quæ regibus ducibusq; hoſtiũ cæſis me autorem ſequẽtes poſteri ferent. Hæc tẽpli eſt origo, quod primum omniũ Romæ ſacratũ eſt. Ita dein de dijs uiſum, nec irritam cõditoris templi uocem eſſe, qua laturos eò ſpolia poſteros nũcupauit: nec multitudine cõpotum eius doni uulgari laudẽ. bina poſtea inter tot annos, tot bella opima parta ſunt ſpolia: adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occaſionẽ ac ſolitudinem hoſtiliter in fines Romanos incurſionẽ facit: raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppreßit. Fuſi ſunt igitur primo impetu et clamore hoſtes: oppidũ captum, dupliciq; uictoria ouãtem Romulum Herſilia cõiunx precibus raptarum fatigata, orat ut parẽtibus earum det ueniã, & in ciuitatem accipiat: ita rẽ coaleſcere concordia poſſe. facile impetratum. Inde contra Cruſtuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiã, quòd alienis cladibus ceciderãt animi, certaminis fuit. Vtroque coloniæ miſſæ: plures inuenti, qui propter ubertatem terræ in Cruſtuminiũ nomina darent: & Romam inde frequenter migratũ eſt, à parẽtibus maximè, ac propinquis raptarũ. Nouißimum ab Sabinis bellum ortum, multoq; id maximũ fuit: nihil enim per irã aut cupiditatem actũ eſt: nec oſtẽderũt bellum prius, quàm intulerunt: conſilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci: huius filiã uirginem auro corrumpit

Tatius,

Tatius,ut armatos in arcem accipiat. aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitũ ierat. accepti obrutã armis necauere:seu ut ui capta potius arx uideretur, seu prodendi exẽpli causa:nequid usquam fidum proditori esset. Additur fabulæ,quòd uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo,gemmatosq; magna specie annulos habuerint:pepigisse eam quod in sinistris manibus haberẽt: eo scuta illi pro aureis donis congesta.Sũt qui eam ex pacto tradendi,quod in sinistris manibus esset,decreto arma petisse dicant:& fraude uisam agere, sua ipsam perẽptam mercede.Tenuere tamen arcem Sabini:atque inde postera die,cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est,cõplesset:nõ prius descenderunt in æquum,quàm ira & cupiditate recuperãdæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrinq; pugnã ciebant:ab Sabinis Metius Curtius,ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit,confestim Romana inclinatur acies,fusaq; est ad ueterẽ portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus,arma ad cœlum tollens:Iupiter tuis,inquit,iussus auibus hic in Palatino prima urbi fundamenta ieci:arcẽ iam scelere emptam Sabini habẽt: inde huc armati superata media ualle tendunt: at tu pater deûm hominumq;,hinc saltẽ arce hostes:deme terrorem Romanis, fugamq; fœdam siste:hic ego tibi tẽplum Statori Ioui,quod monimẽtum sit posteris,tua præsenti ope seruatam urbem esse,uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani Iupiter optimus maximus resistere atq; iterare pugnã iubet.Restitere Romani,tanquã cœlesti uoce iussi:ipse ad primores Romulus prouolat. Metius

Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantũ foro ſpatiũ eſt: nec procul iam à porta palatij erat, clamitãs, Vicimus perfidos hoſpites, imbelles hoſtes: iam ſciunt longe aliud eſſe uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris. In eũ hæc gloriantẽ cum globo ferociſſimorum iuuenum Romulus impetũ facit: ex equo tum forte Metius pugnabat, eò pelli facilius fuit: pulſum Romani perſequũtur: & alia Romana acies audacia regis accenſa, fundit Sabinos. Metius in paludẽ ſeſe ſtrepitu ſequẽtium trepidante equo coniecit: auerterat q; ea res etiã Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidẽ annuentibus ac uocãtibus ſuis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabiniq; in media cõualle duorum mõtium redintegrant prælium: ſed res Romana erat ſuperior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortũ erat, crinibus paſſis, ſciſſaq; ueſte, uicto malis muliebri pauore, auſæ ſe inter tela uolantia inferre: ex tranſuerſo impetu facto, dirimere infeſtas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orãtes, ne ſe ſanguine nefando soceri generiq; reſpergerent: ne parricidio macularẽt partus ſuos: nepotũ illi, liberûm hi progeniẽ. ſi affinitatis inter uos, ſi cõnubij piget, in nos uertite iras: nos cauſa belli, nos uulnerũ ac cædium uiris ac parẽtibus ſumus: melius peribimus, quàm ſine alteris ueſtrũ uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinẽ, tum duces: ſilentium & repẽtina fit quies: inde ad fœdus faciẽdum duces prodeũt: nec pacem modo, ſed ciuitatẽ unam ex duabus faciunt: regnum cõſociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati: monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emerſus palude equum Curtius in uado ſtatuit, Curtium lacum appellarunt.

larunt. Ex bello tam tristi læta repētè pax chariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaq; cum populū in curias triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit. id non traditur, cum haud dubie aliquāto numerus maior hoc mulierū fuerit: ætate, an dignitatibus suis uirorum'ue, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tēpore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati: Lucerū nominis & originis causa incerta est. Inde nō modò cōmune, sed concors etiā regnū duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant: cumq; Laurētes iure gentium agerēt, apud Tatium gratia suorum, & preces plus poterāt: igitur illorum pœnā in se uertit: nam Lauinij, cū ad solenne sacrificium eò uenisset, cōcursu facto interficitur. Eam rem minus ægre quàm dignū erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit. ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq; urbes renouatum est. Et cū his quidem insperata pax erat, aliud multo propius, atque in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis uicinas prope se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere: iuuētute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. Inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agrestiū populantur: tumultusq; repens ex agris in urbem illatus pro nuntio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat: ibi modico præsidio relicto,

egressus omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iußit: cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso et minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostē exciuit: fugæ quoq;, quæ simulanda erat, eadē equestris pugna causam minus mirabilem dedit: & cum uelut inter pugnæ fugæq; consilium trepidante equitatu pedes quoq; referret gradū, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq; trahūtur ad locum insidiarū: inde subito exorti Romani, transuersam inuadūt hostium aciem: addūt pauorem mota è castris signa eorū qui in præsidio relicti fuerant: ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè quàm Romulus, quiq; cum eo equites erant, circumagerent frænis equos, terga uertunt: multoq; effusius, quippe uera fuga, qui simulantes pauloantè secuti erāt, oppidum repetebāt: non tamē eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarū obijcerentur, uelut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione iritati Veientium animi, & cōsanguinitate: nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt: et quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerūt, populabundi magis, quàm iusti more belli. Itaq; non castris positis, nō expectato hostiū exercitu, raptam ex agris prædā portantes, Veios rediere. Romanus contrà, postquam hostē in agris non inuenit, dimicationi ultimæ instructus intentusq;, Tyberim trāsit: quē postquam castra ponere, & ad urbem accessurum Veientes audiuere, obuiā egreßi, ut potius acie decernerēt, quàm inclusi de tectis mœnibusq; dimicarent: ibi uiribus nulla parte adiutis, tantū ueterani robore exercitus rex Romanus

nus uicit: persecutusq́; fusos ad mœnia hostes, urbe ualida
muris ac situ ipso munita abstinuit: agros rediens uastat,
ulciscendi magis, quàm prædæ studio: eaq́; clade haud mi=
nus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitũ
oratores Romam mittunt: agri parte multatis in centum
annos induciæ datæ. Hæc ferme Romulo regnãte domi mi
litiæq́; gesta: quorum nihil absonũ fidei diuinæ originis,
diuinitatisq́; post mortẽ creditæ, fuit: non animus in regno
auito recuperãdo, non condendæ urbis consilium, non bel
lo ac pace firmãdæ: ab illo enim profecto uiribus datis tan
tum ualuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem
haberet: multitudini tamẽ gratior fuit quàm patribus: lon
ge ante alios acceptissimus militũ animis: trecentosq́; ar=
matos ad custodiã corporis, quos Celeres appellauit, non
in bello solũ, sed etiã in pace habuit. His immortalibus edi=
tis operibus, cum ad exercitũ recẽsendũ concionẽ in cãpo
ad Capræ paludem haberet, subito coorta tẽpestas cũ ma
gno fragore tonitribusq́; tam dẽso regem operuit nimbo,
ut conspectũ eius concioni abstulerit: nec deinde in terris
Romulus fuit. Romana pubes sedato tandẽ pauore, post=
quã ex tam turbido die serena & trãquilla lux rediit, ubi
uacuam sedem regiã uidit, etsi satis credebat patribus, qui
proximi steterãt, sublimem raptum procella: tamẽ uelut or
bitatis metu icta, mœstum aliquãdiu silentiũ obtinuit: dein
de à paucis initio facto, deum deo natũ, regem parẽtemq́;
urbis Romanæ saluere uniuersi Romulum iubent, pacem
precibus exposcunt, uti uolens propitius suam semper so=
spitet progeniem. Fuisse credo tum quoq; aliquos, qui di=
scerptum regem patrum manibus taciti arguerent: mana=
uit enim hæc quoq;, sed perobscura fama. illam alterã ad=
miratio uiri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio etiam

unius hominis addita rei dicitur fides: nanq; Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis, et infensa patribus, grauis, ut traditur, quãuis magnæ rei autor, in concionẽ prodit: Romulus, inquit, Quirites parẽs urbis huius prima hodierna luce cœlo repente delapsus se mihi obuium dedit: cũ perfusus horrore uenerabũdusq; astitissem, petẽs precibus, ut cõtrà intueri fas esset: Abi, nuntia, inquit, Romanis cœlestes ita uelle, ut mea Roma caput orbis terrarum sit. Proinde rem militarẽ colant, sciantq;, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. hæc, inquit, locutus, sublimis abijt. Mirum, quantũ illi uiro nũtianti hæc fides fuerit, quamq; desiderium Romuli apud plebẽ exercitumq;, facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrũ interim animos certamẽ regni ac cupido uersabat: necdũ à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerãt factiones: inter ordines certabatur. Oriũdi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab sua parte nõ erat regnatum in societate æqua, possessionẽ imperij amitterẽt, sui corporis creari regẽ uolebant. Romani ueteres peregrinũ regem aspernabãtur. In uarijs uoluntatibus, regem tamẽ omnes uolebãt, libertatis dulcedine nõdum experta. Timor deinde patres incessit, ne ciuitatẽ sine imperio, exercitum sine duce, multarũ circà ciuitatũ iritatis animis uis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri cõcedere in animum inducebat. Itaq; rẽ inter se cẽtum patres, decẽ decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, cõsociant: decẽ imperitabant, unus cũ insignibus imperij et lictoribus erat: quinq; dierũ spatio finiebatur imperiũ, ac per omnes in orbẽ ibat: annuũq; interuallũ regni fuit. id ab re, qđ nũc quoq; tenet nomẽ, interregnum

gnum appellatū. Fremere deinde plebs multiplicatā seruitutem: cētum pro uno dominos factos: nec ultrà, nisi regē & ab ipsis creatū uidebantur passuri. Cū sensissent ea moueri patres, offerendū ultro rati quod amissuri erāt, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa, ut nō plus darēt iuris quàm detinerent. Decreuerūt enim, ut cū populus regem iußisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent: hodieq́; in legibus magistratibusq́; rogādis usurpatur idem ius, ui adēptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorū euentū patres autores fiunt. Tum interrex concione aduocata, Quod bonum, faustum felixq́; sit, inquit, Quirites regē create, ita patribus uisum est: patres deinde, si dignū qui secūdus ab Romulo numeretur, crearitis, autores fient. Adeo id gratum plebi fuit, ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscirent iuberētq́;, ut senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia, religioq́; ea tēpestate Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat cōsultißimus uir, ut in illa quisquam ætate esse poterat, omnis diuini atq́; humani iuris. Autorē doctrinæ eius, quia nō extat alius, falsò Samiū Pythagorā edunt: quē Seruio Tullo regnante Romæ, centum amplius post annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq́;, & Crotonē iuuenum æmulātium studia cœtus habuisse constat. ex quibus locis, etsi eiusdē ætatis fuisset, quæ fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quēquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quóue præsidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribusq́; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructúmque non tam peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi ueterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit.

fuit. Audito nomine Numæ patres Romani, quanquã inclinari opes ad Sabinos, rege inde sumpto, uidebãtur: tamen neq; se quisquam, nec factionis suæ alium, nec deniq; patrum aut ciuiũ quenquã præferre illi uiro ausi, ad unũ omnes Numæ Pompilio regnum deferẽdum decernũt. Accitus, sicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus est, de se quoq; deos cõsuli iußit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumq; sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiẽ uersus consedit. augur ad læuam eius capite uelato sedẽ cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncũ tenens, quem lituũ appellauerũt: inde ubi prospectu in urbẽ agrumq; capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit: dextras ad meridiẽ partes, læuasq; ad septẽtrionem esse dixit: signum cõtra quod longißime cõspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, ut tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tũ peregit uerbis auspicia quæ mitti uellet. quibus mißis, declaratus rex Numa de templo descẽdit: qui regno ita potitus, urbẽ nouam conditam ui & armis, iure eam legibusq; ac moribus de integro cõdere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret nõ posse: quippe efferatis militia animis: mitigandũ ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianũ ad infimum Argiletũ indicem pacis belliq; fecit: apertus ut in armis esse ciuitatẽ, clausus pacatos circà omneis populos significaret. Bis deinde post Numæ regnũ clausus fuit: semel T. Manlio cõsule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati dij dederunt ut uideremus,

XII

post

*post bellum Actiacum ab imperatore Cæsare Augusto pa
ce terra mariq; parta. Clauso eo, cum omnium circà finiti
morum societate ac fœderibus iūxisset animos: positus ex=
ternorū periculorum curis, ne luxuriarēt ocio animi, quos
metus hostium disciplinaq; militaris cōtinuerat: omniū pri
mum rem ad multitudinē imperitam, et illis seculis rudem,
efficacißimam, deorum metū iniiciendum ratus est. qui cū
descēdere ad animos sine aliquo cōmento miraculi nō pos
set: simulat sibi cū dea Aegeria cōgressus nocturnos esse:
eius se monitu, quæ acceptißima dijs essent, sacra institue=
re: sacerdotes suos cuiq; deorum præficere: atq; omnium
primū ad cursum lunæ in duodecim menses describit an=
num: quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non
explet, desuntq; dies solido anno, qui solstitiali circuma=
gitur orbe: intercalares mēsibus interponendo ita dispēsa
uit, ut uigesimo quarto quoq; anno ad metam eādem solis,
unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies con
gruerent. Idem nefastos dies fastosq; fecit, quia aliquando
nihil cū populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus
creādis animū adiecit, quanquā ipse plurima sacra obibat:
ea maxime quæ nunc ad Dialem flaminē pertinēt. sed quia
in ciuitate bellicosa plures Romuli, quàm Numæ similes
reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ
uicis desererentur, Flaminem Ioui aßiduum sacerdotē crea
uit: insigniq; eū ueste, & curuli regia sella adornauit. huic
duos flamines adiecit: Marti unum, alterū Quirino. Vir=
ginesq; Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & gēti
conditoris haud alienum. his, ut aßiduæ templi antistites
essent, stipendium de publico statuit: uirginitate alijsq; cæ
rimonijs uenerabiles ac sanctas fecit. Salios itē duodecim
Marti Gradiuo legit, tunicæq; pictæ insigne dedit, & su*

per

per tunicam æneum pectori tegumē: cœlestiaq; arma quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canētes carmi= na cum tripudijs solenniq; saltatu iußit. Pōtificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiq; sa= cra omnia exscripta exsignataq; attribuit: quibus hostijs, quibus diebus ad quæ templa sacra fierent: atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. cætera quoq; omnia pu= blica priuataq; sacra pontificis scitis subiecit: ut esset quò cōsultum plebs ueniret: nequid diuini iuris negligendo pa trios ritus, peregrinosq; asciscendo turbaretur. nec cœle= stes modo cærimonias, sed iusta quoq; funebria, placādosq; manes ut idem pōtifex edoceret: quæq; prodigia fulmini= bus, alio'ue quo uisu missa susciperentur, atq; curarentur: ad ea elicienda ex mētibus diuinis Ioui Elicio arā in Auē= tino dicauit: deumq; consuluit augurijs quæ suscipienda essent. ad hæc cōsultanda procurandaq;, multitudine omni à ui & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: & deorum aßidua insidēs cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen uideretur, ea pietate omniū pecto ra imbuerat, ut fides ac iusiurādum propulso legū ac pœ= narum metu ciuitatem regerēt. & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exēpli, mores formarēt: tum finitimi etiā populi, qui antè castra, nō urbem positam in medio ad so= licitandam omnium pacem crediderant, in eam uerecun= diam adducti sunt, ut ciuitatē totam in cultū uersam deo= rum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quò quia se persæ pe Numa sine arbitris, uelut ad cōgressum deæ inferebat, Camœnis eum lucū sacrauit, quòd earum sibi concilia cū coniuge sua Aegeria essent: & soli Fidei solenne instituit, ad id sacrarium Flamines bigis curru arcuato uehi iußit,

manu

manuq; ad digitos usq; inuoluta rẽ diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemq; eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaq; sacris faciendis, quæ Argeos pontifices uocant, dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res XIII
rediit. Inde Tullum Hostilium nepotẽ Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres autores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas uiresq;, tum auita quoq; gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatẽ ocio ratus, undiq; materiam excitãdi belli quærebat. Forte euenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicẽ agerent: imperitabat tum C. Cluilius Albæ: utrinq; legati ferè sub idẽ tẽpus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid prius quàm mãdata agerent. satis sciebat negaturũ Albanum: ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta. excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuiũ celebrant: tantisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bellum in trigesimum diẽ indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatẽ, quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus. Se inuitos quicquã, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitũ se uenisse: ni reddãtur, bellũ indicere iussos. Ad hæc Tullus, Nuntiate, inquit, regi uestro: re-

gem

gem Romanum deos facere testes: uter prius populus res repetētes legatos aspernatus dimiserit, ut in eū omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nuntiant domum Albani. *Et bellum utrinq; summa ope parabatur, ciuili simulimum bello, propè inter parētes natosq;, Troianam utrāq; prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. E uētus tamen belli minus miserabilē dimicationē fecit: quòd nec acie certatum est, & tectis modò dirutis alterius urbis, duo populi in unū cōfusi sunt. Albani priores ingēti exercitu in agrū Romanū impetum fecere: castra ab urbe haud plus quinq; millia passuum locāt, fossa circundāt. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoq; uetustate aboleuit. in his castris Cluilius Albanus rex moritur: Dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnumq; deorū numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitās, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrū Albanū pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium: is ducit exercitū quàm proxime ad hostē potest: inde legatū præmissum nūtiare Tullo iubet, priusquā dimicēt, opus esse colloquio: si secū cōgressus sit, satis scire ea se allaturū, quæ nihilo minus ad rē Romanam, quàm ad Albanā pertineāt. haud spernatus Tullus, tametsi uana afferebātur, suos in aciem educit: excūt contrà & Albani. Postquā instructi utrinq; stabāt, cum paucis procerū in mediū duces procedūt: ibi infit Albanus: Iniurias, et nō redditas res ex fœdere quæ repetitæ sunt: et ego regem nostrū Cluiliū causam huiusce esse belli audisse uideor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre. sed si uera potius quàm dictu speciosa dicēda sunt,*

XIIII

ſunt,cupido imperij duos cognatos uicinosq; populos ad
arma ſtimulat:neq; recte,an perperam interpretor: fuerit
iſta eius deliberatio, qui bellum ſuſcepit:me Albani geren
do bello ducẽ creauere. Illud te Tulle monitũ uelim:Hetru
ſca res, quanta circa nos, teq́; maximè ſit,quò propiores
uos,hoc magis ſcis.multũ illi terra, plurimũ mari pollent.
memor eſto iam cũ ſignũ pugnæ dabis,has duas acies ſpe=
ctaculo fore:ut feſſos confectosq́;,ſimul uictorẽ ac uictum
aggrediãtur. Itaq; ſi nos dij amant,quoniã non contenti
libertate certa,in dubiã imperij ſeruitijq́; aleam imus: inea
mus aliquã uiam,qua utri utris imperẽt, ſine magna cla=
de, ſine multo ſanguine utriuſque populi decerni poßit.
Haud diſplicet res Tullo, quanquã tum indole animi,tum
ſpe uictoriæ ferocior erat. Quærẽtibus utrinq; ratio ini=
tur,cui & fortuna ipſa præbuit materiã. Forte in duobus
tũ exercitibus erãt trigemini fratres,nec ætate nec uiribus
diſpares. Horatios Curiatiosq́; fuiſſe ſatis cõſtat,nec fer=
me res antiqua alia eſt nobilior. tamẽ in re tã clara nominũ
error manet,utrius populi Horatij, utrius Curiatij fuerĩt:
autores utroq; trahũt.plures tamẽ inuenio,qui Romanos
Horatios uocent:hos ut ſequar,inclinat animus. Cum tri
geminis agunt reges,ut pro ſua quiſq; patria dimicẽt fer=
ro:ibi imperiũ fore,unde uictoria fuerit. Nihil recuſatur,
tempus & locus cõuenit.Priuſquã dimicarent,fœdus ictũ
inter Romanos & Albanos eſt his legibus,Vt cuius popu
li ciues eo certamine uiciſſent, is alteri populo cũ bona pa
ce imperitaret. Fœdera alia alijs legibus,cæterũ eodẽ mo=
do omnia fiunt. Tũ ita factum accepimus,nec ullius uetu=
ſtior fœderis memoria eſt: Fœcialis regẽ Tullum ita roga=
uit: Iubes'ne me rex cum patrepatrato populi Albani fœ
dus ferire? iubẽte rege, Sagmina,inquit,te rex poſco. Rex

ait,Purā tollito. Fœcialis ex arce graminis herbā puram attulit,poſtea regē ita rogauit: Rex facis'ne me tu regium nuntiū populi Romani Quiritium? uaſa comitesq; meos? Rex reſpondit, Quod ſine fraude mea,populiq; Romani Quiritiū fiat,facio. Fœcialis erat M.Valerius.is patrem=patratū Sp.Fuſiū fecit, uerbena caput capillosq; tangens (paterpatratus ad iuſiurandū patrandū, id eſt ſanciendū fit) fœdus, multisq; id uerbis,quæ lōgo effata carmine nō operæ eſt referre,peragit. Legibus deinde recitatis,Audi, inquit Iupiter, audi paterpatrate populi Albani,audi tu populus Albanus:ut illa palàm prima poſtrema ex illis ta=bulis cera'ue recitata ſunt ſine dolo malo: utiq; ea hic ho=die rectiſsime intellecta ſunt: illis legibus populus Roma=nus prior nō deficiet. ſi prior defexit publico cōſilio, dolo malo:tu illo die Iupiter populū Romanū ſic ferito,ut ego hūc porcū hodie feriā: tantoq; magis ferito,quanto magis potes pollesq;,id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſsit. Sua itē carmina Albani,ſuumq; iuſiurandū per ſuū dicta=

XV torē,ſuosq; ſacerdotes peregerūt. Fœdere icto,trigemini, ſicut cōuenerat,arma capiūt. Cum ſui utroſq; adhortarē=tur:deos patrios,patriā ac parētes, quicquid ciuiū domi, quicquid in exercitu ſit,illorū tūc arma,illorū intueri ma nus:feroces & ſuopte ingenio,& pleni adhortantiū uoci bus in mediū inter duas acies procedūt. Cōſederāt utrinq; pro caſtris duo exercitus, periculi magis præſentis quàm curæ expertes. Quippe imperiū agebatur,in tā paucorū uirtute atq; fortuna poſitū: itaq; ergo erecti ſuſpenſiq; in minime gratū ſpectaculū animo incēduntur. Datur ſignū: infeſtisq; armis,uelut acies,terni iuuenes, magnorū exer=cituū animos gerētes, cōcurrunt:nec his,nec illis periculū ſuū, ſed publicū imperiū ſeruitiumq; obuerſatur animo:

futuraq;

futuráq; ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecißent. Vt primo statim cõcursu increpuere arma, micantesq; fulsere gladij, horror ingẽs spectantes perstringit, & neutrò inclinata spe torpebat uox spiritusq;. Cõsertis deinde manibus, cum iã nõ motus tantũ corporũ, agitatioq; anceps telorũ armorumq;, sed uulnera quoq; & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, uulneratus tribus Albanis, expirãtes corruerũt. Ad quorũ casum cũ cõclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nõdũ tamẽ cura deseruerat, exanimes uice unius, quẽ tres Curiatij circũsteterãt. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquã par, sic aduersus singulos ferox: ergo, ut segregaret pugnã eorũ, capeßit fugã: ita ratus secuturos, ut quẽq; uulnere affectum corpus sineret. Iã aliquantũ spatij ex eo loco, ubi pugnatũ est, aufugerat, cum respiciens uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eũ magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, uti opẽ ferant fratri, iã Horatius cæso hoste uictor secundã pugnã petebat. Tunc clamore, qualis ex insperato pauẽtium solet, Romani adiuuãt militẽ suũ: & ille defungi prælio festinat. Prius itaq; quàm alter qui nec procul aberat, cõsequi posset, & alterum Curiatium cõficit. Iamq; æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec uiribus pares. alterum intactũ ferro corpus, & geminata uictoria ferocẽ in certamen tertium dabãt: alter fessum uulnere, fessum cursu trahens corpus, uictusq; fratrũ ante se strage, uictori obijcitur hosti: nec illud præliũ fuit. Romanus exultans, Duos, inquit, fratrũ manibus dedi: tertiũ causam belli huiusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinẽti arma gladiũ superne iugulo defigit, iacentẽ spoliat. Romani ouãtes ac gra- XVI

tulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope metũ res fuerat. Ad sepulturã inde suorũ nequaquã paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extãt, quo quisq; loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albã, tria Albana Romã uersus: sed distantia locis, ut & pugnatũ est. Priusquã inde digrederẽtur, rogãti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti iuuentutẽ in armis habeat: usurum se eorũ opera, si bellũ cum Veiẽtibus foret: ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia præ se gerens: cui soror uirgo, quæ desponsa uni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portã Capenã fuit: cognitoq; super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa cõfecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuũ appellat. Mouet feroci iuueni animũ comploratio sororis in uictoria sua, tãtoq; gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul uerbis increpãs transfigit puellam: Abi hinc cũ immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrũ mortuorũ uiuiq;, oblita patriæ. Sic eat quæcunq; Romana lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus plebiq;: sed recens meritũ facto obstabat: tamẽ raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tã tristis ingratiq; ad uulgus iudicij, ac secundũ iudicium supplicij autor esset, cõcilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionẽ iudicent secundũ legem, facio. Lex horrendi carminis erat: Duumuiri perduellionẽ iudicent: si à duũuiris prouocarit, prouocatione certato: si uicent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: uerberato uel intra pomœrium, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent: tũ alter ex his, P. Horati tibi perduellionem

duellionem iudico,inquit, Lictor colliga manus. Acceſſe=
rat lictor,inijciebatq́; laqueũ:tum Horatius,autore Tul=
lo clemẽte legis interprete, prouoco,inquit:ita de prouo
catione certatũ ad populũ eſt. Moti homines ſunt in eo iu
dicio,maxime P. Horatio patre proclamãte,ſe filiam iure
cæſam iudicare: ni ita eſſet,patrio iure in filiũ animaduer
ſurum fuiſſe. Orabat deinde,ne ſe,quẽ pauloantè cũ egre
gia ſtirpe cõſpexiſſent,orbũ liberis facerent. Inter hæc ſe=
nex iuuenẽ amplexus, ſpolia Curiatiorũ fixa eo loco,qui
nunc Pila Horatia appellatur,oſtẽtans:Hunccine aiebat,
quẽ modo decoratũ ouantemq́; uictoria incedentẽ uidiſtis
Quirites, eũ ſub furca uinctũ inter uerbera & cruciatus
uidere poteſtis? quod uix Albanorũ oculi tam deforme ſpe
ctaculũ ferre poſſẽt. I lictor,colliga manus, quæ pauloan=
tè armatæ imperium populo Ro.pepererũt: i caput obnu
be liberatoris urbis huius,arbori infelici ſuſpende: uerbe=
ra uel intra pomœrium, modò inter illa pila,& ſpolia ho
ſtium:uel extra pomœriũ,modò intra ſepulchra Curiatio
rum. quò enim ducere hunc iuuenẽ poteſtis,ubi nõ ſua de=
cora eũ à tanta fœditate ſupplicij uindicent? Nõ tulit po=
pulus nec patris lacrymas, nec ipſius parẽ in omni pericu
lo animũ:abſoluerũtq́; admiratione magis uirtutis, quàm
iure cauſæ. Itaq; ut cædes manifeſta,aliquo tamen piaculo
lueretur, imperatũ patri,ut filiũ expiaret pecunia publi=
ca. Is quibuſdã piacularibus ſacrificijs factis, quæ deinde
gẽti Horatiæ tradita ſunt, trãſmiſſo per uiã tigillo,capite
adoperto, uelut ſub iugum miſit iuuenẽ. id hodie publicè
quoq; ſemper refectũ manet:ſororiũ tigillum uocant. Ho=
ratiæ ſepulchrũ,quo loco corruerat icta, cõſtructũ eſt ſa=
xo quadrato. Nec diu pax Albana manſit: inuidia uulgi, XVII
quòd tribus militibus fortuna publica cõmiſſa fuerit,uanũ

ingeniũ dictatoris corrupit:&,quoniã recta cõsilia haud bene euenerant,prauis recõciliare populariũ animos cœpit.Igitur ut prius in bello pacẽ,sic in pace bellum quærens,quia suæ ciuitati animorum plus,quàm uirium cernebat esse,ad bellũ palàm,atq; ex edicto gerẽdum alios concitat populos,suis per speciẽ societatis proditionem reseruat.Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij aßumptis,pacto transitionis Albanorũ,ad bellum atq; arma incitantur.Cũ Fidenæ aperte desciſſent,Tullus Metio,exercituq; eius ab Alba accito, cõtra hostes ducit:ubi Anienem transijt,ad confluentes collocat castra.Inter eũ locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim trãsierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrũ cornu, in sinistro Fidenates propius montes cõsistunt.Tullus aduersus Vientẽ hostẽ dirigit suos, Albanos cõtra legionẽ Fidenatiũ collocat.Albano non plus animi erat,quàm fidei: nec manere ergo, nec trãsire aperte ausus,sensim ad montes succedit.Inde ubi satis subiſſe sese ratus est,erigit totã aciem,fluctuansq; animo,ut tereret tempus, ordines explicat.Cõsilium erat,quà fortuna rẽ daret,eà inclinare uires.Miraculo primo eſſe Romanis,qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digreſſu senserunt. Inde e-
XVIII ques citato equo nuntiat regi,abire Albanos.Tullus in re trepida duodecim uouit salios, fanaq; Pallori, ac Pauori: equitẽ clara increpans uoce,ut hostes exaudirẽt, redire in prælium iubet: Nihil trepidatione opus eſſe:suo iußu circunduci Albanorũ exercitũ, ut Fidenatiũ nuda terga inuadat.Idẽ imperat,ut hastas equites erigere iubeat. Id factum magnæ parti peditũ Romanorum cõspectum abeũtis Albani exercitus interscepsit.qui uiderãt, id quod ab rege auditũ erat,rati,eo acrius pugnant. Terror ad hostes

transit:

transit: & audiuerãt clara uoce dictũ: & magna pars Fidenatiũ, ut qui coloni additi Romanis essent, Latinè sciebant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorũ interc luderentur ab oppido, terga uertũt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu, in Veientẽ alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetũ, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquã fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquã cæci ruebant: alij, dum cunctãtur in ripis, inter fugæ pugnæq; consiliũ oppreßi: nõ alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tũ Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur: contrà Tullus Metiũ benigne alloquitur. quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iũgere iubet: sacrificiũ lustrale in diẽ posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, uo- xix
cari ad concionẽ utrunq; exercitũ iubet. Præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos: hi nouitate etiã rei moti, ut regẽ Romanum cõcionantem audirent, proximi cõstitere: ex cõposito armata circundatur Romana legio: cẽturionibus datũ negociũ erat, ut sine mora imperia exequerẽtur. Tũ ita Tullus infit: Romani, si unquã antè aliâs ullo in bello fuit, quod primũ dijs immortalibus gratias ageretis, deinde uestræ ipsorũ uirtuti, hesternũ id prælium fuit: dimicatũ est enim nõ magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior, ac periculosior est) cũ proditiõe ac perfidia sociorũ: nã, ne uos falsa opinio teneat, iniußu meo Albani subiere ad montes: nec imperium illud meũ, sed consiliũ, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorãtibus deseri uos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circũueniri se ab tergo ratus, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quã arguo, oĩm Albanorũ est: ducẽ secuti sunt, ut

& uos, si quò ego inde agmẽ declinare uoluisse, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idẽ huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iã documentum mortalibus dedero. Cẽturiones armati Metium circũ sistunt: rex cætera, ut orsus erat, peragit. Quod bonũ, faustum, felixq; sit populo Romano, ac mihi uobisq; Albani, populum omnẽ Albanum Romã traducere in animo est: ciuitatẽ dare plebi, primores in patres legere: unã urbẽ, unã rẽpub. facere: ut ex uno quõdã in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unũ redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus, cõmuni tamẽ metu cogente, silentiũ tenet. Tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidẽ ac fœdera seruare, uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniã tuum insanabile ingeniũ est, at tu tuo supplicio doce humanũ genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt: ut igitur pauloantè animũ inter Fidenatẽ Romanamq; rem ancipitẽ gessisti, ita iã corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earũ distentum illigat Metium: deinde in diuersum iter equi cõcitati, lacerum in utroq; curru corpus, qua inhæserãt uinculis mẽbra, portãtes. Auertêre omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primũ, ultimumq; illud suppliciũ apud Romanos exempli parũ memoris legũ humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gẽtiũ mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iã præmissi Albam erant equites, qui multitudinẽ traducerent Romã: legiones deinde ductæ ad diruendam urbem: quæ ubi intrauere portas, non quidẽ fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratis'ue ariete muris, aut arce ui capta, clamor

xx

mor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omniū animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrēt, deficiente cōsilio, rogitantesq; alij alios, nūc in liminibus starent, nunc errabūdi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarētur. Vt uero iā equitū clamor exire iubentium instabat: iā fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, puluisq; ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cum larē ac penates, tectaq;, in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent, iam cōtinens agmen migrantiū impleuerat uias: & cōspectus aliorū mutua miseratione integrabat lacrymas: uocesq; etiā miserabiles exaudiebātur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta preterirēt, ac uelut captos relinquerent deos. Egressis urbē Albanis Romanus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo: unaq; hora quadringētorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit: templis tamen deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) tēperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eā sedē Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorū in patres, ut ea quoq; pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios: tēplūq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usq; ad patrum nostrorū ætatem appellata est. Et ut omnium ordinū uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit: legiones, & ueteres eodē supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum

indicit, genti ea tempestate secundū Hetruscos opulentissimæ uiris, armisq; : utrinq; iniuriæ factæ, ac res nequicquam erāt repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanū mercatu frequenti negotiatores Romanos cōprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum cōfugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebātur. Sabini haud parū memores, & suarū uirium partē Romæ ab Tatio locatā, & Romanā rem nuper etiā adiectione populi Albani auctā, circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina, proximi Hetruscorum Veientes: inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis ad defectionē animis, uolūtarios traxere, & apud uagos quosdā ex inopi plebe etiā merces ualuit: publico auxilio nullo adiuti sunt: ualuitq; apud Veiētes (nā de cæteris minus mirum est) pacta cū Romulo induciarum fides. Cùm bellum utrinq; summa ope pararēt, uertiq; in eo res uideretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. Pugna atrox ad syluā Malicusam fuit: ubi & peditum quidē robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimū Romana acies ualuit. Ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum: nec pugna deinde illis cōstare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset, nuntiatū regi, patribusq; est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cū credi uix posset, mißis ad id uisendum prodigiū, in cōspectu haud aliter, quam cum grādinem uenti glomeratā in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiā audire uocē ingentem ex summu cacuminis loco, ut patrio ritu sacra Albani facerent: quæ, uelut dijs quoq; simul cū patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperāt, aut fortunæ (ut fit) obirati,

cultum reliquerãt deûm. Romanis quoq; ab eodem prodi=
gio nouendiale ſacrum publice ſuſceptũ eſt: ſeu uoce cœ=
leſti ex Albano mõte miſſa (nã id quoq; traditur) ſeu aru=
ſpicum monitu: mãſit certe ſolenne, ut quandocunq; idem
prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur.
Haud ita multo pòſt peſtilentia laboratũ eſt: unde cum pi= xxii
gritia militandi oriretur, nulla tamẽ ab armis quies daba=
tur à bellicoſo rege, ſalubriora etiã credente militiæ quàm
domi iuuenũ corpora eſſe, donec ipſe quoq; lõginquo mor
bo eſt implicitus: tũc adeo fracti ſimul cum corpore ſunt
ſpiritus illi feroces, ut qui nihil antè ratus eſſet minus re=
gium, quàm ſacris dedere animũ, repẽte omnibus, magnis,
paruiſq; ſuperſtitionibus obnoxius degeret, religiõibuſq;
etiã populũ impleret. uulgo iã homines eum ſtatũ rerum,
qui ſub Numa rege fuerat, requirẽtes, unam opem ægris
corporibus relictã, ſi pax ueniaq; ab dijs impetrata eſſet,
credebãt. Ipſum regẽ tradunt uoluentẽ cõmentarios Nu=
mæ, cum ibi quædã occulta ſolẽnia ſacrificia Ioui Elicio
facta inueniſſet, operatum his ſacris ſe abdidiſſe: ſed nõ ri=
te initũ, aut curatũ id ſacrum eſſe: nec ſolum nullã ei obla
tam cœleſtiũ ſpeciem, ſed ira Iouis ſolicitati praua religio
ne fulmine ipſum cũ domo cõflagraſſe. Tullus magna glo
ria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo,
res, ut inſtitutũ iam inde ab initio erat, ad patres redierat,
hiq; interregem nominauerant: quo comitia habente, An=
cum Martium regem populus creauit, patres fuere auto=
res. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Mar=
tius erat: qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor,
& quia proximum regnum cætera egregium ab una par
te haud ſatis proſperum fuerat, aut neglectis religioni=
bus, aut praue cultis: longeq; antiquiſſimum ratus ſacra

publica

publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximum in album relata proponere in publico iubet: inde & ciuibus otij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atq; instituta regē abiturum.

XXIII *Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum foedus erat, sustulerant animos: & cū incursionem in agrum Romanū fecissent, repetentibus res Romanis superbe responsum reddiderunt: desidem Romanū regē inter sacella & aras acturū esse regnum rati. Mediū erat in Anco ingenium, & Numae, & Romuli memor: & praeterquàm quòd aui regno magis necessariam fuisse pacē credebat, cū in nouo, tum feroci populo: etiā quod illi contigisset otiū sine iniuria, id se haud facile habiturū: tentari patientiā, & tentatā cōtemni, tēporaq; esse Tullo regi aptiora quàm Numae. ut tamē, quoniā Numa in pace religiones instituisset, à se bellicae caerimoniae proderētur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gēte Aequicolis, quod nūc foeciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorū uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanae uelamē est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas: Ego sum publicus nūtius populi Romani, iuste pieq; legatus uenio, uerbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata: inde Iouem testē facit: Si ego iniuste, impieq; illos hoīes, illasq; res dedier nūtio populi Romani mihi exposco, tum patriae compotē me nunquam sinas esse. Haec, cū fines suprascandit, haec quicūq; ei primus uir obuius fuerit, haec portā ingrediens, haec forū ingressus, paucis uerbis carminis, cōcipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit. si nō deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solēnes sunt) peractis, bellum ita*

lum ita

lum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, dijq; omnes cœlestes, uosq; terrestres, uosq; inferni audite. Ego uos testor, populū illum (quicunq; est, nominat) iniustū esse, neq; ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu cōsulemus, quo pacto ius nostrū adipiscamur. Cùm his nuntius Romā ad consulendū redit, cōfestim rex ex his ferme uerbis patres cōsulebat: Quarū rerum, litiū, causarum cōdixit paterpatratus populi Romani Quiritiū patripatrato priscorū Latinorum, hominibusq; priscis Latinis, quas res nec dederūt, nec soluerunt, nec fecerunt: quas res dari, fieri, solui oportuit: dic, inquit ei, quē primū sententiā rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioq; duello querendas censeo, itaq; cōsentio, cōsciscoq;. Inde ordine alij rogabātur: quandoq; pars maior corū qui aderant, in eandē sententiā ibat. bellum erat consensu fieri solitū: ut fœcialis hastam ferratā, aut sanguineā præustam ad fines eorū ferret, & nō minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesue prisci Latini aduersus populū Romanū Quiritiū fecerūt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritiū bellum cū priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, cōsciuit, ut bellū cū priscis Latinis fieret: ob eam rē ego, populusq; Romanus populis priscorū Latinorū, hominibusq; priscis Latinis bellū indico, facioq;. Id ubi dixisset, hastā in fines eorū emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictū: moremq; eū posteri acceperūt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politoriū urbē Latinorū ui cepit: secutusq; morē regū priorū, qui rem Romanā auxerant hostibus in ciuitatē accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit.

XXIV

traduxit. Et cùm circa palatiū sedem ueteres Romani, Sabini Capitoliū atq; arcē, Cœlium montē Albani implessent, Auentinum nouæ multitudini datū. additi eidē haud ita multo pòst, Tellenis, Ficanáq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitū, quod uacuum occupauerāt prisci Latini: eáq; causa diruēdæ urbis eius fuit Romanis, ne hostiū semper receptaculū esset. Postremo omni bello Latino Medulliā cōpulso, aliquādiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nā & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cōminus cū Romanis signa cōtulerat. Ad ultimū omnibus copijs connixus Ancus acie primū uincit, inde ingēti præda potitus Romā redit, tum quoq; multis millibus Latinorū in ciuitatē acceptis: quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculū quoq; adiectum, nō inopia loci, sed nequādo ea arx hostiū esset. id non muro solū, sed etiā ob cōmoditatē itineris pōte Sublicio, tū in Tyberi facto, cōiūgi urbi placuit. Quiritiū quoq; fossa, haud paruū munimētū à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremēto rebus auctis, cū in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperā facti cōfuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorē increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantū hoc rege creuit, sed etiā ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, usq; ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia urbs cōdita, salinæ circà factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam cōmigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe

oriund

oriundus erat) facultas nõ fuerat. Demarati Corinthij filius erat: qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs forte cõsedißet, uxore ibi ducta duos filios genuit: nomina his Lucumo, atq; Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorũ omniũ hæres: Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater. qui cum ignorans nurum uentrẽ ferre, immemor in testãdo nepotis deceßiſſet, puero post aui mortẽ in nullam fortẽ bonorum nato ab inopia Egerio inditũ nomen. Lucumoni cõtrà omnium hæredi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile ijs, in quibus nata erat, humiliora sineret. Ea cùm innupsiſſet, spernentibus Hetruscis Lucumonẽ exule aduena ortum, ferre indignitatem nõ potuit: oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dũmodo uirum honoratũ uideret, consilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma est ad id potißimũ uisa. In nouo populo, ubi omnis repentina atq; ex uirtute nobilitas fit, futurum locũ forti ac strenuo uiro. Regnaße Tatium Sabinum: accersitũ in regnum Numã à Curibus: & Ancũ Sabina matre ortum, nobilemq; una imagine Numæ eſſe. Facilè persuadet, ut cupido honorũ, & cui Tarquinij materna tantũ patria eſſet. Sublatis itaq; rebus cõmigrãt Romam. Ad Ianiculũ forte uentũ erat: ibi ei carpẽto sedenti cũ uxore, aquila suspẽsis demißa leniter alis pileũ aufert: superq; carpentũ cũ magno clangore uolitãs, rursus uelut ministerio diuinitus miſſa capiti apte reponit: inde sublimis abijt. Accepiſſe id auguriũ læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetrusci, cœlestiũ prodigiorũ mulier. excelsa alta sperare cõplexa uirũ iubet. eã alitẽ ea regiõe cœli & eius dei nũtiũ ueniße: circa summũ culmen hoĩs auspi-

cium

cium fecisse: leuasse humano superpositũ capiti decus, ut di-
XXVI uinitus eidẽ redderet. Has spes cogitationesq; secũ portan-
tes urbẽ ingreßi sunt: domicilioq; ibi comparato, L. Tar-
quinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis con-
spicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoque
fortunã benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq;
quos poterat sibi cõciliando, adiuuabat: donec in regiam
quoque de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud
regem, liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris
amicitiæ adduxerat iura: ut publicis pariter, ac priuatis
consilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus,
postremo tutor etiã liberis regis testamento institueretur.
Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuilibet su-
periorum regum belli pacisq; & artibus & gloria par.
Iam filij prope puberem ætatem erant: eo magis Tarqui-
nius instare, ut quamprimum comitia regi creando fierẽt:
quibus indictis, sub tempus pueros uenatum ablegauit:
isq; primus & petisse ambitiose regnum, & orationem di-
citur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam.
Cùm se non rẽ nouam petere: quippe qui nõ primus, quod
quisquã mirari indignari'ue posset, sed tertius Romæ pe-
regrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino
solum, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam igna-
rum urbis, non petentem in regnum ultro accitum: se ex
quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis o-
mnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciui-
libus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in uete-
re patria uixisse: domi militiæq; sub haud pœnitendo ma-
gistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus
didicisse: obsequio & obseruantia in regem cum omni-
bus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc
cum

cū haud falſa memorantē ingenti cōſenſu populus Roma=
nus regnare iuſsit. ergo uirū cætera egregiū, ſecuta, quā in
petēdo habuerat, etiā regnantē ambitio eſt: nec minus re=
gni ſui firmādi, quàm augēdæ reip. memor centū in patres
legit: qui deinde minorū gentiū ſunt appellati: factio haud
dubia regis, cuius beneficio in curiā uenerāt. Bellū primū
cū Latinis geſsit, & oppidū ibi Appiolas ui cepit: præ=
dáq; inde maiore quàm quāta belli fama fuerat, reuecta, lu
dos opulētius inſtructiusq; quàm priores reges fecit. Tū
primum circo, qui nunc maximus dicitur, deſignatus locus
eſt: loca diuiſa patribus, equitibus'que, ubi ſpectacula ſibi
quiſq; facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos
ab terra ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes. ludicrum fuit
equi, pugilesq; ex Hetruria maxime acciti. ſolēnes deinde
annui māſere ludi, Romani Magniq; uariè appellati. Ab XXVII
eodē rege & circa forū priuatis ædificāda diuiſa ſunt lo=
ca: porticus, tabernæq; factæ. Muro quoq; lapideo circun
dare urbē parabat, cum Sabinū bellum cœptis interuenit:
adeóq; ea ſubita res fuit, ut prius Anienem tranſirent ho=
ſtes, quàm obuiā ire, ac prohibere exercitus Romanus poſ
ſet. Itaq; trepidatū Romæ eſt; & primo dubia uictoria ma
gna utrinq; cæde pugnatum eſt: reductis deinde in caſtra
hoſtium copijs, datóq; ſpatio Romanis ad comparādum
de integro bellū, Tarquinius equitē maximè ſuis deeſſe ui
ribus ratus, ad Ramnenſes, Titienſes, Luceres, quas centu
rias Romulus ſcripſerat, addere alias conſtituit, ſuóq; in=
ſignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus
fecerat, negare Accius Nauius, inclytus ea tempeſtate au=
gur, neq; mutari, neq; nouū cōſtitui, niſi aues addixiſſent,
poſſe. Ex eo ira regi mota, eludensq; artē (ut ferunt) Age=
dū, inquit, diuine tu, inaugura, fieri'ne poſsit, quod nunc

ego mẽte cõcipio. cùm ille in augurio rem expertus profe cto futurã dixiſſet: Atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem diſciſſurum: cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri poſſe portendũt. Tũ illum haud cunctanter diſcidiſſe cotem ferunt. Statua Accij capite uelato, quo in loco res acta eſt, in comitio in gradibus ipſis ad læuam curiæ fuit: cotẽ quoq; eodẽ loco ſitam fuiſſe memorãt, ut eſſet ad poſteros miraculi eius monimẽtum. Augurijs certe, ſacerdotioq́; augurum tantus honos acceſſit, ut nihil belli, domiq́; poſtea, niſi auſpicato gereretur: cõcilia populi, exercitus uocati, ſumma rerũ, ubi aues nõ admiſiſſent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitũ centurijs quicquã mutauit, numero tantũ alterũ adiecit, ut mille & trecenti equites in tribus cẽturijs eſſent. poſteriore modo ſub hiſdem nominibus, qui additi erant, appellati ſunt: quas nunc, quia geminatæ ſunt, ſex uocant centurias. Hac parte copiarũ aucta, iterũ cum Sabinis confligitur: ſed præterquã quòd uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiã additur dolus, miſſis qui magnam uim lignorum in Anienis ripa iacentẽ, ardentẽ in flumẽ conijcerent, uentoq; iuuante accenſa ligna, & pleraq; in ratibus impacta ſublicijs cũ hærerent, pontẽ incẽdunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effuſis eadẽ fugã impedijt: multiq́; mortales, cùm hoſtem effugiſſent, in flumine ipſo periere: quorũ fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari poſſet, inſignem uictoriã fecere. Eo prælio præcipua equi tum gloria fuit: utrinq; ab cornibus poſitos, cũ iam pelleretur media peditũ ſuorum acies, ita incurriſſe ab lateribus ferunt, ut nõ ſiſterẽt modò Sabinas legiones, ferociter inſtantes cedẽtibus, ſed ſubito in fugã auerterent: montes effuſo curſu Sabini petebant, & pauci tenuere: maxima pars, ut antè dictũ eſt, ab equi=

tibus in flumē acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda, captiuisq́; Romam mißis, spolijs hostiū (uotū id Vulcano erat) ingenti cumulo accēsis, pergit porrò in agrū Sabinū exercitū inducere: & quanquā male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterāt: tamē quia cōsulendi res nō dabat spatiū, iere obuiā Sabini tumultuario milite: iterūq́; ibi fusi, perditis iā propè rebus, pacē petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiā agri erat, Sabinis adēptū. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus: deditosq́; Collatinos ita accipio, eāq́; deditionis formulā esse. Rex interrogauit: Estis'ne uos legati oratoresq́; mißi à populo Collatino, ut uos, populumq́; Collatinū dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis'ne uos, populūq́; Collatinū, urbē, agros, aquā, terminos, delubra, utensilia, diuina humanaq́; omnia, in meā populiq́; Romani ditionē? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius xxix *triumphās Romā redijt. inde priscis Latinis bellum fecit: ubi nusquam ad uniuersæ rei dimicationē uentū est: ad singula oppida circunferendo arma, nomē omne Latinū domuit. Corniculum, Ficulnea uetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, ut non quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quā nondum munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forū, aliasq́; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facile euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & areā ad ædē in*

d 2 Capitolio

Capitolio Iouis, quam uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinē loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisu euentuq; mirabile fuit. Puero dormiēti, cui Seruio Tullo nomē fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. Plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem: & cum quidam familiarium aquam ad restinguendū ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset: mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretū uiro Tanaquil, Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quē tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondā rebus nostris dubijs futurum, præsidiumq; regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publice priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultū excitantur. Euenit facile, quòd dijs cordi esset. iuuenis euasit uerè indolis regiæ. nec, cū quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri potuit: filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sentētiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tulli, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romæ edidisse Prisci Tarquinij domo: inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum in domo à paruo eductum in charitate, atque honore fuisse: fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur, fecisse.

Duode

Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modò, sed apud patres plebemq; longe maximo honore Seruius Tullus erat. Tū Anci filij duo, etsi antea semper pro indignißimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modò uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimū ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnū, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat: tum cōmune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnū Romæ pateret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. Sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor cædis, si superesset, rex futurus erat quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq; alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur: ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocißimi delecti ad facinus, quibus cōsueti erant uterq; agrestibus ferramentis, in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosißimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt: inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt. Primo uterq; uociferari, & certatim alter alteri obstrepere: coërciti ab lictore, & iußi in uicem dicere, tandem obloqui desistunt: unus rem ex composito orditur: dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in uulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquiniū moribundum XXXI

cùm qui circà erant excepissent, illos fugiẽtes lictores cõ-prehendunt: clamor inde, concursusq; populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iu-bet, arbitros eijcit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio propere accito cum pe-nè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrũ inimicis ludibrio esse si-nat. Tuum est, inquit, Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus peßimũ facinus fecere. erige te, deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quõdam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma: nunc expergiscere uere: & nos peregrini regna-uimus: qui sis, nõ unde natus sis, reputa: si tua re subita con silia torpent, at tu mea cõsilia sequere. Cum clamor impe-tusq; multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam uiam uersas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloqui-tur. Iubet bono animo esse: sopitũ fuisse regẽ subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse, inspectum uulnus absterso cruore, omnia salubria esse. cõ-fidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tul-lo iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditu rum, obiturumq; alia regis munia. Seruius cũ trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedẽs alia decernit, de alijs consulturum se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ uicis, suas opes firmauit: tum demum pa làm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsi-dio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrũ regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris mini-

stris

stris, ut uiuere regem, & tantas esses ope Seruij nuntiatũ est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis consilijs Seruius quàm priuatis munire opes: & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arũti Tarquinijs, iungit. Nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret. Peropportune ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruscis sumptum: in eo bello & uirtus, & fortuna enituit Tulli: fusoq; ingenti hostiũ exercitu haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam rediјt: aggrediturq; inde pacis longe maximum opus, ut quemadmodum Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruiũ conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis, fortunæq; aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimã tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non uiritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tũ classes, centuriasq;, & hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum, uel bello. Ex ijs, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX. cõfecit cẽturias, quadragenas seniorum, ac iuniorum. prima classis omnes appellati seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: iuuenes, ut foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc ut tegumenta corporis essent. tela in hostẽ, hastaq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta milliũ

cēſum inſtituta. & ex his ſenioribus, iunioribusq; uiginti conſcriptæ centuriæ: arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ claßis quinquaginta millium cenſum eſſe uoluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq; diſcrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta claſſe cenſus quinq; & uiginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter haſtam & uerutū datū. Quinta claſſis aucta, cēturiæ triginta factæ. fundas, lapidesq; mißiles hi ſecum gerebant. in his accenſi cornicines, tibicinesq; in tres centurias diſtributi. undecim millibus hæc claßis cenſebatur. Hoc minor cenſus reliquam multitudinem habuit. Inde una centuria facta eſt immunis militia. Ita pedeſtri exercitu ornato, diſtributoq;, equitum ex primoribus ciuitatis XII. ſcripſit centurias. ſex item alias centurias, tribus ab Romulo inſtitutis, ſub iiſdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerēt, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos ſingulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde eſt honos additus. non enim, ut ab Romulo traditum cæteri ſeruauerant reges, uiritim ſuffragium eadem ui, eodemq; iure promiſcuè omnibus datum eſt: ſed gradus facti, ut neq; excluſus quiſquam ſuffragio uideretur, & uis omnis penes primores ciuitatis eſſet. equites enim uocabantur primi, LXXX. inde primæ claßis centuriæ primum peditum uocabantur. ibi ſi uariaret, quod raro incidebat, ut ſecundæ claßis uocarentur: nec ferè unquam infrà ita deſcenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc eſt, poſt expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centuriis iuniorum, ſeniorumq;

rumq́; ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim urbe diuisa regionibus, collibusq́;, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoq; æqualiter ex censu cōferendi ab eodē inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionē numerumq́; quicquam pertinere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cum uinculorū minis mortisq́; edixit, ut omnes ciues Romani, equites, peditesq́; in suis quisq; centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnē suouetaurilibus lustrauit. idq́; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquißimus Fabius Pictor: eorū, qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinē urbs quoq; amplificanda uisa est. addit duos colles, Quirinalē, Viminalemq́;. inde deinceps auget Esquilias: ibiq́; ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere, & foßis, & muro urbē circundat: ita pomœrium profert. Pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœnium interpretantur esse. est autem magis circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato consecrabant: ut neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc uulgò etiam coniungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quàm quòd murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Aucta xxxiv
ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi, & ad

belli & pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperiũ conatus est, simul et aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanũ. id cõmuniter à ciuitatibus Asiæ factũ fama ferebat. Cum cõsensum, deosq; cõsociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorũ, cum quibus publicè priuatimq; hospitia amicitiasq; de industria iunxerat, sæpe iterando eadem, perpulit tandẽ, ut Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Rom. faceret. ea erat confeßio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis, uidebatur, uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamuliæ dicitur miranda magnitudine ac specie: fixa per multas ætates cornua in uestibulo templi Dianæ monumentũ ei fuere miraculo: habita, ut erat, res prodigij loco est: & cecinere uates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium: idq; carmen peruenerat ad antistitẽ fani Dianæ. Sabinus, ut primũ apta dies sacrificio uisa est, bouem Romam actam deducit ad fanũ Dianæ, & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinũ ita alloquitur, Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu antè uiuo perfunderis flumine? infima ualle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tyberim: interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi, atq; ciuitati fuit.

xxxv Seruius, quanquam iam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarquinio

nio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis, agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populū, uellēt, iuberēt'ne se regnare: tantoq; cōsensu, quanto haud quisquam alius antè, rex est declaratus. neq; ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imò eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum uoluntatē senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendiq; in curia sibi occasionem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animū stimulante. Tulit enim et Romana regia sceleris Tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas, ultimumq; regnum esset, quod scelere partū foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius nepos'ue fuerit, parum liquet: pluribus tamen autoribus filium crediderim: fratrem habuerat Aruntē Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, ut antè dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longe dispares moribus. Fortè ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diuturnius Seruij regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse: tota in alterū uersa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quòd uirum nacta, muliebri cessaret audacia. Cōtrahit celeriter similitudo eos, ut ferè fit malum malo aptißimum: sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est: ea secretis uiri alieni aßuefacta sermonibus, nullis uerborum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum: & se rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi, ut elanguescendum aliena ignauia

uia esset: si sibi cum, quo digna esset, dij dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse, quod apud patrem uideat: celeriter adolescètem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uerò in dies infestior Tulli senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus:nec nocte,nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent: nō sibi defuisse cui nupta diceretur,nec cum quo tacita seruiret:defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere quàm sperare regnum mallet. si tu is es,cui nuptam esse me arbitror,& uirum,& regem appello:sin minus,eò nunc peius mutata est res,quòd istic cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho,nec ab Tarquinijs, ut patri tuo,peregrina regna moliri necesse est. dij te penates,patrijq;,et patris imago,& domus regia,& in domo regale solium, & nomen Tarquiniū creat,uocatq; regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios,aut Corinthū:deuoluere retro ad stirpē, fratri similior quàm patri. His alijsq; increpando iuuenem instigat:nec conquiescere ipsa potest: si,cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna,uiro,ac deinceps genero dedisset:ipsa regio semine orta nullum momentum in dando adimendoq; regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium patres,admonere paterni beneficij,ac pro eo gratiam repetere:allicere donis

nis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendæ rei tempus uisum est: stipatus agmine armatorum in forũ irrupit: inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconẽ ad regẽ Tarquinium citari iußit. Conuenere extemplo, alij iam antè ad hoc præparati, alij metu: ne nõ uenisse fraudi esset; nouitate ac miraculo attoniti, etiã de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus: Seruum, seruáq; natum post mortẽ indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, nõ comitijs habitis, non per suffragium populi, nõ autoribus patribus, muliebri dolo regnũ occupasse. Ita natum, ita creatum regem fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidißimo cuiq; diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum: ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, ubi uellet, egentißimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuncio excitatus: extemplo à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc: se patris sui tenere sedem, multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentẽ insultasse dominis. Clamor ab utriusq; fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius neceßitate iam etiam ipsa cogente ultima audere, multo et ætate, & uiribus ualidior, medium arripit Seruium: elatumq; è curia in inferiorem partem per gradus deijcit: inde ad cogendum senatum

natum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum: ipse propè exanguis cũ semianimis regio comitatu domũ se reciperet: peruenissetq́; ad summũ Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id factũ. carpento certè, id quod satis cõstat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorũ, euocauit uirum è curia, regemq́; prima appellauit: à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet, peruenissetq́; ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit: flectẽte carpẽtum dextra in Virbium cliuum, ut in collem Esquiliarũ eueheretur, restitit pauidus, atq; inhibuit frænos is, qui iumenta agebat, iacẽtemq́; dominæ Seruium trucidatum ostẽdit. Fœdum, inhumanumq́; inde traditur scelus: monumentoq́; locus est: Sceleratum uicum uocãt: quo amẽs agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur: partemq́; sanguinis ac cædis paternæ cruento uehiculo, contaminata ipsa resperʃaq́; tulisse ad penates suos, uiriq́; sui: quibus iratis malo regni principio similes propediẽ exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono etiam, moderatoq́; succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterũ id quoq; ad gloriã accessit, quòd cũ illo simul iusta, ac legitima regna occiderũt. Idipsum tam mite, ac tam moderatũ imperium, tamẽ quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam autores sunt: ni scelus intestinum liberãdæ patriæ cõsilia agitanti interuenisset.
XXXVII *Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerũ gener sepultura prohibuit, Romulum quoq; insepultum perisse dictitans: primoresq́; patrum, quos Seruij rebus fa-*
uisse

uiſſe credebat, interfecit. conſcius deinde male quærendi regni ab ſeipſo aduerſus ſe exemplum capi poſſe, armatis corpus circunſepſit. neq; enim ad ius regni quicquã præter uim habebat: ut qui neq; populi iuſſu, neq; autoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil ſpei reponenti metu regnum tutandum eſſet. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerũ ſine conſilijs per ſe ſolus exercebat: perq; eam cauſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat nõ ſuſpectos modò aut inuiſos, ſed unde nihil aliud, quàm prædam ſperare poſſet. Ita patrũ præcipuè numero imminuto, ſtatuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minusq; per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus ſenatum conſulendi ſoluit, domeſticis conſilijs rempublicã adminiſtrauit: bellum, pacẽ, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus uoluit, iniuſſu populi ac ſenatus fecit diremitq;. Latinorum ſibi maximè gentem conciliabat, ut peregrinis quoque opibus tutior inter ciues eſſet. neque hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thuſculano: is longe princeps Latini nominis erat, ſi famæ credimus, ab Vlyſſe deá que Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: perq́ue eas nuptias multos ſibi cognatos, amicosq́ue eius conciliat. Iam magna Tarquinij autoritas inter Latinorũ proceres erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit. eſſe quæ agere de rebus communibus uelit. Cõueniunt frequẽtes prima luce. ipſe Tarquinius diem quidẽ ſeruauit, ſed paulò antè quàm ſol occideret, uenit. multa ibi toto die in cõcilio uarijs iactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in abſen

absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, uulgò tamen eũ appellabãt) an quicquam superbius esse, quàm ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui cõcilium indixerit, nõ adesse. tentari profecto patientiã, ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim nõ apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos. quanquam ne sic quidẽ alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diẽ consilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet, Hæc atq; alia eòdem pertinentia seditiosus facinorosusq; homo, hisque artibus opes domi nactus, cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Taquinium salutadũ. Qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, quòd id tẽporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrẽ & filium, cura recõcilian di eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturũ, quæ cõstituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrẽ & filium, paucisq; transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanũ increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquãto, quàm uidebatur, ægrius ferens, cõfestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. et quia pro imperio palàm interfi

interfici non poterat, oblato falso crimine insontē oppressit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruum Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm sineret. ea cum una nocte perfecta essent, Tarquinius pauloante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quòd autor concilij abfuerit, quem maxime peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quòd morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur, quin prima luce ubi uentum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusq; uenturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uanum nec'ne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quòd uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eò uentum, Turnum ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini uim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimuero manifesta res uisa, iniectæq; Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate superne iniecta, saxisq; congestis mergeretur. Reuocatis deinde ad

concilium Latinus Tarquinius, collaudatusq́;, qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita uerba fecit: Posse quidem se uetusto iure agere, quod cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq́; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruantur, quàm urbiũ excidia, uastationesq́; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpeßi sint, semper aut expectent aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege uidebant: & Turnus sui cuiq; periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumq́; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucũ Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere, ne ducem suum, ne'ue secretum imperiũ, propria'ue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq́;: ut ex binis singulos faceret, binosq́; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoque decori obfecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq́; Pometiam ex his ui cepit. ubi cum diuendita præda XL. talenta argenti, auriq́; recepisset: cõcepit animo eam amplitudinem Iouis templi: quæ digna deũm hominumq́; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi

sepo

sepofuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam ui adortus, cum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo minime arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum uelut posito bello fundamentis templi faciendis, alijsq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam: & liberorum quoque eum frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquã sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: Volscosq; se inde, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbißimum regem ac ferocißimum populum inuenturum. Cum, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetãt mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimũ in liberos esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cum de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidẽ belli autor esset, in eo sibi præ- XXXIX

cipuam prudentiam assumere: quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuiso profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita *cum sensim ad rebellandum primores* Gabinorũ *incitaret, ipse cum promptißimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum instructus uana accresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter* Romam Gabiosq; *fierent, quibus plerunq;* Gabina *res superior esset: tum certatim summi infimiq;* Gabinorum Sext. Tarquinium *dono deûm sibi mißum ducem credere. apud milites uerò obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiẽdo, tanta charitate esse, ut non pater* Tarquinius *potentior* Romæ, *quàm filius* Gabijs *esset.* Itaq; *postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum* Romam *ad patrem mittit, quidnam se facere uellet: quandoquidem ut omnia unus* Gabijs *posset, ei dij dedissent.* Huic nuncio, *quia credo dubiæ fidei uidebatur, nihil uoce responsum est. rex uelut deliberabundus in hortum ædium transit sequente nuncio filij. ibi inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo decußisse.* Interrogando *expectandoq; responsum nuncius fessus, ut re imperfecta redit* Gabios. *quæ dixerit ipse, quæq; uiderit, refert. seu ira, seu* odio, *seu superbia insita ingenio, nullam eum uocem emisisse.* Sexto *ubi quid uellet parens, quid'ue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palàm, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clàm interfecti. patuit quibusdam uolentibus fuga, aut in exiliũ acti sunt. absentiumq;*

bona

bona iuxtà atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & dulcedine priuati commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilio'que Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit, fœdus cum Tuscis renouauit. Inde ad negocia urbana animum conuertit. quorum erat primum, ut Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisq́; relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouisse, filium perfecisse. & ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq́; eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellaq́; statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ uota, consecrata inaugurataq́; postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano nō addixere. idq́; omen auguriumq́; ita acceptum est, non motam Termini sedem, unumq́; cum deorum non euocatū sacratis sibi finibus firma stabiliaq́; cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij, caputq́; rerum fore portendebat. idq́; ita cecinere uates, quiq́; in urbe erant, quosq́; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad impensas regis animus. itaque pomptinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, uix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquā quòd antiquior est, crediderim XL. ea sola talenta XL

fuisse, quàm Pisoni, qui x L. millia pondo argenti seposi=ta in eam rem scribit. quam summam pecuniæ neque ex u=nius tum urbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperatu=ram. Intentus perficiendo templo fabris undique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe. qui cum haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, se templa deûm exædificare manibus suis. quæ posthac & ad alia ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacam'que maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terrã agendam. quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat: Signiam Circeiosq; colonos misit, præsidia urbi futura terra mariq;. Hæc agenti porten=
XLI tum terribile uisum. anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamq; in regiam fecisset: ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cum ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortium ulli alij committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum audisset: neq; in animo suo quicquam

quam regi timendum, neq; in fortuna concupiscendum relinquere statuit: contemptuq́; tutus esse, ubi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationē stultitiæ, cum se suaq́; prædæ esse regi fineret, Bruti quoq; haud abnuit cognomen: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibriū uerius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij sui. Quò postquam uentum est, perfectis patris mādatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. ex infimo specu uocem redditam ferunt, Imperium summū Romæ habebit, qui uestrū primus o iuuenes osculū matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi expersq́; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus aliò ratus spectare Pythicam uocem, uelut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi XLII *aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atq; in ea ætate, diuitijs præpollens. eaq́; ipsa causa belli fuit, quòd rex Romanus tum ipse ditari exhaustus magnificentia publicorū operum, tum præda delinere populariū animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quòd se in fabrorū ministerijs, ac seruili tandiu habitos opere ab rege indignabātur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset, ubi id parum processit, obsidione munitionibusq́; cœpti premi hostes. In ijs statiuis (ut fit) lōgo magis*

quàm acri bello satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs comessationibusq; inter se terebant. Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de uxoribus mentio. suam quisq; laudare miris modis. inde certamine accenso, Collatinus negat uerbis opus esse. paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin si uigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusq; præsentes nostrarum ingenia? Idq; cuiq; spectatissimum sit, quod nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis. incaluerant uino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiã haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus uiderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniũt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. adueniens uir Tarquinijq; excepti benigne. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. & tum quidẽ ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. XLIII *Paucis interiectis diebus, Sext. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benigne ab ignaris consilij, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardẽs postquam satis omnia tuta circà, sopitiq; omnes uidebantur, stricto gladio ad dormientẽ Lucretiã uenit. sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrũ in manu est: moriere, si emiseris uocẽ. Cum pauida è somno mulier nullam*

opem, propè mortem imminentē uideret, tum Tarquinius fateri amorē, orare: miscere precibus minas: uersare in omnes partes muliebrem animum. ubi obstinatam uidebat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metū dedecus. cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiā uelut uictrix libido, profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eundē ad patrem Ardeamq; ad uirū mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniāt: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cum quo forte Romā rediens, ab nuntio uxoris erat conuentus. Lucretiā sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorū lacrymæ obortæ. quærentiq; uiro satin' saluæ? minime, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterū corpus est tantū uiolatum, animus insons: mors testis erit. sed date dextras fidemq;, haud impune adultero fore. Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibiq;, si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, auertēdo noxam ab coacta in autorem delicti. mentem peccare non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, uideritis, quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio non libero. nec ulla deinde impudica Lucretiæ exemplo uiuet. Cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsáq; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir paterq;. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum XLIV

manantem cruore præ se tenens, Per hunc, inquit, castißimum ante regiam iniuriam sanguinē iuro, uosq; dij testes facio, me L. Tarquiniū Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui poßim, exacturū: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. cultrū deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio stupētibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium: ut præceptum erat, iurant. totiq; ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantē sequūtur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, concientq; miraculo (ut fit) rei nouæ, atq; indignitate homines. pro se quisq; scelus regiū ac uim queruntur. mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigator lacrymarū atq; inertium querelarum, autorq;, quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiēdi aduersus hostilia ausos. Ferocißimus quisq; iuuenum cum armis uoluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, nequis eum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romā profecti. ubi eò uentum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus ubi anteire primores ciuitatis uident, quicquid sit, haud temere esse rentur. nec minorē motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quò simul uentum est, præco ad tribunum celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquā eius pectoris ingenijq;, quod simulatum ad eam diem fuerat: de ui ac libidine Sex. Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ et miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsi

bia ipsius regis, miseriaeq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersae. Romanos homines uictores omnium circà populorū, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata caedes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia, inuocatiq; ultores parentum dij. His atrocioribusq; credo alijs, quae praesens rerum indignitas haudquaquā relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquiniū cum coniuge ac liberis. ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisq;, ad cōcitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in urbe Lucretio praefecto urbis iam antè ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultū Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentum furias uiris mulieribusq;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit uiam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret. eodemq; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeā, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausae portae, exiliūq; indictum: liberatorem urbis laeta castra accepere. exactiq; inde liberi regis, duo patrē secuti sunt, qui exulatū Caere in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab ultoribus ueterum simultatū, quas sibi ipse caedibus rapinisq; cōciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à praefecto urbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

DECADIS I.
LIBER II.

IBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaq; legum potentiora quàm hominum peragam. quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, ut haud immerito omnes deinceps conditores partium cœptæ urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari cœpta esset tribunitijs procellis? & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorum, charitasq; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent. libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quàm quòd diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror uidetur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui non acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde cu

inde custos fuit. Omnium primum auidum nouæ libertatis populum, ne postmodũ flecti precibus aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminem Romæ passuros regnare. deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret: cædibus regis diminutum patrum numerũ primoribus equestris gradus lectis ad trecentorum summam expleuit. traditumq; inde fertur, ut in senatum uocarentur, qui patres quiq; conscripti essent. conscriptos uidelicet nouum senatũ, appellabant lectos. Id mirum quãtum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desyderium esset, regem sacrificulum creant. id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis undiq; eam minimis quoque rebus muniendo, modũ excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomẽ inuisum ciuitati fuit. Nimiũ Tarquinios regno assuesse. initium à Prisco factum. regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquiniũ uelut hæreditatem gentis, scelere ac ui repetisse. pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentantiũ animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitatamq; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat. ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neque ullam rem quæ eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum

fuisse,

fuisse, ni charitas reipublicæ uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomẽ non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non solum reddẽt ciues tui autore me, sed si quid deest, munifice augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem uano forsitan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat uocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mouebãt minus. postquã Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadendoq́; cœpit, ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul ne postmodũ priuato sibi eadem illa cum bonorum amißione, additaq́; alia insuper ignominia acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq́; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate ceßit. Brutus ex senatuscõsulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valeriũ, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescẽtes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesq́; adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem

uitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuria opus sit. esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicum discrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremq; inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec ueniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum alijs alia moliri, aperte bona repetẽtes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquam ad id quod agi uidebatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placide oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm nocte in urbem regibus colloquũtur. Vitellijs Aquilijsq; fratribus primo cõmissa res est. Vitelliorũ soror consuli nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusq;: eos quoq; in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorum uetustate memoria abijt. Interim cum in senatu uicisset sententia quæ censebat reddẽda bona: eamq; ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tẽpus cum coniuratis cõsultando absumũt: euincũtq; instando, ut literæ sibi ad Tarquinios darẽtur. nam aliter quî credituros eos, non uana ab legatis super rebus tãtis afferri? Datæ literæ, ut pignus fidei essẽt, manifestum

facinus

facinus fecerunt, nam cum pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerētur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent, sermonē eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere. literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplo in uincla cōiectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquam uisi sunt commisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerant, res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetuere reddi, uetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructū quia religiosum erat consumere, desectam cum strametō segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, ut medijs caloribus solet. ita in uadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temere flumen eōdem inuectis, factam. postea credô additas moles, manuq; adiutum, ut tam eminens area, firmaq; templis quoq; ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq; supplicium, conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum

ipsum

ipſum fortuna exactorem ſupplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobiliſsimi iuuenes. ſed à cæteris uelut ab igno= tis capitibus, conſulis liberi omnium in ſe auerterant ocu= los, miſerebatq́; non pœnæ magis homines quàm ſceleris, quo pœnam meriti eſſent. illos eo potiſsimum anno patriã liberatam, patrem liberatorem, conſulatum ortum ex do= mo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumq́; Romanorum eſſet, induxiſſe in animum ut Superbo quon dam regi, tum infeſto exuli proderent. Conſules in ſedem proceſſere ſuam: miſsiq́; lictores ad ſumendum ſuppliciũ, nudatos uirgis cædunt, ſecuriq́; feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusq́; & os eius, ſpectaculo eſſet, eminẽte animo patrio inter publicæ pœnæ miniſterium. Secundũ pœnam nocentium, ut in utranq; partem arcendis ſceleri= bus exemplum nobile eſſet, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur uindi cta liberatus. quidam uindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipſi nomen fuiſſe. poſt illum obſerua= tum, ut qui ita liberati eſſent, in ciuitatem accepti uideren tur. His ſicut acta erant, nũtiatis, incenſus Tarquinius nõ III
dolore ſolum tantæ ad irritum cadentis ſpei, ſed etiã odio iráq́;, poſtquam dolo uiam obſeptam uidit: bellum aperte moliendum ratus, circumire ſupplex Hetruriæ urbes: ora= re maxime Veientes Tarquinienſesq́;, ne ſe ortum eiuſdẽ ſanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum li beris adoleſcentibus ante oculos ſuos perire ſinerẽt. alios peregre in regnum Romam accitos: ſe regem augentem bello Romanum imperium, à proximis ſcelerata coniura tione pulſum. eos inter ſe, quia nemo unus ſatis dignus re= gno uiſus ſit, partes regni rapuiſſe: bona ſua diripienda populo dediſſe, nequis expers ſceleris eſſet. patriam ſe re=

gnum'que suũ repetere, & persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; ueteres iniurias ultũ irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mo*uerunt* Veientes, *ac pro se quisq;* Romano *saltẽ duce igno minias demendas, belloq́; amissa repetenda, minaciter fre munt.* Tarquinienses *nomen ac cognatio mouet. pulchrũ uidebatur suos* Romæ *regnare.* Ita *duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq́; persequendos* Romanos *secuti* Tarquinium. Postquam *in agrum* Romanum *uentum est, obuiam hosti consules eunt.* Valerius *quadrato agmine peditem ducit:* Brutus *ad explorandum cum equitatu antecesßit.* Eodem *modo primus eques hostiũ agminis fuit: præerat* Aruns Tarquinius *filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur.* Aruns, *ubi ex lictoribus procul consulem esse, deinde iam propius, ac certius facie quoq;* Brutũ *cognouit: inflammatus ira,* Ille *est uir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit. dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum, atq; in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri* Brutus. *decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. auide itaque se certamini offert. adeoq́; infestis animis concurrerunt, neuter, dũ hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor, ut cõtrario ictu per parmam uterq; transfixus, duabus hærentes hastis moribũdi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. neq; ita multo pòst & pedites superue niunt.* Ibi *uaria uictoria, & uelut æquo* Marte *pugnatũ est. dextra utrinq; cornua uicere, læua superata.* Veientes *uinci ab* Romano *milite assueti, fusi fugatiq; sunt.* Tarquiniensis *nouus hostis non stetit solum, sed etiã ab sua parte* Romanum *pepulit.* Ita *cum pugnatum esset, tantus terror*

Tarq

Tarquinium atque Hetruſcos inceſsit, ut omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniẽſisq́; ſuas quiſq; abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, ſilentio proximæ noctis ex ſylua Arſia ingentem editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruſcorum cecidiſſe in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiere Romani ut uictores, Hetruſci pro uictis. nam poſtquam illuxit, nec quiſquam hoſtium in conſpectu erat, P. Valerius COS. ſpolia legit: triumphansq́; inde Romam redijt. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. ſed multo maius morti decus publica fuit mœſtitia, eo ante omnia inſignis, quia matronæ annum, ut parentem, eum luxerunt, quòd tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuiſſet. Conſuli deinde qui ſuperfuerat, ut ſunt mutabiles uulgi animi, ex fauore non inuidia modo, ſed ſuſpitio etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam ſubrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in ſumma Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo credita, quę cum indignitate angerent cõſulis animum: uocato ad concilium populo, ſummiſsis faſcibus in concionem aſcendit. Gratum id multitudini ſpectaculum fuit. ſummiſſa ſibi eſſe imperij inſignia: confeſsionem'que factam, populi quàm cõſulis maieſtatem uimq́; maiorẽ eſſe. Vbi audire iuſsi, conſul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in ſummo honore pro Republica dimicans, matura gloria, necdum ſe uertente in inuidiam, mortem occubuiſſet. ſe ſuperſtitem gloriæ ſuæ ad crimen atq; inuidiam ſupereſſe: ex liberatore patriæ ad Aquilios Viltelliosq́; recidiſſe. Nunquam'ne ergo, inquit, ulla adeo IV

à uobis spectata uirtus erit, ut suspitione uiolari nequeat? ego me illum acerrimũ regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me crederẽ posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeo'ne est fundata leuiter fides, ut ubi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites, tuta erit uobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solũ quæ regni suspitione cõsulem absoluerent: sed quæ adeo in contrarium uerterent, ut popularẽ etiam facerent. Inde cognomen factũ Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in uulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogãdo habuit. Creatus Sp. Lucretius C O S. qui magno natu, non sufficiẽtibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres autores non inuenio Lucretium cõsulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondũ dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatius'que C O S S. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio

ratio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuntium incutiunt: mortuũ eius filium esse, funestáq; familia dedicare eum templũ nõ posse. Non crediderit factum, an tantũ animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationẽ peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæq; gesta primo anno. Inde P. Valerius iterùm, T. Lucretius COS. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo cõsilium precesq;, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisq;, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta ui ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis rei intèr deos hominesq; pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquam aliâs antè tantus terror senatum inuasit: adeo ualida res tũ Clusina erat, magnumq; Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; uendendi arbitrium, quia *impenso pretio uenibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: *immenso

portorijs quoque & tributo plebe liberata, ut diuites con ferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperando uniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebantur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius Cocles *(id munimentum illo die fortuna urbis* Romanæ *habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu* Ianiculum, *atque inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq; turbam suorum arma ordinesq; relinquere, reprehensans singulos, obsistens, obtestansq; deûm & hominum fidem, testabatur, nequicquam deserto præsidio eos fugere. si transitum pontem à tergo reliquissent, iam plus hostium in* Palatio Capitolioq;, *quàm in* Ianiculo *fore. Itaque monere, prædicere, ut pontem ferro, igni, quacunq; ui possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditū pontis: insignisq; inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis comminus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium, ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coëgit. Circumferens*

cumferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum suae libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, ut praeliũ incipiant, circunspectant. pudor deinde cõmouit aciem, & clamore sublato undiq; in unum hostem tela conijciunt. quae cum in obiecto cuncta scuto haesissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu detrudere conabantur uirum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorũ alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, haec arma & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rem ausus plus famae habituram ad posteros quàm fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita, agri quantum uno die circũarauit, datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebãt. nam in magna inopia pro domesticis copijs unusquisq; ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda urbe ad obsidendam uersis, praesidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit: nauibus undiq; accitis & ad custodiam, nequid Romam frumẽti subuehi sineret: & ut praedatum milites trans flumen per occasiones alijs atq; alijs locis traijcerẽt. breuiq; adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, ut non caetera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in urbem compelleretur: neq; quisquã extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiae Hetruscis non metu magis quàm consilio concessum. namque VI

Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligẽs ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat. itaq; ut eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerẽt pecus: scituros id hostes ratus, quòd in obsidione & fame seruitia infida trãsfugerẽt. Et sciere perfugæ indicio: multoq; plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumẽ traijciunt. P. Valerius inde T. Herminiũ cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina uia occultum considere iubet: Sp. Largiũ cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere, ne sit ad flumen reditus. consulum alter T. Lucretius porta Næuia cũ aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio mõte cohortes delectas educit. hi'que primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidijs: uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit. dextra læuaq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in medio prædatores, neq; ad pugnam uiribus pares, & ad fugam septis omnibus uijs, finisq; ille tam effuse uagãdi
VII Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cũ summa caritate inopia: sedendoq; expugnaturum se urbẽ, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum uidebatur, populum Romanum seruientẽ, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse: liberum eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaque magno audaci'que aliquo facinore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus

Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatũ adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostiũ uolo, non prædo, nec populationũ inuicem ultor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestem ferro proficiscitur: ubi eò uenit, in cõfertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cũ stipendium fortè militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eumq; milites uulgò adirẽt: timens sciscitari uter Porsena esset, ne ignorãdo regem semetipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtrũcat. uadentẽ inde quà per trepidã turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cũ concursu ad clamorẽ facto cõprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tũ quoq; inter tãtas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens, Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium uocãt. hostis hostẽ occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum est. nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentiũ decus. proinde in hoc discrimẽ, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrũ hostemq; in uestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullã aciem, nullum prælium timueris. uni tibi, & cũ singulis res erit. Cũ rex simul ira infensus periculoq; cõterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En tibi, inquit, ut sentias quàm uile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo, propè attonitus miraculo rex, cũ ab sede

sua prosiluisset, amoueriq; ab altaribus iuuenem iußisset, Tu uerò abi, inquit, in te magis q̃ in me hostilia ausus. iuberē macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactū inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerās meritum, Quandoquidē, inquit, est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecēti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, utcunq; ceciderit primū, quoad te oportunum fortuna dederit, suo quisq; tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Sceuolæ à clade dextræ manus cognomentū inditum, legati à Porsena Romā
VIII *secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorē insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot coniurati superessent, ut pacis cōditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinijs in regnum restituēdis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquinijs, quàm q̃ negatū iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratū: expressaq; neceßitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci uellēt. His cōditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, et agro Romano exceßit. Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrū dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, fœminæ quoq; ad publica decora excitatæ. Clœlia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum fortè haud procul ripa Tyberis locata essent: frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospitesq; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nunciatum est, primo incensus ira oratores*

tores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem uersus supra Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodũ, si nõ dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturũ: sic deditã, intactã inuiolatãq; ad suos remissurũ. Vtrinq; constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regẽ Hetruscum non tuta solũ, sed honorata etiã uirtus fuit. laudatamq; uirginem parte obsidũ se donare dixit: ipsa quos uellet, legeret. productis omnibus elegisse impubes dicitur: quod & uirginitati decorum, & cõsensu obsidum ipsorum probabile erat: eam ætatem potißimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata Romani nouam in fœmina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram ætatem inter cætera solennia manet: bonis uẽdendis bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter uendendi. proximũ uerò est ex ijs quæ traduntur: Porsenam discedentẽ ab Ianiculo castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse bona: quæ Porsenæ appellata, gratiam muneris magis significante titulo, quam auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus uideretur, cũ parte copiarũ filium

Aruntem

Aruntem Ariciam oppugnatũ mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantũ spei fecere, ut acie decernere auderent. Prælio inito adeo concitato impetu se intulerãt Hetrusci, ut funderẽt ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ, declinauere paululũ: effuseq; prælatos hostes cõuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti, diuisiq; in hospitia. Curatis uulneribus alij profecti domos, nuncij hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum urbisq; charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Thuscum uicum appellarunt.

x *P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi cõfestim honoratissimus quisq; ex patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges: ideo potius delectos patrũ ad eũ missos, q̃ legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuũ mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicẽ animi solicitarẽtur: cũ ille peteret qđ cõtra libertatẽ pop. Rõ. esset, Romani nisi in perniciẽ suã faciles esse uellent, negarent, cui nihil negatũ uellent. Nõn in bello populũ Rom. sed in libertate esse. ita induxisse in animũ: hostibus potius quàm regibus portas patefacere. eã esse uoluntatẽ omniũ, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse, orare. Rex uerecũdia uictus, Quãdo id certum atq; obstina*

obstinatum est, inquit, neq; ego obtundam, sæpius eadem nequicquam agendo, nec Tarquinios spe auxilij, quod nullũ in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locũ, nequid meã uobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidũ quod reliquũ erat, reddidit. agrum Veientẽ, fœdere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatũ ad generũ Mamilium Octauium Tusculum abijt. Romanis pax fida ita cũ Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellum parabãt aduersus eos. & nequid simul ab Tusculo, unde etsi non apertũ, suspectum tamen bellum erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterũ consules facti. Seditio inter belli pacisq; autores orta in Sabinis, aliquantum inde uirium trãstulit ad Romanos. nanq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, cũ pacis ipse autor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romã transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Aniẽ, uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirent agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo pòst in principum dignationẽ peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinũ profecti, cũ ita uastatione, dein de prælio afflixissent opes hostiũ, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisq; artibus, anno pòst, Agrippa Menenio, P. Posthumio COSS. moritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ

tronæ, ut Brutũ. Eodẽ anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora ad Auruncos deficiũt. cũ Auruncis bellũ initum. fusoq; ingẽti exercitu, qui se ingrediẽtibus fines consulibus ferociter obtulerat: omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quàm in prælio cædibus temperatum est. & cæsi aliquanto plures erant quàm capti. & captos paßim trucidauerunt. nè ab obsidibus quidem, qui CCC. accepti numero erant, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter Virginius, Sp. Caßius Pometiam primò ui, deinde uineis alijsq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurũci magis iam inexpiabili odio, q̃ spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde incendioq; cuncta complent: uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed uerum nomen autores non adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus, interiecto deinde haud magnò spatio, quod uulneribus curandis supplendoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Pometiæ arma illata. & cum uineis refectis, aliaq; mole belli, iã in eo esset, ut in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilo minus fœde dedita urbe quàm si capta foret, Aurũci paßim principes securi percußi, sub corona uenierũt coloni alij: oppidum dirutum, ager uenijt. Consules magis ob iras grauiter ultas, quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium, & T. Largium COSS. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu homi-

num rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quòd triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primũ creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoq; enim traditur) parum creditũ sit: nec quis primũ dictator creatus sit, satis constat. apud ueterrimos tamen autores T. Largium dictatorem primum, Sp. Caßium magistrum equitum, creatos inuenio. consulares legere. ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor ut credam Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, Marci filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem & magistrum consulibus appositũ. qui si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent, patrẽ multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularem uirum legissent. Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures uiderunt, magnus plebem metus inceßit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neq; ullum usquam, nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quòd propter se creatum crediderant, metum incußit. Itaque legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatum'que, ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace, impetrataq; foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum

indictum. tacitè induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus, nihil dignũ memoria actum. T. Ebutius deinde & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec ultrà bellum Latinum gliscens iam per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum equitumq; profecti ad lacũ Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerũt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin exemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquãto quàm cætera grauius atq; atrocius fuit. nõ enim duces ad regendã modo consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac aut illa ex acie sine uulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruẽtemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equũ infestus admisit, ictusq; ab latere cõcursu suorũ receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitũ in Octauiũ Mamilium impetũ dederat. nec fefellit ueniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantaq; uis infestis uenientium hastis fuit, ut brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uulnere, prælium ciet. & quia suos perculsos uidebat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnam parumper restituit. Referentibus

iam

iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere inuectum in exulum aciem ex transuerso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: cohorti suæ quam delecta manu præsidij causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium inijt, integris corporibus animisq; fessos adorti exules cædunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus ubi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam uidit, ex subsidiarijs manipulos aliquot in primã aciem secum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem ueste armisq; Mamilium noscitans, tanto ui maiore, quàm paulo antè magister equitum cum hostium duce prælium iniјt, ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans, ut fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro an-

te signanis parmas obijciunt. recipit extemplo animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes uidit. tum demum impulsi Latini, perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens ædem Castori uouisse fertur: ac pronuntiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, ut eodẽ impetu quo fuderant hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatũ est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec

XIII *certa pax, nec bellũ fuit. Cõsules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius COSS. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundũ quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta uetustate non rerum modo, sed etiam autorum digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quò se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannũ contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colo-*

norum iterum deducta est. Romæ tribus una & xxx. factæ. Aedes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturauit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoq; contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam non metuentes nec opinata res perculit. armorũ immemores obsides dãt ccc. principum à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo pòst Volscis leuatis metu suum redijt ingenium. rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum assumptis. legatos quoq; ad solicitandum Latium paßim dimittũt. sed recens ad Regillũ lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius, quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidem uiolandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi cõsulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patribus, ut & captiuorum sex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis autores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum legatis, donoq;, qui captiuorũ remißi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo uenit. pergunt domos eorum, apud quem quisq; seruierant. gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam aliâs antè publice priuatimq; Latinũ nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum XIV
Volscũ imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intesti-

no inter patres plebemq; flagrabat odio, maxime propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse. inuidiamq; eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit. obsita erat squalore uestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora uulgo miserantes eum iactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatū usuris primo se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis alijs, postremo uelut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad hæc uisa auditaq; clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed paßim totam urbem peruadit. nexu uincti, solutiq; se undiq; in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. nullo loco deest seditionis uoluntarius comes. multis paßim agminibus per omnes uias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec

tempe

temperatum manibus foret, ni propere consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatemq; aliam. hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, ut senatum uocarent. curiamq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici consilij circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi atq; extrahi se multitudo putare, & patrum qui abessent, non casu, nõ metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iã prope erat, ut ne consulum quidem maiestas coërceret iras hominum, cum incerti morando, an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatũ ueniunt. frequentiq; tandem curia non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir, imperio consulari rem agendam censebat: uno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frãgi putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio: Volscos XV infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. quæ audita (adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, ultores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarent, patres arma caperẽt, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At

uero curia mœſta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoſte, Seruilium conſulem, cui ingenium magis popu= lare erat, orare, ut tantis circunuentam terroribus expe= diret rempublicam. Tum conſul miſſo ſenatu in concio= nem prodit. ibi curæ eſſe patribus oſtendit, ut conſulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, ſed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuerſa republica in= teruenifſe. nec poſſe, cum hoſtes propè ad portas eſſent, bello præuertiſſe quicquam: nec, ſi ſit laxamenti aliquid, aut plebi honeſtum eſſe, niſi mercede prius accepta, arma pro patria non cepiſſe: neq; patribus ſatis decorum, per metum potius, quàm poſtmodum uoluntate, afflictis ci= uium ſuorum fortunis conſuluiſſe. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum uinctũ aut clauſum teneret, quo minus ei nominis edendi apud conſules poteſtas fieret: ne quis militis, donec in caſtris eſ= ſet, bona poſsideret, aut uenderet: liberos, nepotes'ue eius moraretur. Hoc propoſito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: & undiq; ex tota urbe prori= pientium ſe ex priuato, cum retinendi ius creditori non eſſet, concurſus in forum, ut ſacramẽto dicerent, fieri. ma= gna ea manus fuit: neq; aliorum magis in Volſco bello uir tus, atq; opera enituit. Conſul copias contra hoſtem edu= cit, paruo dirimente interuallo caſtra ponit. proxima inde nocte Volſci diſcordia Romana freti, ſi qua nocturna trã ſitio proditio'ue fieri poſsit, tentant caſtra. ſenſere uigiles: excitatus exercitus: ſigno dato concurſum eſt ad arma. ita fruſtra id inceptum Volſcis fuit. reliquum noctis utrinque quieti datum. poſtero die prima luce Volſci foſsis repletis uallum inuadunt. Iamq́; ab omni parte munimenta uelle= bantur, cum conſul, quanquã cuncti undiq;, & nexi ante

omnes

omnes ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem auidum certaminis emittit. primo statim incursu pulsi hostes: fugiētibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques usque ad castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circūdatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta, direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quò confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidū capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreat us egens miles. Consul cum maxima gloria sua uictorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit uerius, quàm bellum. Nocte in urbem nuntiatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi paßim diripi, atque incendi uillas. Missus extemplo eò cum omnibus copijs equitum A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosque palantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. feßi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoq;, uix fugæ quod satis esset uirium habuere. Nocte una audito, perfecto'que bello Sabino, postero die in magna iam spe undique partæ pacis legati Aurunci senatum adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos, ut nec consuli ordine patres, nec

pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioq́; uno debellatum est. Fusis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq́; senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanam faceret fidem, quàm asperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antè nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat, cōcursus ad Seruilium fiebat: illius promissa iactabāt, illi exprobrabāt sua quisq; belli merita, cicatricesq́; acceptas: postulabant, ut aut referret ad senatum, aut ut auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeo in alteram causam non collega solum præceps ierat, sed omnis factio nobiliū. ita medium se gerendo, nec plebis uitauit odium, nec apud patres gratiam inijt. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuiq́; apparuit, æquasse eum Appij odiū. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. utri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili cēturioni: quod facile apparet nō tam ad honorē eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factū, quàm ad consulū ignominiā. Sæuire inde utiq; consulū alter patresq́;. sed plebi creuerāt animi, & longe alia quàm primo instituerant, uia grassabantur. desperato enim consulū senatusq́; auxilio, cum in ius duci debitorē uidissēt, undiq; cōuolabant: neq; decretū exaudiri cōsulis præ strepitu &

clamore

clamore poterat: neq; cum decreuisset, quisquã obtẽperabat. ui agebatur, metusq; omnis et periculũ libertatis, cum in cõspectu cõsulis singuli à pluribus uiolarẽtur, in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto, nemo nomẽ dedit, furẽte Appio, & insectante ambitionẽ collegæ: qui populari silẽtio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, ut ne delectum quidem ex senatus cõsulto haberet. non esse tamen desertam omnino rempublicam, neq; proiectum cõsulare imperium. se unum & suæ & patrum maiestatis uindicem fore. Cum circumstaret quotidiana multitudo licẽtia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum iussit. ille, cum à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubiũ erat populi iudicium, nisi ægre uicta pertinacia foret cõsilio magis & autoritate principũ, quàm populi clamore. adeo supererãt animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum in dies non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultisq; colloquijs. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeũt: Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura cõsules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamoribus undiq;, & indignatione patrum. si quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reijcerent. profecto si essent in repub. magistratus, nullum futurum

fuisse Romæ nisi publicum cõcilium. nunc in mille curias,
concionesq́;, cum alia in Esquilijs, alia in Auentino fiant
concilia, dispersam & dißipatam esse rempub. unum Her=
cule uirum (id enim plus esse, quàm consulem) qualis Ap.
Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœ=
tus fuisse. Correpti consules cum quid erga se facere uellẽt
(nihil enim segnius mollius'ue, quàm patribus placeat, a=
cturos) percunctarentur: decernunt, ut delectũ quamacer=
rimum habeant. ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu con=
sules in tribunal ascendũt, citant nominatim iuniores. cum
ad nomen nemo responderet, circunfusa multitudo in con
cionis modum, negare ultrà decipi plebem posse. nunquã
unum militẽ habituros, ni præstaretur fides publica. liber=
tatem unicuiq; prius reddendam esse, quàm arma danda, ut
pro patria ciuibusq́;, non pro dominis pugnent. Consules
quid mandatum esset à senatu, uidebãt: sed eorum, qui in=
tra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse
inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe
certamen. prius itaq́;, quàm ultima experirentur, senatum
iterum consulere placuit. tum uero ad sellas cõsulum pro=
pere conuolauere minimus quisq; natu patrum, abdicare
consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuen
dum animus deesset. Vtraq; re satis experta, tum demũ con
sules: Ne prædictum negetis Patres Conscripti, adest in=
gens seditio. postulamus, ut ij, qui maxime ignauiã incre=
pant, adsint nobis habentibus delectum. acerrimi cuiusque
arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in tribu
nal, citari nominatim unum ex ijs, qui in conspectu erant,
dedita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eũ aliquot
hominum, ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem
ad eum consules mittunt. quo repulso, tum uero indignum

facinus

facinus esse clamitantes, qui patrũ consulibus aderant, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cum conuersus in patres impetus esset, consulum intercursu rixa sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atq; irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose uocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulantibus ijs, qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoq; non sententijs magis, quàm clamore & strepitu. tandem cum iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non uulgabat. de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis Volsco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello, agendum cẽsebat. T. Largius, non id tempus esse, ut merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus cõsulatur. quin si alia aliorum sit cõditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrũ laudibus: non miserijs ait, sed licentia tantum concitũ turbarum: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeo malũ ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium, ubi ad eos, qui unà peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorẽ, à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, cõticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo uitáq; sua penes unum illum esse, cuius maiestatem uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq;, exemplo haud salubres: utique Largij putabant sententiã, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum utroq; consilium Virginij habebatur.

tur. sed factione, respectuq; rerum priuatarũ, quæ semper officere, officientq; publicis cõsilijs, Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebẽ periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini fortè unà omnes in armis essent. sed curæ fuit cõsulibus, & senioribus patrum, ut imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorẽ Volesi filiũ creant. Plebs etsi aduersus se creatũ dictatorẽ uidebat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictũ deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedêre. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quatuor dictator usus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinũ agrum inuaserant. oratores Latinorũ à senatu petebant, ut aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis, locoq; magis, quàm armis freti, summis se iugis montiũ tutabantur. Alter cõsul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisq; uallum infestis signis cõstitere, multitudine aliquantũ Volsci superabant. itaq; effusi, & contemptim pugnam iniere. Cõsul Romanus nec promouit aciẽ: nec clamorẽ reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum coortos tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi cum se uelut stupentibus

bus metu intulissent Romanis, postquã impreßionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugam quidem satis uirium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contrà, quia principio pugnæ quieti steterant, uigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine uictores cum uictis in urbem irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia, qui inermes in deditionem uenerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, fundit fugatq;, exuitq; castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciẽ firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumq; est. Post pugnam ad Regillum lacũ non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe mißi & colonia deducta. Cum Aequis pòst aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbẽ, magistratu abiret: irritaq;, sicut antè cõsulis, promissa eius caderent: perpulere, ut forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum ignauia hostiũ in bonum uertit. qui, priusquã ad coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitißimis tenuerãt locis, in aduersas ualles desiluere. ubi satis XVI

tis

tis prædæ, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modo plebẽ, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetusij cõsulis reditum omnium actionũ in senatu primã habuit pro uictore populo, retulitq́; quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset, Nõ placeo, inquit, cõcordiæ autor. optabitis mediusfidius propediẽ, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neq; frustrabor ultrà ciues meos, neq; ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellum externũ, fecere ut hoc magistratu egeret respub. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse. Itaque uelut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaq; quanquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in consulum uerba iurassent, sacramẽto teneri militẽ rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere. quo facto maturata est seditio. & primo agitatum dicitur de consulum cæde, ut soluerentur sacramento. doctos deinde nullã scelere religionẽ exolui, Sicinio quodam autore iniussu consulum in Sacrum montem secessisse trans Anienẽ amnem tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cuius Piso autor est, in Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce, uallo fossá'que communitis castris, quieti rem nullam

lam niſi neceſſariam ad uictum ſumendo, per aliquot dies neq; laceßiti, neq; laceſſentes ſeſe tenuere. pauor ingens in urbe, metuq; mutuo ſuſpenſa erant omnia. timere relicta ab ſuis plebes uiolentiam patrum, timere patres reſidem in urbe plebē, incerti manere eam, an abire mallent. quandiu autem tranquillam, quæ ſeceſſerit, multitudinem fore? quid futurum deinde, ſi quod externū interim bellum exiſtat? nullam profecto, niſi in concordia ciuium ſpem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati eſſe. Placuit igitur oratorē ad plebem mitti Menenium Agrippā, facundum uirum, & , quòd inde oriundus erat, plebi charū. is intromiſſus in caſtra, priſco illo dicēdi & horrido modo nihil aliud, quàm hoc narraſſe fertur. Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unū conſentiebant: ſed ſingulis membris ſuum cuiq; conſiliū, ſuus ſermo fuerat: indignatas reliquas partes, ſua cura, ſuo labore ac miniſterio uentri omnia quæri: uentrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis uoluptatibus frui: conſpiraſſe inde ne manus ad os cibum ferrent: nec os acciperet datum: nec dentes cōficerent. hac ira dum uentrē fame domare uellent, ipſa unà membra, totumq; corpus ad extremam tabē ueniſſe. inde apparuiſſe, uētris quoq; haud ſegne miniſteriū eſſe: nec magis ali, quàm alere eum, reddentē in omnes corporis partes hunc, quo uiuimus uigemusq;, diuiſum pariter in uenas maturū cōfecto cibo ſanguinē. Comparando hinc quàm inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſet iræ plebis in patres, flexiſſe mētes hominū. Agi deinde de cōcordia cœptū, cōceſſumq; in cōditiones: ut plebi ſui magiſtratus eßēt ſacroſancti, quibus auxilij latio aduerſus cōſules eſſet: ne'ue cui patrū capere eū magiſtratū liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, et L. Albinus. Hi tres

colleg

collegas sibi creauerũt. in his Siciniũ fuisse seditionis autorẽ, de duobus qui fuerint, minus cõuenit. Sunt qui duos tantũ in sacro mõte creatos tribunos esse dicãt, ibiq; sacratã
XVII legem latam. Per secessionẽ plebis Sp. Caßius, & Posthumus Cominius consulatũ inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendũ consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus. Antiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulã persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorũ cepit. tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Martius, adolescẽs & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum sine ullo metu extrinsecus imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasißẽt, eodemq; tempore ex oppido erupißẽt hostes, forte in statione Martius fuit. is cum delecta militum manu non modo impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit, cædeq; in proximo urbis facta, ignem temere arreptũ imminentibus muro ædificijs iniecit. clamor inde oppidanorum mistus muliebri pueriliq; ploratu ad terrorem, ut solet, primo ortus, & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: utpote capta urbe, cui ad ferendam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut, nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Caßio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumũ Cominiũ bellũ gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodẽ anno Agrippa Menenius moritur, uir omni uita pariter patribus ac plebi charus, post secessionem

cessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; cõcordiæ ciuium, legato patrum ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem, sumptus funeri defuit. extulit eũ plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, cũ & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primum annonæ ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uentumq; ad interitum seruitiorum utiq; & plebis esset, ni cõsules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum nõ in Hetruriam modo dextris ab hostia litoribus, læuoq; per Volscos mari usque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;. adeo finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxilijs. Frumentum cum Cumis coëmptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominum ipsis frumẽtatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Põptino esset, miserunt. M. Minucio deinde, et A. Sẽpronio cõsulibus, magna uis frumẽti ex Sicilia aduecta: agitatũq; in senatu, quãti plebi daretur. Multi uenisse tẽpus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribuniciæ potestatis, Si annonã, inquit, ueterẽ uolunt, ius pristinum reddãt patribus. cur ego ple- x viii

 beios

beios magistratus, cur Sicinium potentē uideo sub iugum missus, tanquā à latronibus redēptus? ego'ne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquiniū regem qui nō tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet uia in Sacrum mōtem, aliosq; colles: rapiāt frumēta ex agris nostris, quēadmodum tertio anno rapuere: utantur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorū fore, quàm ut armati per secesſionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est, faciendum'ne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut cōditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sentētia est, & ira plebē propè armauit. Fame iā se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinum frumētum, quæ sola alimēta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eū sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeūtem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diē dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisq;, se dominū uitæ, necisq; inimici factum uidebat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias. auxilij, nō pœnæ ius datum illi potestati: plebisq;, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, ut unius pœna defungendū esset patribus. restiterūt tamē aduersa inuidia, usiq; sunt quà suis quisq;, quà totius ordinis uiribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, cōcilijsq;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processere (quicquid erat patrū, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem absoluere nollēt, pro

noc

nocente donarēt. ipse cum die dicta nō adesset, perseueratum in ira est. dānatus absens in Volscos exulatum abijt, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerēs. Veientē Volsci benigne excepere: benigniusq; in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nunc querelæ, nūc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longe is tū princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia cōferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendū in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarētur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurādis hæc causa fuerat ludis. Mane seruum quidam paterfamiliæ nōdum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionē pertinuisset. haud ita multo pòst T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. Quanquam haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanque intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedē? maiorem instare, ni eat propere ac nūtiet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantem ingens uis morbi adorta est debilitate subita. tum

enimuero deorum ira admonuit. fessus igitur malis prȩteritis instantibusq́;, consilio propinquorum adhibito, cum uisa atque audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irasq́; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu cõsulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quàm amplißimi ut fierent, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorũ uenit. priusquã cõmitterentur ludi, Tullius, ut domi compositũ cum Martio fuerat, ad cõsules uenit. dicit esse quæ secretò agere de repub. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quàm uelim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed uestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorũ multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuẽtute in hac urbe commissum sit. horret animus, nequid inconsulte, ac temere fiat. hæc nostra, uestraq́; causa prius dicenda uobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cuius facti, dicti'ue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Consules cũ ad patres rem dubiam sub autore certo detulissent, autor magis (ut fit) quàm res ad precauendum uel ex superuacuo mouit. factoq́; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci

ante

ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrētes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscētibus deinde indignatio oborta, se ut consceleratos cōtaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum deorumq; abactos esse. Cum propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisq; ueniret, priuaores eorum excipiens, querendo, indignādoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in subiectum uiæ campū deduxit. ibi in concionis modum orationē exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorū, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo fertis? qua per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeūtes fuisse? uestras cōiuges, uestros liberos traductos per ora hominū? quid eos, qui audiuere uocē præconis? quid qui uos uidere abeūtes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliqd' profecto nefas esse, q. si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos, piaculūq; merituri: ideo nos ab sede piorū, cœtu, cōcilioq; abigi. quid deinde illud non succurrit? uiuere nos, quòd maturauimus proficisci? si hæc profectio, et nō fuga est. & hanc urbē uos nō hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, moriēdum omnibus fuit. Bellum uobis indictum est magno eorum malo, qui indixere, si uiri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati domos inde digressi sunt. instigandoq; suos quisque populos effecere, ut omne Volscum nomē deficeret. Imperatores ad id bellum de omniumpopulorum sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquāto plus spei re- XX

positum. quam spem nequaquam fefellit, ut facile appare= ret, ducibus ualidiorem, quam exercitu rem Romana esse. Circeios profectus, primum colonos inde Romanos expu lit: liberamq; eam urbem Volscis tradidit: inde in Latinam uiam trãsuersis tramitibus trãsgressus, Satricum, Longu= lam, Pollustiã, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ade mit, inde Lanuuium recepit. tũc deinceps Corbionẽ, Vite liam, Trebiam, Labicos, Pedũ, cepit. postremũ ad urbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinq; ab urbe millia pas suum castris positis, populatur inde agrũ Romanum, cu= stodibus inter populatores missis, qui patritiorũ agros in= tactos seruarent: siue infensus plebi magis: siue ut discor= dia inde inter patres plebemq; oriretur. Quæ profecto or ta esset. adeo tribuni iam ferocẽ per se plebẽ criminãdo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximũ concordiæ uinculũ, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modo nõ conueniebat, quòd senatus, cõsulesq; nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius cõsules erant. Eos recẽsentes legiones, præsi= dia per muros, aliaq; in quibus stationes uigilias'que esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacem po scentium primum seditioso clamore cõterruit: deinde uo= care senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos. missiq; de pace ad Martium orato= res, atrox respõsum retulerut. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otium frui uelint: me= morem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij, adni= surum: ut appareat exilio sibi iritatos, non fractos ani= mos esse. Iterum deinde ijdem missi non recipiuntur in ca= stra.

stra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium, traditum est: nihilo magis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamq; uxorē frequentes coëunt. id publicum consiliū, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, ut et Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostium irēt: & quam armis uiri defendere urbem nō possent, mulieres precibus lacrymisq; defenderēt. Vbi ad castra uētum est, nūtiatumq; Coriolano, adesse ingēs mulierum agmē: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tāta offusa oculis animoq; religione motus esset, multo obstinatior aduersus lacrymas mulieres erat. dein familiarium quidam, qui insignē mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiā, inter nurū nepotesq; stantē: Nisi me frustrātur, inquit, oculi, mater tibi cōiuxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, cōsternatus ab sede sua cū ferret matri obuiæ cōplexum: mulier in irā ex precibus uersa, Sine priusquā cōplexum accipio, sciā, inquit, ad hostem, an ad filium uenerim: captiua, mater'ne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit: ut exulem te, deinde hostem uiderē? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? nō tibi, quāuis infesto animo et minaci perueneras, ingrediēti fines ira cecidit? nō, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, cōiux, liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iā pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus

manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletus'que ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæq;, fregêre tandem uirum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio leto. apud Fabium longe antiquissimum autorem, usq; ad senectutem uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eũ exacta ætate usurpasse uocem, Multo miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ uiuebatur. monumẽto quoq; quod esset, templum Fortunæ muliebri

XXI *ædificatum dedicatumq; est. Redière deinde Volsci adiuncti Aequis in agrum Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci Aequi'ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostiũ exercitus haud minus pernicioso, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoque in armis erãt) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Caßius deinde et Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Caßius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum poßideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrũ, ipsos possessores, periculo rerum suarũ terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione cõsulem periculosas libertati opes struere. Tũ primum lex agraria promulgata est, nunquã deinde usq; ad hãc memoriã sine maximis motibus rerũ agitata. Cõsul alter largitioni resistebat, autoribus*

ribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuibus isse in socios. sæpe deinde et Virginiũ consulẽ in cõcionibus uelut uaticinantem audiebat: pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinũ? quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiam partẽ reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeãt? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. uterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominũ respuebantur. quem, ubi primum magistratu abijt, damnatũ, necatumq; constat. Sunt, qui patrem autorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse, ac necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factũ esse, et inscriptum, Ex Cassia familia datũ. Inuenio apud quosdam, idq; propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publice ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterũ siue illud domesticũ, siue publicum fuit iudicium, damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio cõsulibus. Haud XXII diuturna ira populi in Cassiũ fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dẽpto autore subibat animos: accensaq; ea cupiditas est malignitate patrũ, qui deuictis eo anno Volscis,

Aequisq; militē præda fraudauere. quicquid captū ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac redegit in publicū. inuisum erat Fabium nomē plebi propter nouissimum consulem: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemylio Cæso Fabius cōsul crearetur. eo infestior facta plebes, seditio domestica bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. uno animo patres ac plebs rebellātes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicere. plus tamē hostiū fuga, quàm præliū absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodē anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatē lege populari celebrabāt. patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones, temeritatisq; inuitamēta horrebant. acerrimi patribus duces ad resistēdum cōsules fuere. ea igitur pars reipublicæ uicit. nec in præsens modo, sed in uenientem etiam annum M. Fabiū Cæsonis fratrē, & magis inuisum alterū plebi accusatione Sp. Caßij, L. Valerium cōsulem dedit. Certatū eo quoq; anno cū tribunis est. uana lex, uaniq; legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaq; ut bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererāt uires, abutebanturq; ijs inter semetipsos certādo. Accessere ad ægras iam omniū mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in urbe, agris'que ostentantia minas. motiq; ira numinis causam nullam aliam uates canebant,

nebant, publicè priuatimq; nunc extis, nũc per aues consulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui terrores tamen eò euasere, ut Oppia uirgo uestalis damnata incesti pœnas dedere. Q. Fabius inde, et C. Tullius cõsules facti. Eo anno nõ segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrũ quoq; Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescẽte cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam Latinã urbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabãtur. qui terrores, cũ compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tempus ratus per ultimam necessitatẽ legis agrariæ patribus iniũgendæ, susceperat rem militarẽ impediendam. cæterũ tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorem est: nec in eum cõsules acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioq; eorum delectum cõsules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducẽdus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus negocij cũ ciuibus, quàm cum hostibus fuit. unus ille uir ipse consul rempublicã sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, etsi non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa retulerunt:

runt:mœstiq; (crederes uictos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operã, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab imperatore
XXIII tore quæsita sunt. adeo excellentibus ingenijs citius defuerit ars qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq; in se militum odio. Obtinuere tamen patres, ut in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium cõsulem creant: Fabio collega Cn. Mãlius datur. Et hic annus tribunum autorem legis Agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit. is eandem uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterũ patribus Ap. Claudius uictam tribunitiam potestatem dicere priore anno, in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuẽtum sit, suis ipsam uiribus dissolui. neq; enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriam sibi, & gratiam melioris partis bono publico uelit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulũ paratos fore, & unum uel aduersus omnes satis esse. darẽt modo & consules, & primores patrum operam, ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui cõciliarent. Præceptis Appij moniti patres & uniuersi comiter ac benigne tribunos appellare: & cõsulares, ut cuiq; eorũ priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim autoritate obtinuere, ut tribunitiæ potestatis uires salubres uellẽt reip. esse. quatuorq; tribunorũ aduersus unum moratorẽ publici cõmodi auxilio delectum con-
XXIV sules habent. Inde ad Veiens bellum profecti: quò undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientiũ gratia concitata, quàm quòd in spem uentum erat, discordia intestina dissolui rẽ Romanã posse. principesq; in omniũ

Hetru

Hetruriæ populorũ concilijs fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæuiãt. id unũ uenenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent. diu sustẽtatum id malum partim patrum consilijs, partim patiẽtia plebis, iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuique parti magistratus, suas leges esse. primum in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunque urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: imperatorem in acie relictum, iniussu in castra reditũ. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus uictos uictores'que. Coss. quoque Romani nihil præterea aliud, quàm suas uires, sua arma horrebant: memoriaq; pessimi proximo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eò, ubi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem, tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis Hetrusciq; eo magis præpropere agere: lacessere ad pugnam primo obequitando castris, prouocando'que: postremò ut nihil mouebant quà consules ipsos, quà exercitum increpãdo, simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quàm non credere suis militibus, nouum seditionis genus, silentium, ocium'que inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisq; quà falsa, quà uera iacere.

Hæc

Hæc cum ſub ipſo uallo portisq; ſtreperent, haud ægre cõſules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uerſare, & ab inteſtinis auertere malis. nolle inultos hoſtes, nolle ſucceßum, non patribus, non conſulibus. externa, & domeſtica odia certare in animis. tandem ſuperant externa, adeo ſuperbe inſolenterq; hoſtis eludebat. frequentes in prætorium cõueniunt, poſcunt pugnã, poſtulant ut ſignum detur. Conſules uelut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, ſed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat, ut aduerſando remorandoq; incitato ſemel militi adderent impetũ. Redditur reſponſum, immaturam rem agi, nondum tẽpus pugnæ eſſe: caſtris ſe tenerent: edicunt inde, ut abſtineant pugna. ſiquis iniuſſu pugnauerit, ut in hoſtem animaduerſuros. ita dimißis, quo minus conſules uelle credunt, creſcit ardor pugnandi. accẽdunt inſuper hoſtes ferocius multo, ut ſtatuiſſe non pugnare conſules cognitum eſt. quippe impune ſe inſultaturos. non credi militi arma. rem ad ultimũ ſeditionis erupturã, finemq; ueniſſe Romano imperio. His freti occurſant portis, ingerunt probra, ægre abſtinent, quin caſtra oppugnent. Enimuero non ultra contumeliã pati Romanus poſſe. totis caſtris undiq; ad conſules curritur. non iam ſenſim, ut antè, per centurionũ principes poſtulant, ſed paßim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuerſatur tamẽ Fabius. deinde ad creſcentem tumultum, iam metu ſeditionis collega concedẽte, cum ſilentiũ claßico feciſſet: Ego iſtos Cn. Mãli poſſe uincere ſcio, uelle ne ſcirem, ipſi fecerunt. itaque certum atq; decretum eſt, non dare ſignum, niſi uictores ſe redituros ex hac pugna iurent. conſulem Romanum miles ſemel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius inter

ter

ter primores pugnæ flagitator. Victor,inquit, M. Fabi re uertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, Gradiuumq; Martē, aliosq; iuratus inuocat deos. Idē deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signū, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speiq; pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisq; lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, quà plebis, quà patrum eximia uirtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæq; legiones detrectant. propè certa spes erat, nō magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Aequis. maius quoque aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio antè bello infestior Romanus (adeo hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prælium inijt. Vix explicandi ordinis spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationē abiectis temere magis quàm emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploq; ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno antè consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus et armorum arte Thuscus, incautum inter multas uersantē hostiū manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto præceps Fabius in uulnus abijt. Sensit utraq; acies unius uiri casum. cedebatq; inde Romanus: cū M. Fabius cōsul trāsilijt iacētis corpus, obiectaq; parma, Hoc iurastis, inquit, milites? fugiētes uos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, q̃ Iouē, Martēq;, per quos iurastis? at ego iniuratus aut uictor

ctor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicãs cadã. cõsuli tũ Cæso Fabius prioris anni cõsul, Verbis'ne istis frater ut pugnent te impetraturũ credis? dij impetrabunt, per quos iurauere. & nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est di gnum, pugnando potius, quàm adhortando accẽdamus mi litum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamq; mouerunt secum aciẽ. Prælio ex parte una restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius cõsul pugnam ciebat. ubi propè similis fortuna est uersata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agentem hostes, & impigre mi lites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem ci tato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Man lius quoq; ad restituẽdam aciem se ipse coràm offert. duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. simul & uanior iam erat hostiũ acies, dum abundante mul titudine freti subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererẽt tempus, triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potue rant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, conglo bati ad prætorium redeũt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clauserat. ea despera tio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, uano aliquoties impetu issent: globus iuuenũ unus in ipsum cõsulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstan tibus

tibus

tibus tela: sustineri deinde uis nequit. consul mortifero uul
nere ictus cadit, fusiq; circà omnes. Thuscis crescit auda=
cia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad
extrema uentum foret, ni legati rapto cõsulis corpore pa
tefecissent una porta hostibus uiam. ea erumpunt, conster=
natoq; agmine abeuntes in uictorem alterum incidunt cõ
sulem. ibi iterum cæsi, fusiq; paßim. Victoria egregie par=
ta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; consul,
decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperato=
re triumphare poßit, pro eximia eo bello opera facile paſ
surum respondit: se familia funesta Q. Fabij fratris mor=
te, rep. ex parte orba cõsule altero amisso, publico priua=
toq; deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto
triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in
tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera dein=
de duo deinceps, collegæ fratrisq;, ducit. idem in utroque
laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam
partem earum ferret. neque immemor eius, quod initio cõ
sulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios mi
lites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec
alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij:
nec hoc ulla, nisi salubri reipublicæ arte. Igitur non pa= xxv
trum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Vir
ginio consul factus, neque bella, neque delectus, neque ul=
lam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex
parte inchoata cõcordiæ spe primo quoque tempore cum
patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni
censuit: priusquàm quisquam agrariæ legis autor tribu=
nus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere:
captiuum agrum plebi quammaxime æqualiter darent.
æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore par=

tus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingeniũ. nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eò cum cum exercitu Cæso mißus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperũt, muris'que se tenebant. eò nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tẽpore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neq; bellum cum Veientibus fuit. res proxime formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietẽ bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Aequis Volscisq́;, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transißet, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq́; omnem. sed Veiens hostis aßiduus magis quàm grauis, cõtumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur. Aßiduo magis, quàm magno præsidio, ut scitis patres conscripti, bellum Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. autores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine qui in uestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iußi armati postero die ad limen consulis adesse,

esse, domos inde discedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad coelum laudibus ferunt: familiam unam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint duae roboris eiusdem in urbe gentes: deposcant, haec Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacē agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quò iußi erant, conueniunt. Consul paludatus egrediens in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant unius familiae uiribus Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodalium'que, nihil medium nec spem nec curam, sed immensa omnia uoluentium animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Praetereūtibus Capitolium arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur: ut illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituāt. Incaßum missae preces. infelici uia à dextro Iano portae Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniunt. is opportunus uisus locus cōmuniendo praesidio. L. Aemylius inde, & C. Seruilius COS. facti. & donec nil aliud quàm in populatiōibus res fuit, nō ad praesidiū modo tutandū Fabij satis erāt, sed tota regiōe, qua Thuscus ager Romano adiacet: sua tuta

omnia infesta hostium, uagãtes per utrunq; finem fecere. Interuallũ deinde haud magnũ populationibus fuit: dum & Veiẽtes accito ex Hetruria exercitu præsidiũ Cremeræ oppugnãt: & Romanæ legiones ab L. Aemylio cos. adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquam uix dirigendi aciem spatiũ Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationẽ, dum post signa ordines introeũt, subsidiaq; locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed cõsistendi ademit locum. ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebãt) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis leuitate ante deductum Cremera Romanum præsidium pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamen. nec erãt incursiones modo in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatisq; signis certatũ: gensq; una populi Ro. sæpe ex opulentißima, ut tum res erãt, Hetrusca ciuitate uictoriã tulit. Id primo acerbum indignumq; Veientibus uisum. inde consilium ex re natum, insidijs ferocẽ hostem captandi. gaudere etiã multo successu Fabijs audaciam crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties uelut casu incidissent, obuiam acta: & agrestiũ fuga uasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quàm uero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo contẽpserant hostẽ, ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore ullo crederent sustineri poße. hæc spes adeo prouexit, ut ad cõspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quanquã rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palati'que paßim uaga (ut fit) pauore iniecto raperẽt pecora, subito

ex insidijs consurgitur. & aduersi & undiq; hostes erāt.
primo clamor circūlatus exterruit, dein tela ab omni par
te accidebāt. coēuntibusq; Hetruscis iam cōtinenti agmi-
ne armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, coge-
bantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res
& paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetru-
scorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum
omissa pugna quā in omnes partes parem intenderant, in
unum locū se omnes inclinant. eò nixi corporibus armisq;
rupere cuneo uiam. duxit uia in editum leniter collē. inde
primo restitere: mox ut respirādi superior locus spatium
dedit, recipiendiq; à pauore tanto animum, pepulere etiā
subeūtes: uincebatq; auxilio loci paucitas, ni iugo circū-
missus Veiens, in uerticē collis euasisset. ita superior rursus
hostis factus, Fabij cæsi ad unū omnes, præsidiumq; expu
gnatum. CCCVI. perisse satis cōuenit: unum propè pu
berē ætate relictum, stirpē genti Fabiæ dubijsq; rebus po
puli Ro. sæpe domi belliq; uel maximum futurum auxi-
lium. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & XXVI
T. Menenius COSS. erāt. Menenius aduersus Thuscos
uictoria elatos confestim missus. tum quoq; male pugnatū
est. & Ianiculū hostes occupauere: obsessaq; urbs foret, su
per bellum annona premente (transierant enim Hetrusci
Tyberim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus.
adeo'que id bellum ipsis institit mœnibus, ut primo pu-
gnatum ad Spei sit æquo Marte, iterū ad portā Collinā.
ibi quanquam paruo momēto superior Romana res fuit:
meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura
prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius
COSS. fiunt. post acceptam proximā pugnæ cladem Ve-
ientes abstinuere acie. populatiōes erāt, & uelut ab arce

Ianiculi paßim in Romanũ *agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant* Fabios. *Secuti dedita opera paßim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit. traiecto enim nocte* Tyberi *castra Seruilij* C O S. *adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in* Ianiculum *se ægre receperũt.* Confestim *cõsul & ipse transit* Tyberim, *castra sub* Ianiculo *communit. postero die luce orta nõ nihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quòd inopia frumẽti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia: temere aduerso* Ianiculo *ad castra hostiũ aciẽ erexit. fœdiusq; inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies* Hetrusci, *cum inuicem his atq; illis terga darent occidione occisi.* Ita *oppressum temeritate felici* Veiens *bellum.* Vrbi *cum pace laxior etiam annona redijt, & aduecto ex* Campania *frumẽto, & postquàm timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abijt, eo quod abditum fuerat, prolato.* Ex *copia deinde otioq; lasciuire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo ueneno, agraria lege: in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modo, sed in singulos.* Q. *Considius &* T. *Genutius autores agrariæ legis* T. Menenio *diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidiũ, cũ haud procul inde statiua cõsul habuißet. eã oppreßit: cũ & patres haud minus quàm pro Coriolano annixi eßẽt, & patris* Agrippæ *fauor hauddum exoleuisset.* In *mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquisißent, duo millia æris damnato mulctã edixerunt. ea in caput uertit. negant tu-*

lisse

lisse ignominiã: ægritudineq́;, inde morbo absumptũ esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut consulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio coss. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio trib. die dicta, nõ ut Menenius precibus suis aut patrum, sed cũ multa fiducia innocentiæ gratiæq́; tribunitios impetus tulit. & huic prælium cũ Thuscis ad Ianiculũ erat crimini. sed feruidi animi uir ut in publico periculo antè, sic tũ in suo, nõ tribunos modo, sed plebẽ oratione feroci refutãdo, exprobrãdoq́; T. Menenij dãnationem mortẽq́;: cuius patris munere restituta quondã plebs eos ipsos, quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet: periculũ audacia discußit. iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamẽ Menenianum (adeo mutauerant animũ) profuit iudiciũ. Certamine domi finito, Veiens bellũ exortum, quibus Sabini arma coniunxerãt. P. Valerius cos. accitis Latinorũ Hernicorumq́; auxilijs cum exercitu Veios missus, castra Sabina quæ pro mœnibus sociorum locata erãt, cõfestim aggreditur: tãtamq́; trepidationẽ iniecit, ut dum dispersi, alij aliã manipulatim excurrũt ad arcendã hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperetur. intra uallum deinde cædes magis quàm præliũ esse. tumultus è castris & in urbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veiẽtes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq́; sunt. deinde & ipsi utroque uersis signis resistunt: & eques ab consule immißus Thuscos fundit fugatq́;. eademq́; hora duo exercitus duæq́; potẽtißimæ & maximæ finitimæ gẽtes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Aequiq́; in Latino agro posuerãt castra, populatiq́; fines erant. eos per se ipsi Latini aßum-

ptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo non placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs uiribus cõsilijsq; bella gerere. nullũ genus calamitatis contumeliæ'que non editum in Volscos est. nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius COS. Manlio Veiẽtes prouincia euenit. nõ tamen bellatum. induciæ in annos XL. petẽtibus datæ: frumento stipendioq; imperato. Paci externæ

XXVII *cõfestim cõtinuatur discordia domi. agrariæ legis tribunitijs stimulis plebs furebat. cõsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa ui resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius Tr. pl. arripuit. L. Aemilius & Opiter Virginius cõsulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdã annalibus consulẽ inuenio. Hoc anno, quoscunq; consules habuit, rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quàm iuniores patrum. suadent, monent, honoribus & administratione reip. abstineãt. consulares uero fasces, prætextam curulem'que sellã, nihil aliud quàm põpam funeris putent. claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quòd si cõsulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animum inducant: cõsulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli uelut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperium'que tribuni agenda esse. si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebem esse in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres, consilia inde nõ publica, sed in priuato, seductaq; à plurium conscientia habuere*

buere. ubi cum id modo constaret, iure an iniuria eripiendos esse reos: atrocissima quæq; maximè placebat sententia: nec autor quāuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cū plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo, quòd non descenderet tribunus: deinde cum iam mora suspectior fieret, deterritū à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandē qui obuersati uestibulo tribuni fuerant, nuntiant, domi mortuū esse inuentum. quod ubi in totam cōcionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminem noxæ pœnitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellēt, palamq; ferrent, malo domandam tribunitiā potestatem. Sub hac pessimi exempli uictoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine intercessione ulla consules rem peragunt. Tū uero irasci plebs tribunorum magis silentio, quàm consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditum, cum Genutio unà mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum, ac cogitandū quo modo resistatur patribus. id autem unum consilium esse, ut se ipsa plebs, quādo aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & uiginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis homines: nihil contemptius neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenque ea magna atq; horrenda facere. His uocibus alij alios cum incitassent, ad Voleronem Publium de plebe hominem, quia quòd ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & uirgas expediri

XXVIII

iubent. Prouoco inquit ad populũ Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in cõspectu suo uirgis cædi malũt, quàm ipsi in lecto suo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tũ Volero & præualẽs ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbã confertissimam recipit clamitans, Prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste cõmilitones, nihil est quod expectetis tribunos, quibus ipsis uestro auxilio opus est. Concitati homines ueluti ad præliũ se expediunt: apparebatq; omne discrimẽ adesse, nihil cuiquam sanctum nõ publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cũ se cõsules obtulissent, facile experti sunt, parum tutam maiestatem sine uiribus esse: uiolatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiã compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Conticescente deinde tumultu, cum senatum uocari iussissent: querũtur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententijs, uicere seniores, quibus ira patrum aduersus temeritatẽ plebis certari non placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. contraq; omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturũ tribunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidem uiolatis consulibus rogationem tulit ad populum, ut plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatẽ per cliẽtum suffragia creandi quos uellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa ui resisterẽt patres: nec quæ

una

una uis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut consulum, aut principum adduci posset: res tamẽ suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronẽ trib. reficit. patres ad ultimum dimicationis rati rẽ uenturam, Ap. Claudiũ Appij filium, iã inde à paternis certaminibus inuisum infestũq; plebi, cõsulem faciũt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed ut inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius autor tũ recentior, tum acrior erat. ferocẽ faciebat belli gloria ingẽs, quod ætatis eius haud quisquã manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquàm de lege loqueretur insectatione abstinẽs COS. ipse in accusatione Appij familieq; superbißimæ, ac crudelißimæ in Plebẽ Ro. exorsus, cum à patribus nõ COS. sed carnificem ad uexandam & lacerandã plebem creatum esse cõtenderet, rudis in militari homine lingua nõ suppetebat libertati animoq;. itaque deficiẽte oratione, Quandoquidẽ non tã facile loquor, inquit, Quirites, quàm quod locutus sum præsto, crastino die adeste. ego hic aut in cõspectu uestro moriar, aut perferam legẽ. Occupant tribuni templũ postero die. consules nobilitasq; ad impediendã legẽ in concione consistũt. summoueri Lectorius iubet, præterquã qui suffragiũ ineant. adolescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. tũ ex his prehendi quosdã Lectorius iubet. Cõsul Appius negare, ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeiũ: non enim populi, sed plebis eũ magistratũ esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorũ, quia ita dicatur: si uobis uidetur, discedite Quirites. Facile & cõtemptim de iure dißerendo perturbare Lectorium poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorẽ mittit ad cõsulẽ: cõsul li-

ctorem

ctorem ad tribunũ, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. uiolatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulẽ esset: & cõcursus hominũ in forũ ex tota urbe cõcitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tãtã tempestatem: certatumq; haud incruẽto prælio foret, ni Quintius COS. *alter consularibus negotio dato, ut collegam ui, si aliter nõ possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuientẽ precibus leniisset: nunc orasset tribunos, ut concilium dimitterent: darent iræ spatium, non uim suam illis tempus ademturũ, sed cõsilium uiribus additurum: & patres in populi, & cõsulem in patrum fore potestate. Aegre sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandẽ concilio plebis, senatũ consules habent. ubi cum timor atq; ira inuicẽ sentẽtias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad cõsultandum aduocabantur, eo plus abhorrebãt à certatione animi: adeo ut Quintio gratias agerent, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, ut tantã consularẽ maiestatem esse uellet, quanta in concordi ciuitate esse posset. dum tribuni cõsulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil relictũ esse uirium in medio. distractam laceratamq; rempub. per magistratus, magis quorum in manu sit, quàm ut incolumis sit, quæri. Appius cõtrà, testari deos atq; homines, rempubli. prodi per metum ac deseri: non consulẽ senatui, sed senatum consuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in Sacro monte acceptæ sint. uictus tamen patrum cõsensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primũ tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiã additos tres, perinde ac duo antè fuerint, Piso autor est. nominat quoq; tribunos, Cn. Sicium, L. Numitoriũ, M. Duelliũ, Sp. Iciliũ, L. Mecilium.*

Volsci

Volſci tum Aequiq; inter ſeditionē Romanam & bellum xxix coortum, uaſtauerāt agros, ut ſi qua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptū haberent. cōpoſitis deinde rebus, caſtra retro mouere. Ap. Claudius in Volſcos miſſus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadē in militia ſæuitia Appij, quæ domi eſſe, eo liberior quòd ſine tribunitijs uinculis erat. odiſſe plebē plus quàm paterno odio, quòd ſe uictū uidebat ab ea. ſe unico cōſule obiecto aduerſus tribunitiā poteſtatem, perlatam legē eſſe, quam minore conatu, nequaquam tanta patrum ſpe, priores impedierant cōſules. Hæc ira indignatioq; ferocem animū ad uexandū ſæuo imperio exercitū ſtimulabat. nec ulla ui domari poterat, tantū certamen animis imbiberāt. ſegniter, otioſe, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coërcebat. ſi citius agi uellet agmen, tardius ſedulo incedere. ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſpōte motā remittere induſtriam: præſenti uultus demittere, tacite prætereuntem exeerari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdū moueretur, omni nequicquā acerbitate prompta: nihil iam cū militibus ageret, à centurionibus corruptū exercitū diceret: tribunos plebei, cauillās interdū & Volerones uocaret. Nihil eorū Volſci neſciebāt: inſtabantq; eo magis, ſperantes idē certamē animorū aduerſus Appiū habiturū exercitū Romanū, quod aduerſus Fabiū cos. habuiſſet. cæterū multo Appio quàm Fabio uiolentior fuit. nō enim uincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, ſed uinci uoluit. productus in aciem turpi fuga petit caſtra, nec antè reſtitit, quàm ſigna inferentē Volſcū munimētis uidit, fœdamq; extremi agminis cædem. tū expreſſa uis ad pugnandum, ut uictor iā à uallo ſummoueretur hoſtis: ſatis tamen appareret, capi tantū caſtra militē Romanū noluiſſe. alij

gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper sæuire uellet, cōcionēq; aduocaret, concurrunt ad eum legati tribuniq; monētes, ne utiq; experiri uellet imperium, cuius uis omnis in consensu obedientiū esset. negare uulgo milites se ad cōcionē ituros, paßimq; exaudiri uoces postulantium, ut castra ex Volsco agro moueātur. hostem uictorem pauloante propè in portis ac uallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionem modo, sed apertā speciem obuersari ante oculos. Victus tā dem (quandoquidē nihil præter tempus noxæ lucrarētur) remißa concione iter in sequentem diem pronūtiari cum iußisset, prima luce claßico signum profectionis dedit. Cū maxime agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouißimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, ut neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor, ita effuso agmine per stragem corporū armorumq; euasere, ut prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandē collectis ex dißipato cursu militibus, consul cū reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq; cōcione, inuectus haud falso in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorē signorum, ubi signa, ubi arma eßēt? singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerāt ordines, uirgis cæsos securi percußit. cætera multitudo sorte
xxx decimus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea in Aequis inter consulē ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tātæ cōcordiæ ducis exercitusq; nō ausi offerre se Aequi,

uagari

uagari populabundū hostem per agros passi.nec ullo antè bello latius inde actæ prædæ.omnis militi data est. addebātur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudent militū animi. Tum duci,tū propter ducē patribus quoq; placatior exercitus rediit.sibi parentē,alteri exercitui donum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum exactum,insignē maxime comitia tributa efficiunt: res maior uictoria suscepti certaminis quàm usu. plus enim dignitatis comitiis ipsis detractū est,patribus ex cōcilio summouendis,quàm uiriū aut plebi additū,aut demptū patribus. Turbulentior inde annus excepit,L.Valerio,T.Aemylio COS.tū propter certamina ordinū de lege agraria:tum propter iudicium Ap.Claudii,cui acerrimo aduersario legis,causamq; possessorū publici agri tāquam tertio cōsuli sustinēti M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere.Nūquàm antè tā inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est,plenus suarum,plenus paternarū irarū. patres quoq; nō temere pro ullo æque annixi sunt:propugnatorē senatus,maiestatisq; uindicē suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositum tumultus,modum duntaxat in certamine egressum, obiici iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap.Claudius & tribunos & plebē & suum iudiciū pro nihilo habebat. illū nō minæ plebis, non senatus preces perpellere unquā potuere, nō modo ut uestem mutaret, aut supplex prehensaret homines,sed ne ut ex consueta quidē asperitate orationis, cū ad populū agenda causa esset,aliquid leniret atq; summitteret.idē habitus oris, eadem contumacia in uultu, idē in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat,

decusa

accusatorio spiritu: adeoq; cõstantia sua & tribunos obstupefecit & plebẽ, ut diẽ ipsi sua uoluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multũ interim temporis fuit: antè tamẽ quàm prædicta dies ueniret, morbo moritur. cuius laudationẽ cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diẽ tanti uiri noluit: & laudationẽ tam æquis auribus mortui audiuit, quàm uiui accusationẽ audierat, & exequias frequẽs celebrauit.

XXXI Eodem anno Valerius C O S. cum exercitu in Aequos profectus, cum hostẽ ad prælium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeo trãquilla serenitas reddita, ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterũ religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri uertit. Alter cõsul Aemylius in Sabinis bellum gesßit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, uastati agri sunt. Incendijs deinde non uillarũ modo, sed etiam uicorum, quibus frequẽter habitabatur, Sabini exciti cũ prædatoribus occurrißẽt, ancipiti prælio digreßi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis consuli uisum, cur pro uicto relinqueret hostẽ, integro inde decedens bello. Inter hæc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius C O S S. facti. Non ultrà uidebatur latura plebs dilationem agrariæ legis, ultimaq; uis parabatur, cũ Volscos adesse, fumo ex incendijs uillarum, fugaq; agrestiũ cognitum est. ea res maturã iam seditionẽ ac propè erumpentem repreßit. Cõsules coacti extemplo ab senatu ad bellum educta ex urbe iuuẽtute, trãquilliorẽ cæteram plebẽ fecerũt. Et hostes quidẽ nihil aliud quàm perfusis uano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius

tius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè magna accepta clade, uirtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugaq́; in urbem Antium, ut tum res erāt, opulentißimam acti. quam consul oppugnare nō ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq́; Romanos exercitus tenēt, Sabini usque ad portas urbis populantes incessere. deinde ipsi paucis pòst diebus à duobus exercitibus, utroq; per iram cōsule ingresso in fines, plus cladium quàm intulerant, accepere. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed ut semper aliâs, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit, per patres clientesq́; patrum consules creati, T. Quintius & Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo trāquilla. Sabini Crustuminos cāpos citato agmine transgreßi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibusq́; pulsi, ingentes tamē prædas hominū pecorumq́; egêre. quos Seruilius cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis nō potuit: populationem adeo effusè fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multipliciq́; capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis, tum militū opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde utrinque, plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu facto, dum se putant uincere, uicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamē, signum re-

ceptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinq; quiete sumpta: per quos ingẽs uis hominum ex omnibus Volscis Aequisq; populis in castra uenit: haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaque tertia ferè uigilia ad castra oppugnãda ueniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iußisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesq; in equos impositos canere ante uallum iubet, solicitumq; hostem ad lucẽ tenere. reliquũ noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditũ, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant: intẽtos uelut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando et uigilijs Volscũ primo impetu perculit. quãquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erãt cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum uẽtum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, ut perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circũfusi ducibus: uociferãtur se ante signa ituros. Dum cunctatur cõsul uir tutum milite fretus, loco parũ fidens, cõclamant se ituros: clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores ardua euaderẽt, cursu subeunt. Volscus effusis ad primũ impetũ mißilibus telis, saxa obiacẽtia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic propè oneratũ est sinistrũ Romanis cornu, ni referentibus iam gradũ cõsul increpãdo simul temeritatẽ, simul ignauiam, pudore metum excußisset. restitere primo

obsti

obstinatis animis: deinde ut obtinētes locum uires ferebāt, audent ultro gradum inferre, & clamore renouato cōmouent aciem. tum rursus impetu capto enitūtur atque exuperant iniquitatem loci. iam propè erat ut in summum cliui iugum euaderēt, cum terga hostes dedere: effusóq; cursu penè agmine uno, fugiētes sequentesq; castris incidêre. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circunsessum dies deditur, nulla oppugnantiū noua ui, sed quòd iam inde ab infelici pugna, castrisq; amißis ceciderant animi.

DECADIS I.

LIBER III.

NTIO *capto* T. *Aemylius* & Q. *Fabius* COSS. *fiunt. hic erat* Fabius, *qui unus extinctæ ad Cremeram gēti superfuerat. Iam priore cōsulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat autor. itaq; secūdo quoque cōsulatu eius & agrarij se in spem legis erexerāt: & tribuni rē contra cōsules sæpe tētatam adiutore utiq; cōsule obtineri posse rati, suscipiūt: et consul manebat in sentētia sua. possessores & magna pars patrū tribunitijs se iactare actionibus principē ciuitatis, & largiēdo de alieno popularē fieri querētes, totius inuidiā rei à tribunis in cōsulē auerterāt. atrox certamē aderat, ni* Fabius *cōsilio neutri parti acerbo rē expedisset.* T. Quintij *ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantū à* Volscis *esse, Antiū propinquā, opportunā et maritimam urbē coloniā deduci posse: ita sine querelis possessorū plebē in agros iturā, ciui*

tatē in cōcordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iußi nomina dare, qui agrum accipere uellent. Fecit statim (ut fit) fastidium copia: adeoq́; pauci nomina dede re, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiere, iritam'que eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequēti anno, is enim cum Sp. Posthumio c o s. fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio c o s s. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famā nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nūtiare iußit; Q. Fabiū c o s. dicere, se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextera armata, quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcunque sit, etiam nūc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, ut legati propè uiolati sint, exercitus'que in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab urbe exciuit. ita duo cōsulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei superesset, unus ab statione hostium

stium exclamat, Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His uocibus iritatus miles in diem posterum in castra reducitur, longam uenire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somno'que curāt. ubi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & Aequi processere. prælium fuit utrinque uehemens, quòd & Romanus miles ira odio'que pugnabat: & Aequos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Aequi. pulsiq; cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem, animus ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. Aequos populationibus incursionibusq; meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tāto cum tumultu inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne uictus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestes'que pauidi incidentes portis non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eo'que uaniora ferre ad alios: cursus clamor'que uocantium ad arma, haud multum à pauore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius c o s. redierat Romam: id remedium

timori fuit: tumultuq; sedato, uictos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. uocato deinde senatu cũ ex autoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostẽ in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui quà uẽturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedẽtem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintij C O S. *in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor &* X X. *millia,* C C X I I I I. *dicũtur, præter orbos orbasq;. In Aequis nihil memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua populariq; paßi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingẽti laude prædaq; Romam redijt. Consules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, nequis immutationẽ uirorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. itaque Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere, quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis, Ecetranũ ad Aequos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna uis hominum inde, cum oppidum captũ esset, confugisset ad Aequos. isq; miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit. Conpulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est con*

suli

sulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cum haud grauate uenissent: introducti à cõsulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quàm uenerat, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundũ hostem inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusquam uniuersa cõspecta fuerat, imparẽ copijs exercitum temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus se in castra recepit. neq; is finis periculi fuit. nanque & proxima nocte & postero die tanta ui castra sunt circũsessa atq; oppugnata, ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & cõsulem exercitumq; obsideri, nũtiauerunt: tantumq; terrorem incussere patribus, ut (quæ forma senatusçõsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri cõsulum negotiũ daretur: uideret nequid respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimũ uisum est, procõsulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eũ explendum Latini Herniciq;, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas ut non suffectur as ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa, urbem'que ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium urbis relictus: consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ullá parte curæ aut laboris. uigiliæ in urbe,

stationes ante portas,præsidia'que in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius c o s. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, nequa ex parte altera in castra uis fieret. Furium legatum (frater idem cõsulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeũtes persequendi studio, neq; hostiũ ab tergo incursum uidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captus, ut uiam sibi ad castra faceret, acriter dimicãs cecidit. Et consul nuntio circũuenti fratris cõuersus ad pugnam, dum se temere magis quàm satis caute in mediam dimicationem infert, uulnere accepto, ægre ab circũstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & cõsulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere, cum cõpulsi in castra Romani rursus obsiderẽtur, nec spe nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editũ ex castris eruptione facta, magnam uim hostium circũuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ij uagi dißipato agmine fugiẽtes in Quintium uictorẽ cum saucio consule reuertẽtem incidère. Tum cõsularis exercitus egregia pugna cõsulis uulnus, legati et cohortium ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroq; illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidẽ est in tam antiqua re quot pugnauerint ceciderint'ue, exacto affirmare nume

re numero. audet tamē Antiâs Valerius cōcipere summas.
Romanos cecidisse in Hernico agro v. mil. ac c c c. Ex
prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus Ro
manis uagabātur, ab A. Posthumio c o s. duo millia &
c c c c. cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem
quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctā es-
se cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequēdo subti
liter numerum, c c. ait, & x x x. Inde Romam reditum
est, iustitium remissum est. Cœlum uisum est ardere pluri-
mo igni, portētaq; alia aut obuersata oculis, aut uanas ex-
territis ostētauere species. His auertendis terroribus in tri
duum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm
exposcētium uirorum mulierumq; turba implebātur. Co
hortes inde Latinæ Hernicæq;, ab senatu gratijs ob impi-
gram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites,
quia serum auxiliū post prælium uenerāt, propè cū igno-
minia dimißi. Comitia inde habita. creati cōsules L. Ebu-
tius, P. Seruilius calēdis sextilibus, ut tūc principium anni
agebatur, cōsulatum ineunt. Graue tempus et forte annus 1
pestilēs erat urbi agrisq;, nec hominibus magis quàm peco
ri. & auxere uim morbi terrores populationis, pecoribus
agrestibusq; in urbē acceptis. ea colluuio mistorum omnis
generis animantium, & odore insolito urbanos, & agre-
stem confertum in arcta tecta æstu ac uigilijs angebat: mi
nisteriaq; inuicē ac contagio ipsa uulgabāt morbos. Vix
instantes sustinētibus clades repente legati Hernici nun-
tiant: in agro suo Aequos Volscosq; cōiunctis copijs ca-
stra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari,
preterquam quòd infrequēs senatus indicio erat socijs, af
flictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam respon-
sum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tuta

 rentur:

rentur:urbem Romanam subita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies ueniat, ut anno antè, ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nũtio tristiorem domum referẽtes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis cõtinuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cũ obuius nemo ne inermis quidem fieret: perq; omnia non præsidijs modo deserta, sed etiam cultu agresti, trãsirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus cõsul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti pleriq; principum, patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis: ut nõ modo ad expeditiones quas in tãto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarum senatores, qui per ætatem ac ualetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij euenerat. Deserta omnia sine capite, sine uiribus dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisq; prædonum potius mẽtem quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes nõ potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cepit: tectaq; procul uisa atque imminentes tumuli auertere mentes eorum: ut totis paßim castris fremitu orto, quid in uasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominumq;, desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent? signa repente conuellerent: trãsuersisq; itineribus per Lauicanos agros in Thusculanos colles transirent. eò uis omnis tempestasq; belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq; pudore etiam, non misericordia

solum

solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus, infe=
sto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam
obsessis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romam pergũt,
ubi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac uestigia,
obuij fiunt descendentibus a Thusculano in Albanam ual
lem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesq;
sua socijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Ro=
mæ fit morbo strages, quàm quanta ferro sociorum facta
erat. consul qui unus supererat, moritur. mortui & alij cla
ri uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser.
Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita late uagata
est uis morbi: inopsq; senatus auxilij humani, ad deos po=
pulum ac uota uertit. iussi cum coniugibus ac liberis sup=
plicatum ire, pacem'que exposcere deûm. ad id quod sua
quenq; mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia
delubra implent. stratæ passim matres crinibus templa uer
rentes, ueniam irarum cœlestium finemq; pesti exposcunt.
Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tem
pore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salu=
briora esse cœpere: uersis'que animis iam ad publicam cu
ram, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publico
la tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L.
Lucretium Tricipitinum & T. Veturium Geminum, siue
ille Vetusius fuit. Ante diem III. idus sextiles consulatum
ineunt, iam satis ualida ciuitate, ut non solum arcere bel=
lum, sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus
Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre pro=
missum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Vetu=
rius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Trici=
pitinus populationibus arcẽdis sociorum agro oppositus,
non ultrà q̃ in Hernicos procedit. Veturius primo prælio
host

hostes fundit fugatq;. Lucretium dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum. inde dimissum in campos, uastauere agros, Prænestinum Gabinumq;: ex Gabino in Thusculanos flexere colles. urbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quòd ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute, dispositisq; præsidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura, in Lucretium inci dunt consulem, iam antè exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantq;: & compulsos in cauas ualles, cum exitus haud in facili esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen propè deletum est. XIII. millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga, M. CCL. uiuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus eadem in statiua redijt. tū consules castra coniungūt, & Volsci Aequiq; afflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uictoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum redijt: secūdæq; belli res extemplo urbanos motus excitauerūt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitijs actionibus datum, per aliquot dies patrū superbiam ad plebē criminatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur.

tur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atq; effrænati ipsi, omnis metus legũ, omniaq́; supplicia uerterẽt in plebem. quæ ne æterna illis licẽtia sit, legem se promulgaturum, ut quinqueuiri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerẽt patres, ne absentibus consulibus iugũ acciperent: senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in rogationẽ latoreq́; ipsum est inuectus, ut nihil, si ambo cõsules infesti circũstarent tribunum, relictũ minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam. si quẽ similem eius priore anno inter morbum, bellumq́; irati dij tribunum dedissent, nõ potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è rep. consulare imperium laturum leges fuisse: ducem Volscis, Aequisq́; ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi nõ licere? siquid cõsules superbe in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquẽ sæuitum sit. non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatem inuisam, intolerandam'que facere: quam pacatam reconciliatamq́; patribus deintegro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari quo minus pergat ut cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem uniuersorum comparatam esse: tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam rempublic

blicam inuadi. non ius ueſtrũ, ſed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integram in aduentum cõſulum differat. ne Aequi quidem ac Volſci morbo abſumptis priore anno conſulibus, crudeli ſuperbo'que nobis bello inſtitere. Agunt cum Terẽtillo tribuni. dilataq; in ſpeciem actione, re ipſa ſublata, conſules extemplo accerſiti. Lucretius cũ ingenti præda, maiore multo gloria rediјt. & auget gloriam adueniens expoſita omni in campo Martio præda, ut ſuum quiſq; per triduum cognitum abduceret. reliqua uendita, quibus domini nõ extitere. Debebatur omniũ conſenſu conſuli triumphus: ſed dilata res eſt, tribuno de lege agente. id antiquius conſuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in ſenatu res, tum ad populum eſt. ceſsit ad ultimum maieſtati cõſulis tribunus, & deſtitit. Tum imperatori exercituiq; honos ſuus redditus. Trũphauit de Volſcis Aequisq;, triumphantem ſecutæ ſuæ legiones. Alteri conſuli datum, ut ouans ſine militibus urbem iniret. Anno deinde inſequenti lex Terentilla ab toto relata collegio nouos aggreſſa conſules eſt. erant conſules P. Volũnius, Ser. Sul-
2 *pitius. Eo anno cœlum ardere uiſum, terra ingenti concuſſa motu eſt. bouẽ locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auiũ interuolitando rapuiſſe fertur: quod intercidit, ſparſum ita iacuiſſe per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros ſacrorũ aditi. pericula à conuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca ſumma urbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, ut ſeditionibus abſtineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in ſingulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiant: Volſcos & Aequos etſi acciſæ*

res

res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positã, Ecetræ Antiates colonos palàm concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. cõsules belli administrationẽ inter se dispartiri iußi: alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coràm in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Romani, sed arte eludi. quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: nouos hostes quæri. coloniam fidam, propinquam, infamem fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos. sic nequid aliud actũ putent, uictam legem esse: nisi dum integro res sit, dum domi, dum togati sint, caueant, ne possessione urbis pellãtur, ne iugum accipiant. si animus sit, non defore auxilium. cõsentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebãt. eò decurrunt tribuni, concionemq; secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiũdæ causa, & statim uis coorta. quencũque lictor iussu consulis prehendisset, tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed uiriũ spe, sed manu obtinẽdum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni geßissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cũ discedere populum iußissent tribuni, quòd patres se summoueri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regẽda,

sed

sed permissa temeritati audaciæq; esset. multum & consules se abstinebant, ne cui in colluuione rerum maiestatem

III *suam cõtumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quà nobilitate gentis, quà corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à dijs, et ipse addiderat multa belli decora, facundiãq; in foro, ut nemo nõ lingua, non manu prõptior in ciuitate haberetur. Hic cũ in medio patrũ agmine cõstitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusq; gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunitios popularesq́; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis quàm conterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebẽ, tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reũ ruere, inuidiæq; flammã ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim nõ tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute incõsulte dicta factaq; in unius Cæsonis suspectum incidũt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi, Ecquid sentitis iam uos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere nõ posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunum ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebat'que uulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere,*

tum

tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturæ uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi cum in dubijs suis rebus uenisse subsidio. neminem unum esse, cuius magis opera putet Rempublicam restitutam. L. Lucretius COS. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie. suadere & monere, iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quancunque uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterãdo laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia aut metu: alij se suos'que mulctatos querentes, atroci responso iudiciũ suum præferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quòd M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo pòst quàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam

esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeo concitati homines sunt, ut haud multum absuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus suppliciũ negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamẽ in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in uincla conijci uetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronuntiant. summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatũ reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III. mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulũ in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa, nihilo minus Virginio comitia habente collegæ appellati dimisere concilium, pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus bonis aliquandiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudiciũ, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum uelut uictores tribuni perculsis patribus Cæsonis exilio propè

perlatam

perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrũ pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebẽ, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quòd modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratíq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæ'ue ferret, mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege nõ agerẽt, nihil eisdem illis placidius, aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione cõcilia habere, nunquàm ulli neq; publice neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum. ne uoce quidem incommoda, nedũ ut ulla uis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq́; mansuefecerant plebem. His per totũ annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorũ tribunorũ, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus tribunitiam potestatem è republica tolleret, formamq́; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrũ montem occupatũ fuerat. Et

ab Volſcis & Aequis ſtatum iam ac propè ſolenne in ſingulos annos bellum timebatur, propiusq́; aliud nouū malum nec opinato exortum. Exules, ſeruiq́; ad quatuor millia hominū, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confeſtim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & ſimul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forū deuolant. alternæ uoces, ad arma, &, hoſtes in urbe ſunt, audiebantur. conſules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externū, an inteſtinū, ab odio plebis, an ab ſeruili fraude urbem inuaſiſſet. ſedabant tumultus, ſedando interdum mouebāt. nec enim poterat pauida & conſternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, nō uulgo, tantū ut incerto hoſte præſidium ſatis fidū ad omnia eſſet. ſoliciti reliquū noctis, incertiq́; qui homines, quantus numerus hoſtiū eſſet, in ſtationibus diſponēdis ad opportuna omnia urbis loca egêre. Lux deinde aperuit bellum, ducemq́; belli. ſeruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. ſe miſerrimi cuiuſq; ſuſcepiſſe cauſam, ut exules iniuria pulſos in patriam reduceret, & ſeruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. ſi ibi ſpes non ſit, ſe Volſcos, & Aequos, & omnia extrema tentaturū, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; conſulibus. præterea tamen, quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id conſilium eſſet, timere: & cum tantum in urbe hoſtiū eſſet, mox Sabinæ Hetruſcæq́; legiones ex cōpoſito adeſſent: tum æterni hoſtes Volſci & Aequi nō ad populandos, ut antè, fines, ſed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi, & uarij timores. inter cæteros eminebat terror ſeruilis, ne ſuus cuique domi hoſtis eſſet, cui

nec

nec credere, nec nõ credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutũ. uixq; concordia sisti uidebatur post se. tantum superantibus alijs ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetũ id malum, & per aliorum quietem malorũ semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum uidebatur. At id propè unum maxime inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, ut non bellũ, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patriciorum hospites clientesq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiãt, maiore quàm uenerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim cõsules habẽt, alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Postquàm arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatũ est, P. Valerius, collega senatũ retinente, se ex curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam felix uobis corrumpendis fuit, qui seruitia non cõmouit autor? cũ hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq; ferri placet? Inde ad multitudinem oratione uersa, Si uos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij, deæq; obsidentur, castra seruorum publicos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciuitatis uidetur? tantum hostiũ non solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq;: comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: uelut cũ otium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrũ, plebisq; est, consu-

 les,

les,tribunos deos,hominesq́;,omnes armatos opem ferre,
in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam
illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater,
tu mentem tuam,qua quondam arcem ab his iisdem Sabi-
nis auro captam recepisti,da stirpi tuæ.iube hanc ingredi
uiã,quam tu dux,quã tuus ingressus exercitus est. primus
en ego consul quantũ mortalis deũ possum,te,ac tua uesti
gia sequar. Vltimũ orationis fuit,se arma capere,uoca-
re omnes Quirites ad arma.si quis impediat,iã se consula
ris imperij,iam tribunitiæ potestatis,sacratarumq́; legum
oblitum,quisquis ille sit,ubicunq; sit,in Capitolio,in foro
pro hoste habiturum.iuberẽt tribuni,quoniã in Ap. Her-
donium uetarent,in P. Valerium consulem sumi arma.au-
surum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in
regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram, spectacu-
loq́; seditionem Romanam hostibus fore:nec lex tamẽ fer-
ri,nec ire in Capitolium consul potuit:nox certamina cœ-
V pta oppressit.tribuni cessere nocti,timentes consulum ar-
ma.Amotis inde seditionis autoribus, patres circũire ple-
bem, inserentesq́; se in circulos sermones tempori aptos
serere:admonere,ut uiderent in quod discrimen rempubli
cam adducerent:non inter patres ac plebem certamẽ esse,
sed simul patres,plebemq́;, arcem urbis, templa deorum,
VI penates publicos priuatosq́; hostibus dedi. Cum hæc in
foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules inte-
rim, ne Sabini,ne Veiens hostis moueretur, circa portas,
murosq́; discesserant.Eadem nocte & Thusculum de ar-
ce capta, Capitolio'que occupato, & alio turbatæ urbis
statu nuntij ueniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator
erat.is confestim conuocato senatu,atque introductis nũ-
cijs,magnopere cẽset,ne expectent, dum ab Roma legati
auxilium

auxilium petentes ueniant: periculum ipsum, discrimenq́;, ac sociales deos, fidemq́; fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium, iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes, procul speciem hostium præbuere. Aequi, aut Volsci uenire uisi sunt. deinde ubi uanus terror abijt, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega instruebat aciem. autoritas uiri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorū suorum, memorem cognominis, quod populi colēdi uelut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequicquam reclamātibus tribunis, in cliuum capitolinum erigunt aciē. adiūgitur & Thusculana legio. certare socij, ciuesq́;, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterquàm loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijq́;. Iam in uestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. is dato negocio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum, uicemq́; consulis prouolat. præ ardore impetu'que tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum, multi uiui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis ut quisq; liber, aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq; sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitoliū purgatum, atq; lustratū. In consulis do-

mum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege fineret. Consul, antequàm collegam sibi subrogasset, negare passurũ agi de lege. hæ tenuere contentiones usq; ad comitia consulis subrogandi. Decẽbri mense summo patrũ studio L. Quinctius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulẽ habitura iratum, potẽtem fauore patrum, uirtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratum iniit, aßiduis cõcionibus pro tribunali non in plebe coërcenda, quàm senatu castigando uehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent. cum Cæsone filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos peßimis artibus regia licentia uiuere.

VII *Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui uere rem æstimare uelit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo propè denuntiauit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma uobis ademit, nudosq; seruis uestris & exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquar) prius in cliuum capitolinũ signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum, hominumq;: cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorũ dux profanatis omnibus in cella*

Iouis

Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antè, quàm Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, utrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius cōsules Romanam arcem liberarent. & qui antè Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberēt, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam obijcere? scilicet siquis uobis humilimus homò de uestra plebe, quam partem ueluti abruptam à cætero populo uestrā patriā, peculiaremq; remp. fecistis: siquis ex his domum suam obsessam à familia armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, ut sacrosancti habeantur? quibus ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respublica est, peius multo, quàm cum P. Valerius consul peryt, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atque collegæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes quam pacati propitios habemus deos. quantū periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum sciÿsent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant rempublicam. consul alter comes animosior, quàm autor, suscepisse collegam priorem actionem tā grauis rei facile passus, in peragendis cōsularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta, persequi, quærendo quonam modo exercitū educturi cōsules essent,

quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis uero, inquit Quintius, nihil delectu pus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiẽdum Capitolium arma plebi dedit, omnes in uerba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq;, omnes, qui in uerba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillũ adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione uelle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramẽto adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm uenerat: nec interpretando sibi quisq; iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd & augures iussos adesse ad Regillum lacũ fama exierat: locumq; inaugurari, ubi auspicatò cum populo agi posset: ut quicquid Romæ ui tribunitia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iußuros, quod consules uellent. neq; enim prouocationẽ esse longius ab urbe mille passuum: & tribunos, si eò ueniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. nõ ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remedijs sisti poßit. dictatore opus esse reipublicæ, ut qui se mouerit ad solicitãdum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturã esse. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulũ, nunc patrum fidem implorant. nec antè mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neque

tribuni

tribuni legem eo anno ferrent, neq; consules ab urbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eosdē tribunos refici, iudicare senatum contra rempublicam esse. consules fuere in patrū potestate. tribuni reclamantibus consulibus refecti: patres quoq;, nequid cederēt plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si uana uestra patres cōscripti ad plebē autoritas est: uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatus consultū in continuādis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum uultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq; profecto est, sua decreta & cōsulta tollere, quàm aliorum. Imitamini patres cōscripti turbam inconsultam: & qui exemplo alijs esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quàm alij uestro recte faciāt: dū ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultum consulē renuntiari patiar. Te uero C. Claudi adhortor, ut & ipse populum Romanum hac licētia arceas, & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum, ut non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulē faceret. si quis fecißet, se id suffragium non obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertiū, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, cōsulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebē tribuni. bellum ingens à Volscis, & Aequis Latini atq; Hernici nūtiabāt. Iā Antij Volscorū legiones esse, & ipsam coloniā ingens

ingens metus erat defecturam. ægreq́; impetratum à tribunis, ut bellum præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datũ: Cornelius ut Romæ præsidio esset, nequa pars hostium, qui Aequis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici & Latini iußi milites dare ex fœdere. duæq́; partes sociorum in exercitu, tertia ciuiũ fuit. Postquàm ad diem præstitutum uenerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido statiuisq́; hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarentur pararent: postero die Fabius non permistam unam sociorum ciuiumq́;, sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iußit, ut pariter & socij rem inciperent, referrentq́; pedem, si receptui cecinisset. equites item suæ cuique parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamq́; in partem unam castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior, quia uix arma secũ efferre hostis potuit. deletusq́; exercitus foret, ni fugientes syluæ texissent. Dũ ad Antium hæc gerũtur, interim Aequi robore iuuentutis præmißo, arcẽ Thusculanam improuisò nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi cõsidunt, ut distinerẽt hostium

copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouēt Romanos haud secus, quàm si Capitolium captū nūtiaretur. adeo & recens erat Thusculanorū meritum, & simulitudo ipsa periculi reposcere datū auxiliū uidebatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antiū conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculū rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manū fuit cibi, ferre militi licuit. Cōmeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat, partem Thusculanis dederat ad arcem recuperādam. ui nunquam eò subire potuit. fames postremō inde detraxit hostem, quò postquàm uētum ad extremū est, inermes, nudiq; omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domū se recipientes Romanus consul in Algido cōsecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) exercitu relicto castra locat. Et alter consul, postquàm mœnibus Romanis iam pulso hoste periculū esse desierat, & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi hostiū fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; autores inuenio. L. Corneliū consulem id bellum gessisse, oppidumq; cepisse, certum affirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quòd foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse. se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamē P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M.

Volscio

Volſcio, quod falſus haud dubio teſtis in Cæſonem extitiſſet, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neque fratrẽ Volſcij, ex quo ſemel fuerit æger, unquam non modo uiſum in publico, ſed ne aſſurrexiſſe quidem ex morbo multorumq; tabe menſium: nec his temporibus, in quæ teſtis crimen conieciſſet, Cæſonem Romæ uiſum: affirmãtibus, qui unà meruerant, ſecum eum tum, frequentem'que ad ſigna ſine ullo commeatu fuiſſe. ni ita eſſet multi pri-
* iudices uatim ferebant Volſcio *iudicem. cum ad iudicium ire nõ auderet, omnes eæ res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volſcij, quàm Cæſonis Volſcio teſte fuerat, faciebãt. in mora tribuni erãt, qui comitia quæſtores habere de reo, niſi prius habita de lege eſſent, paßuros negabant. ita extracta utraque res in conſulũ aduentum eſt. Qui ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt, quia ſilentium de lege erat, perculſos magna pars credebãt tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum diſceptationem ab lege certamen auerterant. & cum conſules nihilo minus aduerſus continuationem tribunatus, quàm ſi lex minuẽdæ ſuæ maieſtatis cauſa promulgata ferretur, tetendißent, uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis pax eſt petẽtibus data. Cẽſus, res priore anno inchoata, perficitur: idq; luſtrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt cenſa ciuium capita centumtrigintaduo millia, CCCCXIX. Conſulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem peperere: & domi, etſi non concors, minus tamen quàm aliâs infeſta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius conſules facti duas reſiduas anni prioris cauſas exceperunt. Eodem modo conſules legem, tribuni iudiciũ

de

de Volscio impediebant. sed in quæstoribus nouis maior uis, maior autoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam neq; Quintiæ familiæ Cæso, neq; reipublicæ maximus iuuenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto, ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ageret, duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Aequi dederũt. VIII
Qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thusculanum hostili populatione ueniunt, pleniq; prædæ in Algido castra locãt. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. cos Aequorum imperator quæ mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere: se alia interim acturum. quercus ingens arbor prætorio imminebat. cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, Et hæc, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus à uobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint, & mox armis, cum deorum hominumq; simul uiolata iura exequemur. Romã ut rediere legati, senatus iussit alterũ consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationẽ finium Aequorũ prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimũ impedissẽt, sed nouus subito additus terror est.

est. Vis Sabinorum ingens propè ad mœnia urbis infesta populatione uenit. fœdati agri, terror iniectus urbi est. tũ plebs benigne arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius cõtra Sabinos duxit. castrisq́; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam uastitatẽ in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minutio neq; fortuna, nec uis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, postquàm parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquàm undiq; uallo obiectæ clauderent exitus, quinq; equites inter stationes hostium emißi, Romam pertulere, cõsulem, exercitumq́; obsideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam insperatum accidere potuit. itaq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit, quãta, si urbẽ, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidij uideretur, dictatoremq́; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretiũ est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernũt, neq; honori magno locum, neq; uirtuti putant esse, nisi ubi effuse affluant opes. Spes unica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum, ubi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditaq́;, rogatus ut (quod bene uerteret ipsi, reiq́;

publicæ

publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq; satin' salua omnia, togã propere è tugurio proferre uxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorem eum gratulantes consalutant, in urbem uocãt, qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publicè parata fuit, trãsuectumq; tres obuiam egreßi filij excipiũt, inde alij propinqui, atq; amici, tum patrum maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis cõcursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucẽ in forum uenisset, magistrum equitum dicit L. Tarquiniũ patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanæ iuuẽtutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionẽ uenit, iustitium edicit, claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, uallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet, uallumq; peteret, cibaria coquere iußit. Sic iuuentus discurrit ad uallum petendum, sumpsere unde cuiq; proximum fuit, prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edictum dictatoris præstò fuere. Inde composito agmine non itineri magis apto, quàm prælio, si res ita tulißet, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, ut nocte ad hostem peruenire possent. con-

sulem exercitumq; Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæq; nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta uerti. accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificantes ducibus clamabãt. media nocte in Algidum perueniũt: & , ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circũuectus, contemplatusq; qui tractus castrorum, quæq; forma esset, tribunis militum imperauit, ut sarcinas in unum conijci iubeant, militem cum armis ualloq; redire in ordines suos. facta quæ imperauit. Tum quo fuerant ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenq; ducere fossam, & iacere uallum. Edito imperio signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostiũ, & in castra cõsulis uenit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxilium adesse inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac uigilijs territant hostem. Consul differẽdum negat. illo clamore non aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam: mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaq; arma suos capere, et se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundati opera Aequi parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum uersi, uacuam noctem operi dedêre. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & uix aduersus unum exercitum pugnam

susti

ſuſtinebāt.tum à Quintiano exercitu,qui cōfeſtim à per=fecto opere ad arma rediјt, inuaditur uallum. hic inſtabat noua pugna,illa nihil remiſerat prior. tum ancipiti malo urgente à prælio ad preces uerſi, hinc dictatorē, hinc con ſulem orare,ne in occidione uictoriam ponerent, ut iner=mes ſe inde abire ſinerent. Ab cōſule ad dictatorem ire iuſ ſis ignominiam infenſus addidit. Gracchum Cluilium du=cem,principesq; alios uinctos ad ſe adduci iubet, oppido Corbione decedi:ſanguinis ſe Aequorum non egere.licere abire:ſed,ut exprimatur tandem cōfeßio, ſubactam domi=tamq; eſſe gentē,ſub iugum abituros. Tribus haſtis iugum fit,humi fixis duabus, ſuperq; eas tranſuerſa una deliga=ta.ſub hoc iugo dictator Aequos miſit. Caſtris hoſtium re=ceptis plenis omnium rerum (nudos enim emiſerat) præ=dam omnem ſuo tantum militi dedit.cōſularem exercitum, ipſumq; conſulē increpās, Carebis,inquit,prædæ parte mi les ex eo hoſte,cui propè prædæ fuiſti,et tu L. Minuti, do nec conſularem animum incipias habere,legatus his legio nibus præeris. Ita ſe Minutius abdicat cōſulatu,iuſſusq; ad exercitū manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mā ſuete obediens erat, ut beneficij magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit,& proficiſcētem eum patronum ſaluta uerit. Romæ à Q. Fabio præfecto urbis ſenatus habitus triumphantē Quintiū quo ueniebat agmine urbē ingredi iuſsit. ducti ante currū hoſtiū duces,militaria ſigna præla=ta,ſecutus exercitus præda onuſtus. epulæ inſtructæ dicun tur fuiſſe ante omniū domos:epulantesq; cū carmine triū=phali,& ſolēnibus iocis comeſſantium modo currū ſecuti ſunt. Eo die L. Mamilio Thuſculano approbātibus cūctis ciuitas data eſt. Cōfeſtim ſe dictator magiſtratu abdicaſſet,

ni comitia M. Volſcij falſi teſtis tenuiſſēt. ea ne impedirēt tribuni, dictatoris obſtitit metus. Volſcius dānatus Lanuuiū exulatū abijt. Quintius XVI. die dictatura in ſex mēſes accepta ſe abdicauit. Per eos dies conſul Nautius ad Eretū, cum Sabinis egregie pugnat. ad uaſtatos agros ea quoq; clades acceſſit Sabinis. Minutio Fabius ſucceſſor in Algidū miſſus. Extremo anno agitatū de lege ab tribunis eſt. ſed quia duo exercitus aberant, nequid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes uicit, ut quintum eoſdem tribunos crearēt. Lupos uiſos in Capitolio ferunt à canibus fugatos: ob id prodigium luſtratum Capitoliū eſſe. Hæc eo anno geſta. Sequūtur conſules Q. Minutius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cū foris ocium eſſet, domi ſeditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat. ulteriusq; uētum foret, adeo exarſerant animis, ni uelut dedita opera nocturno impetu Aequorum Corbione amiſſum præſidiū, nūtiatum eſſet. Senatum cōſules uocant. iubētur ſubitariū ſcribere exercitum, atq; in Algidū ducere. Inde poſito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. uincebaturq; cōſulare imperium tribunitio auxilio, cū alius additur terror: Sabinū exercitū prædatum deſcēdiſſe in agros Romanos, inde ad urbem uenire. is metus perculit, ut ſcribi militē tribuni ſinerēt, non ſine pactione tamen: ut, quoniā ipſi quinquēnium eluſi eſſent, paruumq; id plebi præſidium foret, decē deinde tribuni plebis crearētur. Expreſſit hoc neceſſitas patribus. id modo excepere, ne poſtea eoſdem tribunos iuberēt. Tribunitia comitia, ne id quoq; poſt bellum, ut cætera, uanum eſſet, extēplo habita. Triceſimoſexto anno à primis tribunis plebis decem creati ſunt, bini ex ſingulis claſſibus. itaq; cautum eſt ut poſtea crearētur. Delectu deinde habito Minutius cōtra Sabinos profectus non

non inuenit hostem. Horatius,*cũ iam Aequi Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent,in Algido pugnat.multos mortales occidit,fugat hostem non ex Algido modo,sed á Corbione Hortanaq;.Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium.* Deinde M. Valerius, Sp.Virginius *cõsules facti. Domi forisq; otium fuit.annona propter aquarum intemperiem laboratum est.* De Auẽtino *publicando lata lex est.* Tribuni *plebis ijdem refecti.* Hi *sequente anno* T.Romulio,*&* C.Veturio *cõsulibus legem omnibus concionibus suis celebrant.Pudere se numeri sui nequicquam aucti,si ea res æque suo biẽnio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maxime hæc agerent,trepidi nuntij ab* Thusculo *ueniunt,* Aequos *in agro* Thusculano *esse.Fecit pudorem recens eius populi meritũ morandi auxilij.ambo consules cum exercitu missi hostem in sua sede in* Algido *inueniunt.Ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa:alij fugati:præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij consules uẽdiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit.ea deniq; tribunis materiã criminandi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo ut magistratu abiere,*Sp.Tarpeio, A.Aeternio *consulibus,dies dicta est* Romulio *ab* C. Claudio Cicerone *tribuno plebis,* Veturio *ab* L.Halieno *ædili plebis. uterq; magna patrum indignatione damnatus:* Romulius *decẽ millibus æris,* Veturius x v.*millibus.* Nec *hæc priorum calamitas cõsulum segniores nouos fecerat consules.& se damnari posse aiebant:& plebem,& tribunos legem ferre non posse.* Tum *abiecta lege,quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum patribus.Finem tandem certaminum facerent:si plebeiæ leges displicerent,at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex patribus, qui utrisque utilia ferrent:*

rent: quæq; æquādæ libertatis essent, sinerent creari. Rem *non aspernabantur patres, daturum leges nemunē nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tā tum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus: iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatum, instituta, mores iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ierāt, legumq; peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilētiaq; fœda homini, fœda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturiū eò cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legêre. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti.*

XI *Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni: ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset: admiscerentur'ne plebeij, cōtrouersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: modo ne lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterū mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad consules uenerat, trāslato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriaue*

re, eo

re.eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus uti mãdaretur consulum nomen imperiumq;. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eũ annum fuerant, pro honore honor redditus: et Sextio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura usui fore credebant. suppleuere cæteri numerum. graues quoque ætate electos nouissimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorũ scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingeniũ induerat, ut plebicola repẽte omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebat. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erãt, collegis nouem singuli accensi apparebant. & unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis uirum inuento, prolatoq; in concionem, in re iuxtà manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decessitque iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimíque ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominũ expectatione

propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: et, quod bonum, faustum, felixq; reipublicæ, ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimis'que iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, cōsiliaq;. uersarēt in animis secū unāquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium quid in qua q; re plus, minus'ue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis, quàm tulisse uideri posset. Cum ad rumores hominum de uno quoq; legum capite edito satis correctæ uiderentur, centuriatis comitijs x. tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarū super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis
XII *Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquam quòd consulum nomē haud secus, quàm regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxiliū cedētibus inuicē appellatione decemuiris quærebat. Postquam uero comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij uacuo ab ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, his'que honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistratui erat. crimi-*
nari

nari optimates, extollere candidatorum leuißimum quenque, humilimumq́; ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq́; in foro uolitare, per illos se plebi uenditare. donec collegæ quoq́; , qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, conijcere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil synceri esse: profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere, & uulgari cum priuatis, nō tam properantis abire magistratu, quàm uiam ad cōtinuandum magistratum quærentis esse. Propalàm obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset. quòd præter tribunos plebis, & id ipsum peßimo exemplo, nemo unquā fecisset. ille enimuero, quod bene uertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisq́; honore per concionem duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantißimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore uitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merēda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde uiuere ingenio cœpit, nouosq́; collegas iam priusquam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi cōsilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dißimulando superbiam, rari aditus, colloquētibus difficiles ad idus maias

XIIII rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magi=
stratibus erant. Initio igitur magistratus primum hono=
noris diem denuntiatione ingentis terroris insignem fece=
re. nam cũ ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces
haberet, & hoc insigne regium in orbem suam cuiusq; ui
cem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus
prodiere. centum uiginti lictores forum impleuerant, &
cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse
demi securim, cum sine prouocatione creati essent, inter=
pretabantur. decem regum species erat, multiplicatusque
terror non infimis solum, sed primoribus patrum, ratis cæ
dis causam ac principium quæri, ut si quis memorem liber=
tatis uocem aut in senatu aut in populo misisset, statim uir
gæ securesq; etiam ad cæterorum metũ expedirentur. nã
præterquam quòd in populo nihil erat præsidij, sublata
prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustulerant:
cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi red=
dita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij uideri
possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus in=
ter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebẽ cœ=
pit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinose, cru
deliterq; consulebatur: hominum, non causarũ toti erant:
ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi con=
flabant: pronũtiabant in foro. si quis collegam appellasset,
ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat, ut pœniteret non
prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine autore exierat:
non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse:
sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne
comitia haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum se=
mel retinerent imperium. Circunspectare tum patriciorũ
uultus plebeij: & inde libertatis captare aurã, unde serui=

tutem

tutem timendo, in eum statum remp. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebem: nec probare quæ fierēt: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos. iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tædio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ, nec quicquam iam supererat, si hæ quoq; leges cēturiatis comitijs perlatæ eßent, cur eo magistratu reipub. opus esset. expectabant quam mox consulibus creādis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri: & decemuiri, qui primo tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patricijs iuuenibus sepserāt latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre, agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitū foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis cædi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini suppliciū. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiam iniuriæ: sed propalam licentiam suam malle, quàm omnium libertatē. Idus Maiæ uenere, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris neque animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id uero regnum haud dubie uideri: deploratur in perpetuum libertas: nec uindex quisquam exi stit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperium'que ibi esse, ubi non esset libertas, indignabātur. Sabini

bini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudũ inulti prædas egissent, recepto ad Eretũ, quod passim uagatũ erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decẽuiri consultant quid opus facto sit. destitutus inter patrum & plebis odia addit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia parte castra in Algido locant: depopulatũq; inde excursionibus Thusculanũ agrũ, legati ab Thusculo præsidium orantes, nũtiant. Is pauor perculit decemuiros: ut senatum simul duobus circunstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumq; imminentiũ causas in se congesturos: tentationẽq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterẽt, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro est præconis, patres in curiam ad decemuiros uocantis, uelut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit: quidnã incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparent, hostibus belloq; gratiam habẽdam, quòd solitum quicquã liberæ ciuitatis fieret. circũspectare omnibus fori partibus senatorem, raroq; usquam noscitare: curiam inde, ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset uocandi senatum: non conuenire patres, interpretarentur. iã caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, & quemadmodum patres uocati nõ coëant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes.

Pat

Patrum haud ferè quisquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumq; rerum erāt, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq; impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati nō conueniebāt, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumq́;, num consulto detrectarent: referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperium referrent. iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem rata, quòd ijs, qui iam magistratu abissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter uentum in curiam est, quàm obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Ap. Claudij, priusquam ordine sentētiæ rogarentur, postulando ut de rep. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denuntiātem, tumultū exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x. Tarquinios appellantem, admonentemq;, Valerijs, & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse. quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deinceps'que reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retētum sit. superbiam, uiolētiamq; tum perosos regis. quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda nō fuerint, quem laturum in tot priuatis? uiderent, ne uetādo in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerēt uocē. neq; se uidere, qui sibi minus priuato ad concionē populum uocare, quàm illis senatum cogere liceat. ubi uellent, experirētur quāto ferocior

dolor

dolor in libertate sua uindicãda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello Sabino eos referre, tanquã ma ius ullum populo Romano bellum sit, quàm cum ijs, qui le gum ferẽdarum causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicißitudinẽ imperitandi, quod unum exæquandæ sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperium habeãt. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secesßionem plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam propè senatum nõ habuerint, tunc ita habeant, ut de repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur uideri iã hominibus, quàm quæ metuant. Hæc uociferante Horatio cum decemuiri nec iræ nec ignoscendi modum reperirẽt: nec quò euasura res esset, cernerẽt: C. Claudij, qui patruus Appij decẽuiri erat, oratio fuit precibus quàm iurgio simi lis, orãtis per sui fratris, parẽtisq; eius manes, ut ciuilis po tius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa ora re, quàm reipublicæ. quippe remp. si à uolẽtibus nequeat, ab inuitis ius expetiturã. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohibe rent, Claudium interpellandi uerecũdia fuit. sententiã igitur peregit, nullũ placere senatus consultum fieri. omnesq; ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq; ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit, quæ patritios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat:

cabat: quos priuatos fecerat autor nullius senatus consulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maximè oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, cõtrouersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quòd in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterum neminem, maiore cura occupatis animis, uerũ ex se præiudiciũ rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusq; ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorũ, quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationẽ reddendam esse, utrum in unum annũ creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanáque non nuntios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemuiros quò cuique eorum uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusq; uociferari, ut de repub. liceret dicere; dicturos ad populum, si in senatu

per

per factionem nõ liceat. neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia, uictũ imperium esset: Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iußit. Iam Quiritium fidem implorãte Valerio à curiæ limine, L. Cornelius cõplexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicẽdi gratia quæ uellet, cũ libertas nõ ultra uocem excesßisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoq; ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius, quàm cõsularis imperij rebãtur esse, propè malebãt postmodũ ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad cõsules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperijs exercẽdis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores, cũ sine prouocatione imperiũ esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabãt, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati, ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium eße. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decemuiratus collegæq; ita mutauerant: ut Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus

cum

cum L. Mnutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorũ imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm domi melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quòd ut odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atque auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per silentiũ noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq́; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq́; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq́; uicturus hospitũ (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberẽt: arma Thusculum ad supplementũ decernerent, decemuirosq́; ab arce Thusculi digressos in castris militẽ habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum trãsferri: belloq́; ultro inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad XIV clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq́; adijciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionis'que mentiones ad uulgus militum sermonibus occultis ferentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expedi-

tionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interfi cerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnātem aliquot insidiatores cecidere: cum ipse se prævalidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiāt in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregie pu=gnantem, militesq́; quosdam cum eo amißos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq́; in medio iacentem, arma=tumq́; omnibus in eum uersis corporibus uidere: hostium neque corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidiæq́; plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium pla cebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa face=re maturaßent. Sepultus ingēti militum mœstitia, peßima decemuirorum in uulgus fama est. Sequitur aliud in ur=be nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euētu, quàm quod per stuprum cædemq́; Lucretiæ urbe regnoq́; Tar=quinios expulerat: ut nō finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. pa ter uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algido du cebat, uir exempli recti domi militiæq́;. perinde uxor in=stituta fuerat, liberiq́; instituebantur. despōderant filiam L. Icilio tribunitio, uiro acri, & pro causa plebis exper=tæ uirtutis. hanc uirginem adultam, forma excellentem Appius amore ardēs pretio ac spe pellicere adortus, post=quam omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem su perbamq́; uim animum conuertit. M. Claudio clienti ne=gotium dedit, ut uirginem in seruitutem assereret: neque cederet secūdum libertatem postulantibus uindicias: quòd

pater

pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. uirgini ueenienti in forum (ibi nanque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manũ iniecit, serua sua natam seruam'que appellans esse: sequi'que se iubebat, cũctantem ui abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concursus. Virginij patris sponsiq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conciliat. Iam à ui tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine cõcitata ait: se iure grassari, non ui. uocat puellam in ius, autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruẽtum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furto'que inde in domum Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq; uel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginiũ reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatum ei sit: iniquum eße absentem de liberis dimicare: postulant ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famæ prius, quàm libertatis periculũ adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eã ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec causis nec personis uariet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere poßit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse aliũ, cui dominus posseßione cedat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorẽ non facere, quin ducat

n 2 puellam

puellam, sistendamq; in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fre merent, quàm quisquã unus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: da taq; inter turbã uia, cum multitudo Icilij maxime interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: uoci ferantemq; Icilium summouet. Placidum quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit, ut tacitũ feras, quod celari uis. uirginem ego hanc sum ducturus, nuptamq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarum quoq; lictores conuoca, expediri uirgas & secures iube: non manebit extra domũ patris sponsa Icilij. non, si tribunitiũ auxiliũ & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis, ideo in liberos quoq; nostros coniugesq; regnum uestræ libidini datũ est. sæuite in tergũ & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis afferetur, ego præsentiũ Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes deorũ hominumq; implorabimus fidẽ: neq; tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atq; etiam consyderes quò progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius uindicijs cesserit, conditionẽ filiæ quærendam esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deseret quàm fides. Concitata multitudo erat, certamenq; instare uidebatur. lictores Icilium circũsteterant: nec ultra minas tamen processum est, cum Appius nõ Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem & tribunatũ etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere diceret: non præbiturũ se illi eo die materiã: sed ut iam sciret, nõ id petulãtiæ suæ, sed Virginio absenti &

patrio

patrio nomini & libertati datũ, ius eo die se nõ dicturum, neq; decretum interpositurũ: à M. Claudio petiturum, ut decederet iure suo, uindicariq; puellã in posterum diẽ pateretur. quòd nisi pater postero die affuisset, denuntiare se Icilio similibusq; Icilij, neq; legi suæ latorẽ, neq; decemuiro constantiã defore: nec se utiq; collegarum lictores conuocaturũ ad coërcendos seditionis autores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tẽpus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omniũ primum fratrẽ Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde rectà ad portam, & quantũ accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo uerti puellæ salutẽ, si postero die uindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergũt, citatisq; equis nuntiũ ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ ut uindicaret, sponsoresq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præciperẽt iter nuntij missi in castra: manus tollere undiq; multitudo, & se quisq; paratũ ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lacrymabundus, Gratũ est, inquit, crastina die uestra opera utar, sponsorum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse uideretur: postquã omissis rebus alijs præ cura unius nemo adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio cõmeatum dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbum consiliũ serum, ut debuit, fuit: & iam cõmeatu sumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cum postero die mane de retinẽdo eo nequicquam literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cũ ingẽti aduocatione in forum deducit. circumire

ibi & prehensare homines cœpit: & non orare solũ precariam opẽ, sed pro debita petere. se pro liberis eorũ ac cõiugibus quotidie in acie stare: nec alium uirum esse, cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possẽt. quid prodesse, si incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patienda? Hæc propè concionabundus circũibat homines. Similia his ab Icilio iactabãtur. commotus mulicbris plus tacito fletu, quàm ulla uox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta uis amentiæ uerius quàm amoris mentẽ turbauerat) in tribunal ascendit: & ultro querẽte pauca petitore, quòd ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonẽ prætenderit, forsan aliquem uerum autores antiqui tradiderunt. quia nusquã ullum in tanta fœditate decreti uerisimilem inuenio, id quod constat, nudum uidetur proponẽdum. decresse uindicias secundũ seruitutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circũstantibus matronis iret ad prehendendam uirginem, lamentabilisq; eum mulierũ comploratio excepisset: Virginius intentans in Appiũ manus, Icilio, inquit, Appi, nõ tibi filiã despondi, & ad nuptias nõ ad stuprũ educaui. placet pecudũ ferarumq; ritu promiscue in concubitus ruere? passuri'ne hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cum repelleretur assertor uirginis à globo mulierũ circũstantiumq; aduocatorum, silentium factum per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno tantũ conuitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius testẽ P.R. habeat, sed certis quoq; indicijs compertum se

habere: nocte tota cœtus in urbe factos esse ad mouẽdam seditionem. itaq; se haud insciũ eius dimicationis cũ armatis descendisse, non ut quenquam quietum uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otiũ pro maiestate imperij coërceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit lictor, summoue turbam, & da uiam domino ad prehendendũ mancipium. Cũ hæc intonuißet plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaq; præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius ubi nihil usquã auxilij uidit: Quæso, inquit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coràm uirgine nutricem percũctari, quid hoc rei sit? ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data uenia seducit filiã ac nutricẽ prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc nouis est nomẽ: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te uno, quo possum, ait, modo filia in libertatem uindico. pectus deinde puellæ trãsfigit: respectãsq; ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuũq; caput sanguine hoc consecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, uiam facere, donec multitudine etiam prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, neceßitatem patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, eam'ne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo est mæstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querẽtibus subijcit. Virorum & maxime Icilij uox tota tribunitiæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionẽ repetendæ libertatis

bertatis. Appius nunc uocari Iciliũ, nunc retractantẽ arri pi: postremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorũ iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Icilium non solũ multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se à priuato Icilium aiebant: si uim afferre conaretur, ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ Horatiumq; lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusq;. eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractus animis Appius uitæ metuens in domum se propinquã foro insciis aduersariis capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ esset, in forũ ex altera parte irrumpit, uidet imperium ui uictũ. Agitatus deinde consiliis atq; ex omni parte assentiendo multis autoribus trepidus, senatũ postremo uocari iussit. ea res quòd magnæ parti patrum displicere acta decẽuirorũ uidebãtur, spe per senatũ finiẽdæ potestatis eius multitudinẽ sedauit. Senatus nec plebẽ iritandam cẽsuit: & multo magis prouidendum, nequid Virginii aduentus in exercitu motus faceret. itaq; missi iuniores patrũ in castra, quæ tum in monte Vecilio erant, nũtiant decemuiris, ut omni ope ab seditione milites contineant. ubi Virginius maiorem quàm reliquerat in urbe, motũ exciuit. Nam præterquam quòd agmine propè quadringentorũ hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est: strictũ etiam telum, respersusq; ipse cruore tota in se castra cõuertit. & togæ multifariã in castris uisæ maioris aliquãto quàm erat, speciẽ urbanæ multitudinis

titudinis fecerant. Quærentibus quid rei eßet, flens diu uocem nõ misit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentiũ turba cõstitit ac silẽtium fuit: ordine cuncta ut gesta erãt, exposuit. Supinas deinde tendens manus, cõmilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerẽt: neu se ut parricidã liberûm auersarẽtur. sibi uitã filiæ suæ chariorẽ fuiße, si libere ac pudice uiuere licitum fuißet. cum uelut seruam ad stuprum rapi uideret, morte amitti melius ratũ quàm contumelia liberos, misericordia se in speciẽ crudelitatis lapsum. nec se superstitẽ filiæ futurum fuiße, nisi spem ulciscẽdæ mortis eius in auxilio commilitonum habuißet. illis quoq; etiam filias, sorores coniugesq́; eße. nec cum filia sua libidinẽ Ap. Claudij extinctã eße: sed quo impunitior sit, eo effrænatiorẽ fore. aliena calamitate documẽtum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat, uxorẽ sibi fato ereptam, filiam, quia nõ ultrà pudica uictura fuerit, miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia uiolentia eius eodẽ se animo suum corpus uindicaturũ, quo uindicauerit filiæ. cæteri sibi ac liberis suis consulerẽt. Hæc Virginio uociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadẽ illa querendo docendoq́; quanto uisa, quàm audita indigniora potuerint uideri: simul profligatam iam rem nuntiando Romæ eße, insecutosq́; qui Appium propè interemptum in exilium abiße dicerẽt: perpulerunt, ut ad arma cõclamaretur: uellerentq́; signa, & Romam proficiscerẽtur. Decemuiri simul ijs quæ uidebant, ijs'que quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agẽtibus responsum nõ red-

n 5 ditur.

ditur. imperio si quis inhiberet, & uiros & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad urbem, & Auentinum insidunt, ut quisq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem creãdosq; tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet aspere agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati cõsulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus uerbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi uellent, qui armati Auentinum obsedissent? belloq; auerso ab hostibus patriã suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullodum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, ut L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimißis legatis, admonet milites Virginius, in re non maxima pauloante trepidatũ esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq; quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu quàm cõmuni consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cum ad eũ ipsum primũ is honos deferretur: Melioribus meis uestrisque rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in uita honorem ullum iucundum esse patitur: nec in perturbata repub. eos utile est præesse uobis, qui proximi inuidiæ sint. si quis usus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decẽ numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoq; autore Icilio Numitorioq; seceßio ab decemuiris facta est: nõ minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quàm quẽ noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in

Auentino

Auentino creatos, ne comitiorũ militarium prærogatiuã urbana comitia iisdẽ tribunis plebis creandis sequerẽtur: peritus rerum populariũ, imminensq; ei potestati, & ipse prius quàm iretur ad urbẽ, pari potestate eundẽ numerũ ab suis creandũ curat. Porta Collina *urbem intrauere sub signis, mediaq; urbe agmine in* Auentinũ *pergunt. ibi cõiuncti alteri exercitui* xx. *tribuni militũ negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent.* M. Oppium, Sex. Maniliũ *creant.* Patres *soliciti de summa rerum, cũ senatus quotidie esset, iurgiis sæpius terunt tẽpus quàm cõsiliis. Sicciĳ cædes decẽuiris &* Appiana *libido, & dedecora militiæ obiiciebãtur. placebat* Valerium Horatiumq; *ire in* Auentinũ. *illi negabant se aliter ituros, quàm si decẽuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iã antè abiissent.* Decemuiri *querentes se in ordinẽ cogi, non antè quàm perlatis legibus, quarũ causa creati essent, depositures imperiũ se aiebant.* Per M. Duellium *qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, cõtentionibus aßiduis nihil trãsigi, in* Sacrum mõtem *ex* Auẽtino *trãsit: affirmante* Duellio *nõ prius quàm deseri urbem uideant, curam in animos patrum descensuram: admoniturũ* Sacrum *montẽ constantiæ plebis: scituros, quòd sine restituta potestate redigi in concordiã res nequeant.* Via Nomentana *cui tum* Ficulnensi *nomẽ fuit, profecti castra in monte* Sacro *locauere, modestiã patrum suorũ, nihil uiolãdo, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cui nã se relinquerẽt in ea urbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset? miserabiliter rogitãtes. Cum uasta* Romæ *omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: uocatis utiq; in senatum patrib*

tum partibus, desertũ apparuißet forũ: plures iam quàm Horatius *& V alerius uociferabantur. Quid expectabitis* Pa. *Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia paßuri estis? Quod autẽ istud imperium est decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parictibus iura dicturi estis? non pudet lictorum uestrorum maiorem propè numerũ in foro conspici quàm togatorum aliorum? Quid si hostes ad urbem ueniant, facturi estis? quid si plebs mox ubi parum secesßione moueamur, armata ueniat? occasu'ne urbis uultis finire imperiũ? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus quàm illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desyderium: cũ præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quando ita uideatur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant ac monent, ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem aßuefaciant. T um V alerius* Horatiusq; *mißi ad plebem conditionibus quibus uideretur reuocandam, componendas' que res, decemuiris quoque ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine uerba facit. idem cum de cõditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis eßent: cõposito iam ante aduentũ legatorum consilio ea postulauit, ut appareret in æquitate rerũ plus quàm in armis reponi spei. potestatẽ enim tribunitiam prouocationemq; repetebãt,*

quæ

quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & necui fraudi esset, cõcisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionẽ libertatẽ. de decemuirorum modo supplicio atrox postulatũ fuit. dedi quippe eos æquum censebant, uiuosq; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: *Quæ consilij fuerũt, adeo æqua postulastis, ut ultro uobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licẽtiæ ad impugnandũ alios. iræ uestræ magis ignoscendũ quàm indulgendũ est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatẽ ruitis, & prius penè quàm ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios uultis.* Nũquam'ne *quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrũ in plebem* Romanã, *aut plebis in patres? Scuto uobis magis quàm gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriã, nec patiendo. etiã siquando metuendos uos præbituri estis, cũ recuperatis magistratibus, legibusq; uestris iudicia penes uos erunt: de capite nostro fortunisq; tunc, ut quæq; causa erit, statuetis. nũc libertatem repeti satis est.* Facerent *ut uellẽt permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant.* Profecti *cum mandata plebis patribus exposuissent, alij decemuiri, quandoquidẽ præter spem ipsorum supplicij sui nulla mẽtio fieret, haudquicquam abnuere.* Appius *truci ingenio, & inuidia præcipua, odiũ in se aliorum suo in eos metiẽs odio:* Haud *ignaro, inquit, immunet fortuna. uideo donec arma aduersarijs tradãtur, differri aduersus nos certamẽ. dandus inuidiæ est sanguis. nihil ne ego quidẽ moror, quo minus decemuiratu abeam.* Factum *senatusconsultum, ut decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarẽt:* Q. *Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & necui fraudi esset secessio militũ plebisq;.* His *senatus consultis*

ſultis perfectis, dimiſſo ſenatu decemuiri prodeunt in concionem, abdicantq; ſe magiſtratu ingenti hominũ lætitia. Nuntiantur hæc plebi. legatos quicquid in urbe hominũ ſupererat, proſequitur. huic multitudini læta alia turba ex caſtris occurrit. cõgratulantur libertatẽ concordiamq; ciuitati reſtitutã. Legati pro concione: Quod bonum fauſtũ felixq; ſit uobis, reiq; publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberosq; ueſtros. ſed q̃ua hic modeſtia fuiſtis, ubi nullius ager in tot uſu rerum neceſſario tantæ multitudini eſt uiolatus, eã modeſtiã ferte in urbem. in Auentinum ite, unde profecti eſtis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoaſtis libertatis ueſtræ, tribunos plebis creabitis. præſtò erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens aſſenſus alacritasq; cuncta approbantium fuit. cõuellunt inde ſigna, profectiq; Romam certant cũ obuijs gaudio. armati per urbẽ ſilentio in Auentinum perueniũt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt, omnium primũ A. Virginium, inde L. Icilium & P. Numitorium auunculũ Virginiæ, autores ſeceſſionis: tũ C. Sicinium, progeniem eius, quẽ primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ eſt, & M. Duellium, qui tribunatum inſignẽ ante decemuiros creatos geſſerat: nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat ſpe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: & plebs ſciuit, necui fraudi eſſet ſeceſſio ab decẽuiris facta. confeſtim de conſulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta, quem nũc circum Flaminiũ appellant. Per interregem deinde cõſules creati, L. Vale-

rius & M. Horatius, qui extēplo magiſtratū occeperūt: quorum cōſulatus popularis ſine ulla patrum iniuria, nec ſine offenſione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id ſuis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum ueluti in controuerſo iure eſſet, tenerentur'ne patres plebiſcitis: legem cēturiatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iußiſſet, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum eſt. Aliam deinde conſularem legem de prouocatione, unicum præſidium libertatis, decemuirali poteſtate euerſam non reſtituūt modo, ſed etiam in poſterum muniūt: ſanciendo nouam legē, ne quis ullum magiſtratum ſine prouocatione crearet. qui creaſſet, eum ius fásq; eſſet occidi: ne'ue ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio ſatis firmaſſent: ipſis quoq; tribunis ut ſacroſancti uiderentur: cuius rei propè iam memoria aboleuerat: relatis quibuſdam ex magno interuallo cærimonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: ſanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæq; uenum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam ſacroſanctum eſſe, ſed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, ſacrum ſanciri. itaque ædilem prehendi, ducíq; à maioribus magiſtratibus: quod etſi non iure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum eſſe non haberi pro ſacroſancto ædilem: tribunos uetere iureiurando plebis, cum primum eam poteſtatem creauit, ſacroſanctos eſſe. Fuere qui interpretarentur: eadem hac Horatia lege cōſulibus quoque & prætoribus, quia eiſdem auſpicijs, quibus conſules crearentur, cautum eſſe. iudicem enim conſulem

sulem appellari. Quæ refellitur interpretatio; quòd his tẽporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ cõsulares leges fuere. Institutum etiã ab ijsdem consulibus, ut senatusconsulta in ædem Cereris ad æediles plebis deferrentur: quæ antè arbitrio consulum supprimebantur uitiabanturq;. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit: plebesq; sciuit: qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nõdum in quenquam unum sæuiebatur. XVI *Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumq; iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diẽ Appio Virginius dixißet: & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdißimæ potestatis, cum ipsum satellitesq; eius uidissent. Tum Virginius, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendẽdo se adijcere patiar. Omniũ igitur tibi Ap. Claudi, quæ impie nefarieq; per biennium alia super alia es ausus, gratiã facio. unius tãtũ criminis nisi te uindices, ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse, in uincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: nullo morante arreptus à uiatore, Prouoco, inquit. Audita uox una uindex libertatis ex eo mißa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos tandem esse,*

& non

& non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatiq́; etsi seras, non leues tamen uenire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq́; in uincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter cōcionis murmur fidem populi Romani implorantis uox audiebatur. Maiorum merita in rempub. domi militiæq́; commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quòd æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in uincula ducatur. cæterum sua propria bona malaq́; cũ causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut iudicium populi Rom. experiri. non ita se inuidiam pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorũ spei habeat. quòd si indicta causa in uincula ducatur: iterum se tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quòd si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, utrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioq́; aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an uere data sit. Contra ea Virginius, unum Ap. Claudium & legũ expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respicerent tribunal homines,

castellum omnium scelerum: ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, uirgas, securesq́; omnibus minitans, deorum hominumq́; contemptor, carnificibus non lictoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem uerso, uirginem ingenuam in oculis populi Romani uelut bello captam, à cõplexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisq́; uindicijs dexterã patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumq́; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quàm cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ uocare sit solitus. Proinde ut ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterũ ac sæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem non eat, pro damnato in uincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrũ ac plebis Romam uenerunt: donumq́; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq́; religiones pie magis quàm magnifice. Iisdem autoribus cognitũ est, Aequos Volscosq́; summa ui bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenêre. Cum ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendijs pars magna uoluntariorũ ad nomina danda præsto fuere: eoq́; non copia modo, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederẽtur,

leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribãt. C. Claudius, *qui perosus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus,* Regillum *antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus, clientibusq; in foro prehensabat singulos: orabatq;, ne* Claudiæ *gẽti eam iniustam maculam uellent, ut carcere & uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, conditoremq;* Romani *iuris iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius unum tot* Claudijs *deprecantibus condonarent, quàm propter unius odium multorum preces aspernarentur. se quoq; id generi ac nomini dare: nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ uelit succursum: uirtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse.* Erant *quos moueret sua magis pietate, quàm eius pro quo agebat causa. sed* Virginius *sui potius ut misererentur orabat, filiæq;: nec gentis* Claudiæ *regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum* Virginiæ *trium tribunorum preces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent.* Iustiores *hæ lacrymæ uidebantur.* Itaque *spe incisa, priusquam prædicta dies adesset,* Appius *sibi mortem consciuit. Subinde arreptus à* P. Numitorio Sp. Oppius *inuidiæ proximus, quòd in urbe fuerat, cum iniustæ uindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria* Oppio, *quàm non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui* VII, & XX, *enumeratis stipendijs,*

XVII

octies extra ordinem donatus, donaq; ea gerens in conspe ctu populi, scissa ueste tergum laceratum uirgis ostendit, nihilum deprecans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoq; ductus in uincula est, & ante iudicij diem finem ibi uitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorũ exilij causa solum uerterũt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam pœnam, dimissus Tybur exulatũ abijt: manesq; Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, uultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarũ ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus. nam neq; uetera peccata repeti iam obliterata placet, cũ noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribunitiam desyderet, spondet perpetua consulum amborũ in libertate uestra tuenda cura. Ea primũ moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quòd adeo toti plebis fuissent, ut patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui quàm patricio cura fuisset: & antè inimicos satietas pœnarũ suarum cepisset, quàm obuiam ituros licentiæ eorum consules appareret. multiq; erant, qui mollius consultum dicerent, quòd legum ab ijs latarum patres autores fuissent. neque erat dubium, quin turbato reipub. statu tempori succubuissent. Consules rebus urbanis compositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus

sus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumq; sustinuit consilio bellum. quòd si extemplo rem fortunæ commisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibus'que erant)magno detrimento certamen statutũ fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant: prouocantibusq; ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquam expectando certamen Aequi Volsciq;, postquam concessum propemodum de uictoria credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quàm satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorẽ, instructaq; acie ultro hostem lacesßit. ubi illi conscientia quid abesset uirium detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cũ per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haud quaquam pari hostes animo nuntios paßim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt, recurritur ex proximis locis, ulteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri cõsul. motaq; acie indignatiò Aequos & Volscos incesßit: si uictores exercitus uallum potius quàm uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabant ordinem, in suum quisq; locum descendentes, cum consul Romanus prius quàm totis uiribus fulta constaret hostium acies, intulit

tulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, inuadit. Retulere primo pedem hostes. deinde cum animos collegissent, & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat: illo die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare, sibimetipsis uicturos, non ut decemuirorum uictores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, nõ per milites stetisse ne uincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse quàm contra hostes, & domi quàm foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: unum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ urbi accidere. Auẽtini Sacriq; montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis antè mensibus, eò imperium illibatum referrent: ostenderentq́;, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agitè iuuenes, inquit, præstate uirtute peditẽ, ut honore atque ordine præstatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum uos immißis equis exigite è cãpo: non sustinebunt imperiũ, & nunc cũctantur magis quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pede-

stri

ſtri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouiſſimam aciem, pars libero ſpatio circunuecti, iam fugam undiq; capeſſentes pleroſq; à caſtris auertunt, prætere quitantesq; absterrent. peditum acies & conſul ipſe, uiſq; omnis belli fertur in caſtra: captisq; cum ingēti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modo, ſed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe lætitia modò celebrata eſt: in caſtris animos militum ad æmulandum decus accēdit. Iam Horatius eos excurſionibus ſufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo, aſſueſecerat ſibi potius fidere, quàm meminiſſe ignominiæ decemuirorū ductu acceptæ, paruaq; certamina in ſummam totius profecerant ſpei. Nec ceſſabāt Sabini feroces ab re priore anno bene geſta laceſſere atq; inſtare, rogitantes quid latrocinij modo procurſantes pauci, recurrentes'que tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent ſummā unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; ſemel fortunæ rem darēt? Ad id quòd ſua ſponte ſatis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accēdebantur. iam alterum exercitum uictorem in urbem rediturum, ſibi ultro per contumelias hoſtem inſultare. quando autē ſe, ſi tum non ſint, pares hoſtibus fore? Vbi hæc fremere militem in caſtris conſul ſenſit, concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res geſta ſit, arbitror uos milites audiſſe. qualē liberi populi exercitū decuit eſſe, talis fuit. cōſilio collegæ, uirtute militū uictoria parta eſt. Quod ad me attinet, id conſilij animiq; habiturus ſum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bellū ſalubriter, & mature perfici poteſt. ſi trahendū eſt, ego ut in dies ſpes uirtusq; ueſtra creſcat, eadē qua inſtitui diſciplina efficiā. ſi iā ſatis animi eſt, decerniq; placet, agitedū cla

morem, qualem in aciem ſublaturi eſtis, tollite hic indicem uoluntatis uirtutisq; ueſtræ. Poſtquam ingenti alacritate clamor eſt ſublatus: quod bene uertat, geſturum ſe illis morem, poſteroq; die in aciem deducturum, affirmat. reliquũ diei apparandis armis conſumptum eſt. Poſtero die ſimul inſtrui Romanam aciem Sabini uidere, & ipſi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes ſibimet ambos exercitus, ueteris perpetuæq; alterum gloriæ, alterum nuper noua uictoria elatum. Conſilio etiam Sabini uires adiuuere. nam cum æquaſſent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in ſiniſtrum cornu Romanorum in ipſo certamine impreßionem facerent, tenuere. quæ ubi illatis ex tranſuerſo ſignis degrauabant propè circunuentum cornu, equites duarum legionũ ſexcenti ferè ex equis deſiliunt: cedentibusq; iam ſuis prouolant in primum: ſimulq; & hoſti ſe opponunt: & æquato primũ periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. uerecundiæ erat, equitem ſuo alienoq; Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degreſſo equiti parem eſſe. Vadunt igitur in prælium ab ſua parte omiſſum, & locum ex quo ceſſerant, repetunt: momentoq; non reſtituta modo pugna, ſed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus ſe ad equos recipit: tranſuolat inde in partem alterã ſuis uictoriæ nũtius: ſimul & in hoſtes iã pauidos, quippe fuſo ſuæ partis ualidiore cornu, impetũ facit. nõ aliorũ eo prælio uirtus magis enituit. Conſul prouidere omnia, laudare fortes, increpare, ſicubi ſegnior pugna eſſet. caſtigati fortiũ ſtatim uirorũ opera edebãt: tãtũq; hos pudor, quãtum alios laudes excitabãt. Redintegrato clamore undiq; omnes cõnixi hoſtẽ auertũt: nec deinde Romana uis ſuſtineri potuit. Sabini fuſi paßim per agros caſtra hoſti ad

sti ad prædam relinquunt. ibi non sociorũ sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina uictoria duobus bifariam prælijs parta, maligne senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die frequẽs ijt supplicatum. et hæc uaga popularisq; supplicatio studijs propè celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessere, senatumq; in Martium campum euocauere. ubi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrũ, senatũ inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaq; inde cõsules, ne criminatiõi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est (circũ iam tum Apollinarem appellabant) auocauere senatũ. ubi cũ ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius Trib. pl. tulit ad populum de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maximè C. Claudio uociferante, de patribus nõ de hostibus cõsules triumphare uelle: gratiamq; pro priuato merito in tribunũ, non pro uirtute honorem peti. nunquã antè de triumpho per populum actũ, semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisq; iura ordo, suam maiestatem teneat. in eandem sententiam multa & à cæteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum sine autoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hæc uictoria tribunorum plebisq; propè in haud salubrem luxuriam uertit, conspiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerẽtur: & quo sua minus cupiditas emineret,

consulibus quoq; continuarent magistratum. consensum patrum causabantur, quo per cõtumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nondum firmatis legibus si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosq; COSS. *fore, qui libertati plebis suas opes postferrẽt.* Forte quadã *utili ad tempus, ut comitijs praeesset, potißimũ* M. Duellio *sorte euenit, uiro prudenti, et ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex ueteribus tribunis negaret ullius se rationem habiturum: pugnarentq; collegae, ut liberas tribus in suffragium mitteret: aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia, quàm ex uoluntate patrum: iniecta contentione* Duellius *cõsules ad subsellia accitos cum interrogasset, quid de comitijs consularibus in animo haberent? respondissentq; se nouos consules creaturos: autores popularis sentẽtiae haud populares nactus, in concionẽ cum ijs proceßit. ubi cum cõsules producti ad populum, interrogatiq;, si eos* P. R. *memor libertatis per illos receptae domi, memor militiae rerumq; gestarum consules iterum faceret, quidnã facturi essent? nihil sententiae suae mutassent: collaudatis consulibus, quòd perseuerarẽt ad ultimũ dissimiles decemuirorũ esse, comitia habuit. & quinq; tribunis plebis creatis, cũ prae studijs aperte petentium nouem tribunorũ alij candidati tribus nõ explerent, cõcilium dimisit: nec deinde comitiorũ causa habuit. satisfactum legi aiebat, quae numero nusquam praefinito tribunis, modo ut relinquerentur, sanciret: et ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmẽ, in quo, Si tribunos plebis decem rogabo, Si qui uos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum utiq; quos sibi collegas*

legas cooptaßint, ut illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad ultimũ perseuerasset, negando xv. tribunos plebis rempub. habere posse. uicta collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatẽ fo uerunt: duos etiam patricios consularesq́;, Sp. Tarpeium & A. Aeternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Verginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati otium domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. pl. infestus patribus, quòd se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditum'que à collegis aiebat: rogationẽ tulit, ut qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is usq; eò rogaret, dum x. tribunos plebis faceret. insectandis'que patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomẽ, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus & C. Iulius coss. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorũ & Aequorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: urbano quoq; otio foris omnia tranquilla esse affirmãtes, per discordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis concordiæ quoque intestinæ causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidẽ inuiolati erant. utiq; postremis mensibus cũ & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: iamq; plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si

similes

ſimiles Icilio tribunos haberet:nomina tantum ſe biennio habuiſſe. Seniores contrà patrũ ut nimis feroces ſuos credere iuuenes eſſe:ita malle ſi modus excedendus eſſet, ſuis quàm aduerſarijs ſupereſſe animos. adeo moderatio tuẽdæ libertatis, dum æquari uelle ſimulando ita ſe quiſq; extollit, ut deprimat alium, in difficili eſt: cauendoq; ne metuãt homines, metuẽdos ultro ſe efficiunt: & iniuriam à nobis repulſam, tanquam aut facere aut pati neceſſe ſit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus *quartum, &* Agrippa Furius *conſules inde facti, nec ſeditionem domi, nec foris bellum acceperunt: ſed imminebat utrunque. Iam non ultrà diſcordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis ſemper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum ſtrepitum uelut ſigno accepto arma cepere* Aequi ac Volſci: *ſimul quòd perſuaſerant ijs duces cupidi prædarum, biennio antè delectum indictum haberi non potuiſſe, abnuẽte iam plebe imperium, eò aduerſus ſe non eſſe miſſos exercitus. diſſolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria* Romam *eſſe. quicquid irarum ſimultatumq; cum externis fuerit, in ipſos uerti. occæcatos lupos inteſtina rabie opprimẽdi occaſionem eſſe.* Con*iunctis exercitibus* Latinum *primum agrum populati ſunt: deinde poſtquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exultantibus belli autoribus, ad mœnia ipſa* Romæ *populabũdi regiõe portæ* Eſquilinæ *acceſſere, uaſtationẽ agrorũ urbi per cõtumeliam oſtentantes. unde poſtquam inulti prædã præ ſe agentes retro ad* Corbionem *agmine iere,* Quintius COS. *ad concionem populum uocauit. ibi in hanc ſententiam locutum accipio:* Etſi *mihi nullius noxæ conſcius* Quirites *ſum, tamen cum pudore ſummo in concio*

concionem uestram processi: hoc uos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri: Aequos & Volscos uix Hernicis modo pares, T. Quintio quartũ consule ad mœnia urbis Romæ impune armatos uenisse. hanc ego ignominiam (quanquã iamdiu ita uiuitur, is status rerũ est, ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimum immineret anno scissem, uel exilio uel morte, si alia fuga honoris non esset, uitassem. Ergo si arma illa uiros habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorũ, satis superq; uitæ erat: mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium cõtempsere? nos cõsules? an nos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperiũ indignis, & si id parum est, insuper pœnas expetite. si in uobis nemo deorũ nec hominũ sit, qui uestra puniat peccata Quirites, uosmet tantũ eorum pœniteat. Non illi uestram ignauiam contempsere, nec suæ uirtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq;, castris exuti, agro mulctati, sub iugũ missi, & se & uos nouere. discordia ordinum est uenenũ urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis est modus: dũ tædet uos patritiorum, nos plebeiorum magistratuum, sustulere illi animos. Prò deûm fidẽ, quid uobis uultis? tribunos plebis concupistis, cõcordiæ causa concessimus. decemuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorum uos pertæsum est, coëgimus abire magistratu. manente in eosdem priuatos ira uestra, mori atq; exulare nobilissimos uiros honoratissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare iterum uoluistis, creastis. cõsules facere uestrarum partium, etsi patribus uidebamus iniquũ, patricium quoq; magistratum plebi donum fieri uidimus. auxilium tribunitium, prouocationẽ ad populũ, scita plebis iniũcta patribus, sub titulo

æquand

æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus et ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando unâ urbē habere, ecquando cõmunem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo quiescimus, q̃ uos uictores. satis'ne est, nobis uos metuēdos esse? Aduersus nos Auētinū capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentē in aggerē Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agitedum, ubi hic curiā circunsederitis, & forum infestū feceritis, & carcerē impleueritis principibus, hisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinā. aut si ne hoc quidē audetis, ex muris uisite agros uestros ferro igniq; uastatos, prædā abigi, fumare incēsa passim tecta. At enim cõmunis res per hæc loco est priore. ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuiq; ex agris sua damna nunciabuntur. quid est tandē domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa reddent ac restituent? uocis uerborumq; quantum uoletis, ingerent, & criminū in principes, & legum aliarū super alias & concionum. sed ex illis cõcionibus nunquā uestrū quisquam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasq;? à quibus semper non uestra uirtute innocētiaq;, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie uestrum clamorem hostes non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarum gloriæq; simul publicæ, simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem

abire finitis. Hærete affixi concionibus, & in foro uiuite: sequitur uos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet: & in domos uestras uos persequetur. Biennio antè senatus delectum haberi, & educi exercitum in Algidum iussit. sedemus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præsenti pace læti, nec cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturũ. His ego gratiora dictu alia esse scio, sed me uera pro gratis loqui, & si meum ingenium non moneret, necessitas cogit. uellem equidem uobis placere Quirites, sed multo malo uos saluos esse, qualicunq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum uidet. nisi fortè assentatores publicos, publicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinunt, uestra uos causa incitare & stimulare putatis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinũ nullos se usquam esse uident, malæ rei se quàm nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarum rerum si uos tædium tandem capere potest: & patrum uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum urbes hũc belli terrorem, quo nunc uos attoniti estis, transtulero. Raro aliâs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi cõsulis fuit. Iuuentus quoq; quæ inter tales metus detrectationẽ militiæ, telum acerrimũ aduersus patres habere solita erat, bellũ & arma spectabat. & agrestium

fuga spoliati'que in agris & uulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nunciantes, totam urbem ira impleuere. In senatum ubi uentum est, ibi uerò in Quintium omnes uersi, ut unum uindicē maiestatis Romanæ intueri: & primores patrum dignam dicere concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios consules, aut per proditionē dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorē domando multitudinē fecisse: T. Quintium orationē memorem maiestatis patrum cōcordiæq; ordinum, & temporis in primis habuisse. orare eum collegamq;, ut capesserent remp. orare tribunos, ut uno animo cum cōsulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsari uellent, plebemq; obedientem in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos, cōmunem patriam, auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Cōsensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cū consules in cōcione pronunciassent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorū qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, ut signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataq; in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus ueterum militum uoluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionē castris sunt coniuncta.

tertio

tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarũ rerum est, summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat, cõmunicando consilia laudesq́; & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrũ tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquã hostis turbatos ordines reficeret: terga impugnare hostium satius uisum est. momentoq́; temporis in auersam incursando aciẽ ancipiti terrore dißipasset hostes, ni suo proprio cum prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq́; ab suis uociferãs, ni equestre præliũ connixi omni ui perficerent. nec fugare equitem integrum satis esse. conficerent equos uirosq́;, nequis reueheretur inde ad prælium, aut integraret pugnã. non posse illos resistere sibi, quibus cõferta peditum acies ceßisset. Haud surdis auribus dicta. impreßione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq́; spiculis confodêre. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, ubi iam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & uincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Aequos. In media primum acie

uinci cœpti, quà præmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptũ. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate, uiribusq; ferox cum omni parte pugnæ melius rẽ geri, quàm apud se uideret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiã in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu cõcitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte uictoria est. Nuncius tum à Quintio uenit, uictorem iam se imminere hostium castris, nolle irrumpere antequàm sciat debellatũ & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem collegam, castraq; hostium uenit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt, prædaq; ingenti compotẽ exercitum, suis etiã rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ijs ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum conijcio, cum Valerio, atque Horatio consulibus, qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriã pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis
XXV 18 hominum ratio, quàm meritorum habita uideretur. Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. iamq; editis

testibus

testibus cum tribus uocari, & populum inire suffragium oporteret, cōsurgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et, si licet, inquit, consules de repub. dicere, errare ego populum in hac causa non patiar. Cum ut uanum eum negarēt consules audiendum esse, uociferantemq́; prodi publicam causam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, ut fere semper regūtur à multitudine magis, quàm regūt, dedêre cupidæ audiendi plebi ut quæ uellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum. eo se rem uetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam afferre. agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisq́; Coriolis iure belli publicū populi Romani factū. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq́;, cuius agri ius nunquā usurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum uitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoq; uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suā ipse causam damnaret. Consules cum Scaptium non silētio modo, sed cum assensu etiā audiri animaduertissent: deos, hominesq́; testantes flagitiū ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimū facinus peiore exēplo admitterent, iudices in suam rem litem uertendo: cum præsertim, etiā si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaquā tantū agro intercipiēdo acquiratur, quātū amittatur alienādis iniuria sociorū animis. nam famæ quidē ac fidei dāna maiora esse, q̄ quæ æstimari possent.

ſent. Hoc legatos referre domum? hoc uulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? quo cũ dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptio'ne hoc concionali ſeni aſsignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ perſonam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicẽ feciſſe, ut ſibi controuerſioſam adiudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi præmortui iam ſit pudoris, non facturum. Hæc conſules, hæc patres uociferantur. ſed plus cupiditas, & autor cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt agrum publicum populi Rom. eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret. nunc haud ſanè quicquam bona cauſa eleuatur dedecus iudicij. idq; non Aricinis Ardeatibusq;, quàm patribus Romanis, fœdius atq; acerbius uiſum. Reliquum anni quietũ ab urbanis motibus, & ab externis manſit.

DECADIS I.
LIBER IIII.

1 OS ſecuti M. Genutius & P. Curiatius conſules. Fuit annus domi foriſq; infeſtus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canulcius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari ſanguinem ſuum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primo ſenſim illata à tribunis, ut alterum ex plebe conſulem liceret fieri, cò proceſsit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo poteſtas eſſet, ſeu de plebe, ſeu de patribus uellet, conſules faciendi. Id uero ſi fieret, non uulgari modo cum infimis, ſed

prorſus

prorsus auferri à primoribus ad plebem summum impe=rium credebant. Læti ergo audire patres, Ardeatium po=pulum ob iniuriam agri abiudicati desciisse, & Veien=tes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Ae=quosq́; ob communitam Verruginem fremere. adeo uel in=felix bellū ignominiosæ paci præferebant. His itaq; in ma=ius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum contice scerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellū, armaq́; ui summa apparari iubent, siquo intētius poßit, quàm T. Quintio cōsule, apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu uociferatus, nequicquam territando consules a=uertere plebem à cura nouarum legum: nunquā eos se ui=uo delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisq́; essent, plebes sciuisset: confestim ad concio=nem aduocauit. Eodem tempore & consules senatū in tri bunum, & tribunus populum in consules incitabat. Nega bant cōsules iam ultrà ferri posse furores tribunitios. uen tum iam ad finem esse, domi plus belli cōcitari, quàm foris. id adeo nō plebis quàm patrū, neq; tribunorū magis quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmiū sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis uniuersisq́; semper honori fuisse. Reminisce=rentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepis=sent, quam liberis tradituri essent: & quemadmodū plebs gloriari posset, auctiorē ampliorem q́; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quam felices seditiones, tam hono rati seditionum autores essent. Quas, quantasq́; res C. Ca nuleium aggressum? colluuione gentium perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumq́; afferre, nequid synceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sub=

lato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam uim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum propè ritu uulgentur cōcubitus plebis, patrumq́; ? ut qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorū sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidē ipse concors. Patrū id uideri, quòd omnia diuina humanaq́; turbentur, iam ad consulatum uulgi turbatores accingi. & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quenq;. Canuleios igitur Iciliosq́; cōsules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere, maiores quoq;, si diuinassent, cōcedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationē subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse: in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq́; serò, quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq́;. illi'ne ut impune primo discordias serentes, concitent finitima bella ? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defendiq́; prohibeant ? & cum hostes tantumnon accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur ? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam, oppugnari atque capi passurum ?

rum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? non'ne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostiũ arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules ita disseruit: Quantopere uos Quirites contemnerẽt patres, quàm indignos ducerent, qui una secum urbe intra eadem mœnia uiuere tis, sæpe equidem & antè uideor animaduertisse: nunc tamen maxime, quòd adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse: & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera cõnubium petimus, quod finitimis, externisq; dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus, atque usurpamus: ut quibus uelit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modo penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolaturosq; denuncient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut quibus uelit consulatum mandet: & non præciditur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris: stare urbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc ualet, plebeius ne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinũ aliquis consulem futurum dicat. Ecquid sentitis in quanto cõtẽptu uiuatis? Lucis uobis huius partẽ, si liceat, adimãt. quòd spiratis, quòd uocem mittitis, quòd formas hominum

habetis, indignantur. quinetiam (si dijs placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum succeßisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquā habere, quod nō in regibus antè fuerit? en unquam creditis fando auditum esse, Numam Pompilium non modo non patritiū, sed ne ciuē quidē Romanum, ex Sabino agro accitū, populi iussu, patribus autoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium non modo Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, uiuis liberis Anci, regem factum? Seruium Tullium post hunc, captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus, creuit imperium Romanum. pœniteat nunc uos plebeij consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino'ne patritius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloq; bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an'ne si sit quidē, ad gubernacula reip. accedere eum patiemur? potiusq; decēuiris teterrimis mortaliū, qui tum omnes ex patribus erāt, quàm optimis regū nouis hominibus similes cōsules sumus habituri? Atenim nemo post reges exactos

de plebe

de plebe consul fuit. Quid postea? nulla'ne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondum sunt facta in nouo populo, ea'ne si utilia quidē sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant, ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, & descriptio centuriarū, classiumq́; non erat, ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres esse cœpit. tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant, institutum est ut fierent. decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumq́; instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignitior contumelia potest, quàm partem ciuitatis uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immusceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatem istam uestram: quam pleriq; oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorum ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coëgisset. uerūenimuero lege id prohiberi, et connubiū tolli patrū ac plebis, id de-

p 5 mum con

mum contumelioſum plebi eſt. cur enim non conſertis, ne ſit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorũ conſiliorum ubiq; ſemper fuit, ut in quam cuiq; fœminæ cõueniſſet domum, nuberet: ex qua pactus eſſet uir domo, in matrimoniũ duceret: id uos ſub legis ſuperbiſsimæ uincula conijcitis, qua dirimatis ſocietatem ciuilem, duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non ſancitis, ne uicinus patricio ſit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem conſiſtat? quid enim in re eſt aliud, ſi plebeiam patricius duxerit? ſi patriciam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem ſequũtur liberi. nec, quod nos ex connubio ueſtro petamus, quicquam eſt, præterquàm ut hominum, ut ciuium numero ſimus. nec uos (niſi in contumeliam ignominiamq; noſtram certare iuuat) quod contendatis, quicquam eſt. Denique, utrum tandem populi Romani, an ueſtrum ſummum imperium eſt? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus æqua libertas parta eſt? Oportet licere populo Romano, ſi uelit, iubere legem. an ut quæque rogatio promulgata erit, uos delectum pro pœna decernetis? & ſimul ego tribunus uocare tribus in ſuffragium cœpero, tu ſtatim conſul ſacramento iuniores adiges? & in caſtra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? ſi non quantum iſtæ minæ aduerſus plebis conſenſum ualerent, bis iam experti eſſetis? ſcilicet quia nobis conſultum uolebatis, certamine abſtinuiſtis? an ideo non eſt dimicatum, quòd quæ pars firmior, eadem modeſtior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos ueſtros illi tentabunt ſemper, uires non experientur. Itaque ad bella iſta, ſeu falſa, ſeu uera ſunt, conſules parata uobis plebs eſt, ſi connubijs redditis, unam hanc ciuitatem tandem facitis: ſi coaleſcere, ſi

re, si iungi, misceriq; uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ab honores uiris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate reipublicæ esse: si, quod æque libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si hæc impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut forsasse uere, sic parum utiliter in præsens certamen respondit, quòd nemo plebeius auspicia haberet. ideoq; decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quòd auspicari tanquam inuisi dijs immortalibus negarentur posse. Nec antè finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum autorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm uicti tandē patres ut de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de plebeis consulibus tribunos aut totā deposituros, aut post bellum dilaturos esse: contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius uictoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa ui pugnāt: & crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius non intereāt consilijs.

consilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribu-
nos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini senten-
tiæ abhorrebãt à cæde, uiolandisq; quos fœdere icto cum
11 plebe sacrosanctosq; accepissent. Per hæc consilia eò de-
ducta res est, ut tribunos militum consulari potestate pro-
miscue ex patribus, ac plebe creari sinerent, de consuli-
bus creandis nihil mutaretur. eoq; contenti tribuni, con-
tenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tri-
bus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo qui-
cunque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quàm ma-
xime tribunitij & prehensare homines, & concursare
toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio pri-
mo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio,
si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremo co-
acti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione
reipublicæ uiderentur. Euentus eorum comitiorum do-
cuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq;,
alios secũdum deposita certamina incorrupto iudicio esse.
tribunos enim omnes patricios creauit populus, conten-
tus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modesti-
am, æquitatemq;, & altitudinẽ animi ubi nunc in uno in-
ueneris, quæ tum populi uniuersi fuit? Anno trecentesi-
mo decimo quàm urbs Roma condita erat, primum tri-
buni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sem-
pronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius. quorum in ma-
gistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt
qui propter adiectum Aequorum Volscorumq; bello, &
Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules
obire tot simul bella nequirent, tribunos militũ tres crea
tos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus
creandis ex plebe: & imperio, & insignibus cõsularibus
usos.

usos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quàm inierūt, augurū decreto, perinde ac uitio creati honore abiere, quòd C. Curatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum recte tabernaculū cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam uenerunt, ita de iniuria querentes, ut si demeretur ea, in fœdere atq; amicitia mãsuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est: iudicium populi rescindi ab senatu nō posse, præterquàm quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum causa. si Ardeates sua tempora expectare uelint, arbitriumq́; senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantq́; patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimißi. Patricij, cum sine curuli magistratu respublica esset, coiere, & interregem creauere. contentio, consules ne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac senatus consulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patricijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoq; plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanū, L. Semproniū Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatū est. Idq́; monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neq; in annalibus priscis, neq; in libris magistratuum inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerūt, eò, perinde ac si totum annum in impe

in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer autor est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubijs consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum consule. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum, disciplinæq; Romanæ penes eam regimen, senatus equitumq; cẽturiæ, decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorũ, uectigalia populi Romani sub nutu, atque arbitrio essent. ortum autem initium rei est, quòd in populo per multos annos incẽso neque differri census poterat, neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in republica essent, læti accepere: id quod euenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoq; rebus incommode aduersarentur, haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragijs

fragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc IV
Romæ geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro ueterrima
societate, renouatoq; fœdere recenti auxilium propè e-
uersæ urbi implorantes. frui nanque pace optimo consi-
lio cum populo Romano seruata, per intestina arma non
licuit. quorum causa, atque initium traditur ex certamine
factionum ortum, quæ fuere, eruntq; pluribus populis ma-
gis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbi'ue,
quæq; alia in deûm iras uelut ultima publicorum malorum
uertunt. Virginem plebeij generis maxime forma notam
petiere iuuenes: alter uirgini genere par, tutoribus fretus,
qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re,
præter quàm forma captus. adiuuabant eum optimatium
studia, per quæ in domum quoq; puellæ certamen partium
penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quàm
splendidißimis nuptijs iungi puellam uolebat. tutores in
ea quoq; re partium memores, ad suum tendere. Cum res
peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. postu-
latu audito matris tutorumq;, magistratus secundum pa-
rentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior
fuit. nanque tutores inter suæ partis homines de iniuria
decreti palàm in foro concionati, manu facta uirginem
ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta
optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit
prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis,
armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros o-
ptimatiũ cum ferro igniq; excursiones facit. urbem quo-
que omnis etiam expertem antè certaminis, multitudine
opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec
ulla species, cladesq; belli abest, uelut contacta ciuitate
rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu pa-

triæ pe

V *triæ petentium. Parum parti utriq; domi armorum belliq; est uisum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Aequo Cluilio Ardeam uenerunt, & mœnibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuũ ab hoste locum castris cepit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert: cœptumq; opus adeo approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimẽto ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, quà ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumẽto aluisset militem: postquàm septus uallo repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus, abducturũ se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parere. aliter tam abeũtibus, quàm manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscisa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiæ cladisq; pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe*

cul urbe Thuſculo conſediſſent, uetere Thuſculanorum odio inermes oppreſſi dederunt pœnas, uix nuntijs cædis relictis. Romanus conſul Ardeæ turbatas ſeditione res, principibus eius motus ſecuri percuſſis, bonisq; eorum in publicum Ardeatium redactis, compoſuit. Demptam'que iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. ſenatui ſupereſſe aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Conſul triumphans in urbem redijt, Ciuilio Volſcorum duce ante currum ducto, prælatisq; ſpolijs, quibus dearmatum exercitum hoſtium ſub iugum miſerat. Aequauit, quod haud facile eſt, Quintius conſul togatus armati gloriam collegæ: qua cõcordiæ, pacisq; domeſticam curam, iura infimis ſummisq; moderando, ita tenuit, ut eum & patres ſeuerum conſulẽ, & plebs ſatis comem crediderint: & aduerſus tribunos autoritate plura, quàm certamine tenuit. quinque conſulatus eodem tenore geſti, uitaq; omnis conſulariter acta, uerendum penè ipſum magis quàm honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his conſulibus fuit. Conſules creant M. Fabium Vibulanum, Poſthumiũ Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius conſules, quo maiori gloriæ rerum domi forisq; geſtarum ſuccedere ſe cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos ſocios hoſtes'que eſſe, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura ſubuentum: eo impenſius, ut delerent prorſus ex animis hominum infamiam iudicij, ſenatuſconſultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium inteſtino tumultu redacta ad paucos eſſet: coloni eò præſidij cauſa aduerſus Volſcos ſcriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, ut plebem tribunos'que falleret iudicij reſcindendi conſilium initum. conſenſerant autem ut multo ma

iore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorũ scri-
pta, nec ager ullus diuideretur, nisi is qui interceptus iudi-
cio infami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus
Rutulis diuisus esset, gleba ulla agri aßignaretur. Sic ager
ad Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam dedu
cendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus,
M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministe-
rium agro aßignando socijs, quem populus Romanus suũ
iudicasset: cum plebem offendissent, ne primoribus quidem
patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cuiusquam dede-
rant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, co
loni ascripti remanendo in colonia, quam testem integrita
tis iustitiæq; habebant, uitauere. Pax domi forisq; fuit, &
hoc & insequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio
Crasso COSS. Ludi ab decemuiris per secesßionem ple-
bis à patribus ex senatusconsulto uoti, eo anno facti sunt.
Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita. qui tri-
bunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neque ut
de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum,
peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset
ut consulerentur patres, consulum an tribunorum place-
ret comitia haberi, consules creari iußi sunt. ludibrio'que
erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturũ:
cum quietis finitimis neque bello, neque belli apparatu o-
pus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus
Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato COSS.
multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame,
regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices ac-
cepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggraua-
tæ res essent, uix ope deorum omnium res sisti potuis-
VI set. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus
fuit:

fuit: seu dulcedine concionum & urbis, deserto agrorum cultu. nam utrunque traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremo perpulere plebem haud aduersante senatu: ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquam postremo annonæ quoque leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mari'que nequicquam missis, nisi quòd ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est: & nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & uendere quod usui menstruo superesset: fraudando'que parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis, quàm leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa, potius quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædiues, rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento nãque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumq; ministeria coëmpto (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebem'que hoc munere delinitam, quacunque incederet conspectus, elatusq; supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet, ad altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis patribus esset, de regno agi

tare.id unum dignum tanto apparatu consiliorum,& certamine,quod ingens exudandum esset,præmium fore.Iam comitia consularia instabant:quæ res eum necdum compositis maturis'ue satis consilijs,oppreßit. Consul sextũ creatus T.Quintius Capitolinus,minime opportunus uir nouanti res:collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minutius præfectus annonæ, seu refectus,seu quoad res posceret, in incertum creatus, nihil enim constat:nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem reip.curationem agens,quam Melius priuatim agendam susceperat:cum in utraq; domo genus idem hominum uersaretur:rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri,eumq; conciones domi habere: ac nõ dubia regni consilia esse:tempus agendæ rei nondum stare: cætera iam conuenisse:& tribunos mercede emptos ad prodendam libertatẽ:& partita ducibus multitudinis ministeria esse.serius se penè,quàm tutũ fuerit, ne cuius incerti uaniq; autor esset,ea deferre. Quæ postquã sunt audita:& undique primores patrum & prioris anni consules increparẽt:quòd eas largitiones, cœtusq; plebis in priuata domo paßi essent fieri:& nouos consules, quòd expectassent,donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur:quæ consulem non autorem solum desideraret, sed etiam uindicem:tum T. Quintius, consules immerito increpari ait:qui cõstricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam,quantum animi haberent. opus esse non forti solum uiro, sed etiam libero,exoluto'que legum uinculis. Itaque se dictatorem L. Quintium dicturum. ibi animum parem tantæ

pote

potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: & quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exactā tantæ dimicationi obijcerent. Dein cum undique plus in illo senili animo non consilij modo, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent: laudibusq́; haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecori'ue reipublicæ esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrū equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset: conuersaq́; in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipublicæ quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Meliū, Vocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruilius'que causam dicendam esse proponeret: crimen'que à Minutio delatum ad senatum diluendum: tūc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circunspectans tergiuersari, postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret: ereptus à circunstantibus, fugiensq́;, fidē plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quòd plebi benigne fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: ne'ue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersus'que cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem pœnam meritam habere. Tum dictator,

Macte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem uocari iußit: & Melium iure cæsum pronūtiauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus à magistro equitum ad dictatorem non uenisset, se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parantem ne iudicio se committeret, ui coërcitum esse. nec cū eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura, legesq;, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemq; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussum: in qua de Sp. Caßio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam. sed tamen Claudios, Caßios consulatibus, decemuiratibus suis, maiorum'que honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quò nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit, frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem, non pro scelere id magis, quàm pro monstro habendum,

Nec.

Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi tecta parietes'que, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dißiparentur: bona'que contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaque quæstores uendere ea bona, atque in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extemplo iußit, id Aequimelium appellatum est. L. Minutius boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Melianum aßibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minutium apud quosdam au- VII
tores transisse à patribus ad plebem, undecimum'que tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cæde sedasse, inuenio. cæterum uix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: id'que potißimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse: sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis antè annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem, queri'que indignam necem Melij non desliterant. peruicerunt igitur, ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat, nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemylius, uir

summæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumniū Veientium regem ac Veiētes defecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulciniū, C. Iulium Tullū, Sp. Nautium, L. Rosciū legatos Romanos, causam noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu uocē eius ambiguam, ut occidi iußisse uideretur, à Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorum consulentium de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem uersum facinus. Propius est fidem: obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, uoluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusq;, præterquam finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius, nihil controuersiæ fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod deinde gesit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruētam uictoriam retulit. Maior itaque ex ciuibus amißis dolor, quàm lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iußit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consulibus habitum centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos,

tos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iußit. Cum potestas maior, tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trās Anienem submouere: collesq; inter Fidenas, atque Anienem cepe= runt, referentes castra: nec antè in campos digreßi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum uenerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes con= sedit in utriusque ripis amnis, quà sequi munimento pote rat, uallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo mi litiam ægre patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolu= mnius quanquam suorū magis placebant consilia: ne lon= ginquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quòd detrectas set pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam mili= tibus castra urbemq; se oppugnaturos frementibus, ni co pia pugnæ fiat, utrinque acies inter bina castra in mediū campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita ste= tit instructus, ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Fa= lisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Ca= pitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum proceßit. Parumper silen= tium & quies fuit: nec Hetruscus, nisi cogerentur, pu= gnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectan= te, ut ab auguribus simul aues rite admisissent, ex com= posito tolleretur signum. quod ubi conspexit, primos

equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat. equitumq; longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militū A. Cornelius Cossus eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, memorq; generis: quod amplissimum acceptum, maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetū Tolumnij quacunque se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas, insignemq; eum regio habitu uolitantem tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (si modo sancti quicquam in terris esse dij uolunt) legatorum manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus se in pedes excipit. assurgentem ibi regē umbone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad terram affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; abscisum uictor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Ita equitum quoq; fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, ut antè dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hostes in uallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores

erant:

erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in urbem rediјt. Longe maximum triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tẽpestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerterat'que in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè solus tulerat. Dictator coronam auream libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me autores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. cæterum, præterquam quòd ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus illos, me'que arguit: consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quam uetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: propè sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsarem'que ipsius templi autorem subtrahere testem. qui si ea in re sit error: quod tam ueteres annales quod'que magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem autores: septimo post demum anno cum Tit. Quintio Pœno Aul. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset: quòd imbelle triennium ferme pestilentia,

lentia,inopiaq; frugum circa A. Cornelium cõsulem fuit: adeo,ut quidam annales uelut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Coßi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum: quo in imperio alteram insignẽ edidit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (ut ego arbitror) uana uersare in omnes opiniones licet: cum autor pugnæ recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouẽ propè ipsum, cui uota erant, Romulum'que intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum cõsulẽ scripserit. M. Cornelio Maluginẽse, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem, ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq;, hostis in agris nusquam inuentus, neq; pugnandi copia facta. urbes tamẽ non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamẽ, ab Sp. Melio trib. plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat, & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populum ipso autore fuere. Cæterum magis uis morbi ingrauescens curæ erat, terroresq; ac prodigia, maxime quòd crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque à populo duumuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum uastitatis in urbe agrisq; fecit, ut non modo prædã di causa quisquam ex agro Romano non exiret, belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum.

manum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in urbe est. Iulius consul in aggere murisq; explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorem dici A. Seruiliū placet, cuiq; Prisco alij, alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam cōsuleret moratus, permittente eo nocte dictatorē dixit. is sibi magistrū equitum Posthumum Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscūque uires suppetebant ad arma ferenda, præstò fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, ualloq; circundedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta, & munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiæ quoq; abunde ex antè conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogēdiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatē notis ab auersa parte urbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam: continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentis'que Hetruscis ad uanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius

Mace

Macerinus censores uillam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdẽ consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antiâs, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitiũ consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepãti editione & Tubero & Macer libros linteos autores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dißimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus ueri est. sed inter cætera uetustate incõperta hoc quoq; in incerto positum. Trepidatũ in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebellantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII. populos mißis impetrassent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ conciliũ: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Aemilium dictatorem iterum dici iußit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus. bellumq; tanto maiore, quàm proximo conatu apparatum est: quanto plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cum renuntiatum à mercatoribus esset: negata Veientibus auxilia, iußosq; suo consilio bellum initum, suis uiribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset: materia quærẽdæ bello gloriæ adẽpta, in pace aliquid operis edere, quod monumentũ esset dictaturæ, cupiens, censurã minuere parat: seu nimiã potestatẽ ratus: seu nõ tam magnitudine honoris

poris, quàm diuturnitate offensus. Cōcione itaq; aduocata, remp. foris gerēdam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse. se, quod intra muros agendū esset, libertati populi Romani cōsulturum. maximam autē eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauē esse: ijsdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere. se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Cōsensu ingenti populi legem postero die pertulit. Et ut re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quàm mihi diuturna nō placeant imperia, dictatura me abdico. Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito fine alteri, congratulatione ac fauore ingēti populi domū est reductus. Censores ægre paßi, Mamercū, quòd magistratū populi Romani minuisset, tribu mouerūt, octuplicatoq; censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingēti animo tulisse ferunt: causam potius ignominiæ intuentē, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censuræ ius uoluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos. quippe cum se quisq; diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à censoribus nullius autoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis aßiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset: euicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur. uictoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum ociū præbuit. ædes Apollini

lini pro ualetudine populi uota est. multa duumuiri ex libris placandæ deûm iræ, auertendæq; à populo pestis causa, fecere. magna tamē clades in urbe agrisq; promiscue hominum pecorumq; pernicie accepta. famē cultoribus agrorum timentes, in Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, postremo in Siciliam quoque frumenti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata, neq; à penuria frumenti, quia antè prouisum erat, periculum fuit. Cōsilia ad mouenda bella in Volscorum Aequorumq; concilijs, et in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoq; cautum, ne quod antè cōcilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris ocium esset, cœtus indicere in domos tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeo spretos, ut cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creētur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, necui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habendos fuisse tribunos plebis. adeo se suis etiam sordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere. eorum ambitione artibus'que fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minis'que liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse: & parto auxilio imperium quoque ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare

gare, ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri possit: quæ tunc ingenti certamine patres ac plebẽ accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatq; iratis animis plebem ad sua studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatus consultum factum est, ut cõsularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Aequis & Volscis, Latini atque Hernici nuntiarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus (eidem & Pœno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti. nec ultrà terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ mulitiæ erat: delectu habito, utrinque ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere, ibiq; seorsum Aequi seorsum Volsci castra communiuere: intentiorq;, quàm unquam antè, muniendi, exercendiq; mulitem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm aliâs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuẽtutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordiaq; inter ipsos, & certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido autores sint: eãq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem. donec, cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in autoritate senatus consules essent: Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregie usus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat: ut in tanto discrimine reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis,

testatis, secedunt: proq; collegio pronuntiant: placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus consensum amplißimi ordinis ultrà tendãt, in uincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu uinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq́; sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno cõsules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas cõuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerum suum, seuerißimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinãt ad nomina danda. & Hernicis, Latinisq́; milites imperati. utrinque enixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta. relictoq́; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguißent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pontifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq́; ab urbe diuiso cũ Quintio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostiũ paruo inter se spatio distantia uiderant: ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locũ castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planiciem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinque acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, conferẽdo uires spem uniuersæ uictoriæ

tentato

tentato paulatim euētu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus non consulis modo uigiles, exercitū deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingūt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit. mißum extemplo ad castra subsidiū: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarū paruo circuitu locū maxime secretum ab tumultu petit: unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato aßignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ uel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretq;, præcipit ordine, atque agit. Illud eximium consilij, animiq; specimen, & neutiquam uulgatæ laudis: quòd ultro ad oppugnāda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquàm intentos homines in euētum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs, stationibus'que est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi cōspectum ab dictatore est, exclamat, Capta hostium castra, nuntiari'que paßim iubet. Et iam lucescebat, omniaq; sub oculis erāt: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secūdam aciem adortus, circumagēti se ad

dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem equitemq;. Circumuenti igitur iã in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Meßius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbem uoluentes suos increpans clara uoce, Hic præbituri, inquit, uos telis hostium estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellũ intulistis? in ocio tumultuosi, in bello segnes? quid hic stantibus spei est? an deûm aliquem protecturum uos, rapturumq; hinc putatis? ferro uia facienda est. hàc, quà me prægreßum uideritis, agite qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: nõ murus, nec uallum, sed armati armatis obstant: uirtute pares, neceßitate, quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutũ, exequẽtemq; dicta, redintegrato clamore secuti, dãt impreßionem, quà Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerũt uictorem, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoq; omne prælium uersum est. Vni uiro Meßio fortuna hostium innititur. multa utrinq; uulnera, multa paßim cædes est. Iam ne duces quidem Romani incruenti pugnãt. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excesßit. Non dictatorem humerus uulneratus, non Fabiũ propè affixum equo femur, non brachium abscißum consulẽ ex tam ancipiti prælio summouit. Meßium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortißimorum iuuenũ extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eôdem omnis acies inclinatur. Consul effusos usq; ad uallũ persecutus, ipsa castra uallumq; aggreditur. eodẽ & dictator alia parte copias admouet. non segnior oppugnatio est, quàm pugna fuerat. Cõsulem signum quoq; intra uallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoq;

doq́; signo primam impreßionẽ factam. Et *dictator prorupto uallo iam in castra prælium intulerat.* Tum *abijci arma paßim, ac dedi hostes cœpti: castrisq́; & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenundati sunt.* Prædæ *pars, sua cognoscentibus* Latinis *atque* Hernicis *reddita: partem sub hasta dictator uendidit: præpositoq́; consule castris, ipse triumphans inuectus urbem dictatura se abdicauit.* Egregiæ *dictaturæ tristem memoriam faciunt: qui filium ab* A. *Posthumio, quòd occasione bene pugnandi captus iniussu discesserit præsidio, uictorem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: & argumẽto est, quòd imperia* Manliana, *nõ* Posthumiana, *appellata sint: quum qui prior autor tam saeui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit.* Imperioso *quoq;* Manlio *cognomẽ inditũ:* Posthumius *nulla tristi nota est insignitus.* Cn. Iulius *consul ædẽ* Apollinis *absente collega sine sorte dedicauit. ægre id passus* Quintius, *cũ dimisso exercitu in urbẽ redisset: nequicquam in senatu est conquestus.* Insigni *magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem* Romanam *pertinere uisum: quòd* Carthaginienses *tanti hostes futuri, tum primũ per seditiones* Siculorum *ad partis alterius auxilium in* Siciliam *exercitum traiecere.* Agitatum *in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit.* Consules *fiunt* L. Papyrius *Craßus,* L. Iulius. Aequorum *legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorũ octo impetrauerunt.* Volscorum *res super acceptam in* Algido *cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq́; autores in iurgia & seditiones uersa.* Vndiq; *ociũ fuit* Romanis. Legem *de mulctarum æstimatione pergratam po-*

pulo, cum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi praeoccupauerunt ferre. Cō-sules L. *Sergius* Fidenas *iterum*, Hostius Lucretius Trici-*pitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos cōsules*, A. Cornelius *Cossus*, T. Quintius *Poenus ite-rum*. Veientes *in agrum* Romanū *excursiones fecerunt*. Fama *fuit, quosdam ex* Fidenatium *iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioq; eius rei* L. *Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Aemulio permissa*. Quidam *Ho-stiam relegati, quòd cur per eos dies à* Fidenis *abfuissent, parū cōstabat: colonorū additus numerus, agerq; ijs bel-lo interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimū laboratum est: nec coelestes modo defuerunt aquae, sed ter-ra quoq; ingenito humore egens, uix ad perennes sufficit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, ri-uosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta, uulgatiq; cōtactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerant seruitiaq;, urbs deinde impletur.* Nec *corpora modo affecta tabo: sed animos quoq; multi-plex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacri ficando, uaticinādo inferētibus in domos, quibus quaestui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernētes in omnibus uicis sa cellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deûm expo-scēdae.* Datū *inde negotiū aedilibus, ut animaduerterēt, ne qui, nisi* Romani *dij, neu quo alio more quàm patrio cole rentur. Irae aduersus* Veiētes *in insequentē annū* C. *Ser-uilio* Hala, L. Papyrio Mugilano *consulibus, dilatae sunt.* Tunc *quoq; ne cōfestim bellum indiceretur, ne'ue exerci-tus mitterentur, religio obstitit: feciales prius mittendos ad res repetēdas censuere.* Cum Veientibus *nuper acie di-*

micatum

micatum ad Nomentum & Fidenas fuerat:induciæq; inde,nō pax facta,quarum & dies exierat, & ante diē rebellauerant.missi tamen fœciales: nec eorum,cū more patrum iurati repeterent res,uerba sunt audita. Controuersia inde fuit,utrum populi iussu indiceretur bellum,an satis esset senatus consultum. Peruicere tribuni,denūtiando impedituros se delectum, ut Quintius consul de bello ad populum ferret: omnes cēturiæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quòd tenuit ne cōsules in primū annū crearentur, Tribuni militū consulari potestate quatuor creati sunt: T. Quintius Pœnus ex cōsulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus præfuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios: documentoq; fuere,quàm plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisq; consilia,cum aliud alij uideretur,aperuerūt ad occasionem locū hosti.incertam nāq; aciem, signū alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dātes accepere. Plus itaq; ignominiæ quàm cladis est acceptū. Mœsta ciuitas fuit,uinci insueta:odisse tribunos:poscere dictatorem: in eo uerti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret,ne posset nisi ab cōsule dici dictator,augures cōsulti eam religionē exemere. A. Cornelius dictatorē Mamercum Aemylium dixit.& ipse ab eo magister equitum est dictus. adeo simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil cēsoria animaduersio effecit,quo minus regimē rerū ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati,missis circū Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos, cum tamen nullā publici consilij societatē mouissent: uoluntarios undiq; ad spem prædæ adsciuerunt, Vni Fidenatium populo rebel-

lare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Cõsultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ uisæ opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerũt bellum. Romæ terror ingens erat: accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas: eo'que ipso ab re male gesta perculsa castra locantur antè portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæ'que clausæ: fiuntq; omnia castris quàm urbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per uicos dimissis dictator ac concionem aduocatam increpuit, quòd animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gererent: ut parua iactura accepta, quæ ipsa nõ uirtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorũ accepta sit, Veientem hostem sexies uictum pertimescant: Fidenasq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse: qui per tot secula fuerint: eosdẽ animos, easdem corporis uires, eadẽ arma gerere: se quoque eundem dictatorem Mamercum Aemiliũ esse, qui antè Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomẽtum exercitus fuderit: & magistrũ equitum A. Corneliũ eundẽ in acie fore, qui priore bello tribunus militũ Larte Tolumnio rege Veientium in cõspectu duorum exercituũ occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secum spolia, secũ uictoriam esse, cũ hostibus scelus legatorũ contra ius gentium interfectorũ, cædem in pace Fidenatium colonorũ, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris cõiunxissent, satis confidere, nec

scelera

sceleratißimis hostibus diuturnũ ex ignominia exercitus Romani gaudiũ fore: & populum Romanũ intellecturum quanto melius de repub. meriti sint, qui se dictatorẽ tertiũ dixerint, quàm eos qui ob ereptũ censuræ regnũ labẽ secũ dæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat: dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintiũ Pœnum legatũ occupare montes iubet: occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorũ, ac pristini diei meliore occasione quàm pugna in aciẽ processissent: cunctatus parũper, dũ speculatores referrent, Quintiũ euasiße in iugum propinquum arci Fidenarũ, signa profert: peditumq; aciem instructam pleno gradu in hostẽ inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnã incipiat: se, cũ opus sit equestri auxilio, signũ daturum: tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti cõfligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatẽ, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorũ infanda cæde, respersos sanguine colonorũ suorũ, perfidos socios, imbelles hostes cõpellans, factis simul dictisq; odiũ explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, insitataq;. Ignibus armata ingẽs multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens, uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusq;, tum ex montibus Quintio accito præliũ ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similius quàm prælio territũ cesserat flammis, accurrit: claraq; uoce, Fumóne uicti, in-

quit, uelut examen apum loco uestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguitis ignes? non faces has ipsas pro se quisq;, si igni nõ telis pugnandũ est, ereptas ultro inferetis? agite nominis Romani, ac uirtutis patrum uestræq; memores: uertite incendiũ hoc in hostium urbẽ: & suis flãmis delete Fidenas, quas uestris beneficijs placare non potuistis. legatorũ hoc uos uestrorum, colonorumq; sanguis, uastatiq; fines monent. Ad imperiũ dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim ui eripiuntur: utraq; acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnã equestrem. frænos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus effræno equo, in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitẽ in hostem. Puluis elatus mistusq; fumo lucem ex oculis uirorũ equorumq; aufert: ea quæ milites terruerat species nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus. qui cũ utrãq; mirabundam in se aciẽ uertisset, dictator exclamat: Quintium legatũ & suos ab tergo hostem adortos. ipse redintegrato clamore infert acrius signa. cũ duæ acies, duo diuersa prælia circũuẽtos Hetruscos & à fronte & ab tergo urgerent: neq; in castra retro, neq; in montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberi frænis dispulissẽt equi: Veientiũ maxima pars Tyberim effusi petũt: Fidenatium qui supersunt, ad urbẽ Fidenas tendunt. infert pauidos fuga in mediã cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites feruntetiã peritos nandi lassitudo & uulnera & pauor degrauãt: pauci ex multis tranant. alterũ agmen fertur per castra in urbem: eadem & Romanos sequẽtes impetus rapit: Quintium maxime, & cum

tum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militẽ: quia ultimo prælio aduenerat. Hi postquam mixti hostibus portã intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signum ex muro tollunt. quod ubi dictator conspexit (iam enim & ipse in deserta hostiũ castra pene trauerat) cupientẽ militem discurrere ad pradã, spe iniectã maioris in urbe prædæ, ad portã ducit: receptusq; intra muros, in arcẽ quò ruere fugientium turbam uidebat, pergit. Nec minor cædes in urbe quàm in prælio fuit: donec abiectis armis, nihil præter uitã petẽtes dictatori deduntur. Vrbs castraq; diripiũtur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionẽ sorte ductis, & quorũ eximia uirtus fuerat, binis, alijs sub corona uenundatis, exercitum uictorẽ opulentumq; præda triumphans dictator Romam reduxit: iussoq; magistro equitũ abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidis'que rebus acceperat. Classi quoq; ad Fidenas pugnatũ cum Veiẽtibus quidam in annales retulere: rem æque difficilem atq; incredibilẽ: nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquãto, ut à ueteribus accepimus, arctiore. nisi in traiectu forte fluminis prohibendo aliquarũ nauium cõcursum, in maius (ut fit) celebrantes, naualis uictoriæ uanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares cõsulari potestate habuit, A. Semproniũ Atratinũ, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinũ, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorũ x x. induciæ datæ: & Aequis triennij, cũ plurium annorũ petijssent. Et ab seditionibus urbanis ocium fuit. Annum insequentem neque bello foris, neq; domi seditione insignem, ludi bello uoti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorũ cõcursu fecere. Tribuni

consulari

consulari potestate erãt Cl. Crassus. Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu uenerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem: quòd admiratione eorũ quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet, sed ńe in tribunis quidem militum creandis (quæ communia eßent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atq; honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur: ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorẽ fore: neq; sperandum, neq; postulandũ eße. magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desißent. experiendã rem deniq; in uno aut altero esse: sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoq; sit, forte ac strenuum uirum aliquem existere ortum ex plebe. Summa ui expugnatum esse, ut tribuni militũ cõsulari potestate & ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiæq; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuiße: desiße postremo præbere ad contumeliã os. nec se uidere cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod nunquam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis

orationes

orationes cum aßensu auditæ incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq́; deducendarum ostẽtatæ spes: & uectigali posseßoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent, senatuscõsultum fieret absentibus tribunis plebis: ut quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatũ exisse, fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaq́; comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfectum urbis relinquunt, impigrum iuuenẽ, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisq́;: tribunis plebis nec cum absentibus ijs qui senatus consultum fecerant: nec cũ Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq́; ab duce eorum Capye, uel (quod propius uero est) à campestri agro appellatam. cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem urbis agrorumq́; accepti: deinde festo die grauatos somno epulis'que incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, cõsules ij quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam nõ solum qui ad id mißi erant, retulerant imminere Volscum bellũ: sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nuntiabant: nõ antè unquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse: uulgo fremere, aut in perpetuũ arma bel-

lumq́;

lumq́; obliuioni danda,iugumq́; accipiẽdum: aut iis cum quibus de imperio certetur,nec uirtute,nec patientia,nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere:sed nec perinde patres moti sunt,& C.Sẽpronius, cui ea prouincia sorte euenit, tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus, quòd uictoris populi exercitum aduersus uictos duxisset, omnia temere ac negligenter egit: adeo ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu,quàm in Romano esset.ergo fortuna,ut sæpe aliâs,uirtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteq́; commissum est, nõ subsidiis firmata acie,non equite apte locato concursum est. clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset:excitatior crebriorq́; ab hoste sublatus:ab Romanis dissonus, impar, segnis,sæpe iteratus,incerto clamore prodidit pauorem animorum. Eo ferocior illatus hostis urgere scutis,micare gladiis: altera ex parte nutant circũspectantibus galeæ,& incerti trepidant, applicantq́; se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis,nũc inter suos manipulos recipiuntur. Nõdum fuga certa,nondum uictoria erat. tegi magis Romanus,quàm pugnare. Volscus inferre signa: urgere aciem: plus cædis hostium uidere,quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur,nequicquam Sempronio consule obiurgante atq́; hortante,nihil nec imperium nec maiestas ualebat: dataq́; mox terga hostibus forẽt,ni Sex. Tẽpanius decurio equitũ labẽte iã re præsenti animo subuenisset. Qui cũ magna uoce exclamasset,ut equites qui saluam remp. uellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis, Nisi hæc,inquit,armata cohors sistat impetũ hostium,actum de imperio est.sequimini pro uexillo cuspidẽ meam:ostendite Romanis Volscisq́;, neq́;

equitibus

equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cùm clamore comprobata adhortatio esset, uadit alte cuspidem gerens: quacunq; incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, ubi suorum plurimum laboré uident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia poßent, terga daturi hostes fuerint. Et cũ iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, ut parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludãtur. quod ubi est factum, interclusi equites: nec prorumpere eãdem quà transierãt, poße: ibi maxime confertis hostibus, quà uiam fecerant. & cõsul legionesq; Romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam uiderent: ne tot fortißimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cũ sæpe conati nequißent perrũpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctẽ fuit. consul quoq; nusquã remißo certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euentus utraq; castra tenuit pauor, ut relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperẽt. tumulus tamẽ circũseßus ultra mediã noctem est: quò cum circũsedẽtibus nuntiatũ esset castra deserta esse, uictos rati suos & ipsi quà quẽq; in tenebris pauor tulit, fugerũt. Tempanius metu insidiarũ suos ad lucẽ tenuit: digreßus deinde ipse cũ paucis speculatũ, cũ ab saucijs hostibus sciscitãdo cõperisset castra Volscorũ deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana

penetrat:

penetrat:ubi cum uasta desertaq; omnia,atq; eandem quã apud hostes fœditatem inuenisset, prius quam Volscos cognitus error reduceret,quibus poterat saucijs ductus secũ, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ castrorumq; desertorũ perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; cõsul terrore urbi quoq; iniecto stationẽ ante portas agebat: cum equites procul uisi nõ sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti tantam ex metu lætitiam fecere, ut clamor urbẽ peruaderet gratulantiũ saluos uictoresq; redisse equites: & ex mœstis pauloante domibus quæ conclamauerãt suos,procurreretur in uias:pauidæq; matres ac cõiuges,oblitæ præ gaudio decoris,obuiã agmini occurrerẽt,in suos quæq; simul corpore atq; animo uix præ gaudio cõpote effusæ. Tribunis plebis qui M.Posthumio & T. Quintio diem dixerãt,quod ad Veios eorũ opera male pugnatum esset,occasio uisa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditã Veijs remp. esse ab ducibus, proditũ deinde, quia illis impune fuerit,in Volscis ab consule exercitum,traditos ad cædem fortißimos equites, deserta fœde castra uociferati essent:C. Iulius unus ex tribunis Tempaniũ equitem uocari iußit.coramq; eis,Sexte Tempani,inquit,quæro de te,arbitreris'ne C.Semproniũ consulem aut in tempore pugnam inisse,aut firmaße subsidijs aciem? aut ullo boni consulis functum officio? & tu'ne ipse uictis legionibus Romanis tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restituerisq; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subuenerit aut miserit præsidiũ? postero deniq; die ecquid

præsidij

præsidij usquam habueris? an tu cohorsq; in castra uestra uirtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc *pro uirtute tua fideq; qua una hoc bello resp. stetit, dicenda tibi sunt hodie.* Deniq; *ubi* C. Sempronius, *ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumq;? uicti deniq; simus, an uicerimus?* Aduersus *hæc* Tempanij *oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non crimine alieno læta.* Quanta *prudentia rei bellicæ in* C. Sempronio *esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi* Romani *fuisse, cum eum comitijs consulem legeret.* Itaq; *ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent: quæ pẽsitanda quoq; magnis animis atq; ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse.* Vidisse *autem se prius quàm ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa* Romana *telaq; hostium uersantem: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usq; ad noctem extractum certamẽ; nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse.* Exercitus *ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse.* Nec Volscorum *meliores res esse credere quàm populi* Romani *fortunam, noctemq; omnia erroris mutui implesse. precantẽq; deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis quàm moderationis dimissum.* Cum *hæc agerentur, iam consul uia* Lauicana *ad fanum* Quietis *erat. eò missa plaustra iumentaq; alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac uia nocturna excepere.*

Paulò pòst in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amouens culpã, quàm Tempaniũ meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militũ pro consule ad Veios fuerat: decẽ millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis cõsul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Aemylij res prospere gesserat: totam culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, & exactæ iã ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio autore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iußit. creati sunt L. Mãlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem cũ quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorẽ suum innoxium, in quo nihil præter fortunã reprehendi posset, uexaret: ægre Hortensius pati, tẽtationem eam credens esse perseuerãtiæ suæ, nec precibus tribunorum quæ in speciem modo iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentiæ animus esset quærebat: sub tribunitia umbra consularem uirum delituisse. modo ad collegas, Vos autem, si reũ perago, quid acturi

estis

estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, nō ualuissent, se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, Nō *uidebit, inquit, plebs* Romana *sordidatos tribunos suos.* C. Sempronium *nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, ut tam charus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm* Hortensij *tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit.* Non *diutius fortuna* Aequis *indulsit, qui ambiguam uictoriam* Volscorum *pro sua amplexi fuerant. proximo anno* Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini *filio* Capitolino *consulibus, ductu* Fabij, *cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantū ostendissent aciem* Aequi, *turpi fuga funduntur haud magno consulis decore.* Itaque *triumphus negatus: cæterum ob* Semproniana *cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret concessum est.* Quemadmodum *bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde, ut quemadmodum in tribunis consulari*

ſulari poteſtate creandis uſi ſunt, adæque in quæſtoribus liberum eſſet arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæſtorum numero omittunt. Excipiunt *omiſſam tribuni, aliæq; ſubinde, inter quas & agrariæ legis, ſeditioſæ actiones exiſtunt: propter quos motus cum ſenatus conſules quàm tribunos creari mallet; neque poſſet per interceßiones tribunitias ſenatus conſultũ fieri; reſp. à conſulibus ad interregnum, neq; id ipſum (nam coire patricios tribuni prohibebant) ſine certamine ingẽti redit. Cũ pars maior inſequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta eſſet: modo prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus ne ſenatus conſultũ de comitijs conſularibus faceret: poſtremo* L. Papyrius Mugillanus *proditus interrex caſtigãdo nũc patres, nunc tribunos plebis, deſertam omiſſamq; ab hominibus remp. deorum prouidentia curaq; exceptam memorabat* Veientium *inducijs, & cunctatione* Aequorum *ſtare: unde ſiquid increpet terroris, ſine patricio magiſtratu placere remp. opprimi: non exercitum, non ducem ſcribendo exercitui eſſe. an bello inteſtino bellum externum propulſaturos? quæ ſi in unum cõueniant, uix deorũ opibus quin obruatur* Romana *res, reſiſti poſſe: quin illi, remittendo de ſumma quiſq; iuris medijs copularent cõcordiã: patres patiendo tribunos militum pro conſulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo, quo minus quatuor quæſtores promiſcue de plebe ac patribus libero ſuffragio populi fierent. tribunitia primũ comitia ſunt habita: creati tribuni cõſulari poteſtate omnes patricij,* L. Quintius Cincinnatus *tertiũ,* Sex. Furius Medullinus *iterũ,* M. Mãlius, A. Sẽpronius Atratinus. *Hoc tribuno comitia quæſtorum*

habente

habente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horũ ualuit, quin quorum patres auosq; consules uiderant, eos nobilitate praeferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum accensi. quid nam id rei esset? non suis beneficijs, non patrum iniurijs, non deniq; usurpandi libidine, cum liceat quod antè nõ licuerit, si nõ tribunum militarem, ne quaestorẽ quidẽ quenquam ex plebe factum: non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctae ad auxilium libertatis creatae. Fraudem profecto in re esse, & A. Semproniũ comitijs plus artis adhibuisse, quàm fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri nõ posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eiq; ob ignominiã Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratis id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurũ apud patres reũ, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum. aduersae inuidiae obijci maluit, & suae nocere causae, quàm publicae deesse: stetitq; in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrũ plebi, sed sibi inuidiam quaeri: se quoq; subiturũ eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demißiore animo cum dies uenit causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis patribus ut mitigarẽt plebẽ, quindecim millibus aeris damnatur. Eodẽ

anno Posthumia uirgo uestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspitionem propter cultum amœniorem, ingeniumq́; liberius quàm uirginem decet, parũ abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliq́; sancte potius quàm scite iußit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Insequens annus tribunos militũ cõsulari potestate habuit Agrippã Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinũ, Sp. Nautium. Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quàm clade insignis. seruitia urbem ut incenderent distantibus locis, coniurarũt: populoq́; ad opem paßim ferendam tectis intento, ut arcem capitoliũq́; armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioq́; duorũ cõprehensi sontes pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebãtur, ex ærario numerata, & libertas præmiũ fuit. Bellum inde ab Aequis reparari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis autoribus Romam est allatum. Aequorũ iam uelut anniuersarijs armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati mißi cum responsa inde retulissent dubia, quibus nec tunc bellum parari, nec diuturnam pacẽ fore appareret: Thusculanis negotiũ datum, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militũ consulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo uenerunt, L. Sergiũ Fidenatem, M. Papyriũ Mugillanũ, C. Seruiliũ Q. Seruilij Prisci filiũ, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse, & cũ Aequorum exercitu depopulatos agrũ Thusculanũ castra in Algido posuisse. Tũ Lauicanis bellũ indictũ: factoq́; senatuscõsulto ut duo

ex trib

ex tribunis ad bellũ proficiſcerẽtur, unus res Romæ cura ret: certamẽ ſubito inter tribunos exortũ. ſe quiſq; belli du cẽ potiorẽ ferre: curã urbis ut ingratã ignobilẽq; aſperna ri. Cũ parũ decorũ inter collegas certamẽ mirabũdi patres cõſpicerent: Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius ulla, inquit, nec reip. eſt uerecũdia, patria maieſtas altercatio= nem iſtam dirimet: filius meus extra ſortẽ urbi præerit. bel lum utinã qui appetunt, cõſyderatius concordiusq; quàm cupiunt, gerãt. Delectũ haberi nõ ex toto paßim populo placuit: decẽ tribus ſorte ductæ ſunt. ex his ſcriptos iunio res duo tribuni ad bellũ duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadẽ imperij multo impẽſius in ca= ſtris accendi: nihil ſentire idẽ, pro ſententia pugnare: ſua cõſilia uelle, ſua imperia ſola rata eſſe: contẽnere inuicem & cõtemni: donec caſtigãtibus legatis tandẽ ita cõparatũ eſt, ut alternis diebus ſummã imperij haberent. Quæ cum allata Romã eſſent, dicitur Q. Seruilius ætate & uſu do= ctus, precatus ab dijs immortalibus ne diſcordia tribuno= rum damnoſior reip. eſſet quàm ad Veios fuiſſet: & uelut haud dubia clade immunẽte, inſtitiſſe filio ut milites ſcribe ret, & arma pararet. Nec falſus uates fuit. nã ductu L. Ser gij, cuius dies imperij erat, loco iniquo ſub hoſtiũ caſtris, cũ quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis ad uallum, ſpes uana expugnãdi caſtra eò traxiſſet: repẽtino impetu Ae= quorũ per ſupinã uallẽ fuſi ſunt: multiq; in ruina maiore quàm fuga oppreßi obtrũcatiq;: caſtraq; eo die ægre retẽ ta, poſtero die circũfuſis iã magna ex parte hoſtibus, per auerſam portã fuga turpi deſerũtur. duces legatiq; et qđ circa ſigna roboris de exercitu fuit, Thuſculũ petiere. Pa lati alij per agros paßim multis itineribus maioris q̃ acce pta erat, cladis nũtij Romã cõtẽderũt. Minus trepidatiõis

fuit, quòd euentus timori hominum congruens fuerat: & quòd subsidia quæ respicerent, in re trepida præparata erant ab tribuno militũ: iussuq́; eiusdem per minores magistratus sedato in urbe tumultu, speculatores propere mißi nuntiauere Thusculi duces exercitumq́; esse, hostem castra loco nõ mouisse. & quod plurimũ animorũ fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiam in rep. cũ multis alijs tempestatibus antè experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorum suspectum ante rem male gestã fuerat: magistro equitũ creato, à quo ipse tribuno militũ dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidã (nam alij Halam Seruiliũ magistrũ equitũ eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuũ ab hoste locũ castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq́; ad Aequos quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cũ dictator equitatu immisso antesignanos hostiũ turbasset: legionũ inde signa inferri propere iußit: signiferumq́; ex suis unum cunctantem occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, ut impetũ Aequi nõ tulerint: uictiq́; acie cũ fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorũ oppugnatio fuit quàm præliũ fuerat. captis direptisq́; castris cum prædam dictator militi concessisset, secutiq́; fugientẽ ex castris hostẽ equites renuntiassent omnes Lauicanos uictos, magnam partẽ Aequorum Lauicos cõfugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidũq́; corona circundatũ, scalis captũ ac direptũ est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. et opportune senatus prius quàm ab tribunis plebis agrariæ seditiones mẽtione

illata

illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequẽs coloniam Lauicos deducendam. coloni ab urbe mille & quingẽti mißi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum cõsulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterũ omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio: bienniũ tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erãt Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarẽtur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, nõ armis partum erat: nec quod uenisset, aßignatum'ue publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum uidebatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in cõsilijs priuatis principum cogẽdis uiam cõsilij inueniebant. Cum Ap. Claudius, nepos eius qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrũ concilio dicitur dixisse: uetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos autoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quàm maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: ubi uideant collegas principes agendæ rei gratiam omnẽ ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus: per quam uniuerso ordini cũ primoribus se

patrũ concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quòd nõ degenerasset ab stirpe Claudia collaudante iuuenẽ, negotium datur ut quos quisque posset ex collegio tribunorũ ad intercessionẽ perliceret. Misso senatu prehẽsantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoq; gratum id singulis priuatim, gratum uniuerso senatui fore, sex ad intercessionem cõparauere. Posteroq; die cum ex cõposito relatum ad senatũ esset de seditione quam Mesilius Metiliusq; largitione pessimi exempli cõcirent: eæ orationes à primoribus patrum habitæ sunt, ut pro se quisq; iam nec cõsiliũ sibi suppetere diceret: nec se ullã opem cernere aliam usquã, præterquàm in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circumuentã remp. tanquã priuatũ inopem confugere. præclarũ ipsis potestatiq; esse, nõ ad uexãdum senatũ, discordiamq; ordinũ mouẽdam plus in tribunatu uirium esse, quàm ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus, cũ ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationẽ à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ reipu. esse, ei se intercessuros ostẽdunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis cõmodorum, ac seruos cõsulariũ appellantes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionẽ deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus tribuni militum cõsulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus maximè ruinis uillarũ uastauit: simul Aequos triennio antè accepta clades prohibuit Vo-

lanis

lanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in cõfinem agrum Lauicanũ factæ erant, nouisq; colonis bellũ illatũ. Quã noxã cũ se cõsensu omniũ Aequorũ defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidẽ bello per obsidionẽ leuẽq; unã pugnã et oppidũ & fines amisere. Tentatũ ab L. Sextio tribuno pl. ut rogationem ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercessionẽ collegarũ, qui nullum plebiscitũ, nisi ex autoritate senatus passuros se perferri ostenderũt, discussum est. Volis insequente anno receptis Aequi, coloniaq; eò deducta nouis uiribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ cõsulari potestate C. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus Aequos permissum est, IX prauæ mentis homini: quantũ uictoria magis quam bellũ ostẽdit. Nã exercitu impigre scripto, ductoq; ad Volas, cũ leuibus prælijs Aequorũ animos fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamẽ uertit: et cũ inter oppugnationẽ prædam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credã iræ causam exercitui fuisse, quàm quòd in urbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam irã postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbẽ reuertit, audita uox eius in concione stolida, ac propè uecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoq; ut mitterẽtur coloni laturũ se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanum esse: Malum quidẽ militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis quàm mox patres offendit. & tribunus plebis uir acer, nec infacũdus, nactus

inter aduersarios superbum ingenium immodicamq; linguam, quam iritando agitandoq; in eas impelleret uoces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed causæ atq; uniuerso ordini essent, neminē ex collegio tribunorū militum sæpius quàm Posthumium in disceptationem trahebat. Tum uerò secundū tam sæuum atq; inhumanum dictū, Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior uobis tanto honore uidebitur, quàm qui uos urbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestræ prospiciunt, qui pro uestris cōmodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnāt. Incipite deinde mirari, cur pauci iā uestrā suscipiant causam. quid ut à uobis sperēt? an honores, quos aduersarijs uestris potius quàm P.R. propugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hūc qui malum uobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire uolunt, præferetis. Perlata hæc uox Posthumij ad milites, multo in castris maiorem indignationem mouit. prædæ'ne interceptorē fraudatoremq; etiam malum minari militibus. Itaq; cū fremitus apertè esset: & quæstor P. Sextius eadē uiolentia coërceri putaret seditionē posse, qua mota erat: misso ad uociferantem quendam militem lictore, cū inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui uulnerauerat, habere quæstorem, quòd imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum modum iræ nullum faceret: ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores

centu

centurionesq́; uexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam *nunciatū, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. sed ea cōtentio ex certamine alio pēdebat: quòd cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs iraq́;, tribunos militū ex plebe crearet: tendebantq́; summa ope, ut cōsules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, ijdem intercederent consularibus comitijs, res ad interregnum redijt. uictoria deinde penes patres fuit.* Q. Fabio Vibulano *interrege comitia habente, cōsules creati sunt,* A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. *His cōsulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione* Posthumianæ *cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebē ferrent: plebsq́; præficeret quæstioni quem uellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos consciſſe mortem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, ut non ægerrime id plebs ferret. iacere tandiu irritas sanctiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam uim habere.* Aptiſsimum *tempus erat, uindicatis seditionibus delenimentum animis* Volani *agri diuisionem obijci: quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possesso per iniuriam agro publico patres pellebat.* Tunc *hæc ipsa indignitas angebat animos: nō in retinendis modo publicis agris, quos ui teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera,*

futurum

futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio COS. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinum quò magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædæ quàm sperauerant, fuit: quòd Volsci posquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidũ reliquerunt. postero die propè desertũ capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorũ quietum excepit trib. pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio COSS. Is cum principio statim anni uelut pensum nominis familiæq́;, seditiones agrarijs legibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quàm perniciosior, cogitationes hominũ à foro certaminibusq́; publicis ad domũ curamq́; corporũ nutriendorũ auertit: minusq́; eã damnosam fuisse quàm seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorũ morbis, perpaucis funeribus, pestilentẽ annum, inopia frugum neglecto cultu agrorũ (ut plerũq; fit) excepit, M. Papyrio Atracino, C. Nautio Rutilio cõsulibus. Iam fames, quàm pestilẽtia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quiq́; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuentum. superbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasq́;, legati prohibiti commmercio sunt: contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti. maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquam ab morbo, annonaq́;, nihil eo biẽnio intestini, externi'ue incõmodi fuit. at ubi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solicita erat ciuitas, domi discordia, foris bellũ

exortum

exortum. M. Aemilio, C. Valerio Potito consulibus, bellum Aequi parabant: Volscis, quanquã non publico consilio capessentibus arma, uoluntarijs mercede secutis militiam. Ad quorum famã hostium (iam enim in Latinũ Hernicumq́; transcenderant agrum) delectum habentẽ Valerium cõsulem M. Menenius tribunus plebis legis Agrariæ lator, cum impediret: auxilioq́; tribuni nemo inuitus sacramẽto diceret: repẽte nunciatur, arcem Caruentanam ab hostibus occupatã esse. Ea ignominia accepta cũ apud patres inuidiæ Menenio fuit: tum cæteris tribunis iam antè præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercationem esset: cõsulibus deos, hominesq́; testantibus, quicquid ab hostibus cladis, ignominiæq́; aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio contrà uociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se morã delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt certamen: pronunciaueruntq́; ex collegij sententia: C. Valerio cõsuli se, damnum aliamq́; coërcitionẽ aduersus intercessionẽ collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus, infestusq́; consuli erat: impigre primo statim aduentu, deiectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiã dilapsi, occasionẽ aperuere ad inuadendũ. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia in locũ tutũ congesta erant, fuit aliquantum. uenditũ sub hasta consul in ærariũ redigere quæstores iussit: tum

tum prædicans participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis, ac militum in consulem iræ. itaq; cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret: alternis incōditi uersus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomē laudibus fuit: cum ad omnem mentionē tribuni fauor circunstantis populi plausuq; & assensu cum uocibus militum certaret. plusq; ea res, quàm propè solennis militum lasciuia in cō sulem, curæ patribus iniecit. & tanquā haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, consularibus comitijs est exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterū. Nō aliâs ægrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstorijs comitijs simul ostendit & ulta est, tunc primū plebeijs quæstoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis uni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius, clarißimarum fami liarum iuuenibus præferrentur. Autores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestißima pa tribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumq; rerum molem auidißimo adeo populo ostentantes: cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstorijs quidem comitijs, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, qđ tandiu uellent & per leges liceret. Pro ingenti itaq; uictoria id fuit plebi: quæsturamq; nō honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad cōsulatum, ac triumphos lo cus nouis hominibus uidebatur. Patres contrà, non pro communicatis, sed pro amißis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in poßeßione dignitatis suæ, salij,

flamines

flaminesq́; nusquam aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquantur. Iritatis utriusq; partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset: & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstorijs comitijs, ubi utrunque plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilij contrà tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebant, exprimerēt: cum mira opportunitate Volscos & Aequos prædatum extra fines exisse in agrum Latinū Hernicumq́;, affertur. ad quod bellum ubi ex senatuscōsulto consules delectū habere occipiunt, obstare tunc enixe tribuni, sibi plebiq́; eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes acerrimi uiri, generosiq́; etiam, ut inter plebeios. duo singuli singulos sibi consules asseruandos aßidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntij ueniunt: arcem Caruentanā dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res uires tribunitiæ actioni adiecit. nequicquam enim tentati ut tum denique desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati nec suæ inuidiæ, peruincunt, ut senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: ne'ue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubie Icilios denotante senatu,

quos mercedem seditiosi tribunatus, petere consulatũ insimulabant. Tum delectus haberi, bellumq́; omnium ordinum consensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi autores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt: ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationesq́; & prædas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres uicere. nanq; tribuni militum consulari potestate cõtra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullus, C. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs, cuius eos Icilij tum quoq; insimulabãt, quòd turbam indignorum cãdidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruẽtana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidiũ ad iram cum impulisset, fama affertur, summa ui ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorũ legatos utriusq; gentis populos circumisse, castigantes ignauiam: quòd abditi intra muros populabũdos in agris uagari Romanos priore anno, et opprimi Verruginis præsidiũ paßi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiã in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi, ut ad quosq; uentum erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorũ iuuentus Antiũ cõtracta. ibi castris positis hostẽ opperiebãtur. Quæ ubi tumultu maiore etiã quàm res erat, nuntiãtur Ro

tur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici iußit. Quam rem ægre passos, Iulium Corneliumq; ferunt: magnoq; certamine animorũ rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti nõ esse in autoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoq; ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq; hominũ numero essent. siquando promiscui honores, communicata respublica esset, tum se animaduersuros, nequa superbia magistratuum irrita senatus consulta essent. interim patricij soluti legum magistratuumq; uerecundia, per se quoq; tribunitiam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum: donec ubi diu alternis Iulius Corneliusq;, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere autoritati senatus, quàm tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq; si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptũ nimis pertinacis sẽtẽtiæ. sed cum belli neceßitates nõ expectent humana cõsilia, potiorẽ sibi collegarum gratia rempub. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti autoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritã laudem, gratiamq; apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo ma-

gister equitum creatus est. Exemplo fuit collegas eumq; intuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupiẽtibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno, atque eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. uictor exercitus depopulatus Volscũ agrum. castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantumnon defuisse fortunæ uideretur: felicitate, quàm gloria maior in urbem rediјt: magistratuq́; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit: quippe cũ prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut priore anno per indignissimos ex plebeijs cãdidatos omniũ etiam dignorũ tædium fecerãt: sic tum primoribus patrũ splendore gratiaq́; ad petendũ præparatis, omnia loca obtinuere: necui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos, fœcialesq́; res repeti cœptæ. quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. petiere, ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, ut cum precantibus opem mili-

tibus,

tibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id uenerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm tribunis. qui, quia summa ui resistere nuntiabantur, parum cogitauerunt, nulla non uirtute superari humanarum uirium modum. fortissimi milites non tamē nec uiui, nec post mortem inulti fuere. In sequenti anno, P. & Cn. Cornelijs Coßis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus. qui legatis repetentibus res, ni facessērent propere urbe finibusq;, daturos quod Lars Tolumnius dedisset, respōderi iußit. Id patres ægre paßi, decreuere, ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrēt. Quod ubi primo promulgatum est, fremere iuuentus: nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: & tanquam pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo, & potentißimo parari: qui omnem Hetruriam sit concitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria uexandam militia, trucidandamq; hostibus obijci: eam procul urbe haberi, atque ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq;, aut agri publici, aut suffragij libere ferendi consilia agitet. prehensantesq; ueteranos, stipendia cuiusque, & uulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusq;

interdum agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, postquàm nullo loco castra Volscorũ esse, nec cõmissuros se prælio apparuit: tripartito ad deuastãdos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; incessere, late populati sunt tecta agrosq́;, ut distinerent Volscos. Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnãdum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum iminentem urbi collem cepissent: ex loco altiore, quà nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti, qui aduersus Fabium urbem infimã tuebantur, locum dedere scalas admouendi. plenaq; hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentiũ armatorum atq; inermium fuit. cogebantur itaq; uicti, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, nequis præter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ uenirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eaq́; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante

mentio

mentionem ullam plebis tribunorum'ue decerneret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum unquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatasq; exeuntiū manus, & patres uere appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatū reipub. esset. tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudiū cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patribus uniuersis, nec prosperum fore quàm ipsi crederēt. consiliū specie prima melius fuisse quàm usu appariturum. unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neque id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent: meliore conditione alios militare quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis. postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, siquis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis nobiliū amici ex cōposito conferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, et à militari

ætate tanquam bonos ciues conſpici uulgus hominum ui= dit:repente ſpreto tribunitio auxilio,certamen conferen= di eſt ortum.& lege perlata de indicendo Veientibus bel= lo, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum conſulari poteſtate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincin= natus, C.Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L.Furius Me= dullinus tertium, M. Aemylius Mamercus. Ab his pri= mum circumſeßi Veij ſunt. ſub cuius initium obſidionis cum Hetruſcorum conſilium ad fanum Voltumnæ frequē= ter habitum eſſet, parum conſtitit: bello'ne publico gentis uniuerſæ tuendi Veientes eſſent. Ea oppugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorū exercitusq; ad Vol ſcum auocata bellum. Tribunos militum conſulari pote= ſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, C. Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volſcis inter Ferentinū atq; Ece= tram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compul= ſo in urbem hoſte, occaſio data eſt Romanis irrumpendi, præterq; arcem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorū conceßit. infra arcem cæſi captiq; mul= ti mortales. Arx deinde obſidebatur: nec aut ui capi pote= rat, quia pro ſpatio loci ſatis præſidij habebat: aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento priuſquam urbs caperetur, in arcem cōuecto. tædioq; receßū inde foret, ni ſeruus arcē Romanis prodidiſſet. ab eo milites per locū ar duum accepti, cepere. à quibus cum cuſtodes trucidarētur, cætera multitudo repētino pauore oppreſſa in deditionē uenit.

uenit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis, omniſq; uis Romana Veios conuerſa eſt. Proditori præter libertatē duarū familiarū bona in præmium data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Volſcorum fuiſſe credant. præbet errorem, quod eiuſdem nominis urbs inter Cære atq; Veios fuit. ſed eam reges Romani deleuere: Ceretumq́;, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volſco agro fuit, cuius excidium eſt dictum.

DECADIS I.
LIBER V.

ACE alibi parta, Romani Veijq́; in armis erant, tanta ira odioq́;, ut uictis finem adeſſe appareret. Comitia utriuſq; populi longe diuerſa ratione facta ſunt. Romani auxere tribunorū militū cōſulari poteſtate numerū. octo, quot nunquā antea, creati, M.' Aemilius Mamercus iterū, L. Valerius Potitus tertiū, Ap. Claudius Craſſus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Poſthumius, M. Furius Camillus, M. Poſthumius Albinus. Veientes cōtrà, tædio annuæ ambitionis, quæ interdū diſcordiarū cauſa erat, regē creauere. Offendit ea res populorū Hetruriæ animos nō maiore odio regni, q̃ ipſius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus ſuperbiaq́;, quia ſolennia ludorum, quos intermitti nefas eſt, uiolenter diremiſſet: cum ob iram repulſæ, quòd ſuffragio XII. populorum alius ſacerdos ei prælatus eſſet, artifices, quorum magna pars ipſius ſerui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita reli-

gionibus, quòd excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis autorem habebat. Romanis *etsi quietæ res ex* Hetruria *nunciabantur: tamẽ, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebãt, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbem & cõtra oppidanorum eruptiones uersa: alijs frons in* Hetruriam *spectans auxilijs, siqua forte inde uenirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus* Romanis *in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi* Romano, *ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando continuare bellum. quod postquàm tribunis plebis, iandiu nullam nouandi res causam inuenientibus,* Romam *est allatum, in concionem prosiliũt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quòd æra militibus sint cõstituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum ueneno illitum fore. uenisse libertatem plebis. remotam in perpetuum, & ablegatam ab urbe & ab republica iuuentutem iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas.* Quam *putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliam inuenturos, quàm nequid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus uires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset, uexari præterea, & subigi multo acrius, quàm* Veientes. Quippe *illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali urbem tutantes. militem* Romanum *in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra mariq; sit quies, arma deponentem.* Hoc *neque reges, neque ante tribun*

tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerēt, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi cōsules dictatores'ue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidē tribunis militum locum ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patritios explere solitos. nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidē hærere plebeium quenquam, qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, ta- I
liaq; uociferantes aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem autorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed usu etiam exercitatus talem orationem habuit. Si unquam dubitatum est Quirites, utrum tribuni plebis uestra, an sua causa seditionum semper autores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo. & cum lætor tandem longi erroris uobis finem factum esse, tum quòd secundis potissimum uestris rebus hic error est sublatus, & uobis & propter uos reipublicæ gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs uestris, si quæ forte aliquando fuerunt, unquam æque quàm munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos

plebis

plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in repub. uolũt, ut sit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet: siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic uos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in uobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere uos magis, & quantum in uobis esset, indulgere potius comitati patrũ atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit maximũ hoc imperiũ inter finitimos breui futurũ esse? Atq; ego quàm hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerũt, non utile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationẽ non apud uos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror uideri posse. in qua si mihijpsi nihil quod dicerem, in mentem uenire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro

portio

portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est. labor uoluptasq; dissimilima natura, societate quadam inter se naturali sunt iūcta. Moleste antea ferebat miles se suo sumptu operā reip. præbere: gaudebat idē partē anni se agrū suum colere, quærere unde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi remp. esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. an si ad calculos eum respub. uocet, non merito dicat? annua æra habes, annuam operam ede. an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipēdium annuū accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario milite utuntur. nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quamprimum oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos, si non antè abscedimus, quàm spei nostræ finem capitis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierē ab uniuersa Græcia, quàm procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos intra uicesimū lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impiæ legatorum nostrorum: He-

truriam

truriam omnem aduersus nos concitare uoluerũt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin uiolarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si uos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro uos mouent? operibus ingentibus septa urbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum ulciscendi, sed etiam neceßitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet: quibus boni tribuni plebis cum stipendium extorquere uoluerint, nunc consultum repente uolunt, quale est? uallum fossamq;, ingentis utranq; rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primo pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modo, sed in Hetruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia ueniant, opposuere. quid turres? quid uineas testudinesq́;, & alium oppugnandarum urbium apparatum loquar? cum tantum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquenda'ne hæc censetis, ut ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq́; cura? breuis enim profecto res est: si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermißiones has interuallaq́; lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant mißuros: quantum in illis est, ca

est, capere Veios licet. quis est, qui spondeat, eundē, si differtur bellum, animum postea fore? cum, si laxamentū dederis, maior frequentiorq; legatio itura sit: cum, id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito poßit: uel consensu ciuitatis, ut eo reconciliēt Hetruriæ animos: uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam uiam consilij: iactura operum tanto labore factorum: uastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente cōcitatum. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dißimilia, ac siquis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo conualescere poßit: cibi gratia præsentis aut potionis, longinquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiæ plurimum intererat insuescere militem nostrum non solū parta uictoria frui: sed, si res etiam lentior sit, pati tædium: & quamuis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectum bellū, hyemem opperiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos: uenandi studiū ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq; rapit: belli neceßitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? adeo'ne effœminata corpora militum nostrorū esse putamus, adeo molles animos, ut hyemem unam durare in castris, abesse ab domo non poßint? ut tanquam naualc bellum tempestatibus captandis, & obseruando tempore anni gerāt? non æstus, non frigora pati poßint? erubescant profecto, siquis eis hæc obijciat: contendantq;, & animis, & corporibus suis uirilē patientiā inesse: & se iuxtà hyeme, atq; æstate bella gerere posse: nec se patrocinium

molliciæ

mollitiæ inertiæq; mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc uirtute militum uestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius siqua urbs primum illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanũ nõ tædium longinquæ oppugnationis, non uis hyemis ab urbe circũsessa semel amouere possit? nec finem ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame sitiq;, tempus ipsum uincit atq; expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquã in Hetruria quærũt. An est quicquam quod Veientibus optatum æque contingere possit: quàm ut seditionibus primum urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis iritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunq; erit seditionis autor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud uos impune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. autores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed uniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur.

adeo

adeo quicquid tribunus plebis loquitur, & si prodendæ patriæ, dissoluendæq; reip. est, assuestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hic uociferãtur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinã uereri militiæ. Par iam etiam in contionibus erat Appius tribunis plebis, cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appiũ in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremq; ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, uineæq; tantum nõ iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem, ac uineas, tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro, igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romã est nuntiatũ, mœstitiam omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tũ uero sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis uelut ab se uictæ reipu. insultarent: cũ repẽte, quibus census equester erat, equi publici non erant aßignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaq; dicendi potestate, equis se suis stipẽdia facturos promittunt. Quibus cum amplißimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forũ atq; urbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere uelint. si Veios ducti sint,

negant se inde prius, quàm capta urbe hostium, redituros esse. Tum uero iam superfundenti se lætitiæ uix temperatum est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iußi: neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ cõtinebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinẽ in comitio stantem, uoce manibusq; significare publicam lætitiam. beatã urbem Romanam, *& inuictam, & æternam illa cõcordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus. certatim patribus, plebiq; manare gaudio lacrymæ, donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est: ut tribuni militares cõcione aduocata, peditibus, equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem profeßis militiã æra procedere. & equiti certus numerus æris est aßignatus.* Tum *primum equis merere equites cœperunt.* Voluntarius *ductus exercitus* Veios *non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset.* Insequens *annus tribunos militum consulari potestate habuit,* C. Seruilium Halam *tertiũ,* Q. *Seruiliũ,* P. Virginium, Q. *Sulpitium,* A. Manlium *iterum,* M. *Sergium iterum.* His *tribunis dum cura omniũ in* Veiens *bellum intenta est, neglectum* Anxuri *præsidium uagationibus militũ, &* Volscos *mercatores uulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum perijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros, uicinasq; urbes negotiabãtur.* Nec Veijs *melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publi-*

carum

carum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs bello quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quòd Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos ultro citro'que missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cum huc atque illuc signa transferrēt: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico uideretur petisse, uinci ab hoste quàm uincere per ciuē maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romā pertēderunt. ubi cū omnē culpam in collegā inclinaret: acciri Virginiū ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta

deinde in ſenatu res eſt, certatumq; inter collegas maledi-
ctis. pauci reipublicæ, huic atq; illi, ut quoſq; ſtudium pri
uatim aut gratia occupauerunt, adſunt. primores patrum,
ſiue culpa, ſiue infelicitate imperatorum tam ignominioſa
clades accepta eſſet, cenſuere non expectandum iuſtũ tem
pus comitiorum, ſed extẽplo nouos tribunos militũ crean
dos eſſe, qui Calendis octobribus magiſtratum occiperẽt.
In quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni mi
litum nihil cõtradicere. at enimuero Sergius Virginiusq;,
propter quos pœnitere magiſtratuum eius anni ſenatum
apparebat, primo deprecari ignominiã, deinde intercede-
re ſenatuſconſulto. negare ſe ante Idus Decembres, ſolen-
nem incundis magiſtratibus diem, honore abituros eſſe.
Inter hæc tribuni plebis, cũ in concordia hominũ ſecun-
diſq; rebus ciuitatis inuiti ſilentium tenuiſſent, feroces re-
pente minari tribunis militũ, niſi in autoritate ſenatus eſ-
ſent, ſe in uincula eos duci iuſſuros eſſe. Tum C. Seruilius
Hala Trib. mil. Quod ad uos attinet tribuni plebis mi-
nasq; ueſtras, næ ego libenter experirer quàm nõ plus in
his iuris quàm in uobis animi eſſet. ſed nefas eſt tẽdere ad-
uerſus autoritatem ſenatus. proinde & uos deſinite inter
noſtra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut
facient quod cenſet ſenatus: aut ſi pertinacius tendent, di-
ctatorem extemplo dicã, qui eos abire magiſtratu cogat.
Cum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderẽtq;
patres, ſine tribunitiæ poteſtatis terriculis inuentam eſſe
aliam uim maiorem ad coërcendos magiſtratus, uicti con
ſenſu omnium comitia tribunorum militum habuere, qui
Calendis octobribus magiſtratum occiperẽt: ſeq; eã ante
diẽ magiſtratu abdicauere. L. Valerio Potito quartũ, M.
Furio Camillo iterum, M. Aemylio Mamerco tertiũ, Cn.

Cornelio

Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tr. mil. cõsulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nã & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios & ad Capenam, & ad Falerios & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratũ est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motũ duo iudicia eorum, qui pauloante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiã coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbẽ opera quoq; militari laborandũ seruiendũq; reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora ut uiderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertiũ trahi, & consulto male geri, ut diutius gerant. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam nõ æstatis nec hyemis discrimẽ esse, ne ulla quies unquam miseræ plebi sit: quæ nũc etiam uectigalis ad ultimũ facta sit: ut cum confecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint: incultaq; omnia diutino dominorũ desyderio domi inuenerint: tributũ ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria uelut fœnore accepta, multiplicia reip. reddant. Inter delectum tributumq;, & occupatos animos maiorũ rerum curis, comitijs tribunorum pl. numerus expleri nequijt. Pugnatũ inde in loca uacua ut patricij cooptarẽtur. postquã obtineri non

poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ causa effectũ est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubie patritiorũ opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitũ præstare uideretur Treboniæ legis patrociniũ. is quod petissent patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patritiorũ, & eò deuolui rem, ut aut patricij, aut patritiorum assectæ habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatẽ: id fraude patritiorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia nõ patres modo, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, et qui cooptauerãt: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerũ suarũ in Sergiũ Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleãt: qui amißis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeant: ijs publici, priuatiq; doloris exequendi ius potestatẽq; ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant. omnium nanq; malorũ in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum adeo incredibilem amentiã fuisse, ut multo uerisimilius sit, compacto eam rem, & communi fraude patritiorũ actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitũ:

tradita

tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, ut cõsenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patritiorũ possint. Præiudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. octobribus magistratũ occiperent: quia stare diutius resp. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædamnatosq; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse: satisq; pœnarũ dedisse, quòd duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatã. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uulnerũ ac pauore incidentẽ portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domũ, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusq;. minime conuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, nõ uti. nunquã deos ipsos admouere nocẽtibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem communem belli, fortunamque accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quàm

militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq́; contra legem Treboniã factæ memoriã obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariam promulgant, tributumq́; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipẽdio opus esset, resq́; militia ita prospere gererentur, ut nullo bello ueniretur ad exitum spei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijsq́; firmãtur. Præerant tribuni militum, M. Aemylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ, incendijsq́; uillarũ ac frugũ uastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm: & postquã uis irrita erat, uallo fossaq́; obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militariũ rerum, seditio intestina maiore mole coorta, quàm bella tractabãtur. & cũ tributũ cõferri per tribunos nõ posset: nec stipẽdiũ imperatoribus mitteretur, æraq́; militaria flagitaret miles: haud procul erat, quin castra quoq; urbanæ seditionis cõtagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cũ tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis: & ab Sergijs Virginijsq́; ad plebeios uiros fortes ac strenuos transferẽdi summũ honoris: nõ tamen ultrà processum est, quàm ut unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati, P. Mãlius & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantã rem obtinuisse, nõ is modo qui creatus erat, uir nullis antè honoribus usus, uetus tãtũ senator, & ætate iã grauis. Nec satis cõstat cur primus ac

potiss

potißimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militũ priore anno fuerat: triplexq́; stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorẽ credunt. alij orationem ipsum tempestiuã de cõcordia ordinum, patribus plebiq́; gratã habuisse. Hac *uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumq́; ad exercitum est.* Anxur *in* Volscis *breui receptum est, neglectis die festo custodijs urbis.* Insignis *annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo ut uiæ clausæ,* Tyberis *innauigabilis fuerit.* Annona *ex antè conuecta copia nihil mutauit.* Et *quia* P. Licinius *ut cœperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quàm indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorũ militum plebeios creandi. unus* M. Veturius *ex patricijs candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere,* L. Titinium, P. Meneniũ Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium. Tristẽ *hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in cõtrarium facta, siue alia qua de causa, grauis pestilensq́; omnibus animalibus æstas excepit. cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur, libri* Sibyllini *ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisternio tũc primum in urbe* Romana *facto, per dies octo* Apollinem Latonamq́; & Dianam, Herculem, Mercurium *atq;* Neptunum *tribus quamamplißime tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota urbe patentibus ianuis, promiscuoq́; usu rerum omniũ in propatulo posito, notos ignotosq; paßim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis*

quoq; benigne ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatū: uinctis quoq; dēpta in eos dies uincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. nanq; eodem quo antea, modo circa munimenta, cū repente Capenates Falisciq; subsidio uenissent, aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatū est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaque maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circunductæ copiæ Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repulsos deinde insecuti uictores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multò pòst iam palantes, ueluti forte oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientiū refugientes in urbē simul ante portas cæsi, dū præ metu ne simul Romanus irrūperet, obiectis foribus extremos suorū exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non cōmunicatum modo cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium. itaq; clarissimis uiris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi uerecundiam crederēt fore: nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biennio habita. priore anno intolerandam hyemē prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris, urbiq; illatam haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ causa placandos esse, in libris fatalibus inuentum sit.

comitijs

comitijs, auspicatoq́; fierent, indignum dijs uisum hono= res uulgari, discriminaq́; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines pa tritios omnes, partem magnam honoratißimum quenq́;, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valeriū Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum tertium, L. Furium Medullinū tertium, Q. Ser uilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum ite= rum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota uis in populationibus fuit. duo summu impe ratores, Potitus à Falerijs, Camillus à Capena prædas in= gentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri posset. 2 *Prodigia interim multa nunciari, quorum pleraq́;, & quia singuli autores erant, parū credita, spre= taq́;: et quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices nō erant. In unum omniū curæ uersæ sunt, quòd lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, cau= sa'ue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, mißi sciscitatum oratores ad Delphicū oraculum. sed pro= pior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens. qui in ter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Roma= nos Hetruscosq́;, uaticinantis in modū cecinit: priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanū. quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec unus ex sta= tione Romana percunctatus proximum oppidanorū, iam per lōginquitatem belli commercio sermonum facto: quis nam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, uir haud intacti reli= gione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si ope*

si operæ illi esset, consulere uelle, ad colloquium uatem elicuit. cumq; progreßi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omniū raptum nequicquā tumultuantibus Hetruscis, *ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde* Romam *ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu* Albano *docuisset: respondit, profectò iratos deos* Veienti *populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint, reuocare posse, et tacēdo forsitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm celanda effando, nefas cōtrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina* Hetrusca *traditum esse: ut quando aqua* Albana *abundasset, tum si eam* Romanus *rite emisisset, uictoriam de* Veientibus *dari: antequā id fiat, deos mœnia* Veientium *deserturos non esse.* Exequebatur *inde quæ solennis deriuatio esset. Sed autorem leuem, nec satis fidū super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesq; oraculi* Pythici *expectandas.* Priusquam *à* Delphis *oratores redirent,* Albani'*ue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum cōsulari potestate,* L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus *quartum,* L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius *magistratum inierunt.* Eo *anno* Tarquinienses, *noui hostes exorti: quia multis simul bellis,* Volscorum *ad* Anxur, *ubi præsidium obsidebatur:* Aequorū *ad* Lauicos, *qui* Romanā *ibi coloniam oppugnabant: ad hoc* Veienti *quoq;, &* Falisco, *&* Capenati *bello occupatos uidebant* Romanos: *nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrū ac plebis. inter hæc locum iniuriæ rati esse,*

prædatum

prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eã iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parũ ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit. eo nec magno conatu suscepta, nec in lõgum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius nõ iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed propè uoluntariorũ quos adhortando incitauerant, coacta manu: per agrũ Cæretẽ obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimẽtis: & receptis agrorum suorum spolijs Romã reuertuntur. Biduum ad recognoscẽdas res datũ dominis: tertio incognita (erant autẽ ea pleraq; hostium ipsorum) sub hasta uenierc. quodq; inde redactũ, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq; Veiens, incerti exitus erãt. Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis uenerunt, sortem oraculi afferentes congruentẽ responso captiui uatis, Romane, aquam Albanã caue lacu cõtineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dißipatamq; riuis extingues. tum tu insiste audax hostiũ muris, memor quã per tot annos obsides urbẽ, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis uictoriam datã. bello perfecto donũ amplũ uictor ad mea tẽpla portato: sacraq; patria, quorũ omissa cura est, instaurata, ut assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus uates cœptus, eumq; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationẽ, ac deos rite placandos cœpere. inuentumq; tandem est, ubi neglectas cærimonias, intremissum'ue solenne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quàm magistratus

si & collegas eosdem reficitis, etiam usu meliores factos. me iam nō eundē, sed umbram nomenq; P. Licinij relictū uidetis. uires corporis affectæ, sensus oculorū atq; auriū hebetes, memoria labat, uigor animi obtusus. En uobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atq; imaginem eius, quē uos antea tribunum militū ex plebe primum fecistis: hunc ego institutū disciplina mea, uicarium pro me reip. do dicoq;: uosq; quæso Quirites delatum mihi ultro honorē huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datū id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. cōsulari potestate cū ijs quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusq; Trib. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellum maiore animo gerunt quàm cōsilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamē æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptū. quæ propè in cladem ingentem uertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quò multiplex fama peruenerat: sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga est, cū peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso uictorē Capenatē ac Faliscum, Hetruriæq; omnē iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. Iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumque in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum, ut exitium ab urbis tectis templisque ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata

prodigia

prodigia essent. Iam ludi Latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebāt. Igitur fatalis dux ad excidiū illius urbis seruādæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrū equitum P. Corneliū Scipionē dixit. Omnia repēte mutauerat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominū, fortuna quoq; alia urbis uideri. Omnium primum in eos qui à Veijs in illo pauore fugerāt, more militari animaduertit, effecitq; ne hostis maximè timēdus militi esset. deinde indicto delectu in diem certā, ipse interim Veios ad confirmandos militū animos intercurrit: inde Romā ad scribendum nouū exercitū redit, nullo detrectante militiā. peregrina etiā iuuentus, Latini Hernicíq; operā suā pollicentes ad id bellū uenere. quibus cū gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellū paratis, ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs captis se facturum: ædemq; Matutæ matris refectam dedicaturū, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatā. Profectus cū exercitu ab urbe expectatiōe hominū maiore q̄ spe, in agro primū Nepesino cū Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione cōsilioq; acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. nō prælio tantū fudit hostes, sed castris quoq; exuit: ingentiq; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densiora'que castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac uallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus, quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum

rum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam antè omissum, quàm in arcem uiam facerent. Dictator, cum iam in manibus uideret uictoriam esse: urbem opulentißimã capi: tantumq; prædæ fore, quantum non omnibus in unum collatis antè bellis fuisset: nequã inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deûm immortalium benignitate, suis consilijs, patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerẽt? Duæ senatum distinebant sententiæ. senis P. Licinij. quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt: edici palàm placere populo, ut qui particeps esse prædæ uellet, in castra Veios iret. altera Ap. Claudij. qui largitionẽ nouam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse: autor erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus otiosorum urbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita ferme eueniat, ut segnior sit prædator, ut quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contrà suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionum inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse: reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorũ succurri: & sentire prædæ fructũ ex eo bello, in quo propè consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorẽ fugere inuidiam

ex eo criminaq́;,eò delegasse ad senatum: senatum quoq; debere reiectam rem ad se permittere plebi,ac pati habere,quod cuiq; fors belli dederit.Hæc tutior uisa sententia est,quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est: ad prædam Veientem quibus uideretur,in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset ut arma milites caperent, Tuo ductu,inquit,Pythice Apollo, tuoq́; numine instinctus pergo ad delēdam urbem Veios:tibiq́; hinc decimam partē prædæ uoueo. te simul Iuno regina,quæ nunc Veios colis,precor:ut nos uictores in nostram, tuamq́; mox futuram urbem sequare: ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbem aggreditur,quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset.Veientes ignari se iam ab suis uatibus,iam ab externis oraculis proditos,iam in partē prædæ suæ uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasq́; sedes spectare,seq́; ultimum illum diem agere,nihil minus timentes,quàm subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenam hostiū esse,in muros pro se quisq; armati discurrunt: mirantes quidnam id esset,quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset,tum uelut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula:immolante rege Veientium, uocem aruspicis dicentis,qui eius hostiæ exta prosecuisset,ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent: & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quæ similia ueri sint, pro ueris accipiantur,satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora,quàm ad fidem,neq; affirmare,

re, neq; refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia uarijs terrentiũ ac pauentium uocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro undique armatis, patefactisq; portis, cum alij agmine irruerẽt, alij desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet, ut ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe, atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse: ut si cui deorum, hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani uideretur: ut eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incõmodo, publicoq; Romani populi liceret. conuertentẽ se inter hanc uenerationẽ, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euentu rem cõiectantibus uisum ad damnationẽ ipsius Camilli, captæ deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cæde hostium, ac direptione urbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset: pater tam popularis sententiæ autor

fuisset, acceptum referebant. Cum iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tum deûm dona ipsosq; deos, sed colentium magis, quàm rapientium modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lautis corporibus, cãdida ueste, quibus deportanda Romam regina Iuno aßignata erat, uenerabundi templum iniere, primo religiose admouentes manus: quòd id signũ more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidam, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Vis'ne Romã ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectũ est, uocem quoque dicentis, Velle, auditam. motam certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem, ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinũ æternam sedem suam, quò uota Romani dictatoris uocauerãt, perlatam: ubi templum ei postea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulentißimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam uel ultima clade indicantis: quòd decem æstates hyemesq; continuas circunsessa, cum plus aliquanto cladium intulisset, quàm accepisset, postremo iam fato quoq; urgente, operibus tamen, non ui expugnata est. Romam ut nunciatum est, Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant: & uatũ responsa, & Pythicæ sortes notæ, & quantum humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat, multæq; clades acceptæ: uelut ex insperato immẽsum gaudiũ fuit. & priusquàm senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias dijs agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo antè bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnibus ordinibus ob-

uiam effusis celebratior, quàm ullius unquam antea fuit: triumphusq́; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbem inuectus: parumq́; id non ciuile modo, sed humanum etiã uisum. Iouis, Solisq́; equis æquiparatum dictatorem in religionem etiã trahebant. triũphusq́; ob eam unam maxime rem clarior, quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq́; Matutæ matris. atq; his diuinis, humanisq́; rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam uouisse prædæ partem cum diceret Camillus: pontifices soluẽdum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum: ut ex ea pars debita in sacrũ secerneretur. tandem eò, quod leuissimũ uidebatur, decursum est, ut qui se domumq́; religione exoluere uellet, cũ sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignũ amplitudine templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis, & Aequis uenerũt. impetratáq́; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quàm quòd digni peterẽt. Veijs captis, sex tribunos militũ consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinum quintum, Q. Seruiliũ tertiũ. Cornelijs Faliscũ bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab ijs non urbes ui aut operibus tentatæ: sed ager est depopulatus: prædæq́; rerũ agrestiũ actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferũ in agro relictũ. Ea clades Capenatẽ populũ

ſubegit. pax petentibus data. In Faliſcis bellum reſtabat. Romæ interim multiplex ſeditio erat, cuius leniendæ cauſa coloniam in Volſcos, quò tria milia ciuium Romanorum ſcriberentur, deducendam cenſuerant: triumuiriq; ad id creati terna iugera, & ſeptunces uiritim diuiſerāt. Ea largitio ſperni cœpta: quia ſpei maioris auertendæ ſolatium obiectum cenſebant. cur enim relegari plebē in Volſcos? cum pulcherrima urbs Veij agerq; Veientanus in cōſpectu ſit, uberior amplior q; Romano agro? urbem quoq; urbi Romæ uel ſitu, uel magnificentia publicorum, priuatorumq; tectorum ac locorū præponebant. quin illa quoq; actio mouebatur, quæ poſt captam utiq; Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partē plebis, partem ſenatus deſtinabant habitandos Veios: duasq; urbes communes reipub. incoli à Romano populo poſſe. Aduerſus quæ cum optimates ita tenderent, ut morituros ſe citius dicerēt in conſpectu populi Romani, quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus urbibus fore? uictam'ne ut quiſquam uictrici patriæ præferret? ſineretq; maiorem fortunam captis eſſe Veijs, quàm incolumibus fuerit? poſtremo ſe relinqui à ciuibus in patria poſſe: ut relinquant patriam atque ciues, nullam uim unquam ſubacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios ſequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parēte & autore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: quàm quòd ubi rixæ cōmittendæ cauſa clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbæ offerentes ſe, peti, feriri, atque

occidi

occidi iubebãt. ab horum ætatibus dignitatibusq́; & honoribus uiolãdis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus uerecundia iræ obstabat. Camillus identidẽ omnibus locis concionabatur. haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata uoti omnium rerum potiorem curam, quàm religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis uerius, quàm decimæ: quãdo ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati: quòd ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur: urbis, atq; agri capti, quæ & ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo uisum collegio: quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset, & post uotum in potestatẽ populi Romani uenisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationẽ urbs agerq́; uenit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militũ aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime senatui unquam fuit: honoremq́; ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad sacra ludosq́;, carpentis festo profestoq́; uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoq́;, ut pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt. integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando sacrandoq́; ad nihilum redegisse. absentes fe-

rociter increpant: præsentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdẽ reficiunt: & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabãt parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterũ. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo mœnibus se hostes tenerent, tutißimum id rati, populatione agrorum, atq; incẽdijs uillarum coëgit eos egredi urbe, sed timor lõgius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisq; circà, & partim arctis, partim arduis uijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intẽtus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq;, tantũq; inde pauoris Faliscis iniectũ est, ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi uulneratiq;, priusquã pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij uicti eandem uirtutem & oderant & mirabantur.

Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiæq; aliæ ex antè conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeteret. uidebaturq; æque diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis uirtutis specimẽ & maturam uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq; plures pueri, quod hodie quoq; in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendiq; causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis lõgius solito ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: Non ad similẽ inquit tui nec populum, nec imperatorẽ scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisq; est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea nõ minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatẽ, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, o-

pere, armis, sicut Veios uincam. Denudatum deinde cum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerẽt in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio iraq; Veientium exitum penè quam Capenatium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatũ ita locuti traduntur. Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquã inuideat, uicti à uobis & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euentu huius belli duo salutaria exẽpla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiãt: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cum in urbem rediisset: tacite eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius mis

lius missi lōga una naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior quàm suis, qui legatorum nomen, donumq́; & deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper ferme regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq́; in publicum hospitium legatos cum præsidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq́; publice data. Eodem anno in Aequis uarie bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, uicissent, uicti'ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Aemyliū præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum incomposito agmine negligentius ab re bene gesta euntem adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorq́; inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat uniuersus exercitus, merito se ea audire, & fateri admissum flagitiū: sed eosdem correcturos esse, neq; diuturnū id gaudiū hostibus fore: poscētes ut cōfestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare, paratosq́; esse quarta uigilia iubet. & hostes nocturnā fugam ex tumulo Romanorū ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginem,

nem, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq; obsecrante Aemylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumium, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, ut non ultrà sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quàm uirtute res geritur, ad perniciē hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquā exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Aequorū exercitum deletum. Tribunorū plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres sunt, senatusconsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimum creati consules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen

redijt.

rediit. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quòd gratificantes patribus rogationi tribunitiæ intercessissent. uicit tamen gratiā senatus plebis ira: & pessimo exēplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata tribunitiam potestatē euertisse. Nam quòd illi sperarēt effrænatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos. si tribunitia uis tribunitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus autoritatem secuti essent. Hæc propalàm cōcionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat, si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; esse urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimēto gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo habitare populum Romanum: & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq;, cum ferretur lex, agmine facto in forum uenerunt: dissipatiq; per tri

per tribus, suos quisque tribules prehensantes orare cum lacrymis cœpere: ne eam patriam, pro qua fortißime felicißimeq; ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: capitolium, ædem Vestæ, cætera circà templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Rom. ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostium urbem agerent: eoq; rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq; ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultũ fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorũ capitum ratio haberetur: uellentq; in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq; bello uota dedicatur: celebratamq; dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus cõsererent. Valerio, quòd perseuerãtior cædendis in fuga fuit, triumphus: Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum: quò propter famem, pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimijs ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati ultro agros Romanos incursauere.

bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquam in demortui locum censor sufficitur. consulibusq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent: interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militũ consulari potestate: ut etiam si cui eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratuum reipublicæ esset. Calendis quintilibus magistratum occepere L. Lucretius, Seruius Sulpitius, M. Aemylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Aemylius iterũ. Ex his L. Lucretio, & C. Aemylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bellum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas paßim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eam uim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus feßis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui præstarẽt: in uiginti annos induciæ datæ. Eodẽ anno M. IV
Cæditius de plebe nuntiauit tribunis: se in Noua uia, ubi nunc sacellum est: supra ædem Vestæ uocem noctu silentio audisse clariorem humana: quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (ut fit) propter autoris humilitatem spretũ: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat.

erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amouêre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoq; adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat: percunctatus animos eorum, responsum tulisset: se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desyderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali urbis clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; uini noua tum uoluptate captam, Alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis antè cultos posedisse. & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quæsita esset, nequirent. hunc transeũtibus Alpes ducem, autoremq; Clusiũ oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim: Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos. sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis antè, quàm Clusium oppugnarent, urbemq; Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo antè cum ijs, qui inter Apenninum, Alpes'que incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorũ ante Romanum imperiũ late terra mariq; opes patuere.

mari supero inferoq;, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento: quod alterũ Thuscum communi uocabulo gentis, alterũ Adriaticum mari ab Adria Thuscorum colonia uocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum, atque Adriaticum uocant. Ii in utrunq; mare uergenteis incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare: postea trãs Apẽninum totidem, quot capita originis erãt, colonijs missis: quæ trãs Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circũcolunt maris, usq; ad Alpes tenuere. Alpinis quoq; ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarũt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnãte, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq; cum sua, tum publica præpollens: quòd in imperio eius Gallia adeo frugum, hominumq; fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostẽdit. quantũ ipsi uellent numerum hominum, excirent, nequa gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam uiam dij dabant. Is, quòd eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumq; copijs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulladum

uia (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos mõtium altitudo teneret Gallos, circũspectarentq; qua nam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirẽt, religio etiam tenuit: quod allatum est, aduenas quærentes agrum ab Saluium gente oppugnari. Maßilienses erant hij, nauibus à Phocæa profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, ut quem primum in terrã egreßi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alpis transcenderunt: fusis'que acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognominẽ Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; transgreßi, cũ iam inter Padum atque Alpes omnia tenerẽtur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apẽninum tamen sese tenuere. Tum Senones recẽtißimi aduenarum ab Vfente flumine usque ad Athesim fines habuere. hãc gentem Clusium, Romam'que inde uenisse comperio: id parum certum est, solam'ne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutã. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentq; sæpe ab ijs cis Padum, ultra'que, legiones Hetruscorum fusas: quanquam aduersus Romanos nullum eis

ius societatis amicitiæ'ue erat, nisi quòd Veientes consanguineos aduersus populum Romanum nō defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres, M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus, populiq; Romani nomine agerēt cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriā accepissent, socios populi Romani, atque amicos oppugnarēt. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gētem pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum. Etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniā legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari nō posse. & responsum coram Romanis, se accipere uelle: & si negetur ager, coram ijsdem Romanis dimicaturos, ut nuntiare domum possint quantum Galli uirtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset? agrum à possessoribus peterē? aut minari arma? Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis utrinque animis ad arma discurritur, & prælium conseritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm esse potuit, cum ante signa Hetruscorū tres nobilissimi fortissimiq; Romanæ iuuētutis pugnarēt,

tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Galloru͂ ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem per latus transfixum hasta occidit. spoliaq; eius legentem Galli agnouere, perq; totam aciem Romanu͂ legatum esse signu͂ datum est. Omissa inde in Clusinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplo Romam eundum censerent. uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias, postulatumq;, ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari uidebātur. sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat. itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reijciu͂t, ubi tanto plus gratia atque opes ualuere, ut quoru͂ de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in seque͂tem annum crearentur. quo facto haud secus quàm dignu͂ erat, infensi Galli bellum propalàm minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Malugi nensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus Fidenatē ac Veientē hostem, aliosq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudito hoste, ab oceano terrarum'que ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum cōtractum erat, summæ rerum præerant: delectumq; nihilo accuratiore͂, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam

mam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, elusamq; suam legationẽ esse, flagrantes ira, cuius impotens est gẽs, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cũ exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaq; agrestium fieret: Romam se ire magno clamore significabant, quacũq; ibant, equis, uirisq; longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijsq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostiũ tulit. quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad undecimum lapidem occursum est, quà flumẽ Allia Crustuminis mõtibus prealto defluens alueo haud multum infra uiam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contrà, circaq; hostium plena erant, & nata in uanos tumultus gens truci cantu clamoribusq; uarijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militum nõ loco castris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus esset, non deorum saltem, si non hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductam in cornua, ne circunueniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuãdo, infirmam, & uix cohærentem mediam aciem haberẽt. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. eaq; res ut initium pauoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorũ in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, ut, ubi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersos'que impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantũ

superanti multitudini uictoriam fore. adeo nō fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, nō apud milites erat, pauor fugaq́; occupauerat animos, & tāta hominum obliuio, ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cū Tyberis arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus, in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quàm uiderent, nō modo non tētato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactiq́; fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suometipsorū certamine in turba impediētium fugam. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosq́; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, alijsq́; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde non modo præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoque uelut obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumq́; cumulos, ut mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingressi haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, nō armatos esse in muris retulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit. noctem'que ueriti, & ignotæ situm urbis,

urbis, inter Romam, atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petisset quàm Romam, nemo superesse quẽquam præter eos, qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter uiui mortuiq; totam propè urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nũtiatum est. mox ululatus cantusq; dissonos uagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usque ad lucem alteram, ut identidẽ iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad urbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc cõsilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrẽt, postremo lux appropinquans exanimare. timoriq; perpetuo ipsum malum continens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem, senatusq; robur in arcem, capitoliũq; concedere: armis'que, & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotes'que uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec antè deseri cultum eorũ, quàm non superessent qui colerẽt. Si arx, Capitoliũq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem iacturã esse seniorũ, relictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo

id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesq; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorũ. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium, atque in arcem prosequebantur, cõmendantes uirtuti eorum iuuentæq; urbis per trecẽtos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunque reliqua esset, fortunam. digredientibus qui spem omnem atq; opem secũ ferebant, ab ijs, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentium, rogitantiumq; uiros natosq;, cui se fato darent: nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec uocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumẽti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petijt Ianiculum. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exequẽtes. Flamẽ interim Quirinalis, uirginesq; Vestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ, quia uires ad omnia ferẽda deerãt, relinquenda essent consultantes, quis'ue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nũc despui religio est, defodere. cætera inter se onere partito ferunt uia, quæ Sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus

de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos habens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerũ, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq; populi Romani pedibus ire, ferriq; se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros iussit, uirgines sacraq; in plaustrum imposuit, & Cære, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum domos regressa aduẽtum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorumq; aut uirtutis insignibus morerentur, quæ augustissima uestis est thensas ducentibus, triumphãtibus'ue, ea uestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio põtifice maximo præfante carmẽ deuouisse eos se pro patria, Quiritibusq; Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos: & quòd nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio, nec tum impetu aut ui capiebant urbem: sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patẽte Collina porta in forum perueniũt, circunferentes oculos ad templa deûm, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prædam uacuis occursu hominum uijs, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibãt: ubi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior propè cũctatio tenebat aperta quàm clausa

inuadendi. adeo haud secus quàm uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes uiros, præter ornatum habitumq; humano augustiorem, maiestate etiam, quam uultus grauitasq; oris præ se ferebat, simulimos dijs. Ad eos uelut simulachra uersi cum starent: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suã, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem charitate ædium suarum obsessi possent: & nõ omnia concremari tecta, ut quodcunq; superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut passim, aut late uagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbẽ cernentes, uagosq; per uias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atque oculis satis constare poterãt. quocunque clamor, sonitus hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant: uelut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relicti, præter quàm corporum uindices: tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostiũ potestate. Nec tranquillior nox diẽ tam fœde actum excepit. Lux deinde noctẽ inquietam insecuta est. nec ullũ erat tempus, quod à nouæ semper

cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atq; obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia flammis ac ruinis æquata uidissent, quamuis inopem paruumq;, quē tenebant, collem libertati relictū uirtute defenderent: & iam cum eadē quotidie acciderent uelut assueti malis abalienauerāt ab sensu rerum suarū animos, arma tātum, ferrumq; in dextris uelut solas reliquias spei suæ intuētes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo urbis nequicquam bello gesto, cū inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes uiderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionē animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, & impetū facere in arcem statuūt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri uidebāt, eà robore uirorū opposito scandere hostē sinunt: quo successerit magis in arduū, eo pelli posse per procliue facilius rati. medio ferè cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua spōte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: ut nunquam postea nec pars, nec uniuersi tētauerint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per uim atq; arma subeūdi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentum, incēdijs urbis absumpserāt, et ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcē, ut obsidentibus frumētum populatores agrorū præberēt. Proficiscētes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. Qui mœstior ibi fortuna publica, q̄ V

sua,

sua, cum dijs hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirandoq; ubi illi uiri essent, qui secũ Veios Faleriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduẽtare, atq; de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus antè talibus concilijs: Ardeates, inquit, ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando & uestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo uestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum commune cogit quod quisq; possit in re trepida præsidij, in medium conferre. & quãdo ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gẽs est, cui natura corpora, animosq; magna magis quàm firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quàm uirium ferunt. argumento sit clades Romana. patentem cepere urbem: ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio uicti abscedunt, uagiq; per agros palantur. cibo, uinoq; raptim hausto repleti ubi nox appetit, propè riuos aquarum sine munimẽto, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo est tueri mœnia uestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædẽ,

non

non ad pugnam. nisi uictos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquisq; persuasum erat, tantum bello uirum neminem usquam ea tempestate esse. concione dimissa corpora curant, intenti quàm mox signum daretur. quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præstò fuere. egressi haud procul urbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuita, neglectaq; ab omni parte nacti cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur. extremos tamen pauor cubilibus suis excitos, quæ, aut unde uis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circũueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorũ facta strages est. qui urbis iam propè quadringentesimum annũ uicinæ oppressæ ab hoste inusitato inauditoq; adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerẽt, pleniq; prædæ Veios etiam præsidiũq; & spem ultimã Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderãt eos milites Romani uagãtes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agẽtes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit: Hetruscis'ne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas. uix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: compreßi'que à Cæditio centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit autor, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliã

manum

manum Thuſcorum ad Salinas profecti nocte inſequenti ex improuiſo maiorem cædem edidere, dupliciq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obſidio ſegnis,& utrinque ſilentium eſſe,ad id tantũ intentis Gallis,nequis hoſtium euadere inter ſtationes poſſet. cum repente iuuenis Romanus admiratione in ſe ciues, hoſtesq; cõuertit.ſacrificium erat ſtatum in Quirinali colle genti Fabiæ.ad id faciendum C. Fabius Dorſuo,gabino cinctu, ſacra manibus gerens cum de capitolio deſcendiſſet, per medias hoſtium ſtationes egreſſus, nihil ad uocem cuiuſquam,terrorem'ue motus in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus ſolenniter peractis,eâdem reuertens ſimiliter conſtanti uultu gradu'que,ſatis ſperans propitios eſſe deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deſeruiſſet,in Capitolium ad ſuos rediјt:ſeu attonitis Gallis miraculo audaciæ,ſeu religione etiã motis, cuius haudquaquam negligens gens eſt. Veijs interim non animi tantum in dies,ſed etiam uires creſcebãt: nec Romanis ſolum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerſo, aut clade captæ urbis palati fuerant,ſed etiã ex Latio uoluntarijs confluentibus,ut in parte prædæ eſſent. Maturũ iam uidebatur repeti patriã,eripiq; ex hoſtium manibus: ſed corpori ualido caput deerat.locus ipſe admonebat Camilli,& magna pars militum erat,qui ductu auſpicio'que eius res proſpere geſſerant.& Cæditius negat ſe commiſſurum cur ſibi aut deorum aut hominum quiſquam imperium finiret potius, quàm ipſe memor ordinis ſui poſceret imperatorem. Conſenſu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, ſed antea conſulto Senatu, qui Romæ eſſet.adeo regebat omnia pudor,diſcriminaq; rerum propè perditis rebus ſeruabant. Ingenti periculo tranſcun-

dum

dum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde quà proximũ fuit à ripa per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum in capitolium euadit, et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplo diceretur, militesq; haberent imperatorem quem uellent, eâdem digressus nuntius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legẽ latam: quòd nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictator'que absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli seu uestigio notato humano, quà nuntius à Veijs peruenerat: seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo: nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret uiam, præmisissent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silẽtio in summum euasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent, anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanque clangore eorum, alarumq; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit. & dum cæteri trepidant: Gallum, qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos

sterneret, trepidātes alios, armisq; omißis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij congregati telis, mißilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoque periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta uocatis claßico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto pretiū deberetur: Manlius primum ob uirtutem laudatus, donatusq; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiā militari: cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam: cæterum inopia fecerat eam argumentū ingens charitatis: cum se quisq; uictu suo fraudans detractum corpori atque usibus necessarijs ad honorem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quà fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronuntiasset, consentiente clamore militum in unum uigilem conijcientium culpam, deterritus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. Inde intentiores utrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia uulgatū erat, inter Veios Romamq; nuntios commeare: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames utrinque exercitū urgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & uaporis pleno, cineremq; non puluerem modo ferēte, cum quid uenti motum esset: quorum intolerātißima gēs est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore uexati, uulgatis uelut in pecora morbis morerētur. Iam pigritia singu-

los

los sepeliendi, promiscue aceruatos cumulos hominũ urebant: bustorumq́; inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorũ habita: in quibus cum identidẽ Galli famem obijcerent, eaq́; neceßitate ad deditionem uocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dißimulari, neq; ferri ultrà fames poterat: itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrũ equitũ L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq́; quibus haud impar adoriatur hostes: interim capitolinus exercitus stationibus uigilijsq́; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis cũ famem unam natura uinci nõ sineret: diem de die prospectans ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoq; iam, nõ solũ cibo deficiente, & cũ stationes procederẽt propè obruẽtibus infirmum corpus armis, uel dedi, uel redimi se quacũq; pactione poßẽt, iußit: iactãtibus nõ obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisq́; militum negocium datum, ut paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdißimæ per se, adiecta indignitas est: pondera ab Gallis ellata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo põderi gladius: auditaq́; intoleranda Romanis uox, Væ uictis esse. Sed dijq́; & homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. nam forte quadam, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq́; aurum de medio, &

Gallos submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerẽt sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquàm ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis, ut se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas & arma aptare, ferroq; non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præparari'ue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam uicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidẽ Gabina uia, quò se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli uincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interq; iocos militares quos inconditos iaciũt, Romulus ac parens patriæ conditorq; alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit, cum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id cõsilium. eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante ne rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum ut erat diligentißimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit:

retulit: & senatusconsultum facit: fana omnia quòd ea hostes poßedissent, restituerentur, terminarentur expiarenturq́; expiatioq́; eorũ in libris per duũuiros quæreretur. cum Ceretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepißẽt, beneficioq́; eius populi non intermissus honos deûm immortaliũ esset. ludi Capitolini fierent, quod Iupiter optimus maximus suam sedem atq; arcem P.R. in re trepida tutatus esset: collegiũq́; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiãdæ etiam uocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicũ audita neglectaq́; esset, mentio illata, iussumq́; templũ in Noua uia Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodq́; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset: sacrum omne iudicatũ, & sub Iouis sella poni iußum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat: quòd cum in publico deesset aurũ, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperant, ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq́; additus, ut earum sicut uirorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant, quæq́; per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebẽ aßiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent: in cõcionem uniuerso senatu prosequente ascendit, atq; ita uerba fecit. Adeo mihi acerbæ sunt Quirites contentiones cũ tribunis plebis, ut nec tristißimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ uixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram: & ob eadẽ hæc non, nisi me senatusconsulto populiq́; iußu reuocaretis, rediturus unquã fuerim: nec nũc me, ut redirem, mea

uoluntas mutata, sed uestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria essem. & nunc quiescerem ac tacerem libenter, nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset, cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo etiã nefas est. Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus? si recuperatam ipsi deserimus? & cum uictoribus Gallis capta tota urbe, Capitolium tamen atque arcem dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoq; & Capitolium deseretur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum urbe simul positæ, traditæq; per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum uel secundas res uel aduersas: inuenietis omnia prospere euenisse sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iã omniũ primum Veiẽs bellum, per quot annos, quanto labore gestum, nõ antè cepit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades? num antè exorta est, quàm spreta uox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab legatis nostris uiolatum? quàm à nobis cum uindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur uicti captiq;, ac redempti tantum pœnarum dijs hominibus'que dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi, sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultũ deserti

ab dijs hominibus'que, tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam & uictoriam & antiquũ belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterunt terrorem fugamq́; & cædem. Hæc culti neglectiq́; numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quantum uixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq́; emergẽtes paremus nefas? Vrbem auspicato inauguratoq́; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq́; est plenus: sacrificijs solennibus nõ dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq́; Quirites deserturi estis? quàm par uestrũ factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quàm uestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt. An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flamines'que negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis cærimonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesq́; percenseam deos: in Iouis epulo nũ alibi, quàm in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq́; quod imperij pignus custodia eius tẽpli tenetur, loquar? quid de ancylibus uestris, Mars Gradiue, tuq́; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædam uetustiora origine urbis? Et uidete quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioq́; nobis facienda tra-

diderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agite'dum, quoties sacra instaurentur: quia aliquid ex patrio ritu negligentia casu'ue prætermissum est. Modo quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorum'que renouatio affectæ Veienti bello reipub. remedio fuit? At etiam tanquam ueterum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellẽs matronarum studium, celebriq; dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem uocem exauditam in Noua uia iußimus fieri: capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum autore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si unà cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si nõ uoluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? de sacris loquimur & de templis, quid tandem de sacerdotibus? non'ne in mẽtem uenit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nẽpe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam præterquàm urbs capta mouit. flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas est. hos Veiẽtes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserent Vesta? & flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi rei'que publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veios'ne hæc transferemus? an comitiorum causa

populus

populus tanto incommodo indesertam hanc ab dijs hominibusq; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit uastatam incendijs ruinisq; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopem plebem uexare. Hanc autem iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego non dicam, apparere uobis Quirites puto: qui meministis ante Gallorum aduētum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi urbe, hanc eādem rem actam esse, ut Veios trāsmigraremus. Et uidete quantum inter meam sententiam uestramq; intersit tribuni: uos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriā uidebimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum Capitolium necessitatis imposuisse, ut desereremus penates nostros, exiliūq; ac fugam nobis ex eo loco consciscceremus, quem tueri non possemus: & Galli euertere potuerūt Romam, quam Romani restituere non uidebuntur potuisse? Quid restat, nisi ut si iam nouis copijs ueniant (constat enim uix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Aequi, Volsci'ue faciant, ut cōmigrent Romā? uelitis'ne illos Romanos, uos Veientes esse? nō malitis hanc solitudinē uestram, quàm urbem hostium esse? non equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati

estis? Si tota urbe nullum melius, amplius'ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorum agrestiumq; habitare est satius inter sacra penatesq; uestros, quàm exulatum publice ire? Maiores nostri cōuenæ, pastoresq;, cū in his locis nihil præter syluas paludesq; esset, nouam urbem tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent: hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere? Quid tādem, si fraude, si casu Veijs incēdium ortum sit, uentoq; (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliam'ue quam urbem quæsituri sumus, quò transmigremus? adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis, etsi minus iniuriæ uestræ quàm meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunq; patria in mentē ueniret, hæc omnia occurrebant, colles campiq; & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem. quæ uos Quirites nunc moueant potius charitate sua, ut maneatis in sede uestra, quàm postea cum reliqueritis ea, macerent desyderio. Non sine causa dij hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare uicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionū Italiæ medium, ad incrementum urbis natum unice locum. argumēto est ipsa magnitudo tam nouæ urbis. trecentesimus sexagesimusquintus annus urbis Quirites agitur. inter tot ueterrimos

terrimos

terrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinem obtinẽs Italiæ, bello uobis par est. Quod cum ita sit, quæ malũ ratio est expertis alia experiri? cũ iam ut uirtus uestra transire aliò poßit, fortuna certe loci huius transferri nõ poßit. Hic capitolium est, ubi quondam capite humano inuẽto responsum est, eo loco caput rerum summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusq; maximo gaudio patrũ nostrorum moueri se non paßi. hic Vestæ ignes, hic ancylia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus uobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maxime dicitur. sed rem dubiam decreuit opportune uox emissa, quòd cũ senatus pòst paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur: cohortesq; ex præsidijs reuertentes forte agmine forum transirent: centurio in comitio exclamauit, Signifer, statue signum, hic manebimus optime. Qua uoce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscue urbs ædificari cœpta. tegula publice præbita est: saxi materiæq; cædendæ unde quisque uellet ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in uacuo ædificant. ea est causa, ut ueteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nunc priuata paßim subeant tecta: formaq; urbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

DECADIS I.
LIBER VI.

VAE *ab condita urbe Roma ad captã eandẽ urbem Romani sub regibus primũ, cõsulibus deinde ac dictatoribus, decẽuirisq; ac tribunis consularibus gesśere foris bella, domi seditiões, quinq; libris exposui: res cum uetustate nimia obscuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum, & quòd etiam siquæ in commentarijs põtificum, alijs'que publicis priuatisq; erant monumentis, incensa urbe pleræq; interiere. clariora deinceps certiora'que ab secunda origine, uelut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ urbis, gesta domi militiæq; exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto paśsi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere ac labore aśsiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abijt, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est: quòd legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum inijt P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Aemilium, L. Posthumum.*

mium. Ii ex interregno cum extemplo magistratum iniissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ com parerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, ut religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemq́ ad XV. calendas sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemq́ rei nulli publice priuatimq́ agẽdæ fecerunt. Quidam, quòd postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum: neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset: etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde ut postridie calendas quoque ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis con silia erigendæ ex tam graui casu reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorum'que, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti undique terrores cir cunstarent: appareretq́ omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomẽ Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremq́ dici M. Furium

Camillum

Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrū equitum dixit: iustitioq; indicto delectum iuniorum habuit: ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in uerba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit. partem unam in agro Veiēte Hetruriæ opposuit. alteram ante urbem castra locare iußit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Aemulius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetiam is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quòd prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tātum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut uallo se ipsi, uallum congestis arboribus sepirēt: ne qua intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem coniici iußit. & forte erat uis magna uenti uersa in hostem. itaque non aperuit solum incendio uiam, sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepituq; uiridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorū Romanis fuerit, quàm trāscendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq;, cum castra impetu cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratam minime largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos transijt, & ipsos bellum moliētes. exercitum eorū ad Bolas oppreßit: nec castra modo, sed urbem etiam aggreßus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam

ſet, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium ſocios populi Romani obſidebat. quorum legati opem rebus affectis orantes cum ſenatum adiſſent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius ſpei moram cum pati fortuna obſeßorum non potuiſſet: confecta'que paucitas oppidanorum opere, uigilijs uulneribusq́; , quæ ſemper eoſdem urgebāt: per pactionem urbe hoſtibus tradita, inermes cum ſingulis emißi ueſtimentis, miſerabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum ſe mœſta turba ad pedes prouoluiſſet: principumq́; orationem neceßitate ultima expreſſam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebātur, excepiſſet: parcere lamentis Sutrinos iußit: Hetruſcis ſe luctum lacrymasq́; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq́; ibi conſidere modico præſidio relicto, arma ſecum militem ferre iubet. ita expedito exercitu pro fectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia rebus (ut fit) ſecundis inuenit: nullam ſtationem antè mœnia: patentes portas, uictorem uagum prædam ex hoſtiū tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: uictores Hetruſci paßim trucidantur ab nouo hoſte, neque ſe conglobandi coëundiq́; in unum, aut arma capiendi datur ſpatium, cum pro ſe quiſq; tenderent ad portas, ſi quà forte ſe in agros eijcere poſſent: clauſas (id enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos forte armatos tumultus occupauerat, cōuocare ſuos, ut prælium inirent. quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni præcones per urbem dimißi poni arma, & parci inermi iußiſſent, nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam quibus animu in ſpe ultima

obstinati ad decertandum fuerant: postquam data spes uitæ est, iactare paßim arma: inermesq́; , quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidum ante noctem redditũ Sutrinis inuiolatum, integrumq́; ab omni clade belli: quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum uictor. lõge plurimos captiuos ex Hetruscis ante currũ duxit. quibus sub hasta uenundatis, tantum æris redactum est, ut pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veiẽtium Capenatiumq́; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq́; iis nouis ciuibus aßignatus. reuocati quoq; in urbem senatusconsulto à Veiis qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios se contulerant. & primo fremitus fuit aspernantium imperium. dies deinde præstituta capitalisq́; pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus uniuersis singulos metu suo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequẽtia crescere, tum tota simul exurgere ædificiis: & republica impensas adiuuante, & ædilibus uelut publicum exigẽtibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desyderiũ usus) festinãtibus ad effectum operis: intraq́; annum noua urbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Aequos, non ab bellũ (uictos nanque se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, ne-

quid

quid ad noua consilia relinquerent uirium, duxere: alterum in agrũ Tarquinieñsem. ibi oppida Hetruscorũ Cortuosa & Cõtenebra ui capta dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuiso adorti primo clamore atque impetu cepere. direptum oppidum atque incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit, laborq; continuus non die, non nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem succederet prælio: oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tãdem, locusq; inuadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est, opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguæ. Criminabãtur multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad uires & arma habuerunt, incursiones eò factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eo'que agri immemorem, ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiã ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia, res ad interregnũ redijt

rediȷt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemilium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno aedes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additae, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Arniensis: eaeq; trigintaquinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernico'que bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quòd Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militũ consulari potestate rediȷt: collegae additi quinq;, Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenâs sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersae curae hominum sunt à bello Hetrusco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem, attulit, Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuentutem submisiße ad id bellum, eo abnuentes publicum fuiße consilium: quòd non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerent militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaque senatus dijs agere gratias, quòd Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegae fateri regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibi'que destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri cõcessissent.

ceßissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartùm creasset, magnũ à senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque siquid laboris uigiliarumq; adijci poßit, certantẽ secum ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi autorem esse. Circunsederi urbem Romanã ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempublicam esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in urbe castra habere intentum: siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est: tertius exercitus ex causarijs senioribusq; à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore; seq; ei pro magistro equitum futurum; proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello haberent. Se uero bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersa'que republica erecti gaudio fremunt: nec

dictatore unquam opus fore reipublicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxtà paratos, laudemq; conferentes potius in medium quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumq; conciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundos'que & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit: & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud quàm perpetua materia uirtutis gloriæ'que uestræ? uos contrà, me duce (ut Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorū legiones cæsas taceā) modo trigeminæ uictoriæ triplicē triumphum ex his ipsis Volscis & Aequis & ex Hetruria egistis. an me quòd nō dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in uos desidero: & uos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidē ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisque didicit ac consueuit, faciet; uos uincetis, illi fugient

gient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: infer miles clamitans signum. Quod ubi uidere ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum uadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, sequere imperatorem pro se quisque clamantes. emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: id'que ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum Antiatem, terrorem'que non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec uis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis: sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli forte oblata species. ita quocunque se intulisset, uictoriam secum haud dubiam trahebat. maxime id euidens fuit, cum in læuum cornu propè iam pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit; ostentans uincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat: sed turba hostium & fuga impediebatur: & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini namque & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus. Volsci ubi se desertos ab eis uidere, quorum fiducia rebellauerant: relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus uallo circundare & aggere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquàm nulla eruptione impediri uidet; minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret: cohortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in

opere longinquo sese tererent, uictoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisq; tam ualida urbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rẽ Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes ueniũt, breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes: eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit. namq; cum ea loca opposita Hetruriæ, & uelut claustra inde portæq; essent: & illis occupandi ea, cum quid noui molirẽtur, & Romanis recuperandi tuendi'que cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur: quanquam expertum exercitum assuetumq; imperio qui in Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus ægre oppidanos uim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes socios'que, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebãt, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi urbem posse, quàm ut

auersis

auersis eò hostibus, & oppidanis iam pugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine moenia haberet. Quod cum simul utrinque factum esset, ancepsq; terror Hetruscos circunstaret: & moenia summa ui oppugnari, & intra moenia esse hostem uiderent, porta se, quae una forte non obsidebatur, trepidi uno agmine eiecere. magna caedes fugientium & in urbe & per agros est facta. plures à Furianis intra moenia caesi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quae conspectum ademit, finem caedendi fecere. Sutrio recepto, restitutoq; socijs, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non in eo solum quòd tota hostium erat, sed etiam quòd parte Nepesinorum prodēte ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, ut secernerent se ab Hetruscis: fidemq; quã implorassent ab Romanis, ipsi praestarent. Vnde cum responsum allatum esset, nihil suae potestatis esse: Hetruscos moenia, custodiasq; portarũ tenere: primo populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quàm societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad moenia exercitus, completisq; fossis scalae admotae, & clamore primo impetuq; oppidum capitur. Nepesinis inde edictum ut arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes caesi. Nepesinorum quoque autores deditionis securi percussi: innoxiae multitudini redditae res oppidumq; cum praesidio relictum. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitae,

quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti utriusq; gentis concilio est, nec culpam in eo publicam, nec concilium fuisse, quòd suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem aßiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patribus magis tempus, quàm causam non uisa belli habere. Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis uiro & inclytæ famæ M. Manlio Capitolino: qui nimius animis cum alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus atque uirtutibus M. Furio: ægre ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, ut ijsdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum interim, si quis uere æstimare uelit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius capitolium atque arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientes'que arcem depulerit: illius gloriæ pars uirilis apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suæ uictoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenij uehemens & impotens, postquam inter patres non quantum æquum censebat excellere suas opes animaduertit: primũ omnium

ex patr

ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus cōsilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura non consilio ferri, famæq; magnæ malle quàm bonæ esse: & non contentus agrarijs legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, idē moliri cœpit. acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui nō egestatem modo atq; ignominiā minētur, sed neruo ac uinculis corpus liberū territēt: & erat æris alieni magna uis, res damnosissima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratū Latinorum atq; Hernicorū defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas quæreretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatū ad dictatorem creandum. creatus A. Cornelius Cossus magistrū equitū dixit T. Quintiū Capitolinū. Dictator etsi maiorē dimicationē propositam domi, quàm foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellū opus erat, seu uictoria triumphoq; dictaturæ ipsi uires se additurū ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot iam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus illud quoq; succursurum, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum autores miraculo fuit, unde toties uictis Volscis & Aequis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitū prætermissumq; sit: cuius tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest, autor sim? Simile ueri est, aut interuallis bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex ijsdem semper populis exercitus scriptos: quāquam eadem semper gens bellū intulerit: aut innumerabilem multitudinē liberorū capitum in eis fuisse

locis, quæ nunc uix ſeminario exiguo militũ relicto ſerui tia Romana ab ſolitudine uindicant. Ingens certe (quod inter omnes autores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auſpicio acciſæ res erant, Volſcorũ exercitus fuit. ad hoc Latini Herniciq; acceſſerant, & Circeienſiũ quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator caſtris eo die poſitis, poſtero cum auſpicato prodiſſet, hoſtiáq; cæſa pacem deûm adoraſſet, lætus ad milites iam arma ad propoſitum pugnæ ſignum, ſicut edictum erat, luce prima capientes proceſsit. Noſtra uictoria eſt milites, inquit, ſiquid dij uatesq; eorum in futurum uidẽt. itaq; ut decet certæ ſpei plenos, & cum imparibus manus cõſerturos, pilis ante pedes poſitis, gladijs tantum dextram armemus: ne procurri quidẽ ab acie uelim, ſed obnixos uos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. ubi illi uana iniecerint miſsilia, & effuſi ſtantibus uobis ſe intulerint, tũ micent gladij, & ueniat in mentem unicuiq; deos eſſe, qui Romanum adiuuent: deos, qui ſecundis auibus in prælium miſerint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equeſtrẽ occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium diſsipa. Sic eques, ſic pedes, ut præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hoſtium nulli rei præter quàm numero freta & oculis utramq; metiens aciẽ, temere prælium inijt, temere omiſit: clamore tantũ miſsilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum pedem & uultum hoſtis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulſa frons prima, & trepidatio ſubſidijs illata, & ſuum terrorem intulit eques, rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuanti ſimilis acies

erat

erat. deinde postquam cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga uertunt. Instare Romanus: & donec armati confertiq; abibant, peditũ labor in persequendo fuit. Postquã iactari arma paßim, fugaq; per agros spargi aciem hostium animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse mißilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoq; agmen teneri, dum assequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; non ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est. pars maxima captiuorũ ex Latinis atq; Hernicis fuit: nec hominũ de plebe, ut credi posset mercede militasse: sed principes quidã iuuẽtutis inuenti: manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiẽsiũ quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romam'que omnes mißi percunctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisq; populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles coëgit acciri Romam eum, gliscẽte in dies seditione, quam solito magis metuendam autor faciebat. non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadẽ qua mente fierẽt, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci uidisset: medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: uociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;, Tum uerò ego, inquit, nequicquam hac dextra capitolium arcem'que ser-

uauerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis uictoribus captum in seruitutem ac uincula duci uideam. inde rem creditori palàm populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, deos atq; homines obtestantẽ ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem usuris ꝑbrutum fœnore esse: uidere lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentũ beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis uitæq; ac sanguinis quod supersit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cum iam unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem uestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea superesset, iudicatum, addictum'ue duci patiar. Id uerò ita accendit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uiderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palàm fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ ubi obiecta spes est, enimuero indignum facinus uideri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorũ prædam cessisse. itaq; exequebantur quærendo ubi tantæ rei

furtum

furtum occultaretur: differenteq́;, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eò uersæ erant omnium curæ: apparebatq́; nec ueri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. postero die senatu habito cũ satis periclitatus uoluntates hominum discere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorẽ ad M. Mãlium misit: qui dictatoris iussu uocatus cũ signum suis didißet adesse certamen, agmine ingẽti ad tribunal uenit. hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem uelut in acie cõstiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusq́; Romanis ita de cæteris rebus cum plebe cõueniat: quemadmodũ quod ad te attinet, eamq́; rem quam de te sum quæsiturus, conuẽturum satis cõfido. Spem factam à te ciuitati uideo, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrũ occultẽt, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut cõtrà te M. Manli adhorter, liberes fœnore plebẽ Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis: siue ut & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanum indicium est: in uincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinẽ fallaci spe concitari. Ad ea Mãlius, nec se fefellisse ait non aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosq́;, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebem Romanam dictatorẽ creatum esse: iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, uosq́; patres conscripti circunfusa

turba

turba lateri meo: quin eam diducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedendo, eximẽdo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosq; duci ex eo quod affluit opibus uestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratũ est: iam nihilo mea turba, quàm ullius cõspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curã ago? nihilo magis quod respondeã habeo, quàm si quæras quid ita solus capitoliũ arcemq; seruarim: & tum uniuersis quam potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilẽ interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu uestro est, excuti iubetis potius quàm ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaq; non ego uobis ut indicem prædas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere uerũ iudicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæq; uani furti inuidiæ: negantẽ arbitrio inimicorum se locuturũ in uincula duci iussit. Arreptus à uiatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoq; regina, ac Minerua, cæteriq; dij deæq; qui capitolium arcemq; incolitis, siccine uestrum militẽ ac præsidem sinitis uexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris uestris, iam in uinculis & cathenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatẽ ferebant: sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriam uim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerẽ Manlio, satis cõstat magnam

partem

partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbã promisisse, obuersatamq; uestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiæq; magis triumphus, quàm gloriæ fuit: quippe domi, nõ militiæ partũ eum: actumq; de ciue, non de hoste fremebant: unum defuisse tantũ superbiæ, quòd nõ M. Manlius ante currũ sit ductus. Iamq; haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa postulante nullo largitor uoluntarius repẽte senatus factus Satricum coloniam duo millia ciuiũ Romanorũ deduci iußit, bina iugera & semisses agri aßignati. Quod cum & paruũ & paucis datum, et mercedẽ esse prodendi M. Manlij intepretarẽtur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Mãliana erat: amotusq; post triumphũ abdicatione dictaturæ terror & linguã & animos liberauerat hominum. audiebantur itaq; propalàm uoces exprobrantiũ multitudini quòd defensores suos in præcipitẽ semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Caßium in agros plebem uocantẽ, sic Sp. Melium ab ore ciuiũ famẽ suis impensis propulsantẽ oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatẽ ac lucem extrahentẽ proditum inimicis. saginare plebẽ populares suos ut iugulentur. hoccine patiendũ fuisse, si ad nutum dictatoris nõ responderit uir cõsularis? fingerent mentitum antè, atq; ideo nõ habuisse quod tum responderet; cui seruo unquam mendacij pœnã uincula fuisse? Nõ obuersatam esse memoriã noctis illius, quæ penè ultima atq; æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Manlij: qualem eum armartum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium

manibus

manibus uidissent. selibris'ne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certe capitolino Ioui parem fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus satis auxilij fuisse: nullã opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerẽ minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Manlius uinculis liberatur. quo facto nõ seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quòd ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non negatum itaque tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denunciatum senatus uerbis: facesserent propere ex urbe ab ore atq; oculis populi Romani: ne nihil eos legationis ius, externo non ciui cõparatum, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secundum, P. Valerius Potitus iterũ, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: plebi, quòd non auocata delectu spem cepit, dum tam potentẽ haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cũ pars utraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamẽ aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus

pibus nouandarum rerum interdiu noctuq́; consilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumq́;, quàm antea fuerat. iram accenderat ignominia recens in animo ad cõtumeliam inexperto: spiritus dabat, quòd nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset, & uinculorum suorum inuidiam nõ dictator modo abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidẽ sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusq́; iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousq́; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltẽ quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamẽ acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus unum hostem eritis. ostendite modo bellum, pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim, ius ipsi remittẽt. audendum est aliquid uniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq́; me circunspectabitis? ego quidem nulli uestrum deero. ne fortuna mea desit, uidete. ipse uindex uester ubi uisum inimicis est, nullus repẽte fui: & uidistis in uincula duci uniuersi eum qui à singulis uobis uincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Caßij Meliјq́; expectem? bene facitis, quòd abominamini: dij prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cœlo descendent: uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatóque, ut uos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, ut semper uobis auxilium aduersus inimicos satis sit? nec ullum, nisi quatenus imperari uobis sinatis, certamen aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum uobis est, sed usu

ſed uſu poßidemini. cur enim aduerſus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſueſtis cum eis pro imperio certare, aduerſus hos tentare magis quàm tueri libertatem. tamen qualeſcunq; duces habuiſtis, qualeſcunq; ipſi fuiſtis, omnia adhuc quantacunq; petiſtis, obtinuiſtis ſeu ui ſeu fortuna ueſtra. tempus eſt etiam maiora conari. experimini modo et ueſtram felicitatem, & me (ut ſpero) feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. Solo æquandæ ſunt dictaturæ conſulatusq;, ut caput attollere Romana plebs poſſit. Proinde adeſte, prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomē induit. uos ſi quo inſigni magis imperij honoris'ue nomine ueſtrum appellabitis ducem, eo utemini potētiore ad obtinenda ea quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: ſed nec cum quibus, nec quem ad finē conſilia peruenerint, ſat planum traditur. At in parte altera ſenatus de ſeceßione in domum priuatam plebis, forte etiā in arce poſitam, & imminēti mole libertati agitat. magna pars uociferantur, Seruilio Hala opus eſſe, qui non in uincula duci iubendo iritet publicum hoſtē, ſed unius iactura ciuis finiat inteſtinū bellum. decurritur ad leniorē uerbis ſententiam, uim tamen eandem habentē, ut uideant magiſtratus ne quid ex pernicioſis conſilijs M. Manlij reſpu. detrimenti capiat. Tum tribuni conſulari poteſtate tribuniq; plebis: nam &, quia eundem & ſuæ poteſtatisquē libertatis omnium finem cernebant, patrum autoritati ſe dediderant: hi tum omnes quid opus facto ſit, conſultant. Cum præter uim & cædem nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum

M.Me

M. Menenius & Q. Publius trib.pleb. quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferū ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat. diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnum est. simul multitudo illa non secum certari uiderint; & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe; patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio, nulli magis quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est. utique postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo nō modo patrum quenquā, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto C. Claudiū inimicum Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. cōnsensu opprimi popularem uirum, quòd primus à patribus ad plebem defecisset. Cum dies uenit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasq; uoces & largitionem & fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem autorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandū uidetur, ut sciant homines quæ & quanta decora fœda cupiditas regni non ingrata solū, sed inuisa etiā reddiderit. Homines propè CCCC. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorū bona uenire, quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoq; belli non cōmemorasse tantùm, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad XXX. dona im-

peratorum ad x l. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusq; esse ut quam mentem sibi capitolinam arcem protegendi ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos uniuersosq; ut capitolium atq; arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitoliũ manus tendẽs ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio animis uiro crimini locum. ita producta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanã, unde conspectus in capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen ualuit, & obstinatis animis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, autores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in uno homine & eximiæ gloriæ monumẽtum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt. publica una, quòd, cum domus eius fuisset, ubi nunc ædes atq; officina Monetæ est, latum ad populum est, nequis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. gentilitia altera, quòd gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate natus

esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desyderium eius tenuit. pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum Capitolium esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & uulgatam utriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII. A. Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, L. Aemylio III. M. Trebonio, tribunus militum cõsulari potestate. Hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadã propè in æternũ exercẽdo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iamdiu moliẽtes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini etiam, quæ fidelißima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati cõtemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tandiu impunita defectio esset, decreuerũt, ut primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo, & triũuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum ut bellum iuberẽt, latum ad populum est, & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominũ pars eò, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (ut fit) periculo publicum implicitũ esset, autoresq; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis. neq; in senatu solũ per eos lega-

tio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis, & Gabinis, & Labicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu respõsum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII. Q. Seruilio, C. Sulpitio, L. Aemylio quartum, tribunis ad præsidium urbis, & siqui ex Hetruria noui motus nũtiarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorũ, quàm ipsam colonorum multitudinem secundo prælio pugnatũ est: ita, ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculũ esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia & anceps erat: nec in perniciẽ coloniæ pugnandũ censebant. literæ Romam ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in Prænestinũ, quàm in Veliternum hostem missæ. Itaq; ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anno insequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam ui expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere uictoriã. Eam rem ægre paßi Romani M. Furium Camillũ VII. tribunũ militum creauere. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cũ L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è republica quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quòd rem temeritate

eius

eius prolapſam reſtituit: & priuatim, quòd ex errore gratiam potius eius ſibi quàm ſuam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq; iurare parato in uerba excuſandæ ualetudini ſolita conſenſus populi reſtiterat. ſed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat uirebatq; integris ſenſibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeũtem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternûm milliũ ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculſi, fidentes militum numero, quo aliquantum præſtabant, opperiebantur. poſtquam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum ſummæ rerum facerent. ita paucitati hoſtium nihil artes imperatoris unici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præſentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius uiri conſilium atque imperium morabatur, qui occaſionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis hoſtis inſtare: nec iam pro caſtris tantum ſuis explicare aciem, ſed procedere in medium campi, & uallo propè hoſtium ſigna inferendo ſuperbam fiduciã uirium oſtentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertiſſimo ſumentis animos ſpe inflatus. hic per ſe iam milites incitatos inſuper inſtigabat eleuando, qua una poterat, ætate autoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & defloreſcere animos. cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens caſtra urbesq; primo impetu capere ſit ſolitus,

cum residem intra uallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurum'ue hostium uiribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitae satis, tum gloriae esse. quid attinere cum mortali corpore uno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere uires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum impetum: & hostis cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat. cede unus omnibus, & patere te uinci consilio, ut maturius bello uincas. ad ea Camillus: Quae bella suo unius auspicio gesta ad eam diem eßet, negare in eis neq; se, neque populum Romanum aut consilij sui, aut fortunae poenituisse. nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, uigore aetatis praestantem. itaque se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegae imperium se non posse impedire. dijs bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. aetati suae se ueniam etiam petere, ne in prima acie esset. quae senis munia in bello sint, ijs se non defuturũ. Id à dijs immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à dijs tam piae preces auditae sunt. primam aciem autor pugnae instruit, subsidia Camillus firmat, ualidamq; stationem pro castris opponit: ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerãt: quae inter cõmissum iam certamẽ, ubi uallo ap-

propin

propinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uersus itaque in uictorem terror & nouo hoste, & supina ualle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ ueterisq; decoris, terga paßim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositus, Hæc est, inquit, milites pugna quã poposcistis? quis homo, quis deus est, quem accusare poßitis? uestra illa temeritas, uestra ignauia hæc est. secuti alium ducẽ, sequimini nũc Camillum: &, quod ductu meo soletis, uincite. quid uallũ & castra spectatis? neminem uestrum illa, nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde ut circumagi signa, obuertiq; aciem uiderũt in hostem: & dux præterquàm quòd tot insignis triumphis, etiam ætate uenerabilis inter prima signa, ubi plurimus labor periculũq; erat, se offerebat: increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigãdo, ad quam rem leuiorẽ autorẽ eum culpæ societas fecerat, sed ab imperio totus ad preces uersus, orare singulos uniuersosq;, ut se reum fortunæ eius diei crimine eximerẽt. Abnuẽte ac prohibẽte collega, temeritatis me omnium potius socium, quàm unius prudentiæ dedi, Camillus in utraque uestra fortuna suam gloriam uidet: ego, ni restituitur pugna: quod miserrimum est: fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum uisum est in fluctuantẽ aciem tra-

di equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animisq́;, qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neq; apud duces, neq; apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euẽtus uirtutis enixæ opem: & Volsci, quà modo simulato metu cesserant, eà in ueram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & pòst in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti, quàm occisi. Vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusq́; fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romã captiuos ducturũ ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituiq́; interim, si uideatur, præsit collega. documento unus dies fuerat: ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpã eius uidebatur: quà data in tam præcipitẽ casum respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnæ fugæq́; in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent, Camilloq́; id bellum mãdassent: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoq́; ut ex collegis optaret, quem uellet, contra spem omniũ L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. pace constanti uim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: pa

ſus: patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus proceſſere: cōmeatus exercitui comiter in caſtra ex urbe & ex agris deuehitur. Camillus caſtris ante portas poſitus, eadem'ne forma pacis, quæ in agris oſtentaretur, etiam intra mœnia eſſet, ſcire cupiens: ingreſſus urbem, ubi patentes ianuas, & tabernis apertis propoſita omnia in medio uidit: intentosq; opifices ſuo quenq; operi, & ludos literarum ſtrepere diſcentium uocibus: ac repletas ſemitas inter uulgus aliud puerorum & mulierum huc atq; illuc euntium, quà quenq; ſuorum uſuum cauſæ ferrent: nihil uſquam non pauidis modo, ſed ne mirantibus quidem ſimile circunſpiciebat, omnia inquirens oculis, ubi nam bellum fuiſſet. adeo nec amotæ rei uſquam, nec oblatæ ad tempus ueſtigium ullum erat: ſed ita omnia con ſtanti tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri poſſet. Victus igitur patientia hoſtium, ſenatum eorum uocari iuſsit. Soli adhuc, inqt, Thuſculani uera arma, ueraſq; uires, quibus ab ira Romanorum ueſtra tutaremini, inueniſtis. ite Romam ad ſenatum. æſtimabunt patres utrum plus antè pœnæ, an nunc ueniæ meriti ſitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi poteſtatem à me habueritis, precibus euentum ueſtris ſenatus quem uidebitur dabit. Poſtquam Romam Thuſculani uenerūt: ſenatuſq; pauloante fidelium ſociorum mœſtus in ueſtibulo curiæ eſt conſpectus: moti extemplo patres, uocari eos iam tum hoſpitaliter magis, quàm hoſtiliter iuſſere. Dictator Thuſculanus ita uerba fecit. Quibus bellum indixiſtis, intuliſtiſq;, Patres conſcripti, ſicut nunc uidetis nos ſtantes in ueſtibulo curiæ ueſtræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibuſq; ueſtris proceſsimus. hic noſter, hic plebis noſtræ habitus fuit, eritq; ſemper, niſi ſi

quando à uobis, proq; uobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus uestris, & exercitibus: quòd oculis magis, quàm auribus crediderunt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerũt. pacem quam nos præstitimus, eam à uobis petimus: bellum eò, sicubi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundũ est, inermes experiemur: hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellũ indixistis: etsi re uicta rebus uerbis confutare nihil attinet: tamen etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in uos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tantum ferè uerborum ab Thusculanis factum. pacem in præsentia, nec ita multo pòst ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, felicitate in Thusculana expeditione, utrobique singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis militaribus trib. in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lucio V. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Censoribus quoq; eguit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, censores alij uitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit.

fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. Fugere senatum testes tabulas publicas census cuiusque, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obæratam plebem obiectari alijs atque alijs hostibus. paßim iam sine ullo discrimine bella quæri: ab Antio Satricū, ab Satrico Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma ciuium magis quàm hostium odio, ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant: aut consistere in concione, ubi aliquando audiant uocem tribunitiam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quòd si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neque delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initáq; ratione minuendi eius, sciat unusquisque quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoque neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ utraque simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque iuniores nomina dabant. cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino cōsedisse nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptū certamen quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quàm propè illatū mœnibus ipsis bellū ualuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatū, nullum exercitum

citum conſcriptum Romæ, nullum ducem certum eſſe: patres ac plebem in ſemetipſos uerſos: occaſionem rati duces eorũ, raptim agmine facto peruaſtatis protinus agris ad portam Collinam ſigna intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum ad arma, concurſumq́; in muros atq; portas eſt: tandemq́; ab ſeditione ad bellum uerſi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magiſtrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum eſt (tantus eius magiſtratus terror erat) ſimul hoſtes à mœnibus receſſere, & iuniores Romani ad edictum ſine detrectatione conuenere. Dum conſcribitur Romæ exercitus, caſtra interim hoſtium haud procul Allia flumine poſita. inde agrum late populantes, fatalem ſe urbi Romanæ locum cepiſſe inter ſe iactabant: ſimilẽ pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. etenim ſi diem contactum religione, inſignemq́; nomine eius loci timeant Romani, quãto magis Allienſi die Alliam ipſam monumentum tantæ cladis reformidaturos? ſpecies profecto his ibi truces Gallorum ſonumq́; uocis, in oculis atque in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipſas uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant ſpes ſuas. Romani contrà, ubicunque eſſet Latinus hoſtis, ſatis ſcire eum eſſe, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum inſignem memoria cladis irritaturum ſe potius ad delendam memoriam dedecoris, quàm ut timorem faciat, nequa terra ſit nefaſta uictoriæ ſuæ. quin ipſi Galli ſi offerantur, illo loco ſe ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetẽda patria, ut poſtero die ad Gabios: tunc cum effecerint nequis hoſtis qui mœnia Romana intraſſet, nuncium ſecundæ aduerſæq́; fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum

tum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;, Vides'ne tu, inquit, A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maioris'ue quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq;, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesq; inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul uobis uiolatis, nobisq; per uestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dißipati ordines sunt: deinde, postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt: consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dißipati locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se recepissent, extemplo ureretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ. tum ad caput belli Præneste uentum. id non ui, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitoliũ tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit: Iupiter, atque diui omnes hoc dederũt,

ut T.

ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die x x. quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus aequatus patritiorum, plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quòd genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres, qui dederant, poenituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. quibus uelut circumuentis, cum id falsò nunciatum esset, dum praesidio ut essent, citati feruntur, ne autore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias praecipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes caeduntur, caeduntq;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobique proditae temeritate atque inscitia res. quicquid superfuit fortunae populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quae ubi Romam sunt relata, primum dictatorē dici placebat: deinde, postquam quietae res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. otiumq; inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quòd Praenestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ascripti. Rebusq; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio

II. Licinio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia, & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanque trepidi nuncij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contrà eo uiolentior tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec cōditiones impositæ patribus, nequis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamēto plebi sumpto, mora delectui nō est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatioq; non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoq; temporis grauior. quippe à Volscis timētibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contrà etiam in hostico morandi erat causa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus paßim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta, Romam utrinque exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantū abesse spes ueteris leuandi fœnoris,

ris, ut tributo nouum fœnus cõtraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirẽt, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patritios omneis coacta principum opibus fecit, L. Aemylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut aduersus Latinos, Volscosq́;, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant: nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: unum ad præsidium urbis: alterum, qui, si qui alibi motus extitisset, ad subita belli mitti posset. tertium longe ualidißimum P. Valerius & L. Aemylius ad Satricum duxere. ubi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & ut nondum satis claram uictoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaq́; Latinæ maximè legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq́; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterẽt, ab equite maxime cæsi. castra capta, direptaq́;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in uestigijs sequeretur, plus tamen timor, quàm ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis appa-

ratu

ratu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad ſubeundũ pugnæ caſum. Seditio tum inter Antiates Latinoſq; coorta, cum Antiates uicti malis, ſubactiq; bello, in quo & nati erant & conſenuerant, deditionem ſpectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perſeuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, poſtquam utriſq; apparuit, nihil per alteros ſtare quo minus incepta perſequerentur. Latini profecti à ſocietate pacis, ut rebantur, inhoneſtæ ſeſe uindicauerunt. Antiates incommodis arbitris ſalutarium conſiliorum remotis, urbem agroſq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volſcos in armis retinere potuerant: eò erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduerſæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius ſuperfuit urbis, cũ faces pariter ſacris profaniſq; inijcerent, quàm matris Matutæ templũ. inde eos nec ſua religio, nec uerecũdia deûm arcuiſſe dicitur, ſed uox horrẽda edita templo cum triſtibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouiſſent. incenſos ea rabie impetus Thuſculum tulit, ob iram, quod deſerto communi concilio Latinorum non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in ciuitatem ſe dediſſent. patentibus portis cũ improuiſo incidiſſent, primo clamore oppidum præter arcem captũ eſt. in arcẽ oppidani refugêre cum coniugibus ac liberis: nuntioſq; Romam, qui certiorem de ſuo caſu ſenatum facerent, miſere. Haud ſegnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thuſculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militũ duxere. clauſas portas Thuſculi, Latinoſq; ſimul obſidentium atq; obſeſſorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc arcem oppugnare, terrere unà ac pauere. aduentus

Romanorum mutauerat utriusque partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obijces portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romã est reductus. Quanto magis prospe ris eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in ur be uis patrum in dies miseriæq; plebis crescebant, cùm eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaque cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœná'que in uicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiã plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta ui ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendos'que ulli uiro acri, experientiq; animus esset: possessionemq; honoris usurpati modo à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuũ patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (ut plerunq; solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis uiri tum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus cõtemptor

eius

eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem uiro, tamen plebeio: ea'que ipsa affinitas haud spreta gratiam Fabio ad uulgum quæsierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitij tribuni militum domo sorores Fabiæ cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent: lictor Sulpitij cum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) uirga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit miranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit. frequentia quoque prosequentium rogantium'que nunquid uellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis uisum: sui'que ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisque minime anteiri uult, pœnituisse. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte uidisset, percunctatus satin' saluæ? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificã, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eã esse causam doloris, quòd iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iußit: eosdẽ propediem domi uisuram honores, quos apud sororẽ uiderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescẽte, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerum nouandarum propter ingentem uim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullũ speraret. accingẽdum ad eam cogitationem esse, conando agendo'que iam eò gradũ fecisse plebeios, unde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tã honore quàm uirtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo

in magiſtratu ſibimetipſi uiã ad cæteros honores aperi= rent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulga uere leges omnes aduerſus opes patriciorum, & pro com modis plebis, unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod uſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, trien nio æquis portionibus perſolueretur. alterã de modo agro rum, ne quis plus quingẽta iugera agri poßideret. tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, conſulumq́; utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ ſine cer= tamine maximo obtineri non poſſent. Omniũ igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorum diſcrimine propoſito, cõterriti patres cum trepidaſſent, publicis priuatisq; conſilijs nullo reme= dio alio præter expertam multis iã antè certaminibus in= terceßionem inuento, collegas aduerſus tribunitias roga= tiones comparauerunt. qui ubi tribus ad ſuffragiũ ineun= dum citari à Licinio Sextioq; uiderunt: ſtipati patrũ præ ſidijs nec recitari rogationes, nec ſolenne quicquam aliud ad ſciſcendum plebi fieri paßi ſunt. Iamq; fruſtra ſæpe concilio aduocato cum pro antiquatis rogationes eſſent: Bene habet, inquit Sextius, quandoquidem tantum inter= ceßionem pollere placet, iſto ipſo telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militũ crean= dis. faxo ne iuuet uox iſta, Veto, qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædilium tribunorumq́; plebis nulla ſunt habita. Licinius Sextius'que tribuni plebis refecti nullos curules magiſtratus creari paßi ſunt. ea'que ſoli= tudo magiſtratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quin= quennium urbem tenuit. Alia bella opportune quieuere.

Veliterni

Veliterni coloni gestiētes otio, quòd nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursauere, & Thusculum oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis ueteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, uerecundia maxime non patres modo, sed etiam plebem mouit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquam tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem habuere: ingentiq; cōtentione exercitu scripto profecti non ab Thusculo modo submouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebātur q; haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. antè noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res uertebantur. nam præter Sextium Liciniumq; latores legum iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoq; tribunus militum Stolonis socer quarū legum autor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cū octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legū fuissent, quinq; soli erant: & (ut ferme solent, qui à suis desciscūt) capti, & stupentes animi uocibus alienis id modo, quod domi præceptum erat, intercessioni suæ prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse, in aduētum militum comitia differri debere, ut uniuersa plebes de suis cōmodis suffragium ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores patrū

productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populũ, fatigabant. auderent'ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? ut singuli propè trecentorum ciuiũ possiderent agros, plebeio homini uix ad tectum necessariũ, aut locũ sepulturæ, suus pateret ager? an placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius, quàm sortem creditũ soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Hæc indigna, miserandaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientiũ indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus unquam fore affirmabant, nisi alterum ex plebe consulem custodẽ suæ libertatis plebs fecisset. contemni iã tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa uim frangat intercedendo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio cõmunicato nunquã plebem in parte pari reipublicæ fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem utique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus'ne in locis sua uolũtate imperituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat:

&

& seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nũquid enim socordius, aut segnius rempublicam administrari post P. Licinij Calui *tribunatũ, qui primus ex plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quæstores quoque, sicut tribunos militum, paucis antè annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum* Romanum *pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populũ* Romanũ *uere exactos ex urbe* Reges, *& stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebẽ uentura omnia, quibus patricij excellant, imperiũ atq; honorem, gloriã belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda.* Huius *generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationem promulgant, ut pro dumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq́; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui* Velitras *obsidebat.* Prius *circumactus est annus quàm à* Velitris *reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati* T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio *statim anni ad ultimam dimicationem de legibus uentum: & cum tribus uocarentur, nec in-*

terceßio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoq; latores aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armãt: concilioq; plebis indicto tribus ad suffragium uocant. cũ dictator stipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumq; consedisset, atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq; : & quanto iure potentior interceßio erat, tantum uinceretur fauore legum ipsarum latorumq; : & uti rogassent primæ tribus dicerent. tum Camillus, Quandoquidẽ, inquit, Quirites iam uos tribunitia libido, nõ potestas regit, & interceßionem seceßione quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, qua peperistis: non reipu. magis uniuersæ, quàm uestra causa dictator interceßioni adero: euersumq; uestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius interceßioni collegarum cedunt, nihil patricium magistratum inseram concilio plebis: si aduersus interceßionẽ tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, uim tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum cõtemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturũ, exercitum extemplo ex urbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebẽ, idq;

plebs

plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingenûm millium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritũ ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingenium, tum quòd ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator, quẽ quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset? & quòd eundẽ M. Furium dictatorẽ insequens annus habuit, haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quòd eo tempore, quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi qua se in ordinem cogi uidebat, obsistere potuit: aut ne illas quidẽ, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quòd usq; ad memoriam nostram tribunitijs consularibusq; certatũ uiribus est, dictaturæ semper altius fastigiũ fuit. Inter priorẽ dictaturam abdicatam nouamq; à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum cõcilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebãt, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul cõsulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militum fuerat, magistro equitũ de plebe dicto. Id ægre patres passos accipio: dictatorẽ propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius quàm tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod dißimulando petebant, plebem. nonum se annum iam uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolu-

mento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribunitiæ potestatis. primo intercessione collegarum in leges suas pugnatũ esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorẽ obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & commoda morari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplo, si uelit, habere posse. quæ munera quando tandẽ satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis cõmodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiæ populi Rom. id postulare, ut ipse fœnore leuetur: & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur: per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunitijs declararent uoluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse quod eosdem reficerẽt tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi uelint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq́; inde cæteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq́;, quàm spe ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse. Neq; nouum, neque inopinatũ mihi sit Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiam

audiam: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis cõmodis aduersatos esse. quorum alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse, ut per nos aucta potius, quàm imminuta maiestas earum gentiũ, inter quas nos esse uoluistis, dici uere posset. illud alterum pro me maioribusq; meis cõtendere ausim Quirites (nisi quæ pro uniuersa republica fiant, ea plebi tanquã aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, sciẽtes fecisse, nec ullum factum, dictum'ue nostrum contra utilitatem uestram, & si quædam contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus: sed unus Quiritiũ quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? Sub cõditione, inquit, nos reficietis decimũ tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, inquit, nostras, seu placẽt, seu displicent, seu utiles, seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuem succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Nõ, inquit, licebit, tu de fœnore atque agris quod ad uos omnes pertinet,

net, iubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas. aut omnia accipe: aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu nō tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patritius, siquis (quod illi uolunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrum Quirites ferret? nūquam'ne uos res potius, quàm autores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus: quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid rogatio qualis est, quam à uobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simulima. Consules, inquit, rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patricios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicum modo, cum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetis'ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in cōmune honores uocare? ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrunque ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam cōsortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius uenis, nisi partem pe-

tendo

tendo totũ traxeris? Timeo, inquit, ne ſi duos licebit crea ri patricios, neminem creetis plebeium. Quid eſt dicere a= liud? quia indignos ueſtra uoluntate creaturi nõ eſtis, ne= ceßitatem uobis creandi quos non uultis, imponam. quid ſequitur, niſi ut ne beneficium quidem debeat populo, ſi cũ duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege ſe, non ſuffragio creatũ dicat? Quomodo extorqueant, non quo= modo petant honores, quærunt: & ita maxima ſunt ade= pturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occaſio nibus potius quàm uirtute petere honores malunt. Eſt ali quis qui ſe inſpici, æſtimari faſtidiat? qui certos ſibi uni honores inter dimicantes cõpetitores æquum cẽſeat eſſe? qui ſe arbitrio ueſtro eximat? qui ueſtra neceſſaria ſuf= fragia pro uoluntarijs, & ſerua pro liberis faciat? omitto Licinium Sextiumq;, quorum annos in perpetua poteſta= te tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis eſt ho= dic in ciuitate tam humilis, cui non uia ad conſulatum faci lior per iſtius legis occaſionem, quàm nobis ac liberis no ſtris fiat? ſi quidem nos ne cum uolueritis quidem creare interdum poteritis, iſtos etiam ſi nolueritis neceſſe ſit. De indignitate ſatis dictum eſt (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auſpicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atq; iniuria eſt, loquar? auſpicijs hanc urbem conditam eſſe, auſpicijs bello ac pa= ce, domi militiæq; omnia geri, quis eſt qui ignoret? penes quos igitur ſunt auſpicia more maiorũ? nempe penes pa= tres. nã plebeius quidẽ magiſtratus nullus auſpicato crea= tur: nobis adeo propria ſunt auſpicia, ut non ſolum quos populus creat patritios magiſtratus, nõ aliter quàm auſpi cato creet, ſed nos quoq; ipſi ſine ſuffragio populi auſpi= cato interregem prodamus, & priuatim auſpicia habea=

mus

mus, quæ isti ne in magristratibus quidem habent. Quid igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludāt nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occinerit auis? parua sunt hæc. sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerūt. nunc nos tanquā iam nihil pace deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. uulgo ergo pōtifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancylia, penetralia, deos deorumq; curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferentur: nō magistratus creentur: nec cēturiatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnēt, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cū qua omnis humana societas tollitur. Omniū rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Appij ad id modo ualuit, ut tempus rogationum iubēdarum proferretur. Refecti decumum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorū ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam uia facta ad consulatū uidebatur. Hac uictoria cōtenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militum crearētur. creati A. & M. Cornelij iterū, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI.

Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama

fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumē autor est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituū cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autoribus magis adducor ut credā decē haud minus post annos ea acta; hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria pristinæ cladis attulerant, uictoria fuit. multa millia Barbarorū in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quòd passim eos simul pauor terrorq; distulerant, ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum, plebis'que triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina dictator, senatusq; uictus, ut rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus COS. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij se autores futuros negabant, prope secessionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium certaminum uenit. cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse: meritoq; id, siquando unquam aliâs, deûm immortalium causa libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent,

rent, & dies unus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patricijs est iuuenibus, sc id honoris deûm immortaliũ causa libenter acturos, ut ædiles fierent. quibus cũ ab uniuersis gratiæ actæ essent, factum senatus consultum, ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres autores omnibus eius anni comitijs fierent.

DECADIS I.
LIBER VII.

NNVS *hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, et curuli ædilitate. hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero cõsulatu. Plebes consulatũ* L. *Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatẽ Cn. Quintio Capitolino, &* P. *Cornelio Scipioni suarũ gẽtium uiris gratia campestri ceperunt.* L. *Sextio collega ex patribus datus* L. *Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de* Hernicorum *defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerũ, ac iustitio simile otium fuit: nisi quòd non patientibus tacitum tribunis, quòd pro consule uno plebeio tres patritios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; ijsdem auspicijs creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi*

iubendi ediles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, cōuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. & ab seditione, & à bello quietis rebus, nequando à metu ac periculis uacarēt, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desyderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinq; & XXX. annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quòd pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post cōditam urbem lectisternium fuit. & cum uis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, uictis superstitione animis ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modò spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes haud indecoros motus more Thusco dabāt. imitari deinde eos iuuentus simul incōditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erāt. Accepta itaq; res, sæpiusq; usurpando excitata. uernaculis artificibus, quia hister Thusco uerbo ludio uocabatur, no

men histrionibus inditum: qui non sicut antè Fescennino uersu similem incompositum temere, ac rudem alternis ia ciebant: sed impletas modis satyras descripto iam ad tibi cinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uo cem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante ti-bicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis uigēte motu, quia nihil uocis usus impediebat. inde ad ma num cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipso rum uoci relicta. Postquàm lege hac fabularum ab risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarū actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit. quæ inde exodia postea appellata, consertaq; fabel-lis potissimum Atellanis sunt. quod genus ludorū ab Oscis acceptum tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorum quoq; prima origo ponēda uisa est, ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilē in-saniam uenerit. nec tamen ludorum primum initium pro cu randis religionibus datum aut religione animos, aut cor-pora morbis leuauit. quinctiā cum medios forte ludos cir-cus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id uero uelut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaq; C. Genutio, L. Aemylio Mamerco secundum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, quàm corpora morbi afficerent, repetitum ex se-

niorum

niorum memoria dicitur pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem claui figendi causa dici iußit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinarium magistrum equitū dixit. Lex uetusta est priscis literis uerbisq; scripta, ut qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clauū pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templum est. eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum sit. Volsinijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monimentorum autor Cintius affirmat. M. Horatius cōsul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à cōsulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est. intermiſſo deinde more digna etiam per se uisa est res, propter quam dictator crearetur. qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipub. gerēdæ, ac non soluendæ religione gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq; omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu ui, seu uerecundia uictus dictatura abijt. neq; eo minus principio insequētis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II. coss. dies Mālio dicitur à M. Pōponio tribuno plebis. acerbitas in delectu non dāno modo ciuiū, sed etiā laceratione corporū lata, partim uirgis cæsis, qui ad nomina nō respōdiſſent, partim in uincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingeniū atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostētatione sæuitiæ ascitum, quam non magis in alienis, quàm in proximis, ac sanguine ipso suo exerceret.

criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quòd filium iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, cõgressu æqualium prohibitum in opus seruile, propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac uexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguum naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis iritatus est animus. quin contrà se quoq; parenti causam inuidiæ atq; criminũ esse ægre passus, ut omnes dij hominesq; scirent, se parenti opem latam quàm inimicis eius malle, capit consiliũ rudis quidem atq; agrestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in urbem, atq; à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrẽ spes erat aut criminis aliquid noui, aut cõsilij ad rem agendam deferre) salute accepta, redditaq;, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se
eum

eum extemplo transfixurum minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrũ ante oculos micare, se solum inermem, illum praeualidum iuuenem, & , quod haud minus timendũ erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in quae adactus est uerba. & prae se deinde tulit, ea ui subactum se incepto destitisse. nec perinde ut maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri, ita aegre habuit filium id pro parente ausum : eoq́; id laudabilius erat, quòd animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causae dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cùm eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos uocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiaeq; ad conciliandum gratiam meritis, ut qui rure, & procul coetu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terrae, seu qua ui alia IV
forum medium ferme specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam uoraginem coniectu terrae, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quàm deum monitu quaeri coeptum quo plurimum populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum uates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonum, quam arma, uirtusq́; esset. Silentio facto templa deorum immortalium, quae foro imminent, Capitoliumq́; intuentẽ, & manus nunc in coelum, nunc in patentes terrae hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse : equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaq́; ac fruges super eum à multitudine uirorum ac mu-

 lierum

lierum congestas: lacumq; Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura non deesset, siqua ad uerum uia inquirentem ferret. nũc famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidẽ. & lacus nomẽ ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationẽ eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquã misisset, primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq; id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita cõmunicatos honores prospere, aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem ualuisse? uindicasse ipsos suum numẽ, sua auspicia: quæ ut primum cõtacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patritiorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Prius quàm dictator legionesq; nouæ in

Hern

Hernicos uenirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi ualli res Hernicis abfuit, adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq́;, quorum uirtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas uirtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti antè dedecoris memores, neque ignari auctarum uirium hostis, suas quoque uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eo etiam, quòd ut duplex acciperent stipendium decreuerant, spei animorumq́; impleuere. immunes quoque operum militarium erant, ut in unum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior uirtus esset. Duum millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme utrinque spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus uanior erat, consulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore prouolant ante signa, & nouam integrant pugnā. neq; sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq́; robore se obiecissent. Tunc inter

primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostem, neq; pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facile dictu est: nisi quòd perpetua fortuna utriusq; populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem ne ante meridiem signum dare posset: eò in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit, quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius, & C. Licinius Caluus Consules in Hernicos exercitum duxissent, neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ antè querimoniæ ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellũ Ty-

burti

burti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum causa & ab Licinio cõsule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatum, obuiam eundum praua cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem autorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici causa dictatorẽ creatum arbitrer, inclinat animus. eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cũ tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset: prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima uoce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimũ uirum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorũ silentium fuit, cum & abnuere certamen uererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. Filius, qui patrem à uexatione tribunitia uindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit: Iniussu tuo, inquit, imperator extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum di-

ctator, Macte uirtute, inquit, hac pietate in patrē, patriamq; T. Manli esto, perge, & nomē Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. armatum adornatumq; aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis uisum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, nequaquam uisu ac specie æstimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq; & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaq; in armis habilibus magis quàm decoris species, non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio uana, sed pectus animorū iræq; tacitæ plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq; pendentibus: Gallus uelut moles superne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto cum scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armaq;, uno alteroq; subinde ictu uentrem, atq; inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactū uno torque spoliauit, quē respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progreßi, laudantes gratulantesq; ad dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incōdita quædam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum, celebra-

tum dein

tum deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit. dictator coronã auream addidit donum, mrusq; pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tyburtem agrum, atq; inde societate belli facta, commeatuq; benigne ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus COS. *cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitũ duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, fœdæ populationes in Lauicano, Thusculanoq;, & Albano agro haud dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce* COS. *contenta respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex autoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detrectante militiam sacramento adegit. Pugnatũ haud procul porta Collina est totius uiribus urbis, in conspectu parentum coniugumq; ac liberorũ: quæ magna etiam absentibus hortamẽta animi, tum subiecta oculis simul uerecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna utrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum, fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petũt. palati à* COS. *Petilio haud procul Tybure excepti, egreßis ad opem ferendam Tyburtibus simul cum his intra portas cõpelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab* COS. *gesta est res. Et* COS. *alter Fabius prælijs primũ paruis, postremo una insigni pugna cũ hostes totis*

adorti

C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna uis militum ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste uenisse, atq; inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utriq; placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusq́;, quorum omnis in impetu uis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemq́; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites ægre id patientes primo in stationibus uigilijsq́; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quòd non iußissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum uictoriam censeat. eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq́; militibus centuriones: nec in circulis

modo

modo fremere, sed iam in principijs ac prætorio in unum sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem cre- scere turba, & uociferari ex omnibus locis ut extemplo ad dictatorẽ iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tul- lius, ut uirtute eius dignum esset. Septimum primum pi- lum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu, qui qui- dem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is præ- cedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantiq; Sul- pitio non turbam magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientißimum militem, Scilicet dictator, in- quit, condemnatum se uniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè ignominiæ causa destitutum sine armis, orauit me ut suam causam apud te agerem. Equidem sicu- bi loco ceßũ, si terga data hosti, si signa fœde amissa ob- ijci nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum cen- serem, ut nos uirtute culpam nostram corrigere, & abole re flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Al- liam fusæ legiones eandem, quam per pauorem amiserant, patriam profectæ postea ab Veijs uirtute recuperauere. nobis deûm benignitate, felicitate tua populiq; Romani & res & gloria est integra: quanquam de gloria uix di- cere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas ab- ditos intra uallum omnibus cõtumelijs eludunt: & tu im- perator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum si- ne animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, ut te man corum ac debiliũ ducẽ iudicares esse. quid enim aliud esse causæ credamus, cur ueteranus dux fortißimus bello com- preßis, quod aiunt, manibus sedeas? utcũq; enim se habeat res, te de nostra uirtute dubitasse uideri, quàm nos de tua uerius est. Sin autẽ nõ tuũ isthuc, sed publicũ est consiliũ,

& con

& consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab urbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso ut quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias: tum uincere cupimus, tum duce te uincere: tibi lauream insignem deferre, tecum triumphãtes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat: tamen facturum quod milites uellent, se recepit: Tulliumq; secreto, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitũ disciplinæ militaris, ne sui, ne'ue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualẽ mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen uidendum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum, ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra uallũ Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac pro

ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant: ni celeriter direptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animus quàm uiribus fretus ad certamen descenderet, omnia circunspicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atque externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centū admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neque inde antè moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde ubi digressos repente uiderunt, & ipsi auidi certaminis in præliū ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans, rogitansq; siccine pugnaturos milites spopondisset? ubi illi clamores sint arma poscentiū? ubi minæ iniussu imperatoris præliū inituros? en ipsū imperatorē clara uoce uocare ad præliū, & ire armatū ante prima signa. ecquis sequeretur eorū, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebāt: itaq; tātos pudor stimulos admouit, ut ruerēt in hostiū tela alienatis à memoria

periculi

periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labantem una parte uidit aciem, signa in læuum cornu confert, quò turbam hostium cõgregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorum uisi sunt: tum metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. ubi cũ occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostiũ munimentis, ad montes syluasq; uertũt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: et eorũ, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpitius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodẽ anno & à coss. uario euentu bellatum. nã Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incaute atq; inconsulte aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantũ ibi cladis acceptum, quàm quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri: quam Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pomptina, et Publilia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti. et de ambitu à C. Petilio tribuno plebis autoribus patribus tũ primum ad populum latum est: eaq; rogatione nouorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud

æque patribus læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss. de unciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eã cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoq; hostes exorti duplici crimine: quòd & cũ Tarquiniẽsibus iuuentus eorũ militauerat: et eos, qui Falerios perfugerant, cum male pugnatum est, repetẽtibus fœcialibus Romanis nõ reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum Priuernatẽ, integrum pace longinqua induxit: militemq; præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam: quod nihil in publicum secernendo augenti rẽ priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent: uocatis ad concionem militibus, Castra nunc, inquit, uobis hostium, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in acie operam nauaturos: nec prædæ magis, quàm pugnæ paratos esse. Signum poscũt ingẽti clamore: celsiq;, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictum est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quẽadmodũ exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stricto gladio in hostẽ impetum facit: sequuntur Tullium antesignani omnes: primoq; impetu auertêre hostem: fusum inde ad oppidũ persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. Ab altero COS. nihil memorabile gestum: nisi quòd legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum uectigal inopi ærario additum esset, autores fuerunt. cæterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret,

capite

capite sanxerunt;. nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate *sua lege decem millibus æris est dãnatus: quòd mille iugerum agri cum filio poßideret, emancupandoq́; filium fraudem legi fecisset.* Noui COSS. *inde* M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. *duo bella habuere: facile alterum cum* Tyburtibus, *quod* Lenas *gesßit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit.* Falisci, Tarquinienses'que *alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quod sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibus'que prælatis incessu furiali militem* Romanum *insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde ubi consules, legatiq́;, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant, increpabant'que, uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, uelut cæci ruebant. discusso itaque uano apparatu hostium cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciem: castrisq́; etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt militaribus iocis cum apparatum hostium, tum suum increpantes pauorem.* Concitatur *deinde omne nomen* Hetruscum: & Tarquiniensibus Faliscis'que *ducibus ad* Salinas *perueniunt. aduersus eum terrorem dictator* C. Martius Rutilius *primus de plebe dictus magistrum equitũ item de plebe* C. Plautium *dixit.* Id *uero patribus indignum uideri, etiam dictaturam in promiscuo esse: omniq́; ope impediebant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur'ue. eo prõptius cuncta ferente dictatore populus iußit. profectus ab urbe utraq́; parte* Tyberis, *ratibus exercitu*

quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palantes oppreßit: castra quoque nec opinato aggressus cepit. & VIII. millibus hostiũ captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu triũphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quòd duo patricij consules creabantur: intercedentibusq; tribunis interrex Fabius aiebat in XII. tabulis legem esse: ut quodcunque postremum populus iußisset, id ius ratumq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrent comitia ualuissent: duo patricij Coß. creati sunt C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringẽtesimo anno quàm urbs Romana condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coß. ambo ex interregno magistratum inierc C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum Coß. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt uastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coß. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum uirtutis ducebant esse, ut accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam

magistratus fiat consulatus: aut poßidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se uiuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi non poßint? uel reges, uel decemuiros, uel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios Coß. uideant, nec inuicem pareatur, atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni autores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multi'que per seditiones acti comitiales dies: postremo uictæ perseuerantia Coß. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumq; non campum iam solum, sed etiam urbem captam atq; oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti a parte populi per infrequẽtiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Coß. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusq; ad deditionem pugnatum: Sassula ex his urbs capta. cæteraq; oppida eandem fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti nobilißimus quisque, qui Romam mitteretur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui mißi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæsi ac securi percußi,

id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res *bello bene gestæ ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti.* Non *eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi* Romanæ. *nam etsi unciario fœnore facto leuata usura erat: forte ipsa obruebantur inopes: nexumq; inibant. eo nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam, publica'ue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati,* C. *Sulpitius Peticus quartum,* M. *Valerius Publicola iterũ.* In *bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes: exercitum conscriptum, armatumq; iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum* Romanum *uenturos esse.* Censuit *igitur senatus neutram negligendam rem esse. utroque legiones scribi: consules'que sortiri prouincias iussit.* Inclinauit *deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas salinas: prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutẽ eius populi inter prædatores fuisse.* Itaq; *Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit.* T. Manlium *Lucij filium dixit.* Is, *cum sibi magistrũ equitum* A. Cornelium *Cossum dixisset: consulari exercitu cõtentus, ex autoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in uerbis hostium uis maior ad bellum significandum, quàm in suis factis, qui*

ctis, qui per populationem Romanos laceßierant, eſſet, uerus belli terror inuaſit: & quàm non ſuarum uirium ea dimicatio eſſet, cernebant: pœnitebatq́; populationis. et Tarquinienſes execrabantur defectionis autores: nec arma, aut bellum quiſquam apparare, ſed pro ſe quiſque legatos mitti iubebat ad petendam erroris ueniam. Legati ſenatũ cum adiſſent, ab ſenatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum ſacra bello Gallico acceptarite procuraſſent: ut Romanos florentes ea ſui miſericordia caperet: quæ ſe rebus adfectis quondam populi Romani cepiſſet: conuerſiq́; ad delubra Veſtæ, hoſpitium Flaminum, Veſtaliumq́; ab ſe caſte ac religioſe cultum inuocabãt. Ea'ne meritos crederet quiſquam, hoſtes repente ſine cauſa factos? aut ſi quid hoſtiliter fecißent, cõſilio id magis, quàm furore lapſos feciſſe? ut ſua uetera beneficia, locata præſertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemq́; populum Romanũ ac felicißimum bello ſibi deſumerent hoſtem, cuius afflicti amicitiam cepiſſent? ne appellarent conſilium, quæ uis ac neceßitas appellanda eſſet. Tranſeuntes agmine infeſto per agrum ſuum Tarquinienſes, cum præter uiam nihil petiſſent, traxiſſe quoſdã agreſtium populationis eius, quæ ſibi crimini detur, comites. eos, ſeu dedi placeat, dedere ſe paratos eſſe: ſeu ſupplicio affici, daturos pœnas. Cære ſacrarium populi Romani, diuerſorium ſacerdotum, ac receptaculum Romanorũ ſacrorum, intactum inuiolatumq́; crimine belli, hoſpitio Veſtalium cultuq́; dijs darent. Mouit populum non tã cauſa præſens quam uetus meritum, ut maleficij quàm beneficij potius immemores eſſent. itaque pax populo Cæriti data: inducias'que in centum annos factas in ſenatuſconſulta referri placuit. In Faliſcos eodem noxios crimine,

uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbiũ temperatum: legionibusq; Romam reductis reliquum anni muris turribusq; reficiendis consumptũ. & aedes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia cõsularia certamẽ patrũ ac plebis diremit: tribunis negãtibus passuros comitia haberi, ni secundũ Liciniam legẽ haberentur: dictatore obstinato tollere potius totũ è rep. consulatũ, quàm promiscuũ patribus ac plebi facere. Prolatãdis igitur comitijs cũ dictator magistratu abijsset: res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniae patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi foenoris ingrauescentis erat: curaeq; priuatae in certaminibus publicis erumpebant. quorum taedio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiae causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolae datus è plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis, noui consules foenebrem quoq; rem, quae distinere unanimos uidebatur, leuare aggressi, solutionem alieni aeris in publicam curam uerterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniae appellarũt. Meriti aequitate curaq; sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemylius: qui rem difficilimam tractatu, & plerunque parti utrique, semper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quàm facultatibus, aut aerarium mensis cum aere in foro positis dissoluit, ut populo

prius

prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusque exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cum cōiurasse duodecim populos fama esset, dictatorē dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusq́; consultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Aemylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem ut ambo patricij consules crearētur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, et M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritū leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus. quidā Cæsonem, alij C. cognomē Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquinienses, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quàm cum hominibus, urendo populandoq́;, gesserunt bella. cuius lentæ uelut tabis senio uicta utriusque pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patricij consules erant: qui rationem eius se habituros negabant. sed & ipse constantia inceptum obtinuit: & tribuni omni ui recupe-

rando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cũ ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium nõ æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam, censuram quoq; in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equit. dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quàm censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe cõsul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeiũ consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset: signaq; eôdem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euẽtus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq;, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximũ castris Gallorum capere potuit, uallum ducere cœpit. Gẽs ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul uisis Romanorum signis ut extemplo præliũ initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos: perculsos pauore rata, simul opportuniores, quòd intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab

Romanis nec opus intermissum: triarij erant, qui muniebant: & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter uirtutem locus quoque superior adiuuit, ut pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur. oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta: cum cursu pene in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cũ ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios: stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum digressis supererat moles. nanque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorẽ hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, et quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd cõsul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero materi propè traiecto cessèrat parumper ex acie. Iam'que omissa cunctando uictoria erat, cum consul uulnere alligato reuectus ad prima signa, Quid stas miles? inquit. nõ cũ Latino Sabinoq; hoste res est, quem uictum armis socium ex hoste facias. in belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina ualle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. cõplete eadem strage campos, qua montes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferenda sunt signa, & uadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati,

qui

quibus nec certa imperia, nec duces essent, uertunt impetum iri suos: fusiq; per campos, et præter castra etiam sua fuga prælati, quod editißimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, uictorē exercitum, opulētumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. moram triumpho uulnus consulis attulit. eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam cōsulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, collegā Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: mußātesq; inter se rogitabāt, num quem plebeij consulis pœniteret? simul dictatorē increpabant: qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset: ut se ipse cōsulem dictator crearet. Annus multis, uarijsq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis mōtibus, quia hyemis uim pati nequiuerāt: per cāpos, maritimaq; loca uagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: oraq; litoris Antiatis, Laurens'que tractus, & Tyberis ostia: ut prædones maritimi cum terrestribus congreßi ancipiti semel prælio decertarent: dubijq; discesserint, in castra Galli, Græci retro ad naues, uictos se, an uictores putarēt. Inter hos longe maximus extitit terror: concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus

bus milites Romanis datum: absisterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides nõ tenuisset: extendere omnes imperij uires consules delectu habendo iussit. ciuili quippe standum exercitu esse, quãdo socialis coetus desereret. Vndiq; non urbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumq́; trecenorum. quem nunc nouum exercitum, si qua externa uis ingruat, hæ uires populi Romani, quas uix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant. adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias luxuriamq́;. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur. redierantq́; res ad Camillum: cui unico consuli uel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, uel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duabus legionibus urbi præpositis, octo cũ L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimã oram tutari, Græcosq́; arcere litoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset: quia neque in campis congredi nulla cogente re uolebat: & prohibendo populationibus, quos rapto uiuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi VI cum stationibus quieti tempus tererẽt, Gallus processit magnitudine atque armis insignis: quatiensq́; scutum hasta cum silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Vale

rius

rius tribunus militum, adolescens: qui haud indigniorẽ eo decore se, quàm T. Manlium ratus, prius sciscitatus consu lis uoluntatem, in medium armatus processit. Minus insi= gne certamen humanum numine interposito deorum fa= ctum. nanq; conferenti iam manum Romano coruus repẽ te in galea consedit in hostem uersus. quod primo ut augu rium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde si diuus, si diua esset, qui sibi præpetẽ misisset, uolens pro= pitius adesset. dictu mirabile: tenuit non solum ales captã semel sedem: sed quotiescunq; certamen initum est, leuans se alis, os oculosq; hostis rostro & unguibus appetijt: do= nec territum prodigij talis uisu, oculisq; simul ac mẽte tur batum Valerius obtruncat. coruus è conspectu elatus oriẽ tem petit. Hactenus quietæ utrinque stationes fuere. Post= quam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Gal li se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad uicto= rem etiã ocyor fuit. ibi circa iacentis Galli corpus cõtra= cto certamine, pugna atrox concitatur. Iam non manipu= lis proximarum stationum, sed legionibus utrinq; effusis res geritur. Camillus lætum militem uictoria tribuni, lætũ tam præsentibus ac secundis dijs, ire in præliũ iubet. osten tansq; insignem spolijs tribunum, hunc imitare miles, aie= bat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnæ: depugnatũq; haud qua= quam certamine ambiguo cum Gallis est. adeo duorum mi litum euentum, inter quos pugnatum erat, utraq; acies a= nimis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectum teli ueniret, terga uertit. primo per Volscos Falernumq; agrũ dissipati sunt: inde Apuliã ac mare infe= rum petierunt. Consul cõcione aduocata laudatũ tribunũ

decem

decem bobus aureaq́; corona donat. ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum nō committētium se in aciem uidebantur: dictatorem comitiorum causa T. Man*lium* Torquatū *ex autoritate senatus dixit.* Dictator *magistro equitum* A. Cornelio *Cosso dicto consularia comitia habuit, æmulumq́; decoris sui absentem* M. Valerium Coruinum *(id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi treis & uiginti natum annos cōsulem renuntiauit. collega* Coruino *de plebe* M. Popilius *Lenas* IIII. *consul futurus datus est.* Cum *Græcis à* Camillo *nulla memorabilis gesta res. nec illi terra, nec* Romanus *mari bellator erat. Postremo cum litoribus arcerētur, aqua etiam præter cætera necessaria usui deficiēte,* Italiam *reliquere.* Cuius *populi ea cuiusq́; gentis classis fuerit, nihil certi est. maxime* Siciliæ *fuisse tyrannos crediderim. nam ulterior* Græcia *ea tempestate intestino fessa bello iam* Macedonū *opes horrebat.* Exercitibus *dimissis cū et foris pax, & domi cōcordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatem adorta coēgit senatum imperare decemuiris, ut libros* Sibyllinos *inspicerēt, eorumq́; monitu lectisternium fuit.* Eodem *anno* Satricum *ab* Antiatibus *colonia deducta, restitutaq́; urbs quam* Latini *diruerant.* Et *cū* Carthaginiēsibus *legatis* Romæ *fœdus ictum, cum amicitiam ac societatem petētes uenissent.* Idem *otiū domi forisq́; mansit,* T. Manlio Torquato, C. Plautio *secundū* COS. *semunciariū tantū ex unciario fœnus factū, et in pēsiones æquas triēnij, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispēsata est. et sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curā senatui fuit. leuatæ maximæ res, quia tributo ac dele-*

ctu

ctu superseßum. Tertio anno post Satricũ restitutũ à Volscis, M. Valerius Coruinus secũdum COS. cum C. Petilio factus, cum ex Latio nuntiatũ esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad conciandum bellũ: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cum Antiates, aliiq; Volsci præparatis iam antè, siquid ab Roma moueretur, copijs occurrissent: nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandũ quàm ad bellandum gens, certamine uicti fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidẽ satis firma spe, cum corona militũ cincta iam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia præter multitudinẽ imbellem, sese dedidere. oppidũ dirutum atq; in censum. ab æde tantũ matris Matutæ abstinuere ignem. præda omnis militi data, extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos uinctos consul ante currum triumphans egit: uenditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hãc multitudinem captiuam seruorũ fuisse scribant. idq; magis uerisimile est quàm deditos uenisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repẽtina populatione cœptũ. metuq;, ne id factum populi unius consilium omnis nominis Latini esset: dictator uelut aduersus armatũ iam Latium L. Furius creatus, magistrũ equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitũ erat) iustitio indicto delectus sine uacationibus habitus esset: legiones quantũ maturari potuit, in Aurũcos ductæ. ibi prædonũ magis quàm hostiũ animi inuẽti. prima itaq; acie debellatũ est. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant: & sine detrectatione se certamini offerebãt: deorũ quoq; opes adhibendas

ratus

ratus,inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ uouit. cuius damnatus uoti, cum uictor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duũuiros ad eandem ædē pro amplitudine P.R. faciendam creari iussit.locus in arce destinatus,quæ area ædium M.Manlij Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ab bellum Volscum usi, Soram ex hostibus,incautos adorti,ceperũt. Anno postquam uota erat,ædes Monetæ dedicatur,C. Marcio Rutilio III.T.Manlio Torquato II. COSS. Prodigium extemplo dedicationem secutum,simile uetusto montis Albani prodigio.nanq; & lapidibus pluit, & nox interdiu uisa intendi.librisq; inspectis,cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarũ causa dici.dictus P.Valerius Publicola,magister equitum ei Q.Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit,sed finitimos etiam populos: ordoq; ijs quo quisq; die supplicarent,statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta.quibus ab ædilibus dicta dies esset,traduntur.Et res haud ulla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno, ut id actum uideri posset, ambo patricij consules creati sunt, M.Valerius Coruinus III.A.Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, & longinquitate uel regionum,uel temporum spatio,quibus bellatum est, dicētur.nanq; eo anno aduersus Samnites,gentem opibus,armisq; ualidam mota arma. Samnitium bellũ ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum uentum? ut in hanc magnitudinem,quæ uix sustinetur, erigi imperiũ posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cum societate amicitiaq; iuncti eßēt, extrinsecus uenit,nō orta VII

F inter

inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia uiribus plus poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulētiorum auxiliū confugere, Campanis sese coniūgunt. Cāpani magis nomen ad praesidiū sociorum, quàm uires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli uerterūt. nanq; Samnites omißis Sidicinis, ipsam arcē finitimorum, Campanos adorti: unde aeque facilis uictoria, praedae atq; gloriae plus esset: Tifata imminentes Capuae colles cū praesidio firmo occupaßent, descendunt inde quadrato agmine in planiciē, quae Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum. aduersoq; prelio Campani intra moenia compulsi, cum robore iuuētutis suae acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxiliū. Legati introducti in senatum, maxime in hāc sententiam locuti sunt. Populus nos Campanus legatos ad uos P.C. misit amicitiam in perpetuum, auxilium praesens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petißemus, sicut coepta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex aequo nos uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxij uobis minus essemus. nūc misericordia uestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diuina humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule, quòd Samnites priores amici socijq; uobis facti sunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos praestent. neq; enim foedere Sānitium, ne qua noua iungeretis foedera, cautum est. Fuit quidem apud nos semper satis iusta causa amicitiae, uelle eum uobis amicum esse, qui uos appeteret. Cāpani etsi fortuna

praesens

præsens magnifice loqui probibet, nõ urbis amplitudine, non agri ubertate ulli populo præterquam uobis cedẽtes, haud parua(ut arbitror)accessio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis, Volscisq; æternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gẽtibus, quæ inter nos, uosq́; sunt, quod propediẽ futurum spondet & uirtus & fortuna uestra, cõtinens imperium usq; ad nos habebitis. Acerbũ & miserũ est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est P. C. ut aut amicorũ, aut inimicorum Campani simus. si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem uestris, an Samnitiũ uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Romani uestram misericordiam, uestrumq́; auxilium æquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs auxilium dũ supra uires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem uenerunt. quanquàm pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis, cũ uideremus finitimum populũ nefario latrocinio Samnitiũ peti: &, ubi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nũc, quia dolent iniuriã acceptam Sãnites, sed quia gaudẽt oblatã sibi esse causam, oppugnatũ nos ueniũt. an si ultio iræ hæc, & nõ occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quòd semel in Sidicino agro, iterũ in Campania ipsa legiones nostras cecidere? quæ est ista tam infesta ira, quã per duas acies fusus sanguis explere nõ potuerit? adde huc populationem agrorũ, prædas hominũ atq; pecudũ actas, incendia uillarũ, ac ruinas, omnia ferro igniq; uastata. Hiscine ira expleri nõ potuit? Sed cupiditas explẽda est: ea ad oppugnan-

dam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi poßidere uolũt. Sed uos potius Romani beneficio ue stro occupate eam, quàm illos habere per maleficiũ sinatis. Non loquor apud recusantẽ iusta bella populum. sed tamen si ostenderitis auxilia uestra, ne bello quidem arbitror uobis opus fore. usq; ad nos contẽptus Samnitiũ peruenit, supra non ascẽdit. itaq; umbra uestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, uestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, uobis Capua urbs frequentabitur: cõditorum, parentũ, deorum immortaliũ numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga uos, fideq́; superet. Annuite patres conscripti nutũ numenq́; uestrum inuictũ Campanis, & iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generũ multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorum lacrymarũq́; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populumq́; Campanũ, coniuges liberosq́; nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, uiam hinc ferentem prospectantes certum habeo, quid illis nos P.C. solicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. Alterũ responsum salutem, uictoriam, lucem ac libertatem: alterũ ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquam ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cũ consultus senatus esset: etsi magnæ parti urbs maxima opulentißimaq́; Italiæ, uberrimus ager, mariq́; propinquus ad uarietates annonæ horreum populi Romani fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. respondítq; ita ex autoritate senatus consul: Auxilio uos Campani dignos censet senatus: sed ita uobiscum amicitiam institui par est,

nequa

nequa uetustior amicitia ac societas uioletur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaq; arma deos prius quàm homines uiolatura, aduersus Samnites uobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, nequa uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidem, inquit, nostra tueri aduersus uim atq; iniuriam iusta ui nō uultis, uestra certe defendetis. itaq; populum Campanum urbēq; Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaq; omnia in uestram P.C. populiq; Romani ditionē dedimus, quicquid deinde patiemur, dedititij uestri paßuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lacrymarum in uestibulo curiæ procubuerunt. Cōmoti patres uice fortunarum humanarū, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo pauloante auxilium finitimi petijssent, adeo infractos gereret animos, ut se ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret. tū iam fides agi uisa, deditos non prodi: nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrum urbemq; per deditionē factam populi Ro. oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Sānites placuit. data mandata, ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremo factam Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaq;, ut dedititijs suis parcerent: neque in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarēt Samnitibus populi Romani senatusq; uerbis, ut Capua urbe Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium adeo est ferociter responsum, ut nō solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egreßi stantibus legatis præfectos cohor-

tium uocarent: ijsq́; clara uoce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur. Hac le=*gatione* Romam *relata, positis omnium aliarum rerũ cu=ris, patres fœcialibus ad res repetẽdas mißis, belloq́;, quia non redderentur, solẽni more indicto, decreuerunt: ut pri=mo quoq; tempore de ea re ad populum ferretur, iußuq́; populi consules ambo cũ duobus ab urbe exercitibus pro fecti,* Valerius *in* Campaniam, Cornelius *in* Samnium, *ille ad mõtem* Gaurum, *hic ad* Satriculam *castra ponũt.* Prio=

VIII *ri* Valerio Samnitium *legiones (eò nanq; omnem belli mo. lem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in* Campa*nos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia.* Vt *uero castra* Roma=*na uiderunt: ferociter pro se quiq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna* Romanum Campano *laturum opem, qua* Campanus Sidicino *tulerit.* Valerius *leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos mora=tus dies, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhorta=tus.* Ne *nouum bellum eos nouusq́; hostis terreret. quic=quid ab urbe longius proferrent arma, magis magisq́; in imbelles gentes eos prodire.* Ne Sidicinorum Campano=*rumq́; cladibus* Samnitium *æstimarẽt uirtutem. qualescũ=que inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem uin=ci.* Campanos *quidem haud dubie magis nimio luxu fluen tibus rebus mollitia'que sua, quàm ui hostium uictos esse.* Quid *autem esse duo prospera in tot seculis bella* Samni=*tium aduersus tot decora populi* Romani, *qui triumphos penè plures quàm annos ab urbe condita numeret? qui o=mnia circa se,* Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Ae=quos, Volscos, Auruncos, *domita armis habeat? qui* Gallos *tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga cõpu=*

lerit?

lerit? Cum gloria belli ac uirtute sua quenque fretos ire in aciem debere: tum etiam intueri cuius ductu auspicio'que ineunda pugna sit: utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, uerbis tantum ferox, operum militarium expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari media in mole pugnæ sciat? Facta mea, non dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinam modo, sed exemplum etiam a me petere. Non factionibus modo, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summam'que laudem peperi. Fuit cum hoc dici poterat, Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem, habuit. Nunc iam nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis ut ante, sed uirtutis est præmium. proinde summum quodque spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs autoribus homines dedistis: Publicolarum uetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiæ domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æque tribunus ac cõsul, eodẽ tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia obeundo. in ludo præterea militari, cum uelocitatis uiriumq; inter se æquales certamina ineũt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodem: nec quẽquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, qbus artibus petierat magistratus, ijsdẽ gerebat. Itaq; uniuersus exerci-

tus incredibili alacritate adhortationẽ prosecutus ducis, castris egreditur. Præliũ ut quod maxime unquam, pari spe, utrinq; æquis uiribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commißum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis contrà, quadringentorum annorum decora, & cõditæ urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, ut aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem inijciendam ratus, quando ui pelli non poterant: equitibus immißis turbare prima signa hostium conatur. quos ubi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo uoluere turmas uidit: nec posse aperire in hostes uiam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, Nostrũ, inquit, peditum illud milites est opus: agite dum, ut me uideritis, quacunq; incessero, in aciem hostiũ ferro uiam facientem: sic pro se quisque obuios sternite. illa nunc omnia quà nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt uiam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuáq; ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt quam inferunt, uulnera. Aliquandiu iam pugnatũ erat: atrox cædes circa signa Samnitiũ, fuga ab nulladum parte erat. adeo morte sola uinci destinauerant animis. Itaq; Romani cũ effluere iam laßitudine uires sentirent: & diei haud multũ superesse, accensi ira cõcitant se in hostem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugã apparuit: tũ capi, occidi

Samnis

Samnis. nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquã cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cũ quæreretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorũ ardere uisos aiebant, uesanosq; uultus & furentia ora. inde plusquàm ex alia ulla re terroris ortum. Quem terrorem nõ pugnæ solum euẽtu, sed nocturna profectione confeßi sunt. Postero die uacuis hostium castris Romanus potitur: quo se omnis Campanorum multitudo gratulabũda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nã ab Satricula profectus Cornelius COS. exercitum incaute in saltum caua ualle peruium, circaq; insessum ab hoste induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminẽtem capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in uallem infimam demitteret agmen: P. Decius tribunus militum conspicit unum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaque consuli territo animi, Vides'ne tu, inquit, A. Corneli cacumẽ illud supra hostem? arx illa est spei, salutisq; nostræ: si eam, quam cæci reliquere Sãnites, impigre capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitum serua. neque enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit, nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à cõsule accepto præsidio uadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est uisus, quàm loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cũctis, cum omnium in se uertisset oculos: & spatium consuli

dedit ad ſubducẽdum agmen in æquiorem locum: & ipſe in ſummo conſtitit uertice. Samnites dum huc illuc ſigna uertunt: utriuſq; rei omiſſa occaſione, neq; inſequi conſulem, niſi per eandem uallem, in qua paulo antè ſubiectum eum telis ſuis habuerant, poſſunt: nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. ſed cum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant: tum propinquitas loci, atq; ipſa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collem armatis uolunt: ut à conſule Decium intercludant: nunc uiam patefacere, ut digreſſos in uallẽ adoriantur. incertos quid agerent, nox oppreßit. Deciũ primum ſpes tenuit cum ſubeuntibus in aduerſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum: deinde admiratio inceßit: quòd nec pugnam inirent: nec, ſi ab eo conſilio iniquitate loci deterrerentur, opere ſe ualloq; circundarent. Tum cẽturionibus ad ſe uocatis, Quænam illa inſcitia belli, ac pigritia eſt? aut quonam modo iſti ex Sidicinis Campanisq; uictoriam pepererunt? huc atq; illuc ſigna moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cum iam circundati uallo potuerimus eſſe. Tum uero nos ſimiles iſtorum ſimus: ſi diutius hic moremur, quàm commodum ſit. agitedum, ite mecum: ut, dum lucis aliquid ſupereſt: quibus locis præſidia ponãt: quà pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia ſagulo gregali amictus, cẽturionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hoſtes notarent, perluſtrauit. Vigilijs deinde diſpoſitis, cæteris omnibus teſſeram dari iubet: ubi ſecundæ uigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati cum ſilentio ad ſe uenirent. Quò ubi, ſicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc ſilentium milites, inquit, omiſſo militari aſſenſu, in me audiendo ſeruandum eſt. ubi

ſententiã

sententiam meam uobis peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partem taciti transibitis: quae pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quae mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniẽdo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc uosmetipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit: hunc tam opport..num collem imminentem capiti suo non antè uiderit, quàm captũ à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, uallo circumdederit. quem uidentem ac uigilantem sic elusieritis, sopitum oportet fallatis: imo necesse est. in eo enim loco res sunt nostrae, ut ego uobis magis necessitatis uestrae index, quàm consilij autor sim. neque enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cum, praeter arma, & animos armorum memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit: si plus, quàm uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quae spes est non uallo perpetuo fossaq́; nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidetis, collem. atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, haec profecto noctis aptissima hora est. signo secũdae uigiliae cõuenistis: quod tẽpus mortales somno altissimo premit: per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos fallentes, uel sentientibus clamore subito pauorem iniecturi.

me

me modo sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quae duxit huc, sequar fortunam. Quibus haec salutaria uidentur, agite'dum in dextram partẽ pedibus transite. Omnes trã sierunt: uadentemq́; per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandens uigilũ strata somno corpora miles offenso scuto praebuit sonitum. quo excitatus uigil cum proximũ mouisset, erectiq́; alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: praesidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno insuper pauore exanimat: quo praepediti nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumq́; Samnitium, praesidium Romanum, obuijs custodibus caesis, ad castra cõsulis peruadit. Aliquantum supererat noctis: iamq́; in tuto uidebantur esse: cum Decius, Macti uirtute, inquit, milites Romani este. uestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam uirtutem luce ac die opus est: nec uos digni estis quos cum tãta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primum illuxit, praemisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq́; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos uniuersos'que seruatores suos uocant: dijs laudes gratesq́; agunt: Decium in coelum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato praesidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli aequantibus. Vbi ad praetorium uentum est, consul classico ad concionem cõuocat:

orsusq́;

orſuſq́; meritas Decij laudes, interſante ipſo Decio diſtu-lit concionem. qui autor omnia poſthabendi, dum occa-ſio in manibus eſſet: perpulit conſulem, ut hoſtes & no-cturno pauore attonitos, & circa collem caſtellatim diſſi patos aggrederetur. credere etiam aliquos ad ſe ſequen-dum emiſſos per ſaltum uagari. Iuſſæ legiones arma ca-pere, egreſſæq́; caſtris, cum per exploratores notior iam ſaltus eſſet: uia patentiore ad hoſtem ducuntur. quem in-cautum improuiſo adortæ, cum palati paßim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma ca pere, nec recipere intra uallum ſe poſſent: pauentem pri-mum intra caſtra compellunt: deinde caſtra ipſa turbatis ſtationibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fu-gatq́; ex ſuis quenque præſidijs. ita magna pars abſenti hoſti ceßit. quos intra uallum egerat pauor (fuere autem ad XXX. millia) omnes cæſi: caſtra direpta. Ita rebus geſtis, COS. aduocata concione P. Decij non cœptas ſolũ antè, ſed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona aurea corona eum, & centum bobus, eximioq́; uno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præſidio ſimul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præſentia ſingulis bobus, binisq́; priuis tunicis donati. Secundũ cõſulis donationem legiones gra-mineam coronam obſidialem clamore donum approbãtes Decio imponunt: altera corona eiuſdem honoris index à præſidio ſuo impoſita eſt. His decoratus inſignibus bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui ſecum in expeditione fuerat. ijſdem militibus le giones libras farris, & ſextarios uini cõtulerunt. omniaq́; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem o-mnium aſſenſus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueſſulam

commiſſa

commißa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium COS. opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum ualido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus præter equos cæterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, uelut haud ulla mora pugnæ futura eßet, aciem instruit: deinde postquàm nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militem in uallo uidit, missiq; ab omni parte exploratũ, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; uallum, & in castra irrumpendum. transactumq; ea temeritate bellum foret: ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulã, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit, dum inclusus pauceret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros cum uidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis uallóq; cæsis, signa captiua in unum locum conferri iussit. relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cum præmißus eques

eques uelut indagine diſsipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neque quo ſigno coirent inter ſe: neq; utrum caſtra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis cōſtare poterat. tantumq; fugæ ac formidinis fuit, ut ad x l. millia ſcutorum, nequaquam tot cæſis, & ſigna militaria cum ijs, quæ in caſtris capta erant, ad c l x x. ad conſulem deferrentur. Tum in caſtra hoſtium reditū: ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliſcos, cum in inducijs eſſent, fœdus petere ab ſenatu coēgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum. Neq; ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit: ſed Carthaginiēſes quoq; legatos gratulatum Romam miſere cum coronæ aureæ dono: quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit pondo x x v. Conſules ambo de Samnitibus triūpharunt: ſequente Decio inſigni cum laude, doniſq;: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm conſulū eſſet.
Campanorum deinde, Sueſſanorumq; auditæ legationes: precantibuſq; datū, ut præſidium eò in hyberna mitteretur, quo Samnitium excurſiones arcerentur. Iam tum minime ſalubris militari diſciplinæ Capua, inſtrumento omnium uoluptatū delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturq; conſilia in hybernis eodē ſcelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eā antiquis cultoribus ademiſſent: neq; immerito ſuum ipſorū exemplum in eos uerſurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, qui nec ſe nec ſua tutari poſsint, quàm uictor exercitus haberet: qui ſuo ſudore ac ſanguine inde Samnites depuliſſet? An æquū eſſe, deditios ſuos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui: ſe militādo feſſos in peſtilenti atq; arido circa urbē ſolo luctari? 10

aut

aut in urbe insidentem labē crescentis in dies fœnoris pa=
ti? Hæc agitata occultis coniurationibus, necdum uulgata
in omnes consilia inuenit nouus C O S. C. Martius Ruti=
lius: cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio
collega ad urbem relicto. Itaq; cum omnia ea, sicut gesta
erant, per tribunos cōperta & ætate haberet, & usu do=
ctus: quippe qui iam IIII. C O S. eßet, dictatorq; & cen
sor fuißet: optimū ratus, differendo spem quandocūq; uel=
lent consilij exequendi, militarē impetum frustrari, rumo=
rem dißipat in iysdem oppidis & anno pòst præsidia hy=
bernatura. diuisa enim erant per Campaniæ urbes: mana=
uerantq; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxa
mento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio.
consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites ha=
bebat, exercitum purgare mißionibus turbulentorū homi
num instituit: alijs emerita dicendo stipēdia esse: alios gra
ues iam ætate, aut uiribus parū ualidos. quidam in cōmea
tus mittebātur, singuli primo, deinde & cohortes quædā,
quia procul ab domo ac rebus suis hybernaßent: per spe=
ciem etiam militarium usuum cū alij aliò mitterentur, ma=
gna pars ablegati. quā multitudinem consul alter Romæ,
prætorq; alias ex alijs fingēdo moras retinebat. & primo
quidem ignari ludificationis minime inuiti domos reuise=
bant. postquàm neq; reuerti ad signa primos, nec ferme
alium, quàm qui in Campania hybernaßent, præcipueq;
ex ijs seditionis autores mitti uiderunt: primū admiratio,
deinde haud dubius timor incеßit animos: cōsilia sua ema
nasse: iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum
supplicia, impotensq; & crudele consulū ac patrum in se
regnū paßuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermoni
bus serunt, neruos cōiurationis eiectos arte consulis cer=
nentes

nentes, Cohors una, cum haud procul Anxure esset: ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul alijs atq; alijs (ut antè dictũ est) causis mittebat. Iam ualido admodũ numero manus erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaq; prædantes in agrum Albanum perueniũt: & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cingũt. perfecto inde opere reliquum diei de imperatore sumẽdo sententijs decertant, nulli ex præsentibus satis fidẽtes. quẽ autem ab Roma posse acciri? quem patrũ aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte committatur? Postero die cum eadẽ deliberatio teneret, ex prædatoribus uagis quidam compertum attulerunt: T. Quintium in Thusculano agrũ colere, urbis honorũq; immemorem. Patriciæ hic uir gentis erat. cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione ac foro cõstituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirũ: &, quod bene uerteret, acciri iusserũt. sed parum spei erat, uoluntate quicquam facturum. uim adhiberi ac metũ placuit. Itaq; silentio noctis cũ tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintiũ oppressum, nihil medium, aut imperium atq; honorem, aut, ubi restitaret, mortem, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubẽt. Suo magis inde impetu, quàm cõsilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq; confestim ad urbẽ: ni uenire contrà exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinũ dictũ, au-

dissent, & magistrum equitum L. Aemyliũ Mamercum. Vbi primum in conspectu uentum est, arma, signaq; agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit, nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerãt bella: ultimaq; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites utrinq; congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorũ etiam pro patria satietas teneret, nedũ aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipue milites, & ante alios suũ exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecundia, quàm ab suis silentium datum. Deos, inquit, immortales milites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniamq; supplex poposci: ut mihi de uobis concordiæ partæ gloriam, non uictoriã darent: satis fuit, eritq;, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quòd deos immortales inter nuncupanda uota expoposci, eius me cõpotem uoti uos facere potestis; si meminisse uultis non uos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ uestræ esse: si hunc exercitum ciuium uestrorũ: si me consulem uestrum; cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitiũ fudistis, bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatem beneficijs erga uos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis S. C. autor: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in uos. Ac sicui genus, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate cõsulatum adeptus eram, ut potuerim treis & x x. annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum

factum

factum, dictum'ue cõsulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodẽ hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me strinxeritis ferrũ, quàm in uos ego: istinc signa canent: istinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; uestri: non illi, qui in Sacrũ montem secesserunt: non hi, qui postea Auẽtinum insederunt. expectate dum uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniuges'que crinibus passis obuiæ ab urbe ueniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunque istic loco seu uolens seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergũq; ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, & ferte: quanquam uel iniquis standũ est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lacrymarum ad suos uersus, Me quoque, inquit, milites, siquis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus uerba fecit: uester consul, uester imperator milites: cuius auspicia pro uobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios duces senatus habuit, qui maxime uobis suis militibus parceret, cui plurimum uos imperatori uestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin omissis ira & spe fallacibus

autoribus,nos ipsos nostraq; omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis,T. Quintius ante signa progressus,in potestate dictatoris milites fore dixit: orauit,ut causam miserorũ ciuium susciperet:susceptamq; eadẽ fide,qua remp.administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere:nolle alibi, quàm in innocẽtia spem habere. militibus cauendum,quòd apud patres semel plebi,iterum legionibus cautũ sit: ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato,cæteris bonũ animũ habere iussis,dictator equo citato ad urbem reuectus, autoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino: necui militũ fraudi secessio esset. orauit etiã bona uenia Quirites: nequis eam rem ioco,serio'ue cuiquã exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata est:ne cuius militis scripti nomẽ,nisi ipso uolente deleretur:additumq; legi:nequis,ubi tribunus militũ fuisset,postea ordinũ ductor esset.id propter P.Salonium postulatũ est ab cõiuratis: qui alternis propè annis & tribunus militũ,& primus cẽturio erat, quẽ nunc primi pili appellant.huic infensi milites erant, quòd semper aduersatus nouis cõsilijs fuisset,& ne particeps eorũ esset, qui ab Lautulis fugissent.Itaq; cum hoc unũ propter Saloniũ ab senatu non impetraretur:tum Salonius obtestatus P.C.ne suum honorem pluris, quàm concordiã ciuitatis æstimarent:perpulit,ut id quoq; ferretur. Aeque impotẽs postulatum fuit,ut de stipẽdio equitũ (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur: quòd aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdã,L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum: ne fœnerare liceret. Item alijs plebiscitis cautum, nequis eundem magistratũ intra decem annos caperet,neu duos magistratus uno anno gereret, utiq; liceret COSS. ambos plebeios creari.

quæ

quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas ui res defectionẽ habuisse. Alijs annalibus proditũ est: neque dictatorem Valerium dictum, sed per COSS. omnem rem actam: neq; antequã Romã ueniretur, sed Romæ eã multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte impetũ factum: eumq; à coniuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidẽ profectos loco munito cõsedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factam: & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lacrymantes milites cœpisse: coactosq; COSS. cum uiderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil, præterquã seditionem fuisse, eamq; compositam, inter antiquos rerum autores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot populos ab Romana societate auertit. & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atq; Setiam, finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS I.
LIBER VIII.

IAM COSS. erãt C. Plautius II. L. Aemylius Mamercus, cũ Setini, Norbaniq; Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerũt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrunq; bel-

lum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditumq; Priuernatibus, praesidio ualido imposito: agri partes duae ademptae. Inde uictor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrinq; caede atrox praelium fuit. & cum tempestas eos neutrò inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diē praelium parant. Volscis recensentibus quos uiros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, saucijs ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna uis tum inter caesa corpora hostium, tū in castris inuenta est. ea Luae matri dare se C O S. dixit: finesq; hostiū usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri C O S. Aemylio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitiū, non legiones usquam oppositae. ferro, igni'que uastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt. à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, belli'que ius aduersus Sidicinos petierunt. quae se eo iustius petere, quòd in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, ut Campani uenissent: & aduersus Sidicinos sumerēt arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitiū T. Aemylius Pr. senatum consuluisset, reddendum'que his foedus Patres censuissent, praetor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum stetisse: nec contradici quin, quoniam ipsos belli

belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cum domum reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumēto accepto, quod pepigerat consul, ut tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites copijs ijsdem, quibus usi aduersus Romanum bellū fuerant, contra Sidicinos profecti haud in dubia spe erāt maturè urbis hostium potiūdæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est. deinde postquā patres ut seram eam, ultimaq; tandem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeo iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandū foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adijssent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent paßi, precibus infimis petiere, ut satis ducerēt Romani uictoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq; hoste eripuissent: ne uinci etiam se ab ignauißimis populis finerent. Latinos Campanos'que, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coërcerent. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebant'que ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem

esse, qui non fœdere, sed per deditionem in fidem uenissent. itaque Campanos, seu uelint, seu nolint, quieturos. in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites quid'nam facturum Romanum censerent, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. huic quoq; aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquã omnia de industria celabantur, priusq; quàm mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem uolebant: tamen per quosdam priuatis hospitijs necessitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarũt. iussisq; ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaq; interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauit consules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classe appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerũ magni Alexandri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenẽ fortuna morbo extinxit. Cæterũ Romani, etsi defectio sociorũ nominisq; Latini haud dubia erat: tamẽ tanquã de Samnitibus, nõ de se curã agerent: decẽ principes Latinorũ Romam euocauerunt, quibus imperarent quæ uellent. Prætores tũ duos Latini habebant L. Annium Setinum & L. Numitium

Circeiensem

Circeiensem, ambo ex colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq́; & ipsas colonias Romanas, Volsci etiã exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaq; concilio prius habito prætores quàm Romam proficiscerentur: euocatos se ab senatu docent Romano: & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Cũ aliud alij censerent, tum Annius: Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facile erit, explicatis consilijs, accommodare rebus uerba. Nam si etiam nunc sub umbra fœderis æqui seruitutẽ pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum, sed Samnitum quoq; dicto pareamus? respondeamusq́; Romanis: nos ubi innuerint, posituros arma. Sin autem tandem libertatis desyderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent uires suas, quem secernere ab se COS. bellis proprijs ponendis sumendisq́; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis COS. datur? ubi pars uirium, ibi & imperij pars est. Est quidẽ nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe cõcedentibus Romã caput Latio esse: sed ut amplum uideri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quãdo unquã consociandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & uirtute uestra, et deûm benignitate uobis datum. Tentastis patientiã negando militem. quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem solueremus? pertulerũt tamen hunc

dolorem. bellum nostro nomine cũ Pelignis geßimus, qui ne nostrorum quidem finium per nos tuẽdorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos desciſſe, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab urbe. unde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia uirium & nostrarum et suarum? Idoneos autores habeo, quærentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse: ut facile appareret ne ipsos quidem iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit. usurpate modo postulando eo, quod illi uobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet: en ego ipse audiente nõ populo Romano modo senatuq́;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum: ut, si nos in fœdere, ac societate esse uelint, COS. alterum ab nobis senatusq́; partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretq́;, quæ è repub. nominis Latini, fideq́; sua uiderentur. Vbi est Romam uentum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cũ T. Mãlius COS. egiſſet cũ eis ex autoritate patrum: ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam uictor armis Capitolium cœpiſſet, non legatus iure gentiũ tutus loqueretur: Tẽpus erat, inquit, T. Manli, uosq́; P. C. tandem iam uos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentißimum deûm benignitate nunc Latium armis uirisq́;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis, Campanisq́; socijs, nunc etiã Volscis adiunctis, uideretis: colonias quoq; uestras Latinum Romano prætuliſſe imperium. sed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis, nõ inducitis in animum: nos quanquã armis posſumus aſſerere Latium in libertatem, cõsanguinitati tamẽ hoc

hoc dabimus, ut conditiones pacis feramus æquas utrisq;: quoniam uires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. C O S. *alterũ* Roma, *alterũ ex* Latio *creari oportet: senatus partẽ æquam ex utraq; gente esse: unum populũ, unã remp. fieri. & ut imperij eadem sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniã ab alterutra parte cõcedi necesse est: quod utrisq; bene uertat, sit hæc sanè patria potior &* Romani
omnes uocemur. Forte *ita accidit, ut parem ferociæ huius* 1
& Romani C O S. T. *Manlium haberẽt: qui adeo non te nuit iram, ut si tanta dementia* P. C. *cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctũ in senatũ uenturũ se esse palàm diceret, & quęcunq; in curia Latinũ uidisset, sua manu interempturũ. & cõuersus ad simulachrum* Iouis, Audi Iupiter *hæc scelera, inquit, audite ius fasq;.* Peregrinos C O S S. *& peregrinũ senatum in tuo* Iupiter *augurato templo captus, atque ipse oppressus uisurus es? hæccine fœdera* Tullus Romanus *rex cũ* Albanis *patribus uestris* Latini, *hæc* L. Tarquinius *uobiscũ postea fecit? nõ uenit in mentẽ pugna apud* Regillum *lacum? adeo & cladium uestrarũ ueterũ, & beneficiorum nostrorum erga uos obliti estis? Cum* C O S. *uocẽ subsecuta patrum indignatio esset, proditur memoriæ: aduersus crebram im plorationem deũm, quos testes fœderũ sæpius inuocabãt* C O S S. *uocem* Annij *spernentis numina* Iouis Romani *au ditã. certe cũ cõmotus ira se ab uestibulo tẽpli citato gra du proriperet: lapsus per gradus, capite grauiter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur.* Exanimatũ *autores quoniam nõ omnes sunt, mihi quoq; in incerto relictũ sit: sicut inter fœderũ ruptorum testationẽ ingenti fragore cœli procellã effusam. nam & uera esse, & apte ad repræsentandam iram deũm ficta, possunt.* Torquatus *missus*

ab sena

ab ſenatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium uidiſſet, exclamat, ita ut populo patribusq́; audita uox pariter ſit: Bene habet. dij pium mouete bellũ. eſt cœleſte numen, es magne Iupiter. aut fruſtra te patrem deûm hominumq́; hac ſede ſacrauimus. Quid ceſſatis Quirites, uosq́; patres cõſcripti arma capere dijs ducibus? ſic ſtratas legiones Latinorũ dabo: quemadmodũ legatũ iacentẽ uidetis.
2 Aſſenſu populi excepta uox cõſulis tantũ ardoris animis fecit, ut legatos proficiſcentes cura magiſtratuũ magis, qui iuſſu cõſulis proſequebãtur, q̃ ius gentium ab ira impetuq́; hominũ tegeret. Conſenſit & ſenatus bellũ: Cõſulesq́; duobus ſcriptis exercitibus per Marſos Pelignosq́; profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quò iam Latini ſocijq́; cõuenerant, caſtra locant. Ibi in quiete utriq; cõſuli eadẽ dicitur uiſa ſpecies uiri maioris q̃ pro humano habitu auguſtiorisq́;, dicentis: Ex una acie imperatorẽ, ex altera exercitũ dijs manibus matriq́; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hoſtium ſuperq́; eas ſe deuouiſſet, eius populi partisq́; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uiſus inter ſe cõſules cõtulerunt: placuit auerrũcandæ deûm iræ uictimas cædi: ſimul ut ſi extis eadẽ quæ ſomno uiſa fuerant, portenderẽtur, alteruter conſulũ fata impleret. Vbi reſponſa aruſpicum inſidẽti iam animo tacitæ religioni cõgruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq́;, & imperijs deûm propalàm expoſitis, ne mors uoluntaria conſulis exercitũ in acie terreret: cõparant inter ſe, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpiſſet: inde ſe conſul deuoueret pro populo Romano Quiritibusq́;. Agitatum etiam in conſilio eſt, ut ſiquando unquã ſeuero ullum imperio bellum adminiſtratũ eſſet: tunc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. Curam

acuebat, quòd aduersus Latinos bellandum erat: lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus cõgruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis cõpares collegæq; ijsdem præsidijs, sæpe ijsdem manipulis permisti fuerant. Per hæc nequo errore milites caperentur, edicunt consules, nequis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimißi erant: T. Manlius COS. filius super castra hostium cum suis turmalibus euasit, ut uix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thusculani erant equites, præerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentẽ consulis filium (nam omnes inter se utiq; illustres uiri noti erant) cognouit: Vna'ne, ait, turma Romani cum Latinis socijsq; bellũ gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tẽpore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à uobis uiolatorũ testis, qui plus potest polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatẽ uestram pugnauimus: hic quoque efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscũ cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus, Vis'ne igitur dum dies ista uẽit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum: ut nostro duorum iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaque imperij patrij consulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo uinceret, an uinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris uelut ad spectaculum summotis, spatio quod uacui

interiace

interiacebat campi, aduersos concitat equos: & cum infe stis cuspidibus cōcurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excußit equitē: quem cuspide parmaq; innixum, attollentē se à graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit: spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus facti futuriq;, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortū uere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod ubi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionē claßico aduocari iußit. quæ ibi frequens cōuenit. Quandoquidem, inquit, tu M. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam ueritus, aduersus edictum nostrū extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam neceßitatem adduxisti, ut aut reipublicæ mihi, aut mei meorūq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuētuti erimus. Me quidem cū ingenita charitas liberûm, tum specimen istud uirtutis deceptum uana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. I lictor, deliga ad palum.

Exanima

Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtam cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuere. Itaq; uelut emerso ab admiratione animo cum silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero cōquestu coortæ uoces sunt, ut neq; lamẽtis, neq; execrationibus parceretur: spolijsq́; contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo cremaretur: Manlianaq́; imperia nō in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quòd custodiæ uigiliæq́; & ordo stationum intentioris ubique curæ erant: in ultimo etiam certamine, cū descẽsum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis usi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremo in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulus leueis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leues autem, qui hastam tantum gæsáque gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen: hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim

ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquanq; primum pilum uocabāt: tribus ex uexillis cōstabat: uexillum CLXXXVI. *homines erant.* Primū *uexillum triarios ducebat, ueteranum militē spectatæ uirtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq;: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum, eò & in postremā aciem reijciebantur.* Vbi *his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omniū primi pugnā inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinū principes recipiebant. tum principū pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant: sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm uallo septa inhorreret acies, tenentes.* Si *apud principes quoq; haud satis prospere esset pugnatū, à prima acie ad triarios sensim referebantur.* Inde *rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit.* Triarij *consurgentes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compreßis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; continente agmine iam nulla spe pòst relicta in hostem incedebant. id erat formidolosißimum hosti, cum uelut uictos insecuti nouā repente aciem exurgentē, auctam numero cernebāt.* Scribebantur *autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex* Latino *delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant* Romanis, *eodemq; ordine instruxerant aciem. nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebant.* Duo *primipili ex utraque acie inter*

triarios

triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis ualidus, cæterum strenuus uir peritusq; militiæ: Latinus uiribus ingens bellatorq; primus, notißimi inter se, quia semper pares ordines duxerūt. Romano haud satis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab COSS. ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud pro- 3
cul radicibus Vesuuij montis: quà uia ad Veserim ferebat. Romani COSS. prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris à familiari parte cæsum aru spex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manliū egregie litasse. Atqui bene habet, inquit, Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut antè dictum est, ordinibus processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinque æquis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impreßionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius COS. M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueā. Pontifex eum togam protextam sumere iußit, & uelato capite manu subter togam ad mētum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorum est potestas nostrorū, hostiumq;, dijq; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto feroq;: uti populo Romano Quiritium uim uictoriamq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritiū terrore, formidine, morteq; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro republica

Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs manibus Telluriq; deuoueo. Haec ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegae se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut coelo missus, piaculum omnis deorum irae, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cũ illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere icti pauebant. ibi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatae cohortes Latinorum fugam ac uastitatem late fecerũt. Simul & Romani exolutis religione animis, uelut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantq; uires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum COS. ad consurgendũ expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius COS. audito euentu collegae, cum, ut ius fasq; erat, lacrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimũ discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerũt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassẽt, & hastas aut praefregissent aut hebetassent, pellerent ui tamen hostem, debellatũ iam rati peruentumq;

tumq; ad extremam aciem: tum cos. triarijs, Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniugum ac liberorum, memores cos. pro uestra uictoria morte occubantis. Vbi triarij consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes primo robore uirorum cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere, tantaq; cæde perrupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerēt hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosq; præcipua laus eius belli penes coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eoq; cōsilio in prælio fuit, ut facile cōuenerit inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderūt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt, castra secundum prælium capta, multiq; mortales ibi uiui oppreßi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppreßit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; par morti, celebrante collega, factum. Illud adijciendū ui detur: licere consuli, dictatoriq;, & prætori, cum legiones hostium deuoueat: non utiq; se, sed quem uelit ex legione Romana scripta ciuē deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculū hostia cædi. ubi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese de- IV

uouere uolet, ficuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neq; publicum diuinũ pure faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostẽ potiri fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, uerbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prœliũ demum factum Samnites uenisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdam autores inuenio: Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, uictis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando cõmunem uere Martem belli, utranq; aciem pari cæde prostrauisse: uictoriæq; nomen tantum penes Romanos esse, cæteram pro uictis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum consulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesq;, stragem & ante signa & post signa factã: triarios postremo rem restituisse. Latinorũ etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos, quàm Romam. Itaq;, si uideatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturum infesto exercitu

Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq; Volscũ missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undiq; exercitus raptim conscriptus cõuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessã Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis utrinq; in aceruum coniectis, pugnatũ debellatumq; est. adeo enim accisæ res sunt, ut consuli uictorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq; eam Campani sequerentur. Latium Capuaq; agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantem ex Priuernati complerẽt, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnã fuere Latinorum Laurẽtes, Campanorumq; equites: quia non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq; ut esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. uectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto præmijs pœnaq; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui uenienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni uita deinde auersatam eum execratamq;. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius COS. quia ipse per ualetudinem id bellum exequi ne-

quierat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc cõsulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam imperio, successere COSS. T. Aemylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis, quàm patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicioq; res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Aemylius ad Pedum exercitũ duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusq; populus: uenerant & ab Lanuuio, Antioq; auxilia. Vbi cum prælijs quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum, castraq; sociorum populorũ, quæ urbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipse quoque triumphi ante uictoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Aemylius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq; agro maligne plebi diuisus. & postquàm senatus finire imperium consulibus cupiens dictatorẽ aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemylius cuius tum fasces

erant,

erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus: Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quòd tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres autores fierent: tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eò uentum sit ut utrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bellicisq; rebus foris auctum imperium patres credebant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio coss. quo insignitius omissa res Aemylio superioris anni cos. exprobraretur: Pedum armis, uirisq;, & omni ui expugnandum ac delendum senatus fremuit: coactiq; noui consules omnibus eã rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, ut neq; bellum, neq; pacem pati possent. ad bellum opes deerãt: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. medijs consilijs standũ uidebatur: ut oppidis se tenerent: ne lacessitus Romanus causam belli haberet: si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodũ à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumẽ Mænius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus cõuersa Camillus non compulit solum eos intra mœnia: sed eodẽ etiam die, cum

ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoq; ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum. nec quieuere antè, quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quàm comitijs in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atq; ita disseruit: P. C. quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finem uenit. cæsi ad Pedum Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut ui capta, aut recepta in deditionem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitant: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales, ita uos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaque pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in pepetuum uel sæuiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, uictos'que? licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmißimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metum'que suspensos animi habetis: & uestram itaque de eis curam

quàm

quàmprimum absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quod optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum causa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cuiusq; statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq́;. Lanuuinis ciuitas data: sacraq́; sua reddita cum eo, ut ædes lucusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentaniq́;, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenq́; rebellionis à publica fraude in paucos autores uersum. In Veliternos ueteres ciues Romanos, quòd toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus. iußiq; trans Tyberim habitare: ut eius, qui cis Tyberim deprehẽsus esset, usq; ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quàm ære persoluto, is qui cepisset extra uincula captum haberet. in agrum senatorum coloni mißi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni uellent. naues inde lõgæ abactæ: interdictumq́; mari Antiati populo est: & ciuitas data. Tyburtes, Prænestiniq; agro mulctati: neq; ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: sed quòd tædio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia, cõmerciaq́;, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum La-

tinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quòd per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosq; eiusdē iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Peto COSS. cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio COS. in deditionem accepti nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerēt: fama affertur Auruncos metu oppidum deseruisse: profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam communisse: quæ nunc Aurunca appellata: mœnia antiqua eorum, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus COSS. senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis: magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures uitio creatum uideri dixissent, dictator, magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinā dextra * uiā stratā defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomē factū. Eodē anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe aduersante Sulpitio COS. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu,

* uia strata

cum

cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio coss. Ausonum magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouētibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerāt. Itaq; omni ope annixi sunt ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum COS. IIII. facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab cōsulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere inceptum uoluit. itaque aggerem & uineas egit: turresq; muro admouit: quarum usum forte oblata opportunitas præuertit. nanque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epulisq; sopitos hostes aggrederetur, nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erāt. præda capta ingens est: præsidioq; imposito Calibus, reductæ

Romam

Romam legiones. cos. ex S.C. triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iußi ambo coss. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem antè ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Aemylium Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonē dixit. Dictatore comitia habēte coss. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desyderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; S. C. ut duo millia quingenti homines eò scriberentur, III uiros coloniæ deducendæ, agroq́; diuidundo creauerunt, Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde coss. à ueteribus exercitu accepto, ingreßi hostium fines populando usq; ad mœnia atq; urbem peruenerūt. Ibi, quia ingenti exercitu cōparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab cōsulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde inceßit uitio eos creatos: magistratuq́; se abdicauerunt. & quia pestilētia insecuta est, uelut omnibus eo uitio contactis auspicijs, res ad interregnū redijt. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Coruinum creati coss. L. Cornelius iterū, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quàm aduersus finitima bella haberetur: exploratores mißi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alterum annū turbari nouis consilijs suspectum erat: eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. cæterum Samni-

tes bellũ Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientẽ signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus si perinde cætera processissent, pacẽ cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia: censores addiderunt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata: qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæq; gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio COSS. *Flaccum, Potitumq́; uarie in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes autores sunt) proditũ falso esse: uenenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui autorũ fidem abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq́; ferme omnes euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicaturã se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad* COSS. *consules ad senatum referunt: cõsensuq́; ordinis fides indici data. Tum patefactum muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq́; ea uenena coquere: & si sequi extemplo uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerũt. quibus in forum delatis, & ad* XX. *matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, cum ea medicamẽta salubria esse cõtenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentam*

arguerent:

castrorum explicata acie, fugam magis retro quàm prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambigue est uictus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tã propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquã in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi: primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quàm uallo sese tutarentur. A' Priuernò Plautius alter cos. peruastatis paßim agris, prædaq; abacta, in agrum Fundanũ exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatum uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuiũ iudicasse: cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriã Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærẽdos, persequendosq; esse: qui simul à Fundanis ac Romanis utriusq; patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriã acceptæ ciuitatis: orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbẽ, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis cos. literisq; Romam mißis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à cos. scribit Claudius: ad CCCL. ex coniuratis uinctos Romam missos: eamq; deditionem ab senatu non acceptam: quòd egentium atq; humilium pœna defungi uelle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter cos. comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum

persun

perfunctos cura Priuernatis belli tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud ferme unquam neglecta patribus. Extemplo igitur coss. *noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die calen. Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine ulla uacationis uenia. quin opificum quoq; uulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis Priuernum omnis conuersa uis. Duplex inde fama est. alij ui captam urbem, Vitruuiumq; uiuum in potestatem uenisse: alij, prius quàm ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferētes permisisse, autores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditū. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus* c o s. *Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; ualido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuiū in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum uerberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactū est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi uersus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usq; ad triumphū Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum* cos. *necato Vitruuio socijsq; eius noxæ, apud satiatos iam supplicijs nocentium tutam mentionē de Priuernatibus ratus, Quoniam autores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immorta*

immortalibus, & à uobis habent P.C. quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exquirẽdæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum uideã Priuernates uicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimũ irarum inter nos illosq; relinqui uelim. Cũ ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius, mitius'ue suadentibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis cõditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sentẽtiæ autore quam pœnã meritos Priuernates censeret: eã, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos uideret consul eos, qui antè Priuernatium causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid, si pœnã, inquit, remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscũ habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uero minari, nec id ambigue, Priuernatẽ quidam, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocẽ auditam: an credi posse ullum populum, aut hominem deniq; in ea conditione, cuius cũ pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uoluntarij pacati sint: neq; eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarũ consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicẽdo: eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitãt, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex autoritate patrũ latum ad populum est ut Priuernatibus

ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli, domi'ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula C O S S. *præterquam quòd Fregellas (Signinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarētur: quòd eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data uisceratio in præteritā iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs*
VIII *absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idem habitabat: Cumis erant oriundi, Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primo in insulas Aenariam, & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis uiribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanū Falernumq; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum* C O S S. *fœcialibus Palæpolim ad res repetendas missis cum relatū esset à Græcis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex autoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter* C O S S. *prouincijs comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siquà se mouerent, oppositus. fama autem erat defectioni Campanorum imminētes admoturos castra. ibi optimum uisum Cornelio statiua habere*

bere. Ab utroq; consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo milia Nolanorũ militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorũ recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samnium erectũm: ac uicinos populos. Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum: neque eo negligentius ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud ullo publico consilio, auxilio'ue iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianum'ue à se solicitatos. quippe minime pœnitere se uiriũ suarũ, si bellum placeat. Cæterum nõ posse dißimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium quòd Fregellas ex Volscis captas dirutasq; ab se restituerit Romanus populus, coloniamq; in Samnitium agro imposuerit, quã coloni eorum Fregellas appellent. eam se cõtumeliam iniuriamq;, ni sibi ab ijs qui fecerint dematur, ipsos omni ui depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad cõmunes socios atq; amicos uocaret: Quid perplexe agimus, inquit? nostra certamina Romani, non uerba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuã Suessulamq; castra castris conferamus: & Samnis Romanus'ne imperio Italiam regat decernamus. Legati Romanorum cum se nõ quò hostis uocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilij mutui: qua ut quisque locus

premeretur, inter se usi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies instaret: et Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ in dies urbis haud è republica esset: actum cum tribunis est ad populum ferrent, ut cũ Publius Philo cõsulatu abisset, proconsul rem gereret quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, ut dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitũ dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia uitio'ne creatus esset, in disquisitionem uenit. consulti augures, uitiosum uideri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemq́; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id uitium nosci: cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem: neq; ab consule cuiquam publice priuatim'ue de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspicium dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse quid in castris consuli uitij obuenisset. cui non apparere, quòd plebeius dictator sit, id uitium auguribus uisum? Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatis'que alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecimus demũ interrex Lucius Aemylius COS. *creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanum: Cursorẽ in alijs annalibus inuenio.*

IX *Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrumq́; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam Pandosiamq́; urbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocyus transmisit in Italiam: ut quàm maxime*

procul

procul abesset urbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq́; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis Sipontumq́;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset urbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia urbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos aliquantũ inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorũ exules circa se pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduẽtu opprimuntur: deletisq́; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij mißi sunt: pactoq́; reditu promissum est regem aut uiuum, aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum comminus cõgressum obtruncat: cõtrahensq́; suos ex fuga palatos peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado transiret agmen, fessus metu ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, iure Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extemplo animum fatis suis: substititq́; dubius an transiret. Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interro-

gans, indicat Lucanos insidijs quærere locum. quos ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per medium amnem transmittit equum. Iamq; in uadum egressum eminus ueruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciso medio partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxis'que procul incesseretur, mulier una ultra humanarũ irarum fidẽ sæuienti turbæ immista, ut parumper sustinerent precata, flens ait uirum sibi liberos'que captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcunque mulctato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossa'que Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram uxorem, sororem'que Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem ijsdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt arma uirosq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam etiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt, Alifæ, Callifæ, Ruffrium:

aliusq;

aliusq; ager primo aduentu COSS. *longe, lateq; est per uastatus.* Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quòd interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat: fœdiora aliquanto intra muros ijs, quibus hostis territabat, patiebātur: & uelut capti à suismetipsis præsidijs indigna iam liberis quoq; ac cōiugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque cum & à Tarento, & Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoq;, quàm ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo leuißimum malorum deditio ad Romanos uisa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendam diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonē uenit: &, quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoq; Romano esset: tradere se ait mœnia statuisse. eo facto utrū ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquā, nec petere: publice petere quàm pacisci magis, ut si successisset inceptum, cogitaret Populus Romanus potius cum quanto studio periculoq́ue reditum in amicitiam suam esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupādam eam partem urbis, quam Samnites insidebāt, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quonniam omnis

Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset: sineret se classe circũuehi ad Romanum agrum, non oram modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. sed ut falleret, nocte proficiscendũ esse, extẽploq; naues deducẽdas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter necessarium urbis præsidiũ ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia turbans terit tempus, Charilaus ex cõposito ab socijs in urbẽ receptus cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorẽ iußit: ad quem Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partẽ urbis uia Nolam ferẽte effugiũt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euaserunt, uisa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum autoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanũ (eò enim deinde summa rei Græcorum uenit) similius uero facit ipsos in amicitiã redisse. Publio triũphus decretus: quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primum contigere, prorogatio imperij non antè in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namq; cum Tarentini rem Palæpolitanã uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquã Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac nõ qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atq; inuidia in Romanos furere: eò etiã quòd Lucanos & Appulos (nã utraq; eo anno societas cœpta

est)

est) in fidem populi Romani uenisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamq́; in eo rem fore, ut Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitum, euentuq́; eius uerti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis ualidam, quando Lucanus defecerit: quem renouari adhuc, impelliq́; ad abolendam societatem Rom. posse: si qua ars serendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarũ ualuissent: ex iuuẽtute quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis inter populares quàm honesti, inter se mulctati ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum: uociferati sunt se, quòd castra Romana ingredi ausi essent, à COS. *uirgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cũ speciem iniuriæ magis quàm doli præ se ferret: concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum uocare: & alij circunstantes concilium bellum in Romanos poscunt: alij ad cõcitandam in arma multitudinẽ agrestiũ discurrunt: tumultuq́; etiam sanos cõsternante animos decernitur, ut societas cũ Samnitibus renouaretur: legatiq́; ad eam rem mittantur. Repentina res quia quàm causam nullam, tam ne fidem quidẽ habebat, coacti à Samnitibus & obsides dare, et præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarũt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum autores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil ultrà quàm ut pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initium libertatis factum est, quod necti desierunt. mutatum autem ius ob unius fœneratoris simul libidinẽ, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cũ se C. Publius ob æs alienũ paternũ nexum dedisset:* ✕

quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescẽtem sermone incesto est conatus: dein postquàm aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cũ se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris: ingens uis hominum cum ætatis miseratione atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberûmq; suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum COSS. *tumultu repentino coacti senatum uocarent, introẽuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum procũbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq;* COSS. *ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumq; in posterum, ne necterentur.* Eodem anno *cum satis per seipsum* Samnitium *bellum, & defectio repens* Lucanorum, *autoresq; defectionis* Tarentini *solicitos haberent patres: accessit ut &* Vestinus *populus* Samnitibus *sese cõiungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo cõcilio est: ita insequẽtis anni* COSS. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, *nulla prior potiorq; uisa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne*

aut

aut impunitas eorum lasciuia superbiaq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marci Pelignią; et Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quàm consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex autoritate patrum populus aduersus Vestinos iußit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. exercitus utroq; ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum COS. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat: morbo graui implicitũ fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe clarißimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis. discordia tamen, qua propè ad ultimum dimicationis uentum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando atq; urendo tecta hostium sataq;, in aciem inuitos extraxit: et ita prælio uno accidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne uallo quidem ac foßis freti dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoque ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut uulnerum ira, quòd haud fere quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusque urbis prædam militibus, quòd eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, conceßit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius XI

rei

cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut lætis alijs uictoria parta, præ se ferret iram tristitiamq́;. misso itaque repente senatu se ex curia proripuit: tum uerò nõ Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum uictam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum, iræq; profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ uenire, alternis penè uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, ut qua uirtute rempublicam ab infestißimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq́; uicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Veniri amentem inuidia, iratum uirtuti alienæ fœlicitatíque furere, quòd se absente respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quàm Romanos uictoriam esse. imperium dictitare spretum, tanquã non eadem mente pugnare uetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluisse, cupidißimisq́; arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quòd sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quòd se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt Marsq́; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi deuictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc uictori minetur? Neque illum magistro equitum infestiorem quàm tribu-

nis mi

nis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si posset, in omnes sæuiturũ fuisse: quia id nequeat, in unum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutem unius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum: postremo se uitam fortunasq́; suas illorum fidei, uirtutiq́; permittere. Clamor è tota concione ortus, uti bonũ animum haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo pòst dictator aduenit: classicoq́; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrũ equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit: pareantq́; ei COSS. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus COSS. creati, æquum censeas nec'ne magistrum equitum dicto audientem esse? itemq́; illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus respub. in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo

re? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarẽ, disciplinamq; maiorum, & nomen deorum, ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uocem emittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modo uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerũ gestarũ posse uociferaretur: purgaretq; se inuicem, atq; ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus uestem lictoribus ad triarios tumultũ iam in concionẽ miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionẽ est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterãt: orabãt ut parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementẽ dictatorem, nec procul seditione aberãt: Ne tribunal quidem satis quietũ erat. legati circũstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, & cõsilio tẽpus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam uictoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarissimo uiro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. cum parum precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, nõ prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam uitio uersurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset

mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non uideri è repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His uocibus cũ in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitũ placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius uox audiretur, nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurũ agitatum contentione ipsa exacerbatumq́;, clàm ex castris Romam profugit: et patre autore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorq́; fuerat, uocato extemplo senatu cum maxime conquereretur apud patres uim atq; iniuriam dictatoris, repẽte strepitus ante curiam lictorũ submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam cõperit profectum ex castris, cũ expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. ubi cum deprecantibus primoribus patrũ, atq; uniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, Quãdoquidem, inquit, apud te nec autoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec uirtus nobilitasq́; magistri equitum à te ipso nominati, ualet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello: et prouoco ad populum: eumq́; tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium iudicem fero: qui certe unus plus quàm tua dictatura potest polletq́;. uidero cessurus'ne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in cõtentionẽ itur. quò cum paucis dictator, cũ omni agmine principum magister equitum cum ascendisset: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem

iussit

iußit. secutus pater, Bene agis, inquit: cum eò nos deduci iußisti, unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur. uicit deinde strepitum uox & indignatio Fabij senis increpantis superbiam crudelitatemq́; Papyrij: se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem uiolatū. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemq́;. dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium COS. ex obsidione à se ereptum non ultrà sæuisse, quàm ut legatū eum ad exercitū pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & autoritate, fœdißimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatū iræ esse, nequid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potißimum ex tribunis cōsularibus habuisse, quē ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penes quem potestas omniū rerum esset, ne iram quidem unquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atq; inscitia exercitus amisißēt, quàm ut pecunia eos mulctaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quæ nec uictis quidem bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus, & iustißimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quò ultrà iram uiolentiamq́; eius excessuram fuisse, quàm ut uerberaret necaretq́;? Quàm cōueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, ui-

ctoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deûm delubra pateant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatum uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuētem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq; uicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiā inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominumq; fidem obtestans, & cōplexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxiliū, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiā L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset, quicquā ex iusta pœna remissurū. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturum. optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanum imperiū: neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus COS. non magister equitum dictatoris pareat imperio:

rio: nemo hominum, nemo deorum uerecundiam habeat, non edicta imperatorum, non auſpicia obſeruentur: ſine commeatu uagi milites in pacato, in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe ubi uelint, exautorent: infrequentia deſerantur ſigna, neq; cōueniatur ad edictū: nec diſcernatur, interdiu, nocte, æquo, iniquo loco, iuſſu, iniuſſu imperatoris pugnent: & nō ſigna, non ordines ſeruēt: latrocinij modo cæca, & fortuita pro ſolēni & ſacrata, militia ſit. Horū criminū uos reos in omnia ſecula offerte tribuni plebis: ueſtra obnoxia capita pro licentia Qu. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & ſuam iam uicem magis anxios, quàm eius, cui auxilium ab ſe petebatur: liberauit onere conſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem uerſus: ut ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; inclinatam rem in preces ſubſecuti, orare dictatorem inſiſtūt, ut ueniam errori humano, ueniam adoleſcentiæ Qu. Fabij daret: ſatis eum pœnarum dediſſe. iam ipſe adoleſcens, iam pater M. Fabius contentionis obliti procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator ſilentio facto, Bene habet, inquit, Quirites. uicit diſciplina militaris: uicit imperij maieſtas: quæ in diſcrimine fuerunt an ulla poſt hanc diē eſſent. non noxæ eximitur Qu. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: ſed noxæ damnatus donatur populo Romano: donatur tribunitiæ poteſtati, precarium non iuſtū auxilium ferenti. Viue Qu. Fabi felicior hoc conſenſu ciuitatis ad tuendū te, quàm qua paulò antè exultabas uictoria: uiue id facinus auſus, cuius tibi ne parens quidē, ſi eodem loco fuiſſet, quo fuit L. Papyrius, ueniā dediſſet. Mecū ut uoles reuerteris in gratiā: Pop. Romano, cui uitam debes, nihil maius præſtiteris, q̃ ſi hic tibi dies ſatis documenti

dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia poßis. Cum se nihil morari magistrum equitum pronunciasset: digressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circunfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori pro secuti sunt. firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm supplicio miserabili adolescentis

XII *Manlij uidebatur. Forte ita eo anno euenit, ut quotiescunque dictator ab exercitu receßit, hostes in Samnio mouerentur. cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat: ne quam uim hostium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaq; frumentatores cum circũuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent: creditum uulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoq; ira alienauit à dictatore militum animos, iam antè infensos: quòd implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniam dedisset. Postquam dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio uetito quicquã pro magistratu agere, in castra redijt: neque ciuibus satis lætus aduẽtus eius fuit: nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterum tantum momenti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis consilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitũ sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidijs ita omni arte bellica firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res uictoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem*

miscen

miſcendam comitati.itaq; adhibitis legatis ipſe circum ſaucios milites inſerens in tentoria caput, ſingulos ut ſeſe haberēt rogitans, curam eorū nominatim legatis, tribunisq́;, & præfectis demādabat: rem per ſe popularem ita dexter egit, ut medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad ſalubritatē efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu cum hoſte congreſſus haud dubia ſpe ſua militumq́;, ita fudit fugauitq; Samnites, ut ille ultimus eis dies conſerēdi ſigna cum dictatore fuerit. Inceßit deinde quà duxit prædæ ſpes, uictor exercitus: perluſtrauitq́; hoſtium agros, nulla arma, nullā uim nec apertam, nec inſidijs expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, priuatum compendium in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites pacē à dictatore petiere: cum quo pacti, ut ſingula ueſtimenta militibus, & annuum ſtipendium darent: cum ire ad ſenatum iußi eſſent, ſecuturos ſe dictatorē reſponderunt, unius eius fidei, uirtutiq; cauſam ſuam commendātes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem eſt ingreſſus: & cum ſe dictatura abdicare uellet, iuſſu patrū prius quàm abdicaret, COSS. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemylium Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt: nec earum ipſarū ſancta fides fuit, adeo poſtquam Papyrium abiſſe magiſtratu nunciatum eſt, arrecti ad bellandum animi ſunt. C. Sulpitio, Q. Aemylio (Aulium quidam annales habent) COSS. ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum acceßit. utroque exercitus mißi. Sulpitio Samnites, Apuli Aemylio ſorte euenerunt. Sunt qui non ipſis Apu-

lis bellum illatũ, ſed ſocios eius gentis populos ab Samnitium ui atque iniurijs defenſos ſcribant. Cæterum fortuna Samnitium uix à ſe ipſis eo tempore propulſantium bellum, propius ut ſit uero facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum utraq; ſimul gente bellũ Romanis fuiſſe. Nec tamẽ res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq́; euaſtatum: hoſtes nec hic nec illic inuẽti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepidam repente ciuitatem exciuit, ut Capitolium atq; arx, mœniaq́; & portæ plena armatorum fuerint. & cum concurſatum, clamatumq́; ad arma omnibus locis eſſet: prima luce nec autor, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Thuſculanis Flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Tr. pleb. tulit ad populum ut in Thuſculanos animaduerteretur: quorum ope ac conſilio Veliterni Priuernatesq; populo Romano bellum feciſſent. Populus Thuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omnium aduoluens. Plus itaq; miſericordia ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm cauſa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes, præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ ſententia fuit, puberes uerberatos necari: coniuges, liberosq; ſub corona lege belli uenire: memoriamq́; eius iræ Thuſculanis in pœnæ tam atrocis autores manſiſſe ad patrum ætatem conſtat: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre ſolitum. Inſequenti anno Qu. Fabio, L. Fuluio COSS. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambuſtus magiſter equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis iuuẽtus dicebatur) intentiore delectu habito egregium exercitũ aduerſus Samnites duxerunt: caſtra in hoſtico incurioſe ita

poſita

posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenire Samnitium legiones tanta ferocia, ut uallum usq; ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri, nec dißimulabant orta luce postero die facturos. Dictator ubi propiorem spe dimicationem uidit: ne militũ uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus ita institit agmini, ut donec lucesceret, prælio abstineret: nec pedestres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo nouißimos, premendoq́; iniquis ad transitum locis agmẽ detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat: eum ipsum, in quo constiterat, locũ castris dimetari iußit. Id uero circunfuso undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq́; inciperet, fieri non poterat. Itaque ubi neq; eundi, neq; manendi copiam esse uidet: instruit aciem impedimẽtis ex agmine remotis: instruunt cõtrà & hostes, & animis & uiribus pares. auxerat id maxime animos, quòd ignari loco iniquo non hosti cessum, uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At Hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor ut primo semel concursum est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retro'ue recepta: neque recursum ab ulla sit parte. in suo quisq; gradu obnixi, urgentes scutis sine respiratione, ac respectu pugnabant. fremitus æqualis tenorq́; idem pugnæ in de-

fatigationem ultimam, aut noctem spectabat. Iam uiris uires, iam ferro sua uis, iam consilia ducibus deerant: cum subito Samnitium equites cum turma una longius profecta accepissent impedimenta Romanorũ procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciũt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius attulit: sine modo, inquit, sese præda præpediant. alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum uociferabãtur. Tum magistro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidẽtes, raros quibus ferrũ in manu sit, inuenies: equosq́; dum præda onerant, cæde inermes: cruentamq́; illis prædã redde. mihi legiones, peditumq́; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. inter sarcinas omissas repente obiacentes pedibus fugientium, consternatorumq́; equorum neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu hostium M. Fabius circunductis paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator ubi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantem aciem uidit: tum appellare, tum adhortari milites: tribunos, principesq́; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnã uocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu: & Cornelius respiciẽs ad manipulos militũ, quod manu, quod uoce poterat, monstrabat: uexilla se suorum,

parmasq;

parmasq́; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq́; uisum est, adeo repente laboris per diem penè totum tolerati, uulnerũq́; obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec ultrà Samnis tolerare terrorem equitum, peditumq́; uim potuit: partim in medio cæsi, partim in fugam dißipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, ut omnibus consilijs fremerent minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito dijs, quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumq́; esse. id referre tantũ, utrum supplicia noxio paucorum, an omniũ innoxio præbeant sanguine: audebantq́; iam quidam nominare autores armorum. unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq́; erat, haud dubie proximarũ induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretũ fecerunt ut Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq́; ut Romam mitterentur: quæq́; res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq́; restituerentur. Fœciales Romam ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se, ac supplicio subtraxit: placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nibil tamen earum rerum præter captiuos, ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex S.C. triumphauit. Hoc bellum à COSS. bellatum quidam autores sunt: eosq́; de Samnitibus triumphasse: Fabiũ etiã in Apuliã processisse, atq; inde magnas prædas egisse. nec

 discrepat

discrepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur: belli'ne gerendi causa creatus sit: an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicitus erat: signũ mittendis quadrigis daret: functusq; eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut autorem autori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisq; imaginum titulis: dum familia ad se quæque famam rerum gestarum, honorumq; fallente mendacio trahunt: inde certe & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo autore stetur.

DECADIS I:

LIBER IX.

EQVITVR *hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio* COSS. *Samnites eo anno imperatorẽ C. Pontium Herennij filium habuerunt patre longe prudẽtißimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemq;. Is, ubi legati, qui ad dedẽdas res mißi erant, pace infecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarũ in nos cœlestiũ fuit. Satis scio, quibuscunq; dijs cordi fuit subigi nos ad neceßitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerãt, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationẽ spretam. Quid enim ultrà fieri ad placãdos deos, mitigãdosq; homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hostiũ in præda captas, quæ belli iure nostræ uidebantur, remisimus: auto*

mus: autores belli, quia uiuos nō potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum nequid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid ultrà tibi Romane*, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quē tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorū iudicem feram? neminē neq; populū, neq; priuatū fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi: at ego ad deos uindices intolerandæ superbiæ confugiā: & precabor ut iras suas uertant in eos, quibus nō suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiā non mors noxiorū, non deditio exanimatorū corporū, non bona sequentia domini deditionē exatient: placari nequeant, nisi hauriendū sanguinem, laniandaq; uiscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Proinde *cum rerum humanarū maximū momentum sit quàm propitijs rem, quàm aduersis agāt dijs: pro certo habete priora bella aduersus deos magis, quam homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa* Caudium *castra quàm potest occultissime locat: inde ad* Calatiam*, ubi iam* COSS. Romanos*, castraq; esse audiebat, milites decē pastorū habitu mittit: pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet: legiones Samnitium in Apulia esse:* Luceriā *omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin ui capiant. Iam & is etiam rumor antè de industria uulgatus uenerat ad* Romanos*: sed fidē auxere captiui, eo maxime, quòd sermo inter omnes cōgruebat. Haud erat dubiū quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs:*

simul

ſimul ne Apulia omnis ad præſentem terrorem deficeret. ea modo, quà irent, conſultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant uiæ: altera præter oram ſuperi maris patens apertaq́;, ſed quãto tutior, tanto ferè longior: altera per Furculas Caudinas breuior. ſed ita natus locus eſt. ſaltus duo alti, anguſti ſyluoſiq́; ſunt, mõtibus circa ſe perpetuis inter ſe iuncti: iacet inter eos ſatis patens clauſus in medio campus, herbidus, aquoſusq́;: per quem medium iter eſt. ſed antè quàm uenias ad eum, intrandæ primæ anguſtiæ ſunt: & aut eadem, qua te inſinuaueris, retro uia repetẽda: aut ſi ire porrò pergas, per alium ſaltum arctiorẽ, impeditioremq́; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demiſſo agmine, cum ad alias anguſtias protinus pergerent: ſeptas deiectu arborum, ſaxorumq́; ingẽtium obiacentem molem inuenere. cum fraus hoſtilis appa ruiſſet: præſidium etiam in ſummo ſaltu conſpicitur: citati inde retro, quà uenerant, pergunt repetere uiam: eam quoq; clauſam ſua obice, armisq́; inueniunt. ſiſtunt inde gradum ſine ullius imperio. ſtuporq́; omniũ animos, ac ue lut torpor quidam inſolitus membra tenet: intuentesq́; alij alios, cum alterum quiſque magis mentis compotem ac conſilij ducerent, diu immobiles ſilent. deinde ubi prætoria couſulum erigi uidere, & expedire quoſdam utilia operi: quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac ſpe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adde rent, pro ſe quiſq; nec hortante ullo, nec imperãte ad muniendum uerſi caſtra propter aquam uallo circũdant, ſua ipſi opera, laboremq́; irritũ, præterquàm quòd hoſtes ſuperbe increpabant, cum miſerabili confeßione eludentes. ad COSS. mœſtos ne aduocantes quidẽ in conſiliũ, quãdo nec cõſilio nec auxilio locus eſſet, ſua ſpõte legati ac tribuni

buni cõueniunt: militesq; in prætorium uersi opem, quam uix dij immortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quàm consultantes nox oppreßit. cum pro ingenio quisq; fremerent: alius, per obices uiarũ, alius per diuersa montium, per syluas, quà ferri arma poterãt, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè xxx. uincimus, omnia æqua ac plana erũt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quò, aut quà eamus? num mõtes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quà tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti, atq; uicti sumus. ne ferrum quidem ab bene moriendũ oblaturus est hostis: sedens bellũ conficiet. His inuicẽ sermonibus quà cibi, quà quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaq; uniuersi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas consulendũ censent. Iam is grauior annis nõ militaribus solũ, sed ciuilibus quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi, consilijq;. Is ubi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuntio filij censuit omnes inde quàm primũ inuiolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est: iterumq; eodem remeante nuntio cõsulebatur: censuit ad unũ omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quãquam filius ipse in primis iam animũ quoq; patris consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium uictus est ut ipsum in consiliũ acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, uocatusq; in consiliũ ita ferme locutus esse, ut nihil sentẽtiæ suæ mutaret, causas tantũ adijceret. Priore se cõsilio, quod optimũ duceret, cum potẽtissimo po

simo po

ſimo populo per ingens beneficiũ perpetuam firmare pacem, amicitiamq́; altero conſilio, in multas ætates, quibus amiſsis duobus exercitibus haud facile receptura uires Romana res, bellum differre. tertium nullum conſilium eſſe. Cum filius aliiq́; principes percunctando exquirerẽt, quid ſi media uia conſilium caperetur? ut & dimitterentur incolumes, & leges iis iure belli uictis imponerentur? Iſta quidem ſententia, inquit, ea eſt, quæ neq; amicos parat, neq; inimicos tollit: ſeruate modo, quos ignominia irritaueritis. Ea eſt Romana gens, quæ uicta quieſcere neſciat: uiuet ſemper in pectoribus illorum quicquid iſtuc præſens neceßitas inuſſerit: neq; eos antè multiplices pœnas expetitas à uobis quieſcere ſinet. Neutra ſententia accepta, Herẽnius domum è caſtris eſt auectus. Et in caſtris Romanis cum fruſtra multi conatus ad erumpendũ capti eſſent, & iam omnium rerum inopia eſſet, uicti neceßitate legatos mittunt, qui primum pacem æquã peterent: ſi pacem non impetrarẽt, uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatũ eſſe reſpondit: & quoniam ne uicti quidem ac capti fortunã fateri ſcirent, inermes cum ſingulis ueſtimentis ſub iugum miſſurum: alias conditiones pacis æquas uictis ac uictoribus fore: ſi agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, ſuis deinde legibus Romanum ac Samnitẽ æquo fœdere uicturum. His conditionibus paratum ſe eſſe fœdus cum COSS. ferire: ſiquid eorum diſpliceat, legatos iam redire ad ſe uetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omniũ ſubito exortus eſt, tantaq́; mœſtitia inceßit, ut nõ grauius accepturi uiderẽtur, ſi nuntiaretur omnibus eò mortem oppetendã eſſe. Cum diu ſilentiũ fuiſſet: nec COSS. aut pro fœdere tam turpi, aut cõtra fœdus tam neceſſariũ hiſcere poſſent: tum L. Lentulus, qui

lus, qui tum princeps legatorũ uirtute atq; honoribus erat: Patrẽ meũ, inquit, COSS. *ſæpe audiui memorantẽ, ſe in Capitolio unum non fuiſſe autorem ſenatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec foſſa ualloq; ab ignauiſſimo ad opera ac muniendũ hoſte clauſi eſſent: & erumpere ſi non ſine periculo magno, tamen ſine certa pernicie poſſent. Quòd ſi, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hoſtẽ licuit, quo ſæpe modo obſeßi in obſidentes erupe runt: ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoſte copia eſſet: non mihi paterni animi indoles in conſilio dando deeſſet. Equidem mortem pro patria præclarã eſſe fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq;, uel in medios me mittere hoſtes paratus ſum: ſed hic patriam uideo: hic quicquid Romanarum legionum eſt: quæ niſi pro ſe ipſis ad mortẽ ruere uolunt, quid habent quod morte ſua ſeruent? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua urbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, non ſeruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq; ducem implorabunt? Hic omnes ſpes opesq; ſunt: quas ſeruando, patriam ſeruamus: dedendo ad necem, patriam deſerimus, ac prodimus. At fœda atque ignominioſa deditio eſt: ſed ea charitas patriæ eſt, ut tam ignominia eam, quam morte noſtra, ſi opus ſit, ſeruemus. Subeatur ergo iſta quantacunq; eſt indignitas: & pareatur neceßitati, quam ne dij quidem ſuperant. Ite* COSS. *redimite armis ciuitatem, quam auro maiores ueſtri redemerunt.* COSS. *profecti ad Pontiũ in colloquiũ, cũ de fœdere uictor agitaret: negarunt iniuſſu populi fœdus fieri poſſe:*

nec ſine

nec sine fœcialibus, cærimoniaq́; alia solenni. Itaque non ut uulgo credunt, Claudiusq́; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. quid enim aut spōsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt coss. legati, quæstores, tribuni militum: nominaq́; omnium, qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam DC. equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercitúque inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq́; corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria uictoris, & uultus superbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miserabilem uiam, per sociorum urbes reditum in patriam, ac parentes: quò sæpe ipsi, maioresq́; eorum triumphantes uenissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam uires, nequicquā animos datos. Hæc fremētibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiendo factura, quàm quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis uestimētis

inermes extra uallum exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in custodiam abducti. Tum à COSS. abire lictores iussi: paludamentaq; detracta tantam inter ipsos, qui paulò antè eos execrantes, dedendos lacerandosq; censuerāt, miserationem fecit: ut suæ quisq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantæ maiestatis uelut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè seminudi sub iugum missi: tum ut quisq; gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq; : gladij etiā plerisq; intentati: & uulnerati quidam, necatiq;, si uultus eorum indignitate rerum acrior uictorem offendisset. ita traducti sub iugum, & (quod penè grauius erat) per hostium oculos, cum ex saltu euasissent: etsi uelut ab inferis extracti tum primum lucem aspicere uisi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmē omni morte tristior fuit. Itaq; cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, et quòd pudor præpediebat, circa uiā haud procul Capua omniū egena corpora humi prostrauerunt. Quod ubi est Capuam nūtiatum: euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. confestim insignia sua COSS. fasces, lictores, arma, equos, uestimēta, commeatus militibus benigne mittunt: & uenientibus Capuam cunctus senatus, populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorum comitas, uultusq; benigni, & alloquia non modo sermonē elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contrà intuerentur, efficere poterant. adeo super mœrorem pudor quidā effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscētes ad

finem Campanum prosequerentur, reuertissent: uocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu multo sibi mœstiores & abiectiores animi uisos referrent: adeo silens, ac propè mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosq́; cum armis animos: non reddere salutẽ, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emißi essent. Habere Samnites uictoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut antè Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam uirtutem, ferociamq;. Cum hæc dicerentur, audirenturq́: & deploratum penè Romanum nomen in consilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentiũ illud obstinatum, fixosq́; in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentiũ illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorẽ memoriam fore. quippe suos quẽq; eorũ animos habiturum, ubicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non ubiq; Samnitibus fore. Iã & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primũ audierũt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nũtius fuit. Ad famã obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorũ apparatus, postquã deditionẽ tam fœde factam acceperũt: extẽploq; sine ulla publica autoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ: iustitium'que in foro sua sponte cœptum prius, quàm indictum: lati claui,

ui, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solum atque autoribus, sponsoribusq; pacis irasci: sed innoxios etiam milites odisse: & negare urbe tectis'ue accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. nõ enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu uultuq; ingreßi sero in urbem ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero, atq; insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere uellet. Cõsules in priuato abditi nihil pro magistratu age- 2 *re, nisi quod expressum senatus consulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Pætum magistrum equitum. quibus uitio creatis suffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magistratuũ eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is* C O S S. *creauit Q. Publiũ Philonem, & L. Papyrium cursorem iterum, haud dubio cõsensu ciuitatis, quòd nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusq; S C. perfectis, de pace Caudina retulerũt. & Publius, penes quẽ fasces erãt: Dic Spuri Posthumi, inquit. Qui ubi surrexit, eodẽ illo uultu, quo sub iugum missus erat, Haud sum ignarus, inquit,* C O S S. *ignominiæ, nõ honoris causa me primũ excitatũ: iussumq; dicere nõ tanquã senatorẽ, sed tanquã reum quã infelicis belli, quã ignominiosæ pacis. ego tamẽ, quãdo neque de noxa nostra, neq; de pœna retulistis: omissa defensione, quæ nõ difficilima esset apud haud ignaros fortunarũ humanarũ, neceßitatũq;: sentẽtiã de eo, de quo retulistis*

paucis peragam: quæ sententia testis erit mihi'ne, an legionibus uestris pepercerim: cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus: nec quicquã ex ea, præter quàm corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi uinctiq;: exoluamus religione populum, siqua obligauimus: nequid diuini, humani'ue obstet, quo minus iustum piumq; de integro ineatur bellum, interea COSS. *exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia iusta in deditionem nostrã perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæsoq;, si uobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium* COSS. *cum Samnitibus prospere bellum gerere: at uos satis habeatis uidisse nos sub iugum missos: uidisse sponsione infami obligatos: uidere nudos uinctosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: nouos* COSS. *legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellũ uelitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioq; uiri incessit homines, ut modo uix crederent illum eundem esse Sp. Posthumiũ, qui autor tam fœdæ pacis fuisset: modo miserarẽtur quòd uir talis etiam præcipuũ apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo prosequentes uirum in sententiam eius pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio Tr. pl. qui neq; exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo, quòd spondendo pacem seruassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neque ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, uiolari'ue posse.*

Tum

Tũ Posthumius, Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius q̃ dedãtur, hic in comitio uirgis cæsos, hãc iam ut intercalatæ pœnæ usurã habeant. Nã quod deditione nostra negãt exolui religione populũ: id istos magis ne dedãtur, quam quia ita se res habeat, dicere quis adeo iuris fœcialiũ expers est, qui ignoret? neq; ego inficias eo patres cõscripti, tam spõsiones, q̃ fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquã sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istã expresserunt nobis Samnites, coëgissent nos uerba legitima dedentium urbes nuncupare: deditum populum Romanũ uos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incẽsurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum sponsionis uinculum leuat. Siquid est, in quo obligari populus poßit, in omnia poteſt. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert: COS. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt: quibus non fuit satis COSS. spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerũt. Nec à me nunc quisquam quæsiuerit quid ita spoponderim: cum id nec consulis ius esset: nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium patres conscripti humanis consilijs gestum est: dij immortales & uestris, & ho-

stium imperatoribus mentem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus: & illi male partam uictoriam male perdiderunt: dum uix locis, quibus uicerant, credunt: dum quacunque conditione arma uiris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace, ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset: donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacē afferrent, ea demum sponsio esset, quam populi iussu spopondissemus. sed neque uos tulissetis. nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quam ut & illi uelut somnio lætiore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: et nostrum exercitum eadē quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriam uanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter spōsorem, obligaret. Quid enim uobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est? quis uos appellare potest? quis se à uobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro uobis iussistis. nihil ergo uobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrū est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc sæuiant: in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: consulite utrum præsens deditio eorum fieri possit: an in diē differatur: nos interim T. Veturi, uosque cæteri uilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum causa, tum autor; nec cæteros solum, sed tribunos etiam

etiam plebis, ut se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo abdicauerunt: traditi'que fœcialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto senatus consulto lux quædam affulsisse ciuitati uisa est: Posthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij COS. *alijs claris facinoribus æquabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius consilio, & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offerre: piacula'que pro populo dare Romano. arma cuncti spectant & bellum. en unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat. In ciuitate ira odio'que ardente delectus omnium propè uoluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductus'que ad Caudium exercitus. Prægreßi fœciales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum uinciri. Cum apparitor uerecundia maiestatis Posthumium laxe uinciret: Quin tu, inquit, adducis lorum, ut iusta fiat deditio? Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal uentum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit: Quandoquidem hisce homines iniussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt: atque ob eam rem noxam nocuerunt: ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines uobis dedo. Hæc dicenti fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat ui, perculit: & clara uoce ait, se Samnitem ciuem esse, illum legatum: fœcialem à se contra ius gentium uiolatum: eo iustius bellum gesturos. Tum Pontius, nec ego istam deditionem accipiam, inquit: nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit:*

aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori cum qua potes fide restituis? populum Romanũ appello: quem si spõsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet: restituat legiones intra saltũ, quo septæ fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquium est uentum, habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc sponsio & pax repudietur. ea uero fortuna ijs locis, quæ ante pacis mentionẽ habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquam'ne causa deficiet cur uicti pacto nõ stetis? obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiẽdum aurum cæsi sunt. pacem nobiscum pepigistis, ut legiones uobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cærimonijs dignum erat, ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes? ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam spõsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant. gerite bellum, quando Sp. Posthumius modo legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium, non ciuem Romanum esse: & à Samnite legatum Romanum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum.

bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucē proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincla Romanis, moratus sit nemo, quo munus ubi uisum fuerit, abeant. Et *illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab* Caudio *in castra* Romana *inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestißimum cernentibus renatum bellum, omniaq; quæ deinde uenerunt, nō in animis solū, sed propè in oculis esse, & serò ac nequicquam laudare senis* Pontij *utraq; consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possesionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuū uel inimicos tollere, uel amicos facere. adeoq; nullodum certamune inclinatis uiribus post* Caudinam *pacem animi mutauerant, ut clariorem inter* Romanos *deditio* Posthumium, *quàm* Pontium *incruenta uictoria inter* Samnites *faceret: & geri posse bellum* Romani *pro uictoria certa haberent,* Samnites *simul rebellasse & uicisse crederent* Romanum. Inter *hæc* Satricani *ad* Samnites *defecerunt, &* Fregellæ *colonia nec opinato aduentu* Samnitium *(fuisse &* Satricanos *cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque usque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, et quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen* Fregellani *sustinuerunt.* Fraus *deinde rem inclinauit, quòd uocem audiri præconis paßi sunt, incolumem abiturum qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta.* Pertinacior *pars armata per auersam portam erupit: tutior'que eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circundatos*

 igni,

igni,nequicquam deos fidemq; inuocantes, Samnites con
3 cremauerunt. COS. inter se partiti prouincias, Papy=
rius in Apuliam ad Luceriam pergit,ubi equites Romani
obsides ad Caudium dati custodiebantur : Publius in Sa=
mnio substitit aduersus Caudinas legiones.Distēdit ea res
Samnitium animos,quòd nec ad Luceriam ire,ne à tergo
instaret hostis : nec manere, ne Luceria interim amittere=
tur,satis audebant.optimum uisum est committere rem for
tunæ,& transigere cum Publio certamen. itaque in aciem
copias ducunt.aduersus quos Publius COS.cum dimica=
turus esset, prius alloquendos milites ratus concionem ad=
uocari iussit.cæterum sicut ingenti alacritate ad prætoriū
concursum est,ita præ clamore poscentium pugnam nulla
adhortatio imperatoris audita est:suus cuique animus me=
mor ignominiæ adhortator aderat.Vadunt igitur in præ=
lium urgentes signiferos:& ne mora in cōcursu pilis emit
tendis,stringendisq; inde gladijs esset, pila uelut dato ad
id signo abijciunt,strictisq; gladijs cursu in hostem ferun
tur.nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs lo
candis fuit:omnia ira militaris propè uesano impetu egit.
Itaque nō fusi modo hostes sunt,sed ne castris quidem suis
fugam impedire ausi,Apuliam dißipati petiere:Luceriam
tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Ro=
manos ira eadem,quæ per mediam aciem hostium tulerat,
et in castra pertulit.ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cæ
dis factum:prædæq; pars maior ira corrupta.Exercitus al
ter cum Papyrio COS.locis maritimis peruenerat Arpos
per omnia pacata,Samnitiū magis iniurijs & odio, quàm
beneficio ullo populi Romani. nam Samnites ea tempesta
te in montibus uicatim habitantes, campestria & mariti=
ma loca contemptu cultorum molliore,atque,ut euenit, fe
rè lo

rè locis ſimuli genere, ipſi montani atque agreſtes depopu labantur. quæ regio ſi fida Samnitibus fuiſſet, aut perueni re Arpos exercitus Romanus nequiſſet: aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, excluſos à commeatibus abſumpſiſſet. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obſidentes obſeſſósq; inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis ſuppeditabantur, cæterum adeo exigue, ut militi occupato ſtationibus uigilijsq; & opere, eques folliculis in caſtra ab Arpis frumentum ueheret, interdum occurſu hoſtium cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare. & obſeßis prius quàm alter c o s. uictore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitiũ inuecti erant, & auxilia intromiſſa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obſidione delegata in curam collegæ, uacuus per agros cuncta infeſta commeatibus hoſtium fecerat. Itaque cum ſpes nulla eſſet diutius obſeſſos inopiã laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriã caſtra habebant, undique contractis uiribus ſigna cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utriſque ſe ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus, Romanisq;, ut bellum omitterent: per utros ſtetiſſet quo minus diſcederetur ab armis, aduerſus eos ſe pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega ſe communicaturum reſpondit: accitoq; eo cum tempus omne in apparatu cõſumpſiſſet, collocutus de re haud dubia, ſignũ pugnæ propoſuit: Agentibus diuina humana'que, quæ aſſolent, cum acie dimicandum eſt, c o s s. Tarentini legati occurſare, reſpõſum expectantes: quibus Papyrius ait, Auſpicia ſecũda eſſe Tarẽtini pullarius nuntiat, litatũ præterea eſt egregie, autoribus dijs, ut uidetis, ad rem agendam proficiſcimur.

Signa

Signa inde ferre iußit, & copias eduxit, uanißimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsq;, alijs modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnẽ curam belli remisissent, quia aut pacem uere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarẽt, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in autoritate Tarẽtinorum manere, nec descẽdere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quàm ut spreuisse pacis autores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. *aiunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne uallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copijs succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, cum pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atque in fossas proruerent: nec uirtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, nõ hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, ubi errorem fraus superbe uicisset, sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes fusosq;, inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaq;. nec ullum superfuisset animal, ni* COSS. *receptui signum dedissent, auidosq; cædis milites è castris hostiũ imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ confestim oratio habita est, ut doceretur miles minime cuiquam militum* COSS. *odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: ni respectus equitum sexcẽtorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata uenia hostes cæcos in supplicia eorum*

age

ageret, perdere prius, quàm perire, optantes. Laudare ea milites, lætariq; obuiam itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibus'ne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circà, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandum profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoq;, qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. nam insessis omnibus uijs, per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad COS. Romanum, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit: Debuisse eos Pontium Herennij filium, quo autore Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patiendum censeret. cæterum, quoniã ab hostibus in se æqua statui, quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerẽt: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurũ, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædaq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq;, quæ ad Caudium amiserant; &, quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior uictoria populi Romani est. siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator, ut expiaret COSS. ignominiam, sub iugum cum cæ

teris

teris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse de hostium duce dedito, missoq; sub iugum. id magis mirabile est, ambigi Lucius'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit: ultorq; unicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an COS. *Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor'ne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus: & in cognomine erratum sit. Conuenit iã inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cũ Ferentanis uno secundo prælio debellauit: urbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad Sãnites defecerant, præsidiumq; eorum in urbem acceperant, rẽ gessit. nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatisq; missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaq; subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido & armato uim allaturos? ab ijsdem consilium petere iussi. quibus autoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: ægreq; impetrato ut de ea re consuli senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad suos redeũt. Duæ factiones senatum distinebant: una cuius principes erant defectionis à populo Romano autores: altera fidelium ciuiũ:*

certa

certatum ab utrisque tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ab obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset: nuntiare cõsuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadẽ nocte portam etiã COS. aperuerunt, armatosq; clam hoste in urbem acceperũt. ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa uiam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoq; unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate COS. erant. qui quæstione habita, quorũ opera defectio esset facta: quos sontes comperit, uirgis cæsos securi percußit: præsidioq; ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum deceßisse Romam Papyriũ Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum mißos, autores sunt. & fuit uir haud dubie dignus omni bellica laude, nõ animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq; eũdem capacißimum: nec cum ullo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborẽ corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;. equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: Ne nihil remißum dicatis, remitto, inquit, ne utique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciues'que. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciẽ: quem

quem cũ inambulans ante tabernaculum uocari iußiſſet: lictorem expedire ſecurim iußit. ad quam uocem exanimi ſtante Præneſtino, Agedum lictor, excide radicem hãc, inquit, incommodam ambulantibus: perfuſumq́; ultimi ſupplicij metu, mulcta dicta dimiſit. Haud dubie illa ætate, *qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa res* Romana *ſtaret. quin eum parem deſtinant animis magno* Alexandro *ducem: ſi arma* Aſia *perdomita in* Europam *uertiſſet.* Nihil *minus quæſitũ à principio huius operis uideri poteſt, quàm ut plus iuſto ab rerum ordine declinarem, uarietatibusq́; diſtinguendo opera, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiẽ animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus ſæpe tacitis cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quærere libeat, quinam euentus* Romanis *rebus, ſi cum* Alexandro *foret bellatum, futurus fuerit.* Plurimum *in bello pollere uidentur, militum copia & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens.* Ea *& ſingula intuenti & uniuerſa, ſicut ab alijs regibus gentibusq́;, ita ab hoc quoque facile præſtant inuictum* Romanum *imperium.* Iam *primum, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidẽ abnuo egregium ducem fuiſſe* Alexandrum. *ſed clariorem tamen eum facit, quòd unus fuit: quòd adoleſcens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus deceſſit.* Vt *alios reges claros ducesq́; omittam, magna exẽpla caſuum humanorum:* Cyrum, *quem maxime* Græci *laudibus celebrant, quid niſi longa uita, ſicut* Magnum *modo* Pompeium, *uertẽti præbuit fortunæ?* Recẽſeam *duces* Romanos, *nec omnes omnium ætatum, ſed ipſos eos cum quibus* COS. *aut dictatoribus* Alexandro *fuit bellandũ:*

M.

M.Valerium Coruinum,C.Martium Rutilium,C. Sulpitium, T.Manlium Torquatum,Q. Publium Philonem, L.Papyrium Cursorē, Q. Fabium Maximum,duos Decios,L. Volumnium, Marcum Curium.deinceps ingentes sequuntur uiri: si Punicum Romano præuertisset bellum:seniorq́; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tū indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingeniiq́;: tū disciplina militaris iam inde ab initijs urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regū Iunij, Valerijq́;: ita deinceps Fabij,Quintij,Cornelij:ita Furius Camillus, quem iuuenes duo quibus cum Alexandro dimicandum erat,senem uiderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus,aut Valerius Coruinus, insignes ante milites,quàm duces? cessissent Decij deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore,illo animi? uictus esset consilijs iuuenis unius, ne singulos nominem,senatus ille?quem qui ex regibus cōstare dixit,unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uero erat periculum,ne solertius, quàm quiuis unus ex ijs quos nominaui,castris locum caperet, commeatus expediret: ab insidijs præcaueret,tempus pugnæ eligeret:aciem instrueret,subsidijs firmaret.non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem inter purpuram atque aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus,prædam uerius quàm hostem, nihil aliud quàm bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longe alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comessabundus incessit,uisus illi habitus esset:saltus Apu-

M lia,

liæ, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; (ut ita dicam) ingenij, quod sibi uictor induerat, spectetur, Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset: & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem uestis: & desyderatas humi iacentium adulationes, etiã uictis Macedonibus graues, nedũ uictoribus: & fœda supplicia: & inter uinum & epulas cædes amicorum: & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid, si uini amor in dies fieret acrior? quid, si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulla'ne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uero periculum erat: quod leuißimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus: & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quòd populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen prælijs uictus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se hominis

hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. miremur, si, cum ex hac parte secula plura numerentur, quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio, quàm in ætate XIII. annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem: quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuum, fastisq; percurrere licet, cõsulum, dictatorumq; : quorũ nec uirtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex: denos, uicenosq; dies quidam dictaturã, nemo plusquam annum consulatum gessit. ab Tr. pl. delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerũ circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento, aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadẽ fortunæ pignora in discrimen detulisset: imo etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentẽ se: Romani multi fuissent Alexandro uel gloria, uel rerum magnitudine pares: quorũ suo quisque fato sine publico discrimine uiueret, moreretúrq;. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero, uel militum genere uel multitudine auxiliorum. Censebãtur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum.

Itaq; in omni defectione sociorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebātur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sæpe per eos annos, in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Heturiæq;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis, adiunctaq; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominū, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum, hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiunxisset gentes, impedimentum maius quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarißæq; illis: Romano scutum maius corpori tegumentum, & pilum, haud paulo quàm hasta uehementius ictu missuq; telum. statarius uterque miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis & unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander, bello uictus eßet. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiam si prima prospere euenißēt, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsißet: & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexādrum mortifero uulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum

lorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equitem cũ per annos quatuor & uiginti primo Punico bello claßibus certatum cum Pœnis recordor: uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. & forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hostem duas potentißimas armis uirisq; urbes armaret, simul Punico Romanoq; obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum, Philippum, & Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo. absit inuidia uerbo, & ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis utiq;, nũquam iniquis locis laborauimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, auia cõmeatibus loca, grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonum atque Alexandri, auertit: auertetq́;, modo sit perpetuus huius qua uiuimus pacis amor, & ciuilis cura concordiæ. M. Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox COSS. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. itaque de fœdere negatum: induciæ biennij, cum per aliquot dies fatigassent singulos precibus, impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusini'que populationibus feßi, obsidibus L. Plautio COS. datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum utrunque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina ac Falerina. Incli-

natis semel in Apulia rebus, Theates quoque Apuli ad nouos c o s s. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam fœdus petitum uenerunt. pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano autores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut fœdus daretur: neque ut æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoque ualido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij c o s. Nerulum ui captum. Et postquàm res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula c o s s. exitu anni non coss. ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæterum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Sãnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque spe alieni magis auxilij, quàm uiribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniẽdum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamẽ in erũpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit.

Fusi

Fusi in castra Sãnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuẽdæ, Plistiã ipsi socios Romanorũ, ut parem dolorẽ hosti redderent, circunsidunt. Anno circũacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. COSS. noui, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitũ ad Satriculam cum supplemento uenit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo antè loco posuerunt, lacessentesq́; prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium uersus, id bellum tanti ducere, quòd urbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, nequa in castra uis fieret. eo ferocius adequitare Samnites uallo, neq; otium pati, & cum iam propè in portis castrorum esset hostis, nibil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Ceretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator ægre patiens, quò tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugari'que, orando hortandoq́; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quàm irritata est multitudo omnis. Qui circà erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratriq́; præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atque iræ

trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium iniit, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumq; Aemylij corpus mista cum dolore lætitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samnio Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad ulciscendam ciuium necem, recuperandamq; coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores'ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atque in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locũ Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuntios consulto dictatore ubi subsisteret, quo'ue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quam obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit, & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso

cuiquam relictam spem, de magistro equitũ, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circà omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterant: & si homines iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, in quæ infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq́;, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquàm uictoriæ nobis abscindamus. ferte signa in hosté: ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant. damna uestra milites omnium circà, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi uadũt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit iritamentum. Itaq; uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ardentia procul uidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circũuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptá que, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quòd præter exiguam deformatam incendio partem cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouí que COSS. M. Petilius, C. Sulpitius

exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ue terum militum dimißa, nouisq; cohortibus in supplemen= tum adductis. Cæterum cum propter difficilem urbis si= tum nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tem pore longinqua, aut præceps periculo uictoria esset, So= ranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigi= les Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iu bet, deductus'que traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quonammodo id præstaturus esset percunctantes do ceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta mœni= bus Romana castra, ut sex millia ab oppido remoueren= tur. fore ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ sta= tiones, ac nocturnæ uigiliæ eßent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iußis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum mis= silibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant, & temere iacen= tia (ut fit) in asperis, & de industria etiam, quo locus tu= tior eßet, ab oppidanis congesta. ubi cum constituisset Ro manos, semitamq; angustam & arduam erectam ex oppi= do in arcem ostẽdisset: Hoc quidẽ ascensu, inquit, uel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani Romanorum'que for tißimi uiri estis, & locus pro uobis, & nox erit, quæ o= mnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, uos arcem intenti tenete. decurrit inde quãto maxime poterat cum tumultu, Ad arma & Prò ue stram fidem ciues, clamitans, arx ab hostibus capta est, de= fendite, ite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acce= ptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi

magiſtratus miſsis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à ſpe recuperandæ arcis. fuga cuncta cõplentur: portæq́; à ſemiſomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præſidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concurſantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum COSS. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium conſenſu deſtinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis autores, uinctos Romam deducunt. cæteram multitudinem incolumem præſidio impoſito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant, uirgis in foro cæſi, ac ſecuri percuſsi ſummo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam ubique, quæ paſſim in colonias mitteretur, multitudinem eſſe. COSS. ab Sora profecti, in agros, atq; urbes Auſonum bellum intulerunt. mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum eſt, fuerant, cõiurationesq́; circa Campaniam paſsim factæ. nec Capua ipſa crimine caruit. quin Romam quoque, & ad principum quoſdam inquirendos uentum eſt. cæterum Auſonum gens proditione urbium, ſicut Sora, in poteſtatem uenit. Auſona, & Minturnæ, & Veſtina urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium ſuarum coniurati ad conſules ueniunt. docent: ſuos iampridem exoptãtes Samnitium aduentum, ſimul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuiſſe, iuuentute armis Samnites iuuiſſe. fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudẽtes portas Romanis, ne accerſant bellum, & obſtinatos claudere, ſi exercitus admoueatur. in ea

fluctuatione

fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His autoribus mota propius castra: missiq; codē tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis ueste gladijs, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, tria'que oppida eadem hora, eodem'que consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deleta'que Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internitionem cæsi. eoq; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; adhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodē anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum cōiurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatū esset, haudquaquā neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercēdis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Folliū magistrū equitū dixit. Ingēs erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium Nouiumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita iudicio subtraxit.

xit. Deinde ut quæstioni Campanæ materia decesit, uersa Romam interpretando res. non nominatim, qui Capuæ, sed in uniuersum, qui usquam coissent, cõiurassent'ue aduersus Romanum populum, quæri senatũ iußisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus rẽpub. esse. latiorq; & re, & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine ulla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec ij modo, in quos crimen intendebatur, sed uniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus, si nulla obstetur fraude, pateat uia ad honorem, sed hominũ nouorum. ipsos adeo dictatorem magistrumq; equitum, reos magis quàm quæstores idoneos eius criminis esse: intellecturosq; ita id eße, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis, quàm imperij memor, progressus in concionem ita uerba fecit. Et omnes antè actæ uitæ uos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me testis est innocẽtiæ meæ. neq; enim quod sæpe aliâs, quia ita tempora postulabant reipubli. qui bello clarißimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exercẽdis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incõpertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquàm ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, uisa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum uere-

cundiæ

cundiæ non fuit: ut omnes dij hominesq́; sciant: ab illis, etiam quæ non poßint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reū: dictatura me abdico. Vos quæso C O S S. *si uobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc* M. *Follium quæstiones exerceatis: ut appareat innocentia nostra nos, nō maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq́; apud* C O S S. *(ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloq́; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit: absolutusq́; est. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita, donec in coitionibus factionibusq́;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam cōiuratum erat, Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudium reuocauit: ut inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eò* C O S S. *cum ualido exercitu uenerunt. & primo circa saltus, cum utrinq; ad hostem iniqua uia esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Cāpanos cāpos, agmen demittunt. ibiq́; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitū sæpius quàm peditum, utrinque periculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contrà ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt. equitibus in cornua diuisis: quibus præ*

bus præceptum erat intentiores ad respectum castrorum, nequa eò uis fieret, quàm ad prælium starent: aciem pediti tutam fore. COSS. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circũeundos hostes, aut ne ipsi circumirẽtur, cõstiterãt, latius patefacta stetit, sinistris, præterquàm quòd confertiores steterant, repentino consilio Petilij. COS. additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitiũ, eques in pugnam succedit. in hunc trãsuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec uniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriã cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dißimulem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, uictorem hostem signa in perculsos inferentem. ceterũ omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & cõspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxilium aduenerat, fortes uiri: & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capiq; Sãnites: nisi qui Maleuentũ, cui nũc urbi Beneuẽtũ nomen est, perfugerũt. Ad triginta milia cæsa aut capta Samnitiũ, proditum memoriæ est. COSS. egregia uictoria parta, protinus inde ad Bouianũ oppugnandũ legiões ducunt: ibiq; hyberna egerũt: donec ab nouis COSS. L.

Papyrio

Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum, exercitum accepit. Is cum audisset arcē Fregellanā ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. unde post nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; ualido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. eò se intra mœnia sub aduētum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis contulerant. Dictator urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequēter ibi habitatur) circumiecta muris incendit. nec ita multo pòst, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio COS. (nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad COS. trahūt, adijciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petiliū autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodē anno coloniæ deductæ sunt. Suessa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui incoluerant, & in tertiam Caßinū ut deduceretur colonia, S. C. factū est. sed III uiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes COSS. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero COS. in Sānio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, autore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramēto adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat

parat: nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi ultro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. neutri finibus egreßi. Et censura clara eo anno Ap. Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomẽ Appij, quòd uiã muniuit, & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerẽdo, solus censuram obtinuit. Eodẽ Appio autore Potitia gẽs, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegãdi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouẽdis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorũ essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cũ stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed cẽsorem etiã Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; COSS. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Aemylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante cẽsores Ap. Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarem; unum, ut tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorũ

& consulum ferme fuerant beneficia. tulere eam rogationem Tr.pl. L. Atilius, C. Martius. alterum, ut II uiros nauales claßis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebiſciti fuit M. Decius Tr. pl. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem uisa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis uesci, quod traditum antiquitus erat, ægre paßi, Tybur uno agmine abierunt: adeo, ut nemo in urbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq; Tybur miserunt, ut darent operam ut hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, ut reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & uino, cuius auidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppreßit. Tunc concursus populi factus, imperatoq; ut manerēt, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem uagarentur: restitutumq; in æde uescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: uerberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione

Cluuiana

Cluuiana ratus, quo die aggreſſus eſt mœnia, ui cepit: atque omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitiũ, longe ditiſsimum, atque opulentiſsimum armis uiris'que. Ibi quia haud tantum irarum erat, ſpe prædæ milites accenſi, oppido potiuntur. minus itaque ſæuitum in hoſtes eſt: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio unquam egeſtum: benigne'que omnis militi conceſſa. & poſtquam præpotentem armis Romanum nec acies ſubſiſtere ullæ, nec caſtra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ ſunt intentæ, ut inſidijs quæreretur locus: ſiqua licentia populando effuſus exercitus excipi, ac circumueniri poſſet. Transfugæ agreſtes, & captiui quidam, pars forte, pars conſilio oblati congruentia ad conſulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in ſaltum auium compulſam eſſe: perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hoſtium exercitus itinera occultus inſederat: & poſtquã intraſſe Romanos uidit ſaltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, ſarcinas congerunt in medium. dein, poſtquam ut quiſque liberauerat ſe onere, aptauerat'que armis, ad ſigna undique coibant, & notis ordinibus in ueteri diſciplina militiæ iam ſine præcepto ullius ſua ſponte ſtruebatur acies: conſul ad ancipitem maxime pugnã aducctus, deſilit ex equo: & Iouem, Martẽq́;, atq; alios teſtatur deos: ſe nullã ſuam gloriam inde, ſed prædã militi quærentẽ, in eum locum deueniſſe, neq; in ſe aliud, quàm nimiam ditandi ex hoſte militis curam reprehendi poſſe. ab eo ſe dedecore nullam rem aliã, quàm uirtutem militum uindicaturam. conniterẽtur modo

uno animo omnes inuadere hostem uictum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iā uirtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq́;, & ubicunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduersus imminentem hostium aciem. ibi paulū laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæterum postquam prima signa planiciem summā ceperūt, sensitq́; acies æquo se iam institisse loco, uersus extemplo est terror in insidiatores: easdemq; latebras, quibus se paulo ante texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo perpaucis effugiū patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum; uictorq; Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant, ab oppugnādo Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat, ingēs orsi bellum. Eò alter COS. Aemylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primum, consultando maturarēt, traherent'ne bellum, traduxerūt: postero die, ubi celeriora quàm tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq; in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, ut prandeat miles, firmatisq; cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos paratosq; uidit, signa extra uallum proferri iußit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinque steterunt, expect

expectantes ut ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. nullo unquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texisset: ita, ut uictores prius quàm uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroq; in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiarijs modo relictis, uix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum uulnerũ fuit, ut plures post prælium saucij decesserint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni COS. bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magistratus, tribunosq; nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ uelut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Aemylia lege finitum censuræ spatium tẽporis erat: cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla ui

compelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tr. pl. qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis, quàm iustam, nec in uulgus, quàm optimo cuiq; gratiorem. Is cum identidem legem Aemyliam recitaret, autorem'que eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominãtem intra sex mensium & anni coëgisset spatium: Dic age'dum, inquit, Ap. Claudi quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerũt, censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam, nam etsi tenuerit lex Aemylia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legẽ populus iussisset, quodq; postremum iußisset, id ius, ratumq; esset: nõ tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annũ creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, priuatus fasces & imperium obtinuit: nec antè continuando abstitit magistratu, quàm obruerent eum male parta, male gesta, male retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites, cuius ui atq; iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis. hæc, aduersus quam tribunitium auxilium uobis comparastis, hæc propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit. hæc connubia patrum, & plebis interrupit. hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multo, quàm Tarquiniorum, infestius uestræ libertati. Ita'ne tandem Ap.

Claudi

Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemylio dictatore, tot cēsores fuerint nobilißimi fortißimiq; uiri, nemo eorū duodecim tabulas legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iußisset, sciuit? imò uero omnes sciuerunt: ideo Aemyliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primum censores creati erant: quia hanc postremum iusserat populus: & quia, ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populum teneri: te unum extra legem esse? Tenuit Aemylia lex uiolentos illos censores, C. Furium & M. Geganium. qui quid iste magistratus in rep. male facere posset, indicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Aemylium principem ætatis suæ belli domi'que, ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc non ut qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet. quem semestri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes uideri creditis eos, qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia, cum quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est: ut priuatus

obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego *istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia impe-riosissima & superbissima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitū tem pus: satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere.* Triennium, *inquit, & sex menses ultrà quàm licet* Aemylia *lege, censuram geram: & solus geram. hoc quidem iam regno simile est.* An *collegam subrogabis? quē ne in demortui quidem locū subrogari fas est. pœnitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solum ab ipso cūi sit institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruòrum ministerium religiosus censor deduxisti: gens antiquior originibus urbis huius, hospitio deorū immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi uniuersam rempublicam eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus.* Vrbs *eo lustro capta est, quo demortuo collega* C. Iulio *censore* L. Papyrius Cursor, *ne abiret magistratu,* M. Corneliū Maluginensem *collegam subrogauit. & quanto modestior illius cupiditas fuit, quàm tua* Appi? *nec solus, nec ultra finitum lege tempus* L. Papyrius *censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea autorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt.* Te *nec quòd dies exijt censuræ, nec quòd collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coërcet: uirtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumq; ponis.* Ego *te* Appi Claudi *pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti, non modo manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatū uellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me loqui: et nisi* Aemyliæ *legi parueris, in*

uincula

uincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, nō renunciato altero comitia dijſtrātur: ego te, qui solus censor creari non poßis, solum censuram gerere patiar. Hæc taliáq; cum dixiſſet, prehendi censorē & in uincula duci iußit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellāti Appio auxilio fuerūt: summáq; inuidia omnium ordinum solus censurā geßit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, si quà poſſet, acies hostium instructa occurrit. quorū ingentē multitudinem cū ostenderet subiecta latè planicies: consul, ut loco paucitatē suorum adiuuaret flectit paululum in cliuos agmen (aſpreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium, præterquā multitudinis suæ, qua sola freti erāt, immemores, prælium ineunt adeo raptim & auide: ut abiectis mißilibus, quo celerius manus cō̄ſererent, stringerēt gladios uadentes in hostem. Romanus contrà, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. igitur scuta, galeæq; ictæ cum etiam quos nō uulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad propiorē pugnam: neq; mißilia habebant, quibus eminus rem gererēt: stantes, & expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret: quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesq;, & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladijs hastati & principes inuadunt. eum impetum non tulerunt Hetrusci: uersis'que signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi cum se fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad castra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac uexato uulneribus in

ſyluam Ciminiam penetratum. Romanus multis milibus Hetruſcorum cæſis, duodequadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cum præda ingenti potitur. Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atq; horrenda, quàm nuper fuere Germanici ſaltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quiſquam præter ducem ipſum audebat. alijs omnibus cladis Caudinæ nondũ memoria aboleuerat. Tũ ex ijs qui aderant, conſulis frater (M. Fabium, Cæſonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua COS. genitum, tradunt) ſpeculatum ſe iturum profeſſus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hoſpites, Hetruſcis inde literis eruditus erat: linguamq́ue Hetruſcam probe nouerat. Habeo autores: uulgo tum Romanos pueros, ſicut nunc Græcis, ita Hetruſcis literis erudiri ſolitos. ſed propius eſt uerò: præcipuum aliquid fuiſſe in eo, qui ſe tam audaci ſimulatione hoſtium immiſcuerit. ſeruus ei dicitur comes unus fuiſſe, nutritus unà, eoq́; haud ignarus linguæ eiuſdem. nec quicquam aliud proficiſcentes, quàm ſummatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: nequa inter colloquia inſigni nota hæſitantes deprehẽdi poſſent. iere paſtorali habitu, agreſtibus telis, falcibus gæſisq́; binis armati. Sed neq; commercium linguæ, nec ueſtis, armorumúe habitus ſic eos texit, quàm quòd abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios ſaltus intraturũ. Vſque ad Camertes Vmbros penetraſſe dicuntur. ibi, qui eſſent, fateri Romanum auſum: introductumq́; in ſenatum, conſulis uerbis egiſſe de ſocietate, amicitiaq́;: atq; inde comi hoſpitio acceptum, nunciare Romanis iuſſum: commeatum exercitui dierum XXX. præſtò

fore

fore, si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltum disposita erant. & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt, adeo incompositæ, ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis, fugatisq; ijs, late depopulato agro uictor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia, in castra redijt. Eò fortè v. legati cum duobus tribunis pleb. uenerant denunciatum Fabio senatus uerbis: ne saltum Ciminium transiret. læti serius se, quàm ut impedire bellum possent, uenisse, nuncij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione cōsulis motum latius erat, quàm profligatum bellum. uastationem namq; sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: conciuerat'que indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaque quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neque è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auiditate dimicandi quàm primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco: relicto hostibus ad instruendum contrà spatio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam: ad uallum subeunt. ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus: ut eò sibi è

castris

castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere consul milites iubet, præcipit ut in armis sint, quacunque diei, noctis'ue hora signum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes: quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento considerant: uerisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta ferè uigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, fossas'que implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocãtur. dato deinde signo paulo ante lucẽ, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tẽpus est: proruto uallo erupit acies: stratos pasim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximã partẽ ad arma trepidantes cædes oppreßit. paucis armandi se datũ spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus, fugatos'que persequitur. ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur. aurum, argentum'que iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium milia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam autores sunt: metu'que in magno ciuitatem fuisse: ne interclusus exerci

exercitus tam infesto saltu coortis undique Thuscis Vmbrisq; oprimeretur. Sed ubicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit. itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdus'que ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uiciq; aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem uenere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ longius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt. quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem Furculas Caudinas memorabant, eadem temeritate auidam ulteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur: quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaque armis, uirisq; ad obterendum C. Martium cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs cos.

fuit

fuit. dimicatum prælio utrinq; atroci, atq; incerto euentu est. & cũ anceps cædes fuisset, aduersæ tamen rei fama in Romanos uertit, ob amissos quosdã equestris ordinis, tribunosq; militum, atq; unum legatũ, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius uulnus. Ob hæc etiã aucta fama (ut solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat, nec quin cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tutò posse: nec uiuere Martiũ cos. satis fidebant. Alter cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoq; cum, nõ publica solum autoritate mouerent, ut memoriam simultatũ patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium cos. cum S.C. tradidissent, adiecissentq; orationem cõuenientem mandatis: cõsul demißis in terrã oculis tacitus ab incertis quidnã esset acturus, legatis receßit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papyrium dictatorẽ dixit. cui cum ob animũ egregie uictum legati gratias agerent, obstinatũ silentium obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorẽ ingenti cõprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrũ equitum dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferẽti triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ urbis, et Caudinæ pacis: quod utroq; anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legẽ, & profectus cũ legionibus ad terrorẽ traducti syluã Ciminiã exercitus nuper scriptis, ad

Longulam

Lõgulam peruenit: acceptisq; à Martio COS. *ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare uisi pugnam. instructos deinde, armatosq;, cum ab neutris prœliũ inciperetur, nox oppreßit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostem spernentes statiua in propinquo habuere. Nam ut cum Vmbrorũ exercitu acie depugnatũ est. fusi tamẽ magis, quàm cæsi hostes: quia cœptam acriter nõ tolerarunt pugnã. & ad Vadimonis lacũ Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirũ legisset, quantis nunquã aliâs antè simul copijs, simul animis dimicarũt: tantoq; irarũ certamine gesta res est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit: & acerrime cõmissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Hetruscis toties uictis, sed cum aliqua noua gente uideretur dimicatio esse. nihil ab ulla parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secũda prima acies. ab ultimis deinde subsidijs cietur miles: adeoq; ad ultimũ laboris ac periculi uentũ est, ut equites Rom. omißis equis ad primos peditum per arma, per corpora euaserint. ea uelut noua inter feßos exorta acies turbauit signa Hetruscorũ. secuta deinde impetũ eorum, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidam: & ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundãtes Hetruscorum fregit opes. cæsum in acie, quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaq;. Pari subinde periculo, gloriæque euentu bellũ in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorũ insignibus, fecerunt. duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento*

argēto cælauerunt. Forma erat ſcuti: ſummum latius quā pectus atq; humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cu neatior, mobilitatis cauſa. ſpongia pectori tegumentū: & ſiniſtrū crus ocrea tectum. galeæ criſtatæ, quæ ſpeciē magnitudini corporū adderent: tunicæ auratis mulitibus uerſicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in ſiniſtro cōſiſtunt. Notus iam Romanis apparatus inſignium armorū fuerat: doctiq; à ducibus erant, horridum militē eſſe debere, nō cælatum auro argentoq́;, ſed ferro & animis fretum: quippe illa prædam uerius, quàm arma eſſe, nitentia ante rem, deformia inter ſanguinem & uulnera. uirtutē eſſe militis decus, et omnia illa uictoriam ſequi: & ditem hoſtem quamuis pauperis uictoris præmium eſſe. His Curſor uocibus inſtinctos milites in prælium ducit. dextro ipſe cornu conſiſtit: ſiniſtro præfecit magiſtrū equitū. ſimul eſt concurſum, ingens fuit cū hoſte certamen: nō ſegnius inter dictatorē & magiſtrum equitum, ab utra parte uictoria inciperet. Prior fortè Iunius cōmouit hoſtem, læuo dextrum cornu, ſacratos more Samnitiū milites, eoq́; candida ueſte, & paribus candore armis inſignes, eos ſe orco mactare Iunius dictitans cum intuliſſet ſigna, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod ubi ſenſit dictator, Ab læuo'ne cornu uictoria incipiet? inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnā ſequetur, non partē maximā uictoriæ trahet? cōcitat milites. Nec peditum uirtuti equites, aut legatorū ſtudia ducibus cedūt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo cōſulares, ad equites in cornibus poſitos euehūtur: adhortatiq; eos, ut partē ſecū capeſſerent decoris, in trāſuerſa latera hoſtium incurrūt. is nouus additus terror cū ex parte utraq; circumuaſiſſet aciē, & ad

terrorem

terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulißent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. iam strage hominum, armorumq́; insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis, direptisq́; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex S.C. triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciē captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argentariorū ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus armis hostium usi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumq́; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorū ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius cos. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia uictor acceßit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petētibus præ se Romam ad Senatum mißis, cos. præstantiore etiam quàm dictator uictoria triūphans urbem est inuectus. Quinetiā deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valeriū, est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu cos. alterum, alterū prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam continuatur cōsulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. coss. partiti prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates iam tum pacem petentes, quòd uti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum.

O haud

haud magno certamine hostes uicti. neq; eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri cos. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniẽsium castella aliquot ui cepit: quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent: circunferendoq́; paßim bello tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Hetruscum fœdus à cos. peteret. ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum: & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarũ fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorũ, gentis integræ à cladibus belli: nisi quòd transitum exercitus ager senserat. Ii concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorũ ad rebelliõẽ compulsa, tantũ exercitũ fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnãdam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium cos. perlatum est, ad urbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipiniensi ad famam intẽtus hostium cõsedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam urbem incolerent. Itaq; legati ad Fabiũ cos. mißi sunt: ut, siquid laxamenti à bello Samnitium esset: in Vmbriã propere exercitũ duceret. Dicto paruit cos. magnisq; itineribus ad Meuaniã, ubi tũ copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus cos. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, ut alij recedendũ ad urbes munitas qui

nitas,quidam bellum omittendũ censerent.Plaga una(materinam ipsi appellant)non cõtinuit modo cæteros in armis:sed confestim ad certamẽ egit.castra uallãtem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul uidit:reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur,ita instruxit: cohortatusq; prædicatione uera quà in Thuscis,quà in Samnio partorum decorũ,exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet:& uocis impiæ pœnas expetere:qua se urbem Romanã oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militũ audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. ante imperiũ deinde concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur:non tanquam in uiros,aut armatos incurrunt.mirabilia dictu:signa primo eripi cœpta signiferis:deinde ipsi signiferi trahi ad consulẽ:armatiq; milites ex acie in aciẽ trãsferri. & sicubi est certamẽ, scutis magis quàm gladijs geritur res. umbonibus, incussaq; ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quàm cæditur: atq; una uox ponere arma iubentium per totam fertur aciem.Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis autoribus belli. postero insequentibusq; diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur, Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis uictor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum: ita senatus in insequentẽ annum, quo Ap. Claudius,L.Volumnius coss. fuerũt,prorogauit maxime Appio aduersante imperiũ. Appium censorem petisse consulatũ,comitiáq; eius ab L.Furio Tr. pl.interpellata, donec se censura abdicauit:in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul,cũ collegæ nouũ bellũ Salẽtini hostes

decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret: quando belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquot urbes hostium ui cepit. prædæ erat largitor. & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra cōpulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circūsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die uixdū luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitiū forent, ut cum singulis uestimentis emitterētur. hi omnes sub iugum missi. socijs Samnitiū nihil cautū. ad VII. millia sub corona uenière. qui se ciuem Hernicū dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitū esset, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussiq; eam integram rem noui coss. P. Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre passi Hernici, consiliū populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimū uocant: præter Alatrinatē, Ferentinatemq;, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum fœde sæuitum. itaque eò P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellum iussum erat) decernūtur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter

consultum

consulum castra interceperunt, ut peruadere expeditus nũtius non posset, & per aliquot dies incerti rerũ omniũ, suspensiq́; de statu alterius, uterq; consul ageret: Romãq́; is metus manaret: adeo, ut omnes iuniores sacramento adigerentur: atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquã pro præsenti terrore, ac uetustate gentis gloriæ fuit. nihil usquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita ut ad Senatum Romã legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoq́;, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martiũ reiecti: cui S. C. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionẽ accepit. Et in Samnio alter COS. superior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserãt hostes: saltusq́; peruios ceperãt: nequa subuehi commeatus possent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret: elicere ad certamen poterat: satisq́; apparebat neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanum dilationem belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ uenire auxilio: moram certaminis hosti exemit. nam, ut qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi utiq; paßi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei: aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primum in statiua perlatus, deinde cõspectus procul puluis tumultũ apud alterum consulem in castris fecit. isq́; cõfestim arma capere iußis, raptimq́; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atque alio certamine occupatam inuadit: clamitans summũ flagitium fore, si alterum exercitũ utriusq; uictoriæ compotem sineret fieri:

nec ad se sui belli uindicarēt decus. quà impetum dederat, perrumpit: aciemq́; per mediam in castra hostium tendit: & uacua defensoribus capit, atq; incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conspexit, & hostes respexere: tum paßim fuga cœpta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugiū est. Iam xxx. millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederāt: colligebantq́; in unum copias, inuicem inter se gratantes: cum repente uisæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplemētum scriptæ fuerant, integrauere cædem. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores uadunt: malo tyrocinio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent coss. legionum ardori: ut qui probe scirent nouum militem hostium inter perculsos fuga ueteranos ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ, ueteres, nouæq́; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci uictis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur. iamq́; una uoce omnes pacem petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores mißi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans in urbem rediit. statuaq́; equestris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorū tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerūt quàm ciuitatē, suæ leges redditæ: connubiūq́; inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorū habuerūt, permissum. Anagninis, quiq́; arma Romanis intulerāt, ciuitas sine suffragii latione data: concilia, connubiaq́; adempta: & magistratibus, præterquàm sacrorum curatione interdictum. Eodē anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore lo

fore locata est: quam COS. *bello Samnitiū uouerat. ab eodem collegaq; eius* M. *Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ.* Et *cum Carthaginiēsibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq; eorum, qui ad id uenerant, comiter munera missa.* Dictatorem *idem annus habuit,* P. *Cornelium Scipionem cum magistro equitum* P. *Decio Mure. ab ijs, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, quia neuter* COSS. *potuerāt bello abesse. Creati* COSS. L. *Posthumius,* T. *Minutius.* Hos COSS. *Piso* Q. *Fabio & P. Decio suggerit: biennio exēpto, quo Claudium Volūniumq;, & Corneliū cum Martio* COSS. *factos tradidimus. memoriáne fugerit in annalibus digerendis: an consulto binos cōsules falsos ratus transcenderit, incertum est.* Eodem *anno in campū Stellatem agri Campani Samnitiū incursiones factæ. itaq; ambo* COSS. *in Samnium missi. cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianū Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alij haud dubie Samnites uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantē nocturno itinere clàm in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse.* Consul, *ut statiua tuta, copiosáq; (& ita erant) petisse uideretur: postquàm & munimentis castra firmauit, & omni apparatu rerum utiliū instruxit: relicto firmo præsidio uigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi autore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert. & cum anceps prælium in multum diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaq; cum lassitudo ac*

uulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa unũ & uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij *perrectum. ibi duo uictores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantq́;: signa militaria sex & uiginti capta, & imperator Samnitiũ Statius* Cellius, *multiq́; alij mortales: & castra utraq; capta: &* Bouianum, *ubi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaq́; gloria rerum gestarũ consules triũpharunt.* Minuciũ cos. *cum uulnere graui relatum in castra mortuum, quidam autores sunt, &* M. Fuluium *in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum* Minucij *missus esset,* Bouianũ *captum.* Eodẽ *anno* Sora, Arpinum, Consentia, *recepta ab Samnitibus.* Herculis *magnũ simulachrum in Capitolio positũ, dedicatũq́;.* P. Sulpitio Auerrione, P. Sẽpronio Sopho cos s. *Samnites, seu finem, seu dilationẽ belli quærẽtes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est: nisi sæpe bellum parãtes pacem petissent Samnites, oratione ultro citroq́; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus standum esse.* P. Semproniũ cos. *cum exercitu breui in Samnio fore: eum ad bellum, pacem'ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio* cos. *legati sequerentur.* Eo anno *cum pacatum Samniũ exercitus* Romanus *benigne præbito commeatu peragrasset: fœdus antiquum Samnitibus redditum.* Ad Aequos *inde ueteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, uersa arma* Romana: *quòd incolumi* Hernico *nomine mißitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post* Hernicos *subactos uniuersa propè gens sine dißimulatione cõsilij publici ad hostes desciuerat: &*

postquàm

postquã icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerant res repetitum, tentationem aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quãtopere optandũ foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legẽdi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata populus Romanus bellum fieri Aequis iussit. consulesq; ambo ad nouum profecti bellum quatuor millia à castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerũ auertisset, audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistũt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendũt. cæterum postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. trãsgressi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi, sed uestigia in omnes æque ferẽtia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant: pòst per exploratores compertis hostium consilijs ad singulas urbes circunferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraq; diruta, atq; incen-

sa:nomenq; Aequorum propè ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum:exemploq; eorum clades fuit,ut Marrucini,Marsi,Peligni,Feretini mitterent Romã oratores pacis petendæ,amicitiæq;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C.Flauius Cn.filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus uir et facundus,ædilis curulis fuit.Inuenio in quibusdam annalibus,cum appareret ædilibus:fieriq; se pro tribu ædilem uideret:neq; eius accipi nomen,quod scriptum faceret: tabulam posuisse:& iurasse se scriptum non facturũ.quem aliquãto antea desisse scriptũ facere arguit Macer Licinius: tribunatu antè gesto,triũuiratibusq;,nocturno altero,altero coloniæ deducẽdæ.Cæterũ(id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit:fastosq; circa forum in albo proposuit: ut quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobiliũ dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba praeire:cum more maiorum negaret nisi COS. aut imperatorẽ posse templum dedicare. Itaq; ex autoritate Senatus latum ad populum est,nequis templum, aram'ue iniussu Senatus,aut Tr.pleb.partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se,nisi documentum sit aduersus superbiam nobiliũ plebeiæ libertatis,referam. Ad collegam ægrum uisendi causa Flauius cum uenisset:consensuq; nobilium adolescentiũ,qui ibi assidebant,assurrectum ei non esset: curulẽ afferri sellam eò iussit:ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum Flauiũ dixerat ædilem forensis factio,Ap.Claudij cẽsura uires nacta:qui Senatum primus libertinorũ filijs lectis inquinauerat. & postea

posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, ut pleriq; nobiliũ annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius cẽsores facti. Fabius simul cõcordiæ causa, simul ne humilimorũ in manu comitia essent, omnẽ forensem turbã excretã in quatuor tribus cõiecit: urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rẽ acceptã gratis animis ferũt, ut Maximi cognomẽ, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinũ tẽperatione pateret. Ab eodẽ institutũ dicitur, ut equites Idibus quintilibus trãsueherentur.

DECADIS I.
LIBER X.

VCIO Genutio, Ser. Cornelio coss. *ab externis ferme bellis ocium fuit. Sorã, atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò quatuor millia hominũ missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati: quòd Hernicos ab eis sollicitatos compertum: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab* coss. *ex. S.C. habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: quòd nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est; & ex eo loco obscuro multa uulnera*

accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, utraq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorũ ruentia nouißime in ipsas flammas dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Aemylio COSS. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægre patientes uelut arcem suis finibus impositam summa ui expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. cæterum tantum Romæ terrorum fecere, quia uix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellũ coortos, ut tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magistro equitũ. profectus primo congressu Aequos subegit. ac die octauo triumphans in urbem cum redisset, ædem Salutis, quam COS. uouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno claßis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem COS. Aemylius missus prælio uno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori: Salentinoq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymũ prius quàm confligendum esset cum Romanis, Italia exceßisse. circumuectus inde Brundusij promontorium, medioq; sinu Hadriatico uentis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gẽtes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorũ peruenit. expositis paucis, qui loca explorarẽt: cum audissent tenue prætentum littus esse, quòd trãsgreßis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: ulteriora colles uideri esse: ostium fluminis prealti, quò circumagi naues

naues in stationem tutam, uidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iußit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egreßi leui præsidio nauibus relicto, uicos expugnant: inflammant tecta: hominum, pecudumq́; prædas agunt: & dulcedine prædandi longius usq; à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium sunt nunciata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: territiq́; nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere. & in terra prosperum æque in palatos prædatores præliū fuerat: refugientibusq́; ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circūuenti hostes, cæsiq́;. pars capti classem indicant, regemq́; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complēt. profectiq́; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq́; in altum, ac nusquam repugnantes usq; ad ostium amnis persecuti, captis quibusdā, incensisq́; nauibus hostium, quas trepidatio in uada intulerat, uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discesßit. rostra nauium, spoliaq́; Laconum in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt. Patauij

monim

monimentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatū est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorū seditionibus motu orto nunciabatur: ubi Licinium genus præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum ui tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paulum. id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniā, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circumuenitur: signisq; aliquot amissis fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantū à Fabio abhorret: quòd siqua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quòd memor Papyrianæ sæuitiæ nunquā ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam maiorem quàm res erat terrorem exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictum: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros cōgesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis dictator ad exercitum missus omnia spe tranquilliora, & cōposita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes,

hortes, quæ signa amiserant, extra uallũ sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrũ Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summã & in aperto certamine uirium spem habebant: tamẽ insidijs quoq;, quas fœliciter experti erãt, hostem tentant. Tecta semiruta uici per uastationem agrorum deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quã illecebrã cum commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tutò agere possent? Hæc cum legato Cærites quidam interpretarentur: & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamẽ iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animũ, pastorũ sermo agresti an urbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem cultiora, quàm pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederant in insidijs, perlata: consurrectum repẽte ex latebris est: & in patentem ad conspectum undiq; campum prolata signa. uisa legato maior acies, quàm quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; propere ad dictatorẽ auxilia accitũ mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erãt. rapta extemplo signa, armaq;: & uix ab impetu & cursu tenebãtur, cum ira ab accepta

nuper

nuper clade ſtimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increſcente certamine. urgent itaque alij alios. hortanturq; ſigniferos ut ocyus eant. quo magis feſtinantes uidet dictator, eò impenſius retentat agmen, ac ſenſim incedere iubet. Hetruſci *contrà, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant: & ſuper alios alij nunciant dictatori omnes legiones* Hetruſcorum *capeſsiſſe pugnã: nec iam ab ſuis reſiſti poſſe. & ipſe cernit ex ſuperiore loco in quanto diſcrimine præſidiũ eſſet: cæterum ſatis fretus eſſe etiã nunc tolerando certamini legatum, nec ſe procul abeſſe periculi uindicem, quàm maxime uult fatigari hoſtem, ut integris adoriatur uiribus feſſos. quanquã lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti utiq; modicum erat ſpatium. prima incedebant ſigna legionũ, nequid occultum aut repentinum hoſtis timeret: ſed reliquerat interualla inter ordines peditum, quà ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent.* Pariter *ſuſtulit clamorem acies: & immiſſus eques libero curſu in hoſtem inuehitur: incompoſitisq; aduerſus equeſtrem procellam ſubitum pauorem offundit.* Itaq; *ut propè ſerum auxilium iam penè circũuentis, ita uniuerſa requies data eſt. integri accepere pugnam: nec ea ipſa longa, aut anceps fuit. fuſi hoſtes caſtra repetunt, inferentibusq; iam ſigna* Romanis *cedunt, & in ultimam caſtrorum partem conglobantur. hærent fugientes in anguſtijs portarum: pars magna aggerem uallumq; conſcendunt, ſi aut ex ſuperiore loco tueri ſe, aut ſuperare aliquà & euadere poſſent.* Forte *quodã loco male denſatus agger põdere ſupraſtantium in foſſam procubuit: atq; eà cum deos pandere uiã fugæ cõclamaſſent, plures inermes quàm armati euadunt.* Hoc *prælio fractæ iterũ* Hetruſcorũ *uires: & pacto annuo ſtipẽdio, & duûm menſiũ frumento,*

mento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romã. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem rediit. Habeo autores, sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriã esse: seditionibus tantũ Arretinorũ cõpositis, & Licinio genere cum plebe in gratiã reducto. COS. *ex dictatura factus* M. Va*lerius. non petentẽ, atq; adeo etiam absentẽ creatũ credidere quidam: & per interregẽ ea comitia facta. id unũ nõ ambigitur consulatũ cum* Apuleio Pansa *gessisse.* M. Va*lerio, &* Q. Apuleio COSS. *satis pacatæ foris res fuere.* Hetruscũ *aduersæ belli res, & induciæ quietum tenebãt:* Samnitem *multorũ annorum cladibus domitũ haud dum fœderis noui pœnitebat.* Romæ *quoq; plebẽ quietem & exoneratã deducta in colonias multitudo præstabat. tamẽ ne undiq; tranquillæ res essent, certamen iniectũ inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab* Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. *qui undiq; criminandorũ patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erãt, eam actionẽ susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphales'que plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset.* Rogationem *promulgarunt, ut cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerũ, quatuor pontifices, quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur.* Quemadmodum *ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorũ id redigi collegiũ potuerit, non inuenio: cũ inter augures constet imparẽ numerum debere esse, ut tres antiquæ tribus,* Ramnenses, Titienses, Luceres *suum quæq; augurẽ habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicẽt: sicut multiplicati sunt,*

P cum

cum ad quatuor quinq; adiecti nouē numerum,ut terni in singulas essent,expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur:iuxtà eam rē ægre paßi patres,quàm cum consulatum uulgari uiderent: simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere.ipsos uisuros ne sacra sua polluantur.id se optare tantum,nequa in remp.clades ueniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminū uinci. & cernebant aduersarios non id,quod olim uix sperauerint,affectantes magnos honores: sed omnia iā,in quorum spem dubiam erat certatum,tamen adeptos,multiplices consulatus,censurasq́;,& triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq́; lege inter Ap. Claudium maxime ferunt, & inter Publium Deciū Murem. qui cum eadem ferme de iure patrū ac plebis,quæ pro lege Licinia quondam,cōtraq́; eam dicta erant,cum plebeijs consulatus rogabatur,disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem eum multi, q̊ui in concione erant, uiderant:incinctum Gabino cultu, super telum stantē: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset.tū Publium Decium C O S. purum piumq́; dijs immortalibus uisum, æque ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium,qui sacra publica populi Romani facere t,legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Claudij? castius eum sacra priuata facere,& religiosius deos colere, quàm se? quem pœnitere uotorum, quæ pro re publica nuncupauerint tot C O S. plebeij,tot dictatores,aut ad exercitus eūtes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorū annorum, quibus plebeiorū ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere,pro certo habere, si quod repens bellū

oriatur

oriatur, non plus ſpei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita ſe habeat, cui deorum hominum'ue indignum uideri poteſt, inquit, eis uiris, quos uos ſellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaq; honoraritis: quorum domos ſpolijs hoſtium affixis inſignes inter alias feceritis, pontificalia atq; auguralia inſignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitolium aſcenderit: ſi conſpiciatur cum capide ac lituo, capite uelato uictimam cædat: augurium'ue ex arce capiat? cuius imaginis titulo conſulatus, cenſuraq;, & triumphus æquo animo legetur: ſi auguratum aut pontificatũ adieceritis, non ſuſtinebunt legentium oculi? equidẽ (pace dixerim deûm) eos nos iam populi Romani beneficio eſſe ſpero, qui ſacerdotijs non minus reddamus dignatione noſtra honoris, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm noſtra cauſa expetamus, ut quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego ſic adhuc egi, tanquam integra ſit cauſa patriciorum de ſacerdotijs? & non iã in poſſeßione unius amplißimi ſimus ſacerdotij? decemuiros ſacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antiſtites eoſdẽ Apollinaris ſacri cæremoniarumq; aliarũ plebeios uidemus. nec tũ patricijs ulla iniuria facta eſt, cum duũuiris ſacris faciũdis adiectus eſt propter plebeios numerus: & nunc tribunus, uir fortis ac ſtrenuus, quinq; augurum loca, quatuor pontificũ adiecit, in quæ plebeij nominẽtur: nõ ut uos Appi ueſtro loco pellant, ſed ut adiuuẽt uos homines plebeij diuinisquoq; rebus procurãdis: ſicut in cæterishumanis pro parte uirili adiuuãt. Noli erubeſcere Appi collegã in ſacerdotio habere, quẽ in cẽſura,

quem in consulatu collegam habere potuisti: cuius tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam principē nobilitatis uestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperūt. ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscū decora afferimus: imò omnia eadem, quæ uos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe cos. est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitū: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem: penes uos auspicia esse: uos solos gentem habere: uos solos iustum imperium & auspicium domi militiæq;: æque adhuc prosperum plebeium, ac patricium fuit, porroq; erit. En unquā fando audistis patricios primo esse factos, nō de cœlo demissos, sed qui patrē ciere auūq; possent: id est, nihil ultrà quàm ingenuos? Consulem iam patrē ciere possum, auūq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur, certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonū, faustum felixq; sit uobis ac reip. uti rogastis, iubendam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat: apparebatq; accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus, postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sēpronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures item de plebe, C. Genutius, P. Aelius Pætus, M. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificū nouem augurum numerus factus. Eodē anno M. Valerius cos. de prouocatione legē tulit diligētius sanctam. tertio ea tum post reges

reges exactos lata est, semper à familia eadem. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterant. Portia tamen lex sola pro tergo ciuiũ lata uidetur: quòd graui pœna, si quis uerberasset, necasset'ue ciuem Romanũ sanxit. Valeria lex, cum eum, qui prouocasset, uirgis cædi securiq; necari uetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil ultrà, quàm improbe factum, adiecit. id (qui tum pudor hominũ erat) uisum credo uinculum satis ualidum legis. nunc uix seruo ita minetur quisquã. Bellum ab eodem cõsule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter c o s. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidũ circumsedit. locus erat arduus, atq; in parte una præceps, ubi nunc Narnia sita est: nec ui, nec munimento capi poterat. itaq; eã infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui c o s s. accepetũt. In eum annum cum Q. Fabium c o s. non petentem omnes dicerẽt centuriæ: ipsum autorẽ fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differẽdi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se usui reip. fore, urbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium autor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam mixtam ex ædilitijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Terentina. Hæc Romæ

gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorũ erãt ædificia iuncta muro: specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti præsidiũ armatum se intra mœnia & muros accepturos cõfirmãt. Nec aspernãda res uisa, neq; incaute credẽda. cum altero eorũ (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi nocte portam, quæ proxima erat, cepere: qua refracta COS. *exercitusq; Romanus sine certamine urbem inuasere. ita* Nequinũ *in ditionẽ populi* Romani *uenit. colonia eò aduersus* Vmbros *missa à flumine* Narnia *appellata. exercitus cum magna præda* Romam *reductus.* Eodẽ *anno ab* Hetruscis *aduersus inducias paratum bellum. sed eos alia molientes* Gallorũ *ingens exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit: pecunia deinde, qua multũ poterãt, freti, socios ex hostibus facere* Gallos *conantur, ut eo adiuncto exercitu cũ* Romanis *bellarent. de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta, acceptaq;, cum parata cætera ad bellum essent: sequiq;* Hetruscus *iuberet: inficias eunt mercedẽ se belli* Romanis *inferẽdi pactos: quicquid accepérint accepisse ne agrũ* Hetruscũ *uastarẽt, armisq; lacesserẽt cultores. militaturos tamẽ se, si utiq;* Hetrusci *uelint: sed nulla alia mercede, quàm ut in partẽ agri accipiãtur: tandẽq; aliqua sede certa cõsistant.* Multa *de eo cõcilia populorũ* Hetruriæ *habita: nec perfici quicquã potuit: non tã, quia imminui agrũ, quàm quia accolas sibi quisq; adiũgere tã efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi* Galli *pecuniã ingentẽ sine labore ac periculo paratã retulerũt.* Romæ *terrorem præbuit fama* Gallici *tumultus ad bellum*

Hetruscum

Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio c o s. Hetruria prouincia sorte euenit: qui uixdũ ingressus hostiũ fines, cum exercetur inter equites, ab rapido cursu circũagendo equo effusus extẽplo propè expirauit: tertius ab eo casu dies finis uitæ c o s. fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se cõmisisse bellũ memorãtes Hetrusci sustulere animos. Romæ tũ desyderio uiri, tũ incommoditate temporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubẽdo dictatore consulis subrogãdi comitia ex sententia principũ habita deterruerint. M. Valeriũ c o s. omnes sententiæ, centuriæq; dixere: quẽ senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tũ extẽplo in Hetruriã ad legiones proficisci iußit. aduentus eius cõpreßit Hetruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset. neq; illos nouus c o s. uastandis agris, urendisq; tectis, cum paßim non uillæ solum, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarent: elicere ad certamẽ potuit. Cum hoc segnius bellũ opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat: fama Picentiũ nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma, & rebellionem spectare: seq; ab ijs solicitatos esse. Picẽtibus gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites uersa est. Caritas etiã annonæ solicitã ciuitatẽ habuit: uentũq; ad inopiæ ultimũ foret: ut scripsere, quibus ædilẽ fuisse eo anno Fabiũ Maximũ placet: ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tẽpestatibus fuerat, talis domi tũ in annonæ dispensatione præparãdo ac cõuehendo frumẽto fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnũ initũ. interreges fuere Ap. Claudius. dein P. Sulpitius: is comitia cõsularia habuit: creauit L. Cor. Scipionẽ, Cn. Fuluiũ c o s s.

Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos c o s s. *uenerunt questum : quia conditionibus perlicere se nequiuerint ad societatē armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare: belloq́; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq́; erratum quondam. nūc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquā postea nomen Romanū uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidem accipiant, & uim atq; iniuriā ab se Samnitium arceāt. Se, quanquā bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis cōsultatio Senatus fuit. ad unū omnes iungendū fœdus cū Lucanis, resq́; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne respōsum Lucanis: ictumq́; fœdus. Fœciales mißi, qui Samnitem decedere agro sociorū, ac deducere exercitū finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam mißi ab Samnitibus qui denuntiarēt: si quod adissent in Samnio conciliū, haud inuiolatos abituros. Hæc postquā audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iußit.* c o s s. *inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerūt : diuersíq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ, expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerūt. pugnatum maiore parte diei, magna utrinq; cæde. nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequens uictorem, uictumq́; ostendit. nā Hetrusci silentio noctis castra reliquerūt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostium concessam uictoriā uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nā & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs*

cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igniq; uastantur: prædæ undiq; actæ. nec solum modo uastū hosti relictum, sed castellis etiā uicisq; illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatū, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij cos. clara pugna in Samnio ad Bouianū haud quaquā ambiguæ uictoriæ fuit. Bouianū inde aggressus, nec ita multo pòst Aufidenā, ui cepit. Eodē anno Carseolos Colonia in agrū Aequiculorū deducta. Fuluius cos. de Samnitibus triūphauit. Cū comitia cōsularia instarēt, fama exorta: Hetruscos, Samnitesq; ingētes cōscribere exercitus: palàm omnibus cōcilijs uexari principes Hetruscorum, quòd nō Gallos quacunq; cōditione traxerint ad bellū: increpari magistratus Samnitium, quòd exercitum aduersus Lucanū hostem cōparatū obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; uiribus cōsurgere hostes ad bellum, & haudquaquā pari defungendū esse certamine. Hic terror, cū illustres uiri cōsulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximū primo nō petentē, deinde ut inclinata studia uidit, etiam recusantē conuertit. Quid se iam senē, ac perfunctū laboribus laborumq; præmijs, solicitarent: nec corporis, nec animi uigorē remanere eundē: & fortunam ipsam uereri, ne cui deorū nimia iam in se, & constantior quàm uelint humanæ res, uideatur. & se gloriæ seniorum succreuisse, & ad suam gloriam cōsurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortißimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iußit: qua intra decem annos eundē consulem refici non liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad

populum laturos.uti legibus solueretur.& ille quidem in recusando perstabat:quid ergo attineret leges ferri rogitant,quibus per eosdē, qui tulissent fraus fieret? iam regi leges,nō regere.Populus nihilominus suffragia inibat:& ut quæq; intro uocata erat centuria, COS. *haud dubie Fabium dicebat. Tum demũ cōsensu ciuitatis uictus,Dei approbent,inquit,quod agitis,acturiq; estis Quirites. cæterum quoniam in me,quod uos uultis,facturi estis:in collega sit meæ apud uos gratiæ locus.P. Deciũ expertũ mihi concordi collegio uirum,dignum uobis,dignum parente suo,quæso mecũ consulem faciatis.Iusta suffragatio uisa. omnes quæ supererant centuriæ Q. Fabium,P.Decium* COSS. *dixere. Eo anno plerisque dies dicta ab ædilibus: quia plus,quàm quod lege finitũ erat,agri poßiderēt:nec quisquã ferme est purgatus: uinculumq; ingēs immodicæ cupiditatis iniectũ est.* COSS. *noui,Q. Fabius Maximus quartũ,& P.Decius Mus tertium,cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes,alter Hetruscos deligeret:quantæq; in hanc aut in illam prouinciã copiæ satis essent,& uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset:ab Sutrio, & Nepete,& Falerijs legati, autores, cōcilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterũt.Profecti* COSS.*quo expeditiores cōmeatus essent:& incertior hostis,quà uenturũ bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinũ agrum,in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines uentum est:uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorãt tamen latius,quàm populantur.Igitur non fefellere ad Tifernũ hostes in occulta ualle instructi: quà ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant.Fabius impedimentis in locũ tutum remotis,præsidioq; modico impo-*

sito

ſito, præmonitis militibus adeſſe certamen, quadrato agmi ne ad prædictas hoſtium latebras ſuccedit. Samnites deſperātes improuiſo tumultu, quādo in apertū ſemel diſcrimen euaſura eſſet res, & ipſi acie iuſta maluerunt cōcurrere. Itaq; in æquum deſcendūt: ac fortunæ ſe maiore animo, quàm ſpe cōmittunt. ceterū ſiue quia ex omnium Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerāt: ſeu quia diſcrimen ſummæ rerū augebat animos: aliquantum aperta quoq; pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hoſtem loco moueri uidet, M. Fuluium, & M. Valerium Tr. mil. cū quibus ad primā aciem procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, ut ſiquando unquā equeſtri ope adiutam remp. meminerint, illo die annitātur ut ordinis eius gloriam inuictam præſtent. peditum certamine immobilē hoſtem reſtare: omnem reliquā ſpem in impetu eſſe equitū. & ipſos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nunc promiſſis onerat. Ceterū quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: cōſilio graſſandum, ſi nihil uires iuuarēt, ratus, Scipionem legatum haſtatos primæ legionis ſubtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm poſſet occultiſſime, circunducere iubet: inde aſcenſu abdito à cōſpectu erigere in montes agmen: auerſoq; hoſti ab tergo repente ſe oſtendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hoſtibus quàm ſuis, ex improuiſo ante ſigna euecti, præbuerunt tumultus. aduerſus incitatas turmas ſtetit immota Samnitium acies: nec parte ulla pelli, aut perrumpi potuit. & poſtquam irritum inceptum erat: recepti poſt ſigna prælio exceſſerunt. Creuit ex eo hoſtium animus: nec ſuſtinere frons prima tam longum certamen, increſcentemq; fiducia ſui uim potuiſſet, ni ſecunda acies iuſſu cos. in primum ſucceſſiſſet. Ibi integræ uires

græ uires sistunt inuehentem se iam Samnitem. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non uero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Deciū collegā appropinquare exclamauit, et pro se quisq; miles adesse alterū COS. adesse legiones gaudio alacres fremūt: errorq; utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisq; Samnites impleuit: maxime territos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quàm pro tanta uictoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti ferme & uiginti: signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius COS. ijs ad Maleuentū castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamē fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Appulorum cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samniū legiōes duxit. Ibi duo cōsulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinq; mensiū euastarunt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerūt: alterius COS. sex et octoginta. nec ualli tantū, ac fossarū uestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta uastitatis circà, regionumq; depopulatarum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit. ibi capta amatorum duo millia CCCC. cæsi ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romā profectus maturauit eam rem agere. cum primo uocatæ Q. Fabium COS. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, uir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit, ut se cum Q. Fabio COS. dicerent. Fabius primo de se eadem fere, quæ priore anno, dicendo abnuere. circunstare

cunstare sellam omnis nobilitas: orare ut ex cœno plebeio cõsulatum extraheret: maiestatemq́; pristinã tum honori, tum patricijs gẽtibus redderet. Fabius silẽtio facto media oratione studia hominũ sedauit. facturũ enim se fuisse dixit, ut duorũ patriciorum nomina reciperet, si alium, q̃ se COS. *fieri uideret: nunc se sui rationẽ comitijs, cum cõtra leges futurum sit, peßimo exemplo nõ habiturum.* Ita L. Volumnius *de plebe cum* Ap. Claudio COS. *est factus, priore item cõsulatu inter se cõparati.* Nobilitas *obiectare* Fabio, *fugisse eum* Appiũ Claudium *collegã, eloquentia ciuilibusq; artibus haud dubie præstantem.* Comitijs *perfectis ueteres* COSS. *iußi bellũ in* Samnio *gerere prorogato in sex menses imperio.* Itaq; *insequenti quoq; anno* L. Volumnio. Ap. Claudio COSS. P. Decius, *qui* COS. *in* Samnio *relictus à collega fuerat: proconsul idem populari nõ destitit agros: donec* Samnitiũ *exercitum nusquã se prælio cõmittentem postremo expulit finibus.* Hetruriam *pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorũ mistus terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum* Hetruriæ *concilium.* Quo *coacto, per quot annos pro libertate dimicent cũ* Romanis, *exponunt. omnia expertos esse, si suismetipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo* Rom. *cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quòd pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in* Hetruscis *restare: scire gentem* Italiæ *opulentißimam armis, uiris, pecunia esse: habere accolas* Gallos *inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte ingenio, tum aduersus* Romanũ *populum: quem captum*

à se

à se, auroq; redemptum haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quōdā, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare prò salute sua, nō de intoleran do Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitū paratū, instructū armis, stipēdio uenisse: confestim secuturos, uel si ad ipsam Romanā urbē oppugnandā ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientes'que bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi cōperit per exploratores profectum Samnitium exercitū: aduocato cōcilio, Quid per agros, inquit, uagamur uicatim circūferentes bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus: ac sibimetipsi exilium cō sciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiam ualidam urbem oppugnandā ducit: tantusq; ardor militum fuit, et charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus popu lationibus prædæ, ut uno die ui atq; armis urbem caperēt. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. Haccine, inquit, uictoria sola, aut hac præda contēti estis futuri? uultis uos pro uirtute spes gerere? omnes Samnitium urbes, fortunæq; in urbibus relictæ, uestræ sunt: quando legiones eorum tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: & illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorē ad Romuleam pergūt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit,

scalis

ſcalis raptim admotis in mœnia euaſere. captum oppidũ, ac direptũ eſt. ad duo millia & ccc, occiſi: & ſex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quã uendere, ſicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamẽ ſumma alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. & defenſa ſumma ui mœnia ſunt: & locus erat munimento naturaq; tutus. ſed euicit omnia aſſuctus prædæ miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Huius oppugnatarũ urbium decoris pars maior in quibuſdã annalibus ad Maximum trahitur, Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq;, oppugnatas tradunt. ſunt qui nouorum cõſulum hanc gloriam faciant. quidã non amborum, ſed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciã eueniſſe. Dum ea in Samnio, cuiuſcunq; ductu auſpicioq;, gererentur, Romanis in Hetruria interim bellũ ingens multis ex gẽtibus cõcitur: cuius autor Gelius Egnatius ex Sãnitibus erat. Thuſci ferè omnes cõſciuerant bellum: traxerat cõtagio proximos Vmbriæ populos: et Gallica auxilia mercede ſolicitabantur. omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens poſtquam Romam perlatus eſt, cum iam L. Volumnius cos. cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorum'que millibus quindecim profectus in Samnium eſſet: Ap. Claudium primo quoque tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones ſecutæ, prima & quarta, & ſociorũ duodecim millia: caſtra haud procul ab hoſte poſita. Cæterũ magis eò profectum eſt, quòd mature uentum erat: ut quoſdam ſpectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quòd ductu cos. quicquam ibi ſatis ſcite, aut fortunate geſtum ſit. Multa

prælia locis & temporibus iniquis commißa: ſpes'que in dies grauiorem hoſtem faciebat. et iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux ſatis fideret. Literas ad collegam accerſendum ex Samnio miſſas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipſa inter COSS. *populi Rom. iam iterum eodem honore fungentes diſcrepatio fuerit, Appio abnuēte miſſas, Volumnio affirmante Appij ſe literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia hoſtium cæſa erant, dimidium ferè eius captum. Et Lucanorum ſeditiones, à plebeis & egentibus ducibus ortas, ſumma optimatium uoluntate per Q. Fabium procōſulem miſſum eò cū uετeri exercitu cōpreſſerat. Decio populandos hoſtium agros relinquit: ipſe cū ſuis copijs in Hetruriā ad collegā pergit: quem aduenientē læti omnes accepere. Appium ex cōſciētia ſua credo animū habuiſſe haud immerito iratū, ſi nihil ſcripſerat: illiberali, & ingrato animo, ſi eguerat ope, diſsimulantem. uix enim ſalute mutua reddita cum obuiā egreſſus eſſet: Satin' ſaluæ, inquit, Luci Volumni? ut ſeſe in Samnio res habent? quæ te cauſa, ut prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res proſperas eſſe ait: literis eius accitū ueniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec uſus ſui ſit in Hetruria, extemplo cōuerſis ſignis abiturum. Tu uerò abeas, inquit: neq; te quiſquam moratur. etenim minime conſentaneum eſt, cū bello tuo forſitan uix ſufficias, hic te ad opem ferendā alijs gloriari ueniſſe. Bene Hercules uerteret, dicere Volumnius: malle fruſtra operam inſumptam, quàm quicquam incidiſſe cur non ſatis eſſet Hetruriæ unus conſularis exercitus. Digredientes iam* COSS. *legati tribuniq; ex Appiano exercitu circunſiſtunt: pars imperatorē ſuum orare ne collegæ auxilium*

quo

quod acciendum ultro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari ne prauo cum collega certamine rempub. prodat. si qua clades incidisset: desertori magis, quàm deserto noxiæ fore. eò rem adductam, ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum: sed à repub. & ab exercitu retineri. experiretur modo uoluntatẽ militum. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes COSS. in concionẽ pertraxerũt. ibi orationes longiores habitæ in eandẽ ferme sententiam, in quam inter paucos certatum uerbis fuerat. Et cum Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ uisus esset: cauillansq; Appius sibi acceptũ referre diceret debere, quòd ex muto atq; elingui facundum etiam COS. haberẽt: priore consulatu primis utiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: Quàm mallẽ, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scite loqui didicissem. Postremo conditionem ferre, quæ decretura sit, nõ orator (neq; enim id desyderare rempub.) sed imperator uter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: utrã mallet, eligeret. suo exercitu se uel in Hetruria, uel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius: Quoniã in collegæ uoluntate interpretãda, inquit, erraui, non cõmittam ut quid uos uelitis, obscurũ sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uero tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volũnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit.

ſit. Appium addubitaſſe ferunt: cernentem ſeu pugnante, ſeu quieto ſe fore collegæ uictoriã: deinde uetitum ne ſuæ quoq; legiones Volumnium ſequerentur, & ipſum flagitantibus ſuis ſignum dediſſe. Ab neutra parte ſatis commode inſtructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: ſuoq; impetu magis milites, quàm cuiuſquam ductu, aut imperio pugnam capeſſebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hoſtẽ perueniret. itaque fronte inæquali concurſum eſt: & uelut forte quadam mutante aſſuetos inter ſe hoſtes, Hetruſci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ diſcrimine, ita ut inter prima ſigna manibus ad cœlum ſublatis cõſpiceretur: ita precatus eſſe: Bellona, ſi hodie nobis uictoriam duis: aſt ego templum tibi uoueo. Hæc precatus uelut inſtigante Dea, & ipſe collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantq; hoſtes, maiorẽ molem haud facile ſuſtinẽtes, quàm cum qua manus conſerere aſſueti fuerant. urgendo cedentes, inſequendoq; effuſos compulere ad caſtra. ibi interuentu Gelij, cohortiumq; Sabellarum, pauliſper recruduit pugna. ijs quoq; mox fuſis, iam à uictoribus caſtra oppugnabantur. & cum Volumnius ipſe portæ ſigna inferret: Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per uallum, per foſſas irruperunt. caſtra capta, direptaq;: præda ingens parta, & militi cõceſſa eſt. ſeptem millia ac trecenti hoſtium occiſi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo COSS. omniſq; Romana

uis in

uis in Hetruſcum bellū magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Veſtinos in Campaniā Falernumq́; agrum tranſcendunt, ingentesq́; prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (iam enim Fabio Decioq́; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibusq́; Campani agri ad tuendos ſocios cōuertit. Vt in Calœnum agrum uenit: & ipſe cernit recentia cladis ueſtigia: & Calœni narrant tantum iam prædæ hoſtes trahere, ut uix explicare agmen poßint: itaq; iam propalàm duces loqui, extemplo eundum in Samniū eſſe: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam ſimilia ueris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoſcit ad Vulturnum flumē ſedere hoſtem: inde tertia uigilia moturum iter in Samnium eſſe. His ſatis exploratis profectus tanto interuallo ab hoſtibus conſedit, ut nec aduentus ſuus propinquitate nimia noſci poſſet: & egrediētem è caſtris hoſtem opprimeret. aliquanto ante lucē ad caſtra acceßit: gnarosq́; Oſcæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermißi hoſtibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequentia armatis ſigna egreſſa, prædam prædæq́; cuſtodes exire, ignobile agmen, & ſua quenq; molientem, nullo inter alios cōſenſu, nec ſatis certo imperio. Tempus aggrediendi aptißimum uiſum eſt: & iam lux appetebat. itaq; ſigna canere iußit: agmenq́; hoſtium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ ſe agere prædam: pars ſtare, incerti utrū progredi, an regredi in caſtra tutius foret. inter cūcta

tionem opprimuntur. & Romani iam transcenderãt uallum: cædesq́; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmẽ præter quàm hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq́; prælio ipso terribiliorẽ intermisti agmini præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Egnatium ducem adeuntem ordines, hortantemq́; inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq́; equo captum ad COS. *Romanum rapiũt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitiũ: præliumq́; iam profligatum integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætissimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem millia &* CCCC. *præda ingens sociorum: accitiq́; edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasq́; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq́; uendere prædã, ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatũ erat, post deductũ inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingenti solicitari. His nuncijs Senatus conterritus iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit. nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt: sed seniorum etiam cohortes factæ, libertiniq́; centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq́; rerũ prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij* COS.

cos.literæ:quibus cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitum est. Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam cos. nomine decernunt:iustitium remittitur,quod fuerat dies decem octo : supplicatioq; perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptũ. itaq; placuit ut duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: una ad ostiũ Liris fluuij , quæ Minturnæ appellata:altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum : ubi Synope dicitur Græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negocium datũ est,ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triũuiros in ea loca colonis deducendis creare.nec qui nomina darẽt,facile inueniebantur:quia in stationem se propè perpetuã infestæ regionis, non in agros mitti rebantur.auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauescens bellum:& crebræ literæ Appij,monẽtis ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma,Hetruscos,Samnites,Vmbros,Gallos.iam castra bifariam facta esse:quia unus locus capere tantam multitudinem non posit.Ob hæc,& iam appetebat tempus, comitiorum causa L.Volumnius cos. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragium centurias uocaret, in cõcionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit.iam tum,cum ipse ibi cũ collega rem pariter gesserit:fuisse tantũ bellum,ut nec duce uno,nec exercitu geri potuerit:accesisse postea dici Vmbros,& ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos duces coss. illo die deligi meminissent.se,nisi consideret eum consensu populi Romani cos.declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubiũ erat quin Q.Fabius omniũ

consensu destinaretur: eumq; & prærogatiuæ, & primo uocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio antè: deinde ut uincebatur consensu, uersa postremo ad collegam P. Deciũ poscendum. id senectuti suæ adminiculum fore: censura, duobusq; consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad rempub. tuendam esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius COS. cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæq; ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent, memorando, quàm propè ad ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper uentũ foret: admonẽdo Decium Fabiumq;, ut uno animo, una mente uiuerent. Esse præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborũ linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesq;, iuris atq; eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset: urbi, ac foro præsides habendos, pretoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum COS. & consularia & prætoria comitia habita. COSS. creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex S. C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit. publice uinũ ac thus præbitum. supplicatum iere frequentes uiri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patritiæ, quæ in foro bouario est ad ædẽ rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patritiam plebeio nuptam L. Volumnio COS. matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis al=

tercatio inde ex iracundia mulicbri in contentionem animorum exarsit. cum se Virginia & patritiam & pudicã in patritiæ Pudicitiæ templum ingressam: & uni nuptam, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorum'ue eius ac rerum gestarũ pœnitere uero gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramq; ibi posuit. & conuocatis plebeijs matronis cõquesta iniuriã patritiarum, Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq; hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, et quæ uni uiro nupta fuißet, ius sacrificãdi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solũ, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionẽ uenit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactũ est, ænea in Capitolio limina: & triũ mensarũ argentea uasa in cella Iouis, Iouemq; in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalẽ simulachra infantium cõditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitamq; saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctatitia item pecunia, quã exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pateræq; aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, consulatũ incunt: tribus consulatibus, censuraq; collegæ, nec gloria magis rerũ, quæ ingens erat: quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinũ magis,

quàm ipſorũ inter ſe certamen interueniſſe reor: patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam *extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs autoribus* Decio, *ut ad ſortem reuocaret.* Fuit *certe contentio in Senatu: & poſtquam ibi* Fabius *plus poterat, reuocata res ad populum eſt. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius quàm dictis fretos, pauca uerba habita.* Fabius, *quam arborem conſeruiſſet, ſub ea legere alium fructum, indignum eſſe dicere. ſe aperuiſſe* Ciminiam *ſyluam: uiamq́; per deuios ſaltus* Romano *bello feciſſe.* Quid *ſe id ætatis ſollicitaſſent, ſi alio duce bellum geſturi eſſent?* Nimirum *aduerſarium ſe, non ſocium imperij legiſſe ſenſim exprobrat: & inuidiſſe* Deciũ *concordibus collegijs tribus.* Poſtremo *ſe tendere nihil ultrà, quàm ut, ſi ſe dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio ſe fuiſſe: & in poteſtate populi futurum.* P. Decius *Senatus iniuriam querebatur.* Quoad *potuerint patres anniſos, ne plebeijs aditus ad magnos honores eſſet. poſtquã ipſa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata eſſet: quæri quemadmodum irrita ſint non ſuffragia modo populi, ſed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum poteſtatem uertantur.* Omnes *ante ſe conſules ſortitos prouincias eſſe: nunc extra ſortem* Fabio Senatũ *prouinciam dare.* Si *honoris eius cauſa: ita eum de ſe, deq́; repub. meritum eſſe, ut faueat* Q. Fabij *gloriæ: quæ modo non ſua cõtumelia ſplendeat: cui autem dubiũ eſſe, ubi unum bellum ſit aſperum ac difficile, cum id alteri extra ſortem mandetur, quin alter conſul pro ſuperuacanco atq; inutili habeatur? gloriari* Fabium *rebus in* Hetruria *geſtis: uelle &* P. Decium *gloriari: & forſitan quẽ ille obrutum ignem reliquerit: ita, ut toties nouum ex improuiſo incendium daret: eum ſe extincturum.* Poſtremo *ſe*

collegæ

collegæ honores præmiaq; concessurum uerecundia ætatis eius maiestatisq;:cum periculum,cum dimicatio proposita sit, neq; cedere sua sponte,neq; cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum,ut quod populi sit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cum collega dent: si eandem uirtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum,& exẽplo utile esse: & ad famam populi Romani pertinere:eos consules esse,quorum utrolibet duce bellum Hetruscum geri recte poßit. Fabius nihil aliud precatus populũ,quàm ut prius quàm intrò uocarentur ad suffragium tribus,Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi consensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus inde ad consulẽ factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circunfusus turba, Quatuor millia,inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est.hodierno,& crastino die qui nomina dederitis,mecum ducam. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quod non desyderata multitudo erat:ad oppidum Abarnam, unde haud procul hostes erant,ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres dijs populoq; Romano gratias agunt,quòd eũ sibi imperatorẽ misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quò pergerent.

ueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferũt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur: donec uel ipse, si per commodum reip. posset, Romam uenisset, uel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quantisq; administrãdum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam rediit: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famã: magisq́; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori: quàm suo, aut reipub. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorẽ belli, sociumq́; imperij darent: quonã modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nũquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratum esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphusq́;, non bellum decretum consulibus uideretur. Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito profectos in Hetruriam Fabium Deciumq́;, sine ulla mentione sortis prouinciarum certaminumq́; inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem COS. prætoris: contentionemq́; aliam inter collegas: tendente Decio, ut suæ quisq; prouinciæ sortem tueretur. Cõstare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellum sunt. Cæterum antequàm COSS. in Hetruriã peruenirẽt, Senones Galli multitudine

ingenti

ingenti ad Clusium uenerunt, legionem Romanã castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandã paucitatem suorum militum ratus, in colle qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggreßi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circunuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita ut nuntius non superesset, quidam autores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famã eius cladis perlatam, quàm in cõspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouantesq; moris sui carmine. Sũt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorẽ subsidium è castris tulisse: uictoresq; Vmbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis ac prædam ademptam. Similius uero est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptam. quòd cum sæpe aliâs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquàm quòd ambo consules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum mißis, & sociorum nominisq; Latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in Falisco, alter in Vaticano agro Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iußi. consules ad hostes transgresso Appennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atq; ita conuenit, ut ne unis castris miscerẽtur omnes: ne'ue

ne'ue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Samniti Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iußi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium consulem transgreßi. qui editis hostium consilijs dimißi cum donis, ut subinde ut quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrent. consules Fuluio, ut ex Falisco, Posthumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant: summaq; ui fines hostium depopulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde consules, ut absentibus ijs pugnaretur. per biduum laceßiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magisq; iritati sunt ad iustum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cum instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, Illac fuga, inquit, & cædes uertit, ubi sacram Dianæ feram iacentem uidetis: hinc uictor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. aduersus Samnites Fabius primã ac tertiã legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secũda & quarta cum L. Volumnio procõsule in Samnio gerebant bellũ. Primo cõcursu adeo æquis uiribus gesta res est: ut, si affuißẽt Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, ac

sent, accipienda clades fuerit. cæterum quãquam communis adhuc Mars belli erat: necdum discrimē fortuna fecerat, quà datura uires esset: haudquaquam similis pugna in dextro, læuoq; cornu erat: Romani apud Fabiũ arcebant magis, quàm inferebãt pugnam: extrahebaturq; in quàm maxime serum dici certamē: quia ita persuasum erat duci: & Samnites, & Gallos primo impetu feroces esse: quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidē etiam corpora intolerantißima laboris atq; æstus fluere: primaq; eorum prælia plusquàm uirorum, postrema minusquàm fœminarũ esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quàm integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & uigore animi, quantumcunq; uirium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortißimæ iuuenũ turmæ immistus orat proceres iuuentutis, ut secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, si ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertēre Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouũ pugnæ conterruit genus: essedis carrisq; superstans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita uictorem equitatum uelut lymphaticus pauor dißipat: sternit inde ruentes equos uirosq; improuida fuga. turbata hinc etiã signa legionũ: multiq; impetu equorũ, ac uehiculorũ raptorũ per agmē, obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes uidit, Gallica acies nullũ spatium respirãdi recipiendiq; se dedit. Vociferare Decius, quò fugerent? quã'ue in fuga spem haberēt? obsistere cedentibus, ac reuocare fu

care fusos. deinde ut nulla ui perculsos sustinere poterat: patrē P. Decium nomine cōpellans, Quid ultrà moror, inquit, familiare fatum? datū hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecū legiones hostium mactandas Telluri ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontificē, quem descendens in aciem digredi uetuerat ab se: præire iussit uerba, quibus se, legionesq; hostium pro exercitu populi Romani Quiritiū deuoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset: præ se agere sese formidinē ac fugam, cædemq; ac cruorē: cœlestium, infernorum iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostiū, locumq; eundē suæ pestis, & Gallorum ac Samnitium, fore: hæc execratus in se, hostesq;, quà confertissimā cernebat Gallorum aciem, cōcitat equū: infrensq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliâs esse solet: sistere fugam, ac nouam de integro uelle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circunstans consulis corpus, uelut alienata mente uana incassum iactare tela: torpere quidam: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat: iusseratq; proprætorem esse, uociferari: uicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos, Samnitesq; Telluris matris ac deorū manium esse: rapere ad se ac uocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam Cornelius Scipio & C. Martius, cum subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decij

euentus,

euentus, ingens hortamen ad omnia pro repub. audenda. itaq; cum Galli structis antè se scutis conferti starent: nec facilis pede collato uideretur pugna: iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atq; in testudinem hostium coniecta. quibus plerisq; in scuta, plerisq; ueruti in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primo (ut antè dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde, postquam nec clamor hostiũ, nec impetus, nec tela missa eandẽ uim habere uisa: præfectis equitum iussis ad latus Samnitiũ circunducere alas, ut signo dato in transuersos quãto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & cõmouere hostem. Postquàm non resisti uidit, & haud dubiam lassitudinẽ esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tẽpus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetũ: præterq; aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorũ alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quà turbatũ agmen hostiũ uiderent impetu equitũ instare ac territos cædere. Ipse ædẽ Ioui Victori, spoliaq; hostiũ cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit: quò multitudo omnis consternata agebatur. sub ipso uallo, quia tantam multitudinẽ portæ non recepere, tẽtata ab exclusis turba suorũ pugna est. ibi Gelius Egnatius imperator Samnitiũ cecidit, compulsi deinde intra uallum Samnites: paruoq;

certamine

certamine capta castra: & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium x x v. millia, octo capta. nec incruenta uictoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac ducenti. Fabius dimißus ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutū super stratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum, relatumq́; est cum multis militum lacrymis. Intermißa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq́; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiā egregie est: Perusinorumq́; & Clusinorum cæsa amplius tria millia: & signa militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circūuentum à Pelignis est. ex millibus quinq́; ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est, etiam uero stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem: qui in hostium exercitu peditum quadraginta millia, c c c x x. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorū scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq́; : quos & ipsos pugnæ affuisse. & ut Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconsulem ducem consulibus, exercitumq́; eius legionibus consulem adijciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria uictoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq́; exercitum in Tifernum montem compulsum, non deterritus iniquitate loci fundit fugatq́;. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Hetruscisq́; ac Sānitibus triūphauit. milites trium-

R phan

phātem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus nō magis uictoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq; memoria parētis, æquata euentu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaq;, & tunicæ, præmia illa tēpestate militiæ haudquaquam spernēda. His ita rebus gestis, nec in Sānitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis autoribus post deductum ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq;, et parte alia in Esetruniū, quæq; Vulturno adiacēt flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingētos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecētis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cū partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes considunt, & Appius Volumniusq; castra coniungunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulāte aduersus rebellantes toties: illinc ab ultima iam dimicātibus spe. Cæsa ergo Samnitium XVI. millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia septingēti. Felix annus bellicis rebus, pestilētia grauis, prodigijsq; solicitus. nam & terra multifariam pluuisse, & in exercitu Ap. Claudij plerosq; fulminibus ictos, nūtiatum est: libriq; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populū stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctatitio ære Veneris ædē, quæ prope circū est, faciendā curauit. Supersunt etiā nunc Sānitium bella, quæ continua per quartum iam

uolu

uolumen, annumq; sextũ & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio cõsulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades utriusq; gentis, labores q; actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen dũ illa pectora uinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarissimum gẽtis suæ amiserãt: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadẽ fortuna uidebãt, qua ipsi erant: nec suis, nec externis uiribus iam stare poterãt: tamen bello non abstinebant, adeo ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & uinci, quàm non tentare uictoriam, malebant. quinam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorum scribendo, legendo'que, quæ gerentes non fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostiũ exercitus: uno Hetruriam, altero populationẽ Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Posthumium ualetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extẽplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret: uelut ex composito ibi obuium habuere hostem: ubi & intrare, nedũ uastare ipsi Samnitiũ agrum prohiberẽtur: et egredi inde in pacata, sociorũq; populi Romani fines Sãnites prohiberẽt. cum castra castris collata essent: quod uix Romanus toties uictor auderet: ausi Sãnites sunt (tantum desperatio ultima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quãquam nõ uenit ad finem tam audax inceptum, tamen haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa

ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciendã curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Sãnium ad castra collegæ perrexit. inde postquàm Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt: diuersi COS. *ad uastandos agros, urbesq; oppugnandas discedunt. Posthumus Milioniam oppugnare adortus ui primo, atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebãt, opere, ac uineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iã urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatũ est. postremo potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia* C C. *præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit* COS. *primo ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam idẽ, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium uastum in urbe, nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit: auidum inuadendi deserta mœnia militem detinet, nequam occultam in fraudẽ incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis circũequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam unam alteramq; eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusq; ijs uestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: urbem'que ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt, excessum urbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus uestigijs fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis* COS. *ad eam partem urbis,*

quam adierant equites, circūducit agmen: constitutis'que haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare urbem: & modicum spatium progressos tres manere eodē loco, si tuta uideantur: duos explorata ad se referre. Qui ubi redierūt: retulerūtq; eò se progressos, unde in omneis partes circūspectus esset: longe late'que silentium ac solitudinem uidisse: extemplo COS. cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim castra communire iußit. Ingreßi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos, inueniunt: relictaq;, quæ migratu difficilia essent. ea direpta: & cognitum ex captiuis est, cōmuni consilio aliquot circà urbes conscisse fugam: suos prima uigilia profectos: credere eandem in alijs urbibus solitudinem inuēturos. Dictis captiuorū fides extitit: desertis oppidis COS. potitur. Alteri COS. M. Attilio nequaquā tam facile bellum fuit. cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira uires æquauit. prælium uarium & anceps fuit, tristius tamen euentu Romanis: & quia insueti erant uinci: & quia digredientes magis, quàm in ipso certamine, senserunt, quantum in sua parte plus uulnerum ac cædis fuisset. Itaq; is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoq; sollicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum uictoribus cōferendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. ubi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una, & ea ipsa præter hostes, erat: quam ingreßi præbuere speciē rectà tendentium ad castra oppugnāda. COS. arma capere milites iubet, & sequi se extra uallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quenq; facto opus

est,

est. Omnes affirmãt se quidem omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter uulnera, & gemitus moriẽtium uigilatum esse. si ante lucem ad castra uentum foret: tantum pauoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nũc pudore à fuga contineri, alioquin pro uictis esse. Quæ ubi consul accepit, sibimetipsi circũeundos alloquendosq; milites ratus, ut ad quosq; uenerat, cunctantes arma capere increpabat. quid cessarent, tergiuersarẽturq;? hostem in castra uenturum, nisi illi extra castra exissent, & pro tentorijs suis pugnaturos, si pro uallo nollent. armatis ac dimicantibus dubiam uictoriam esse: qui nudus atq; inermis hostẽ maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantiq; respondebant, confectos se pugna hesterna esse: nec uirium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinem hostiũ apparere, quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuẽtes, uallum secum portare Samnitem affirmant: nec dubium esse quin castra circũuallaturi sint. Tunc enimuero COS. indignum facinus esse uociferari, tantam contumeliã ignominiamq; ab ignauißimo accipi hoste. Etiam'ne circũsedebimur, inquit, in castris: ut fame potius per ignominiã, quàm ferro, si necesse est, per uirtutem moriamur? Dij bene uerterẽt: facerentq; quod se dignum quisq; ducerent. COS. M. Attiliũ uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumq; inter signa Samnitium potius, quàm circũuallari castra Romana uideat. Dicta cõsulis legati, tribuniq;, & omnes turmæ equitũ, & centuriones primorũ ordinũ approbauere. tũ pudore uictus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec cõtinenti, mœsti ac propè uicti procedũt uersus hostẽ, nec spe, nec animo certiorẽ.

non institerunt Sãnites, spatiumq; circũagendi signa, uertendiq; aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effuse uenire hostes. Inter hæc COS. manus ad cœlum attollens uoce clara, ita ut exaudiretur, tẽplum Ioui Statori uouet, si constitisset à fuga Romana acies: redintegratoq; prælio cecidisset uicissetq; legiones Sãnitium. omnes undiq; annisi ad restituendam pugnã, duces, milites, peditum, equitumq; uis. numen etiam deorum respexisse nomẽ Romanum uisum. adeo facile inclinata res: repulsiq; à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locũ, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum uero eos à fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorũ numerus fuit septem millia CCC. qui omnes nudi sub iugũ missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta uictoria fuit. recensente COS. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanã, quæ uia Latina est: occupare conati, urbem non tenuerũt: agros depopulati cũ prædam aliam inde mistam hominũ atq; pecudum, colonosq; captos agerẽt: in uictorem incidunt COS. ab Luceria redeuntẽ: nec prædam solum amittunt, sed ipsi lõgo ac impedito agmine incõpositi cæduntur. Cõsul Interamnã edicto dominis ad res suas noscẽdas recipiẽdasq; reuocatis, et exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romã est profectus. Cui de triumpho agẽti negatus

honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captiuos sine pactione sub iugum misisset. COS. *alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat: in* Hetruriam *tra ducto exercitu primum peruastauerat* Volsiniẽsem *agrũ: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia* CC. *Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est.* In *Rosellanũ agrũ exercitus traductus. ibi non agri tantum uastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamẽ clarior maiorq́;, quam bellum in* Hetruria *eo anno fuerat, parta est. tres ualidissimæ urbes,* Hetruriæ *capita,* Volsinij, *Perusia,* Arretium *pacem petiere: & uestimentis militum, frumentoq́; pacti cum* COS. *ut mitti* Romam *oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingenûm millium æris in singulas ciuitates imposita.* Ob *hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: uideretq́; alios, quòd tardius ab urbe exisset: alios, quòd iniussu* Senatus *ex* Samnio *in* Hetruriam *transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum:* Nõ *ita, inquit,* Patres *conscripti uestræ maiestatis meminero, ut me consulẽ esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis,* Samnio *atque* Hetruria *subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita* Senatũ *reliquit.* Inde *inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebãt: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros.* Iactata *res ad populum est: uocatusq́; eò consul cum* L. Horatium, Marcum Valeriũ *consules,* C. Martium Rutilium *nuper, patrẽ eius qui tunc*

censor

censor esset: nō ex autoritate Senatus, sed iussu populi triū phasse diceret: adijciebat se quoq; laturum fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legē impedituros: uoluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse ac futuram: posteroq; die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, & cōsensum Senatus, celebrante populo diē, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est. Posthumium autor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsum cum paucis Luceriam cōpulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triumphasse. Fabius ambos COSS. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumq; in Hetruriam exercitum: sed ab utro COS. non adiecit: & ad Luceriam utrinq; multos occisos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus antè uouerat: sed fanū tantum, id est locus tēplo effatus, iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri Senatus iuberēt, bis eiusdem uoti damnata respub. in religionem uenit.

Sequitur hunc annum & COS. insignis, L. Papyrius Cursor quà paterna gloria, quà sua: & bellum ingens, uictoriaq; quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem COS. pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulētia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerāt ritu quodā sacramenti uetusto uelut initiatis militibus, delectu per omne Sānium habito noua lege: ut qui iuniorum non cōuenisset ad imperatoriū edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratū erat. Tū exercitus omnis Aquiloniā est indictus. ad XL. millia militū, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est cōseptus 2

cratib

legiones, quas M. Attilius superioris anni COS. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant. cum eis in Samniũ profectus, dũ hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus ui cepit. cæsa ibi millia hominum duo ferme atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto Duroniam urbẽ expugnauit: minus quàm collega cepit hominum: plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobiq; est parta. Inde peruagati Samniũ COS S. maxime depopulato Atinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neq; gnauiter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoq; magis quàm inferendo pugnam dies absumebatur. quod cum inciperetur, remittereturq;, omnium rerum etiam paruarum euẽtus proferebatur in dies. Altera Romana castra uiginti milliũ spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerẽdis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore discrimine res uertebatur, in Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus nuntium ad collegam mittit: sibi in animo esse postero die, si per auspicia liceret, cõfligere cũ hoste: opus esse & illum quanta maxima ui posset, Cominium oppugnare: nequid laxamẽti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiscendum nuntius habuit: nocte rediit, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuntio misso extemplo concionem habuit: multa de uniuerso genere belli, multa de præsenti hostiũ apparatu uana magis specie, quàm efficaci ad euentũ, disseruit. Non enim cristas uulnera facere: & per picta atq; aurata

aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaq; ea honestiora uictori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæ'que suæ: ut aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiã locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum siqua coniectura mentis diuinæ sit, nulli unquã exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominũ pecudumq; cæde respersus, ancipiti deûm iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, uno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs cum apud infensos iam sua spõte milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni clamore cõsentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamẽ: moram diei, noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iã relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominũ in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimiq; æque intẽti erant: dux militum, miles ducis ardorẽ spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererant, peruenit. nam cũ pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium sollistimum COS. nũtiauit. COS. lætus, auspicium egregium esse, & deis autoribus rem gesturos, pronũtiat: signumq; pugnæ proponit. Exeũti iam in aciem nũtiat perfuga, uiginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erãt) Cominiũ profectas. quod ne ignoraret collega, extẽplo nuntiũ mittit: ipse

tit:ipse signa ocyus proferri iubet; subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionē, equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum cō spectum propere circūducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationem quanto maxime posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis: qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio, fratris filio consulis ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam nequid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille, Tu quidem macte uirtute diligentiaq; esto: cæterū qui auspicio adest, siquid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidē tripudium nuntiatum, populo Romano exercituiq; egregiū auspicium est. centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima signa cōstituerent. Promouent & Sānites signa: insequitur acies ornata, armataq;: ut hostiū quoq; magnificū spectaculum esset. Prius quàm clamor tolleretur, cōcurreretur q;, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod ubi COS. nuntiatū est: Dij in prælio sunt, inquit: habet pœnā noxiū caput. Ante COS. hæc dicētē coruus uoce clara occinuit, quo lætus augurio cōsul, affirmās nūquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere, & clamorē tolli iussit. Prælium cōmissum atrox, cæterū longe dispa ribus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostiū sanguinis in præliū rapit: Sānitium magnam partē necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atque

sternunt. Tum iam deorum hominumq; uicta ui, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt, nec quenquam præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitium, læuum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur ui: non quia plus animi uictis est, sed melius muri, quàm uallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, priusquam colligerentur animi, transacta res esset: lentiorem fore munitæ urbis oppugnationem ratus, interrogat milites: satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatis'que Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iã enim præceps in occasum sol erat: & appetẽs nox periculosa & suspecta omnia etiam uictoribus faciebat. progressus longius, ab dextra castra capta uidet: ab læua clamorẽ in urbe, mistum pugnantiũ ac pauentium fremitu esse. & tum forte certamẽ ad portã erat. aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet: nec iã integri quicquã esse, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbẽ inferri iußit. ingreßi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quieuere. nocte oppidũ ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniã Samnitium

S millia

millia triginta trecēti quadraginta: capta tria millia octin genti & septuaginta: signa militaria nonaginta septē. Cæterum illud memoriæ traditur: nō ferme alium ducē lætiorem in acie uisum: seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodē robore animi neq; controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus uoueri mos erat, uouerat Ioui Victori: si legiones hostiū fudisset, pocillū mulsi priusquā temetum biberet, sese facturum. id uotū dijs cordi fuit: & auspicia in bonū uerterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominiū gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbem: subsidiaq; firma, nequa eruptio fieret, portis opposuit. Iam signū dātem eum nuncius à collega trepidus de uiginti cohortiū aduētu, & ab impetu moratus est: & partē copiarū reuocare instructam, intentāq; ad oppugnandū, coēgit. D. Brutū Scæuam legatū cū legione prima, & uiginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostiū iussit: quocūq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumq;, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & refringebātur portæ, & uis undiq; in muros fiebat. Sānites, sicut antequā in muris uiderēt armatos, satis animi habuerūt ad prohibēdos urbis aditu hostes: ita, postquā iam nō ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægre successerāt ex plano in muros, loco quē magis timuerant uicto, facile in hostē imparem ex æquo pugnabāt: relictis turribus murisq;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerūt extremā pugnæ fortunā. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominū &

quadrin

quadringenti in fidem consulis uenerunt. cæsa ad quatuor millia ac trecenti octuaginta. Sic ad Cominiũ, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna, hostes non inuenti. septẽ millia passuũ cũ abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerũt. primus ferme tenebris cum in cõspectu iam castra, iam Aquiloniã habuissent, clamor eos utrinq; par accidẽs sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati paßim inquietũ omne tempus noctis, expectando timendoq; lucẽ, egere. prima luce incerti quam in partẽ intenderent iter, repente in fugam consternãtur cõspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Sãnites persecuti, uiderãt multitudinẽ non uallo, nõ stationibus firmatam. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiã legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fugiẽtes persequi potuit: & ab equite nouißimi agminis ducẽti ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere: alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianũ peruẽtũ est. Lætitiã utriusq; exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sentẽtia consul captũ oppidũ diripiendũ militi dedit: exhaustis deinde tectis ignẽ iniecit: eodẽq; die Aquilonia & Cominiũ deflagrauere. & cõsules cũ gratulatiõe mutua legionũ suaq;, castra cõiunxere. In cõspectu duorum exercituũ et Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, apud quẽ multiplex, in acie, circa castra, circa urbẽ, fuerat certamẽ, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filiũ, & quatuor cẽturiones, manipulumq;

hastatorum, armillis, aureisq; coronis donauit: Nautium propter expeditionẽ, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenẽ Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operã, & nocte, qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clàm egressus fecit: centuriones, militesq;, quia primi portam, murumq; Aquiloniæ ceperant. equites omnes ob insignẽ multis locis operã, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consiliũ inde habitũ, cum iam tempus esset deducẽdi ab Samnio exercitus, aut utriusq;, aut certe alterius. optimum uisum, quo magis fractæ res Samnitiũ essent, eo pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: ut perdomitũ Samnium insequentibus consulibus tradi posset. quando iã nullus esset hostiũ exercitus, qui signis collatis dimicaturus uideretur: unum superesse belli genus, urbiũ oppugnationes: quarũ per excidia militem locupletare præda, & hostẽ pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis mißis ad Senatum populumq; Romanũ de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinũ, Caruilius ad Volanã oppugnandam, legiones ducunt. Literæ consulũ ingẽti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicũ gaudiũ priuatis studijs celebratũ est. nec populo Romano magna solũ, sed peropportuna etiã ea uictoria fuit: quia per idẽ forte tẽpus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum: quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi uenisset: quæ cõiuratione Samnitium erecta, quoniã ambo consules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset, occupationẽ populi Romani pro occasione rebellãdi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebantur uri & uastari agros à finitimis Hetruscis, quòd de

ſciſcere à populo Romano nollent: obteſtabanturq́; patres cõſcriptos, ut ſe à ui atq; iniuria communiũ hoſtium tutarentur. Reſponſum legatis: curæ ſenatui futurũ, ne ſocios fidei ſuæ pœniteret: Hetruſcorum propediẽ eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res eſſet: ni Faliſcos quoq;, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma Hetruſcis iunxiſſe. Huius propinquitas populi acuit curã patribus, ut fœciales mittendos ad res repetendas cenſerent. quibus non redditis, ex autoritate patrum, iuſſu populi, bellum Faliſcis indictum eſt: iuſsiq́; conſules ſortiri, uter ex Samnio in Hetruriã cum exercitu tranſiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanã intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros acceſsit. ad Herculaneum bis etiam ſignis collatis ancipiti prælio, & cum maiore ſua quàm hoſtium iactura, dimicauit. caſtris deinde poſitis, mœnibus hoſtem incluſit: oppugnatum oppidum, captum'que. In his tribus urbibus capta, aut cæſa, ad decem millia hominum: ita, ut paruo admodum plures caperẽtur. Sortientibus prouincias conſulibus, Hetruria Caruilio euenit ſecundum uota militum, qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hoſtium reſtitit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam urbem aduerſus eruptiones hoſtium pugnatum: neq; obſidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis ſe Samnites, quàm armis ac uiris mœnia tutabantur. tandem pugnando in obſidionem iuſtam coëgit hoſtes: obſidendoq́;, ui atque operibus urbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: ſeptem millia quadringenti cæſi: capta minus tria millia hominum: præ-

da, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in urbes paucas, militi concessa est. Niues *iam omnia oppleuerāt: nec durari extra tecta poterat: itaq; consul de Samnio exercitum deduxit.* Venienti Romā *triumphus omnium consensu est delatus. triūphauit in magistratu, insigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiere ac transuecti: multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia Samnitiū: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorū erant, cōparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis transuecta uicies centum millia & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicebatur. argenti, quod captum ex urbibus erat, p.* M. C C C X X X. *omne æs argentumq; in ærarium conditum: militibus nihil datum ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebē, quòd tributum etiam in stipēdium militū collatum est: cū, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipēdium militare præstari potuisset.* Aedem Quirini, *quam in ipsa dimicatione uotā apud neminem ueterem autorem inuenio (neq; hercule tam exiguo tēpore perficere potuisset) ab dictatore patre uotā filius consul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs. quorū tanta multitudo fuit, ut non templū tantum forumq; his ornaretur, sed socijs etiam colonisq; finitimis ad templorū locorumq; publicorum ornatum diuiderentur.* A' *triumpho exercitum in agrū* Vestinum, *quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit.* Inter *hæc Caruilius consul in* Hetruria Troilium *primū oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditißimos, pecunia grādi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæteram*

multi

multitudinem, oppidumq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centũ millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, ut minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populũ est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tr. pl. fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierãt: ijsq; ipsis, quia uitio creati erant, quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducẽta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primũ ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæq;, tum primum translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: damnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus

annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atq; agros, sufficit. portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, qui nam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris: Aesculapium ab Epidauro Romã *accersendum. neq; eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquã de ea re actũ: præter quàm quòd unum diẽ Aesculapio supplicatio habita est.*

NICOMACHVS DEXTER V C EMENDAVI AD EXEMPLVM PARENTIS MEI CLEMENTIANI.
VICTORIANVS V C EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS.

REGVM, DICTATORVM, CONSVLVM,

Trib. militũ, Consulari potestate, Prætorũ, Censorũ primæ Decadis Index.

*

A. Sem=

T.Qu.

L. Papy=

A. Ma

PONTIFICES.

FINIS.

INDEX RERVM SCITV dignarum quæ prima conti= nentur Decade.

A

Aristo

Q. Fa-

Fœn=

Roma-

Oppida

R

Satricũ

Volana

FINIS.

